Această carte a apărut cu sprijinul MINISTERULUI CULTURII SI CULTELOR
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
PEC1CAN, OVIDIU
Poarta leilor / Ovidiu Pecican. - Cluj-Napoca: Grinta, 2005
voi
ISBN 973-7651-11-1
Voi. 1: Istoriografia tânără din Transilvania. - 2005. -ISBN 973-7651-20-0
94 (498.4)
Coperta: *Alexandru Pecican*
© Autorul
EDITURA
Cluj-Napoca, Str. Primăverii 22/23, c. 400536 GSM: 0744-777.883, Tel./fax 0264-592777 E-mail: grinta@email.ro Director: Gabriel Cojocaru Redactor şef: Vasile Gogea Echipa tehnică: Ioan Negru
Alina Tănase
Vladimir Negoiţă

OVIDIU PECICAN

POARTA LEILOR. ISTORIOGRAFIA TÂNĂRĂ DIN TRANSILVANIA (1990-2005)

Volumul I

EDITURA
Cluj-Napoca

Ovidiu PECICAN este absolvent al Universităţii Babeş-Bolyai (1985), doctor în istorie (1998) şi profesor la Facultatea de Studii Europene a Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca (2004). Autor al unor volume care sondează structurile sociale şi interacţiunile etnoculturale din trecutul Europei Central-Sud-Estice: *Troia, Veneţia, Roma* (1998), *Arpadieni, Angevini, români* (2001), *Realităţi imaginate şi ficţiuni adevărate în evul mediu românesc* (2002), *Trecutul istoric şi omul evului mediu* (2002), *Sânge şi trandafiri. Cultura ero(t)ică în Moldova lui Ştefan cel Mare* (2005) a tratat şi chestiunea formării şi asocierii elitelor intelectuale româneşti moderne: *Lumea lui Simion Dascălul* (1998), *O odisee a receptării: Haşdeenii* (2003), *B. P. Hasdeu istoric* (2004). A publicat mai multe lucrări de europenistică: *Europa, o idee în mers* (1997; 1999, 2003, 2004), *România şi Uniunea Europeană* (2000, 2003, 2004). Este membru al Uniunii Scriitorilor din România (1994), fiind cunoscut prin romanele sale *Eu şi maimuţa mea* (1990) şi *Razzar* (1998, în colaborare cu Alexandru Pecican), ca şi prin prozele scurte din *Darul acestei veri* (2001), *Clipuri* (2001) şi *Zilele şi nopţile după-amiezei* (2005). A realizat antologia de interviuri cu Nicolae Breban *O utopie tangibilă* (1994) şi s-a afirmat ca un critic literar polemic în *Vorbind* (2004), carte publicată împreună cu Gheorghe Grigurcu şi Laszlo Alexandru, şi **în** volumul de autor *Rebel fără pauză* (2004). O polemică istorică şi literară îl angajează împreună cu Laszlo Alexandru şi Ion Solacolu într-un număr special al revistei *Dialog* (nr. 263/ 268, ianuarie - iulie 2003): *Spirale. Paul Goma şi problema antisemitismului.* Coordonează colecţii de carte („Alte Europe" la *EFES,* „Pergament" la *Ed. Fundaţiei Deşire şi* „Limb" la *Limes)* şi volume colective de studii de nivel academic şi a îngrijit ediţii din Yves Ternon, *Statul criminal* (2001), din B. P. Hasdeu, *Olteneştile* (2002), din Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului* (2002) şi din Robert de Clari, *Cei care au cucerit Constantinopolul* (2005).

CUPRINS

Prefaţă (p. 9)
***Capitolul I: NOUL ANCADRAMENT* (p. 15)**
1. **Final de epocă (p. 15)**
2. Formarea viitorilor istorici (p. 18)
3. Istoria din nou la început (p. 22)
4. Manifeste inaugurale (p. 24)
5. Anul buimac (p. 27)
6. Mai întâi, evul mediu (p. 30)

7. Noua scenă: doctoratele (p. 33)
8. De la doctoratul solitar la şcoala doctorală (p. 35)
PARTEA I: ŞCOALA ISTORIOGRAFICĂ CLUJEANĂ (p. 39)
Capitolul II: DIMENSIUNEA PROGRAMATICĂ (p. 41)
9. Există o şcoală istorică tânără în Transilvania? (p. 41)
10. **începuturile afirmării: volumele colective (p. 44)**
11. în spiritul noii istorii franceze (p. 47)
12. **Vocaţii inaugurale (p. 50)**
13. Arheologie, comparatism şi revizitare critică a trecutului (p. 53)
14. **Un program publicat ca atare (p. 56)**
15. Semnele normalizării (p. 59)
16. O criză prelungită (p. 61)
17. Vechi şi nou în ultimul deceniu şi jumătate de istoriografie clujeană (p. 65)
Capitolul III: CONTACTE FORMATIVE (p. 69)
18. Toţi pentru unul, unul pentru toţi (p. 69)
19. Magistri şi discipoli (p. 72)
20. Cărţi cardinale (p. *77)*
21. Tematizări noi (p. 81)
22. Anii 90 şi metaistoria (p. 83)
23. Recapitulări la sfârşit de veac (p. 86)
24. Filosofi străini ai istoriei traduşi în România anilor 90 (p. 89)
25. Contactul cu istoricii-teoreticieni străini (p. 93)
26. Traduceri din teoreticieni occidentali de vârf (p. 95)
27. O modernitate parcimonioasă (p. 99)
28. Dificultăţile analizei (p. 102)
Capitolul IV: DIMENSIUNEA METODOLOGICĂ (p. 107)
29. Spre o nouă paradigmă în cunoaştere (p. 107)
30. Istorism şi cunoaştere (p. 110)
31. Demersul istoric şi reconstrucţia lumii (p. 114)
32. Antiutilitarismul (p. 116)
33. Paradigme şi *trompe l'oeil* (p. 118)
34. Demersuri teoretice (p. 120)
35. Pornind de la istorie (p. 123)
36. Teologia trecutului (p. 127)
37. Didactica magna (p. 128)
38. Diversificare orizontală şi verticală (p. 130)
Capitolul V: CONTEXTUL: MIT, ISTORIE, SCANDAL (p. 133)
39. Scandaluri istorice (p. 133)
40. Bătălia din jurul miturilor (p. 135)
41. Istoria Transilvaniei se judecă la... Paris (p. 139)
42. Mitul Nae Ionescu (p. 141)
43. *Politicele* lui H.-R. Patapievici (p. 144)
44. Mihail Sebastian şi mitul României interbelice (p. 146)
45. Spaimele secesioniste (p. 149)
46. Scandalul Eminescu (p. 152)
47. Ancheta *Vatra* cu privire la Biserica Greco-Catolică (p. 154)
48. Războiul manualelor alternative (p. 157)
49. *Provincia* şi noua istorie a Transilvaniei (p. 160)
50. Regionalizarea (p. 162)
51. Noul tratat de istorie al Academiei (p. 164)
52. Istoriografie şi scandal (p. 167)
Capitolul VI: DIRECŢII DE ATAC ÎN RECONFIGURAREA VIZIUNII (p. 171)
53. Reconfigurare şi interdisciplinaritate (p. 171)
54. Provocarea cronologiei (p. 173)
55. Provocarea geografiei (p. 179)

56. Tabuuri spaţiale (p. 181)
57. Actorii istoriei: absenţa eroilor (p. 184)
58. Actorii istoriei: colectivităţile sub lentilă (p. 187)
59. Actorii istoriei: sensibilităţi şi idei (p. 190)
60. Alţi actori: imaginile şi simbolurile (p. 193) 61.... şi intriga istorică (p. 196)
62. Instituţiile (p. 198)
63. Biografiile: dimensiunea individuală a istoriei (p. 203)
64. O istorie subiectivă - amintirea (p. 206)
65. Discursul istoric şi conţinutul său (p. 209)
66. încheiere (p. 211)
NOUA ŞCOALĂ DE ISTORIE CLUJEANĂ. CINCISPREZECE ANI DE ACTIVITATE (p. 213)
ISTORIOGRAFIA NEISTORICILOR (p. 233)
BIBLIOGRAFIE (p. 235)
NOTĂ BIOBIBLIOGRAFICĂ (p. 241)

PREFAŢA

Titlul cărţii de faţă poate ridica legitime întrebări. Ce se înţelege - ori, cel puţin, ce înţeleg *eu* - prin "istoriografie tânără" şi de ce tocmai cea din Transilvania? Mă grăbesc, aşadar, să precizez, că prin istoriografie tânără încerc să cuprind într-o privire analitică şi sintetică producţia de carte istorică de nivel ştiinţific şi academic datorată, în perioada trecerii de la socialism către lumea nouă de astăzi, profesioniştilor care la sfârşitul anului 1989 încă nu debutaseră editorial în volume proprii. Cum se vede, criteriul etalat aici se leagă numai indirect de vârsta autorilor, în unele cazuri debutul în volum întârziind până la vârsta maturităţii biologice, într-altele survenind relativ devreme, din prima tinereţe. Dacă la un capăt, "tinereţea" istoriografică despre care vorbesc se defineşte prin debutul în nume propriu şi de sine stătător, la celălalt ea debuşează în notorietate şi deplină afirmare. Deşi mai dificil de precizat, în multe cazuri, finalul tinereţii istoriografice - a operei ca şi creaţie aurorală şi a autorului ca ins aflat în preambulul recunoaşterii publice - este, mi se pare, demn de a fi reţinut ca moment final al primei etape din creaţia unui autor şi din conturarea deplină a unei opere. Desigur, pentru unii istorici - cu acces numai la edituri mici, de provincie şi cu cărţi tipărite în tiraje modeste - vizibilitatea şi notorietatea poate întârzia îndelung, depinzând de multipli şi câteodată imprevizibili factori. Cu toate acestea, am crezut că un asemenea punct final convenţional şi, în plus, variabil, poate ajuta întrucâtva la definirea intervalului "tinereţii" istoricului, măcar că aceasta devine, cel mai adesea, vizibilă doar retrospectiv,_prin contrast cu segmentul major al unui efort personal obiectivat în cărţi.

în ce priveşte opţiunea mea pentru Transilvania, ea provine dintr-un interes particular faţă de producţia istoriografică a zonei geografice provin şi de la care mă revendic. Ca ins născut şi crescut la Arad, aşadar în zona Câmpiei Vestice, în afara arcului Carpatic, precizez că prin Transilvania înţeleg aici nu numai teritoriul intracarpatic al fostului voievodat şi principat, ci şi Banatul şi Partium-ul (aşa-zisele Părţi Vestice), cu zona arădeană sau a Mureşului Inferior, cu Bihorul, Sălajul şi Sătmarul, dar şi cu Maramureşul. Uneori, în text, mă refer la toate aceste regiuni ca la vestul României, deşi în termeni riguroşi, Transilvania propriu-zisă reprezintă centrul ţării, iar celelalte sunt aliniate pe verticală sud-nord din partea apuseană a statului român actual. Precizarea arealului avut în vedere se mai poate dovedi importantă, întrucât după 1989, pe teritoriul astfel delimitat au început să se simtă prezenţe auctoriale dinafară centrului de producţie istoriografică prin excelenţă ardelenesc de odinioară, Clujul. Chiar dacă mulţi dintre istoricii care se ilustrează la Timişoara, Caransebeş, Reşiţa, Arad, Oradea, Zalău, Alba Iulia, Târgu-Mureş, Satu Mare ori Baia Mare şi Sighet sunt foşti studenţi ai Clujului (Victor Neumann de la Timişoara, Valeriu Leu de la Reşiţa, Ioan Horga de la Oradea, Corina Teodor de la Târgu-Mureş ş. a.), noile centre de producţie istoriografică dau semne de vivacitate creatoare, promiţând ca, în anii ce vin, să devină focarele unor noi tendinţe. Deocamdată, în cele mai multe dintre cazuri, ele rămân locurile unde cercetează, scriu şi se afirmă câţiva autori cunoscuţi sau mai puţin cunoscuţi, însă ale căror contribuţii merită întreaga atenţie.

Mărturisesc însă că, referindu-mă la Transilvania, am vorbit, în majoritatea paginilor care urmează, mai cu seamă despre centrul istoriografie clujean. Nu doar pentru că, locuind şi lucrând aici de la revoluţie încoace, pe acesta îl cunosc ceva mai bine decât pe celelalte, ci şi pentru că, limitele comunicării între specialişti şi cele ale circulaţiei de carte specializată între centre m-au adus în situaţia de a reflecta cu inevitabile carenţe, omisiuni şi sublinieri situaţia din teren. Asum anticipat toate obiecţiile de bună credinţă referitoare la aceste aspecte, provocând totodată alţi istorici să se dedice

refacerii mai dibace şi mai strălucitoare a tabloului a cărui primă schiţă o încerc aici.
Am început să meditez la efortul colegilor mei de generaţie, tinerii istorici ardeleni, în anul 2000, fără să-mi fi propus dinainte aşa ceva. O urgenţă mi se părea, tocmai dimpotrivă, elucidarea începuturilor şcolii istorice clujene, îndată după primul război mondial, prin înfiinţarea Institutului de Istorie şi a Facultăţii de profil din cadrul noii universităţi româneşti din capitala Ardealului. Dar aşa ceva necesită eforturi concentrice şi, probabil, colective, împreună cu o documentare tenace în arhive şi biblioteci. Altfel spus, este o muncă de alt tip decât cea desfăşurată aici. Pentru paginile care urmează impulsul mi-a venit dinspre un prilej oarecum întâmplător. După o
10
conducere longevivă a poetului Aurel Rău, revista "Steaua" îşi înnoia echipa, propulsându-l în fruntea redacţiei pe mai tânărul autor liric Adrian Popescu. în noul context, direcţia revistei însăşi se modifica. Drept care, poeta Ruxandra Cesereanu, prietenă de lung parcurs, încă din vremea studenţiei noastre comune, când am ucenicit împreună la "Echinox", m-a invitat să semnez o rubrică în noua formulă revuistică, lăsând la alegerea mea neîngrădită subiectul şi titlul acesteia.
Atunci mi-am spus că a sosit, poate, momentul să mă dedic studierii dinamicii istoriografice actuale din zona intracarpatică şi din partea de vest a ţării, care se individualizase atât printr-o productivitate remarcabilă, cât şi prin absenţa considerării acesteia în câmpul receptării critice. O asemenea discrepanţă, sesizată cu amărăciune, în mai multe discuţii, şi de magistrul meu, regretatul acad. Pompiliu Teodor, în ultimii lui ani de viaţă, trebuia reparată.
Datorită acestor circumstanţe, *Poarta leilor* a devenit un proiect de carte care se scria puţin câte puţin, de la o lună la alta. La mai bine de cinci ani de la iniţierea conceperii şi publicării ei, şi la circa un an de la întrerupere, înaintez în acelaşi tempo ardelenesc, metodic, deloc grăbit, cu inerente întreruperi de câte un sezon, datorate ocupaţiilor diurne şi implicării în alte proiecte. între timp, cei zece ani avuţi iniţial în vedere au devenit cincisprezece, iar carierele istorice aflate cu câtva timp în urmă la începuturi, dobândesc, zi de zi, reliefuri tot mai sigure. A crescut şi cartea, imposibil de redus la un singur volum şi riscând să treacă până şi de al doilea.
Adevărul este că ideea unei istorii a şcolii clujene de studiere a trecutului m-a urmărit în anii 1992-1994, pe când eram cercetător ştiinţific la Centrul de Studii Transilvane. împreună cu prietenul şi colegul meu de serviciu Liviu Maliţa, astăzi decan al Facultăţii de Teatru şi de Televiziune clujene, mergeam zilnic la Biblioteca Centrală Universitară, decişi să încercăm, fiecare după puteri, abordarea a două segmente esenţiale din viaţa culturală a românilor ardeleni în perioada interbelică. Cercetarea lui privitoare la condiţia literaţilor s-a materializat până la urmă în volumul *Eu, scriitorul,* pe care instituţia unde fusese elaborat a avut şi eleganţa de a-l tipări în colecţia sa de carte (1997).
Demersurile mele cu privire la istoriografia română din Transilvania interbelică nu au atins însă, nici pe departe, acelaşi grad de împlinire, rămânând - până astăzi - cantonate în zona cantitativului şi a retrasării geografiei acestui teritoriu prea puţin frecventat dincolo de cele câteva siluete centrale care l-au populat.
11

Şansa oferită de echipa de la "Steaua" m-a readus în preajma proiectului meu de atunci, chiar dacă, de astă dată, l-am reamorsat pornind de la istoria sa cea mai recentă. Sintezele apărute până astăzi, sub forma unor ample monografii (AL Zub) ori a unor studii mai succinte (Pompiliu Teodor) lasă deocamdată parţial neelucidat rolul scrierilor istorice ale transilvănenilor în contextul dezvoltării istoriografiei române interbelice. Cât despre studiul colegului bucureştean Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000,* acolo consideraţiile menţin un nivel de generalitate care rareori se particularizează cu exemple din Ardeal. Nici cartea lui Toader Nicoară *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană* (2002) nu abordează acest segment istoriografie contemporan, referindu-se mai curând la evoluţii teoretice şi la decupaje tematice din spaţiul scrisului istoric francez, istoricizate deja, însă văzute ca direcţii ale unor posibile înaintări viitoare.
în virtutea aceleiaşi idei am început, mai recent, să analizez - cu prilejul aleatoriu oferit de capriciile unei politici editoriale imprevizibile, care însă face loc în planurile sale şi reeditărilor -istoriografia transilvăneană interbelică. Activitatea mea la revista meteorică clujeană *Piaţa literară* a oferit necesarul cadru publicistic acestei tentative, deocamdată prea puţin sistematice, de a relua planul de odinioară, încercând o retrospectivă mai vastă a scrisului istoric din Transilvania interbelică. Analizele dedicate lui Ştefan Manciulea, Al. Filipaşcu ş. a. continuă, practic, prima mea încercare, care a fost

una de desţelenire, de întocmire a catalogului istoricilor din presa anilor dintre cele două războaie, şi care a rămas momentan îngropată în colecţia *Transylvanian Review,* fiind publicată doar în limba franceză, cunoscând, aşadar, o circulaţie modestă[1].

Un act de justiţie, deci, într-un fel; dar şi unul de solidaritate şi de continuitate; programatică, dar nu de program. O aşezare a autorului însuşi într-o genealogie şi într-un context generaţional care nu sunt, nu au cum fi, indiferente. Un demers care mă alătură întrucâtva, liniei profesorilor Ion Bogdan-Duică, Ion Chinezu şi Ion Breazu, ca şi celor ale lui Mircea Zaciu, laborioşii cercetători ai vieţîT culturale ardeleneşti, astăzi prea puţin frecventaţi. Cum însă privirea pe care o arunc îndărăt se referă la câmpul istoriografiei, se cuvin, cred, invocate şi numele lui Ioan Lupaş ori Al. Lapedatu, ale căror

[1] Ovidiu Pecican, "Identites et strategies: historiens transylvains de l'entre deux guerres (1918-1945)", în *Transijlvanwn Review,* voi. I, nr. 1, Summer 1992, p. 104-126.

evaluări de parcurs ale domeniului, pentru arealul ardelenesc rămân repere valoroase în înţelegerea epocii la care s-au referit.

Volumul care tocmai începe, primul dintr-un şir ce se va constitui într-un diptic ori triptic - greu de precizat mai exact în actualul stadiu al elaborării - cuprinde cea dintâi parte a cercetării mele: "Şcoala istoriografică clujeană". După o introducere în atmosfera noului început marcat de cezura politică din decembrie 1989 (cap. I), am încercat să investighez dimensiunea programatică (cap. al H-lea) a demersului colectiv clujean, acordând atenţie contactelor formative livreşti (cap. al III-lea) - şi lăsând, deocamdată, deoparte problema burselor de cercetare şi studiu, ca şi a oaspeţilor de seamă sosiţi din exterior şi exercitând influenţe asupra tinerilor profesionişti români -, şi schiţând aici chenarul dimensiunii metodologice a problemei'(cap. al IV-lea), întrucât estimările de la autor la autor şi de la carte la cartelor face obiectul continuărilor.

Mi s-a părut, totodată, necesar, pentru a schiţa şi dincolo- de limitele momentului inaugural atmosfera în care au cercetat şi creat istoricii nou-sosiţi în arenă, să abordez şi contextul cultural din anii ce ne despart de începutul lui 1990, sondând provocările cele mai acute. Acestea s-au concretizat în scandaluri publice, cu conotaţii, adeseori, politice, sociale, etnice şi confesionale (cap. al V-lea), urmarea lor fiind detabuizarea unor teme şi, până la urmă, reconf'igurarea mentalităţilor actuale, flexibilizarea lor.

în fine, ultimul capitol al primului volum - cap. al Vl-lea - se ocupă de direcţiile de atac în modificarea viziunii istoricilor, prin eşantioane privind câteva dintre marile probleme controversate ale meseriei (segmentările cronologice şi asumarea dimensiunii spaţiale), ca şi prin unele dintre particularităţile noii istoriografii transilvane. Aici, recunosc, opţiunile proprii au dominat şi punctele de vedere exprimate riscă, în unele cazuri, să spună mai mult despre mine decât despre colegii mei. Chiar şi aşa, discuţia nu poate fi decât utilă, iar rectificările ulterioare - ale mele şi ale altora - vor aduce, poate, sporuri de cunoaştere şi precizări importante.

Volumul secund al prezentei cercetări va trece în revistă grupurile şi grupările tinerilor istorici din Transilvania, ocupându-se de polarităţile de vârstă, înrudiri şi afinităţi. O estimare va avea loc şi sub raportul structurărilor formale, de la locul de muncă (catedre, institute de cercetări, programe doctorale). Se vor lua apoi în discuţie grupările aşa-zicând programatice, în jurul unor idei, metodologii,

crezuri, preocupări tematice. Alianţele cu alte discipline (filologie, litere, sociologie, filosofie, antropologie culturală ş. a.) vor face şi ele obiectul unor sondaje. De o analiză atentă se vor bucura şi publicaţiile noi, datorate esenţialmente istoricilor din contingentul analizat. Iar dacă sorţii o vor vrea, un al treilea volum va trece în revistă producţia istoriografică din intervalul şi arealul discutate, conturându-se şi profilurile autorilor, pe cât o permit paginile lor deja tipărite şi priceperea celui care semnează aceste rânduri.

Se poate înţelege deja, din ce am spus, că la data apariţiei ultimului volum, subiectul şi dezvoltările pe care el le-a presupus vor fi devenit deja istorie, scrisul despre trecut păşind deja într-o altă etapă. Cred însă că nu este totuna cum se face această translaţie, un racursiu evaluator fiind un bun prilej de interogare a propriilor scopuri şi mijloace.

Socotesc că apariţia unei cărţi cum este cea de faţă nu poate fi interpretată altfel decât ca asumare a unui alt versant al meseriei de istoric, o fărâmă de istorie recentă, dar şi o dovadă de solidaritate profesională şi interes faţă de munca tuturor colegilor mei. Cu speranţa că ea va constitui un îndemn şi

pentru estimări similare dedicate celorlalte zone ale ţării generatoare de şcoli istoriografice -Bucureşti şi Iaşi, în primul rând - dedic acest prim volum excelentului istoric şi bunului meu prieten Ovidiu Ghitta.

Octombrie 2002, Octombrie 2005

Capitolul I: NOUL ANCADRAMENT

1. FINAL DE EPOCĂ

Sfârşitul anului 1947 aducea în România - aflată sub ocupaţie sovietică, în pofida pretenţiei oficiale că ar fi vorba despre o alianţă -abolirea monarhiei şi instaurarea unui regim tipic de aşa-zisă "democraţie populară". începea o dominaţie ideologică şi politică moscovită de jumătate de secol, pe care a încheiat-o doar revoluţia europeană din 1989. în intervalul de cincizeci de ani în care s-a consumat socialismul real în România, dictaturile s-au succedat, separate de un scurt interludiu (1964 - 1970) de relativă relaxare. între primul stalinism, cel din vremea guvernărilor dr. Petru Groza ,şi, respectiv, Gheorghe Gheorghiu-Dej, pe de o parte, şi cel secund, reprezentat de regimul de dictatură personală, cu o coloratură naţionalistă, a lui Nicolae Ceauşescu, scurta cezură de circa jumătate de deceniu nu a însemnat nici o clipă o democratizare. Securitatea şi Miliţia ca instrumente de represiune îndreptate împotriva populaţiei României, ca şi Partidul Comunist Român autoproclamat "centrul vital al naţiunii" şi "detaşamentul de frunte al clasei muncitoare" au păstrat mereu, integral, controlul asupra întregii dezvoltări a societăţii româneşti. Chiar dacă începând cu 1958 trupele sovietice s-au retras din ţară şi chiar dacă, destul de curând după preluarea conducerii partidului comunist şi a statului, Nicolae Ceauşescu şi-a îngăduit denunţări parţiale ale stalinismului predecesorilor săi şi chiar poziţii cu o aparenţă de autonomie în jocurile internaţionale, România a rămas pe întreaga durată ce desparte anul 1948 de 1989 fidelă fratelui mai mare de la Răsărit, colosul sovietic.

începând cu a doua parte a anilor 60 ai secolului al XX-lea, Ceauşescu nu a făcut decât să continue, amplificând-o, o decizie inteligentă a predecesorului său: aceea de a utiliza, pentru creşterea legitimităţii Partidului Comunist Român, ataşamentul populaţiei pentru ţară, limba şi cultura proprie, ca şi pentru trecutul propriu văzut prin prisma mitologiilor naţionalismului istoriografie de factură romantică. Momentul prielnic al "marii cotituri" - pregătite încă de

prin 1963 - 1964 de către Gheorghiu-Dej - a fost invadarea Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varşovia (august 1968) când, bine sfătuit şi perfect inspirat, Ceauşescu s-a declarat în mod deschis împotriva intervenţiei trupelor anumitor ţări din cadrul Pactului de la Varşovia într-o ţară "frăţească", având aşadar în frunte tot un partid comunist. Faptul a permis confundarea liderului de partid român cu un campion al opoziţiei antisovietice, făcând din el o figură populară printre cei care, deşi fiind împotriva imperialismului opresiv al U. R. S. S., nu se putuseră anterior exprima nepedepsiţi.

De aici înainte, istoria românilor - studiată selectiv, parcimonios, în şcoli, în perioada întâiului stalinism românesc, dar restaurată în drepturile ei cu o oarecare timiditate, după 1963-1964 -, reintra în. atenţia factorilor de decizie politici, ca un preţios instrument de domesticire şi atragere pe baricada regimului a populaţiei. Nu erau mulţi printre cetăţeni aceia care credeau sincer în varianta egalitară adusă de tancurile sovietice. Se prefera în mod clar, printre cei ce o cunoscuseră, democraţia burgheză, cu toate limitele ei. Acest lucru nu este necesarmente adevărat şi privitor la cei născuţi în anii dominaţiei socialiste, cărora noul regim le-a adus ba emanciparea din condiţia precară de ţărani şi transformarea lor în muncitori ritmic retribuiţi, locuitori ai oraşelor, ba alfabetizarea şi şansa unei cariere politice de stil nou, unde extracţia socială joasă şi lipsa de educaţie şcolară mai înaltă devenea un atu, nu un impediment. Atât unii, cât şi alţii, însă, se întâlneau într-o convingere. Ei trăiau cu destulă intensitate sentimentul de violare şi de umilire indus de satelitizarea drastică şi usturătoare a României de către Kremlin. Or, frustrarea respectivă făcea din interesul pentru trecutul neamului unul dintre principalele canale de expresie ale opoziţiei faţă de noua dominaţie ideologică, străină.

Mai populară pare să fi fost ideologia marxistă, cel puţin la început, în primul deceniu de socialism de stat, printre unii minoritari - maghiari şi evrei -, pentru că le permitea să obţină un regim esenţialmente egalitar în raport cu majoritatea. Dar nici materialismul dialectic şi istoric nu era de natură să le medieze acestora identificarea cu România unipartinică, după ce extremismele de dreapta akTep"prii interbelice le refuzaseră un statut egal cu al celorlalţi cetăţeni şi chiar dreptul la dezvoltarea propriei culturi şi la viaţă. în ce îi priveşte pe maghiari, în cazul lor erau prea vii şi puternice tradiţiile luptei naţionale, care le aduseseră la 1848 şi la 1867 importante victorii în

negocierile cu Habsburgii, şi care acum puneau o anume surdină solidarităţii cu "oamenii muncii" - cum se spunea în epocă - de altă "naţionalitate, religie" ori limba vorbită. Astfel, adeziunea multora dintre ei la politica Partidului Comunist Român, nu s-a tradus, neapărat, şi într-o apropiere sinceră şi trainică de români în general, fără îndoială pentru că o asemenea dinamică era imposibilă într-o epocă de dictatură politico-ideologicâ şi de supraveghere poliţienească. în ce-i priveşte pe evrei, care nu emigraseră în masă din România burgheză şi antisemită a anilor 30, aceştia au recurs la soluţia sionistă în masă, în anii *'70* şi '80, într-un moment când nimeni nu mai organiza pogromuri pe seama lor şi după câteva decenii când unii dintre ei avuseseră acces chiar şi la funcţiile din vârful piramidei. La rândul lor, etnicii germani, reprimaţi şi deportaţi (în Bărăgan, dar şi în LJ. R. S. S.) după sfârşitul marii conflagraţii mondiale secunde, începând cu a doua parte a anilor 60, ei s-au răscumpărat, cu ajutorul guvernului Republicii Federale Germane, părăsind masiv România. • *
în aceste condiţii, la începutul anilor 80, principalii beneficiari ai politicii P. C. R. păreau să fie majoritarii români. în pofida oricăror aşteptări însă, ultimul deceniu al guvernării Ceauşescu a fost şi cel mai dificil pentru populaţie. Problemele acesteia nu se legau numai de chestiunea asigurării condiţiilor minimale de viaţă - electricitate neîntreruptă, apă caldă la discreţie, căldură în case şi apartamente şi hrană îndestulătoare, netarată -, ci erau şi de natură morală. Abuzurile funcţionarilor statului şi ai miliţiei ori ai Securităţii, suspiciunea ubicuă şi continuă faţă de prezumtivii delatori şi colaboratori ai serviciilor secrete, sentimentul frustrant al izolării de restul lumii - datorită embargoului pe libera circulaţie în exteriorul ţării, pe raporturile personale cu cetăţenii străini veniţi în vizită şi ca urmare a blocadei la care autorităţile comuniste supuneau circulaţia ideilor şi a cărţilor străine -, atârnau, la rândul lor, foarte greu în balanţă.
în atmosfera tot mai irespirabilă a acelor ani, regimul a încurajat recuperarea istoriografiei burgheze din unghi naţionalist, socotind că aceasta poate alcătui baza ideologică a ralierii patrioţilor anticomunişti la proiectul unei statalităţi conduse în continuare de membrii Partidului unic al muncitorilor şi aliaţilor acestora - ţărănimea şi intelectualitatea progresistă, cum erau văzuţi ei în acel moment -, dar care să se deosebească de celelalte state membre ale sistemului socialist european prin adeziunea la făurirea socialismului multilateral dezvoltat înţeles ca proiect al naţiunii.
17

.
2. FORMAREA VIITORILOR ISTORICI
Dezbărându-se printr-un zvâcnet în decembrie 1989, de convenţiile totalitare şi de presiunile politice ale regimului Ceauşescu, românii au renunţat la arbitrariul unei guvernări exercitate în numele egalitarismului şi al patriotismului, dar în absenţa marcată a ambelor. **Mitul** aceloraşi drepturi şi al aceloraşi îndatoriri, preluat din recuzita marxist-leninistâ (şi sabotat, de altfel, din start, de celebra lege a "luptei de clasă" şi a "dictaturii proletariatului") a fost invalidat de evidenţa existenţei privilegiaţilor: nomenklatura şi poliţia ei politică erau adevărata castă învingătoare, iar restul cetăţenilor, constrânşi de sistem şi supuşi unui control sistematic, nu aveau decât să alimenteze această discrepanţă prin subordonarea lor totală faţă de cei aleşi. Cât despre patriotism, el a fost recuperat încă de Gheorghiu-Dej de la pubela unde fusese aruncat de stalinism, îndată după plecarea armatelor sovietice din ţară (1958)[1].
Hotărât să-şi confecţioneze o Românie monocromă, monocordă din aliajul socialismului cu naţionalismul, Ceauşescu a creat cadrul ideologic care să permită, pe de o parte, marginalizarea minorităţilor naţionale şi chiar deversarea lor în afara ţării (prin vinderea germanilor şi a evreilor în anii '70, şi prin emigrarea ilegală a maghiarilor în anii '80), iar pe de altă parte ralierea românilor în jurul istoriei glorioase a neamului[2]. Iată de ce, chiar şi în anii celei mai negre dictaturi, în a doua parte a penultimului deceniu al secolului, când şi penuria atinsese cote excepţionale, reflectându-se şi in politica de carte românească, în mod cu totul neaşteptat istoriografia... a prosperat, în linii mari. Tocmai în acei **ani** s-a iniţiat opera de valorificare a unor istorici interzişi până atunci datorită apartenenţei lor la spectrul politic interbelic (precum Gh. I. Brătianu) ori fiindcă aleseseră exilul (ca Mircea Eliade). Totodată, s-a publicat şi republicat masiv opera istoricului ţărănimii şi a mişcării de deşteptare naţională a românilor din Transilvania (David Prodan), şi a început vasta operă de reeditare

[1] Tom Gallagher, *Furtul unei naţiuni. România de la comunism încoace,* Bucureşti, Ed Humanias, 2004, p. 66-91 oferă o excelentă privire sintetică asupra ultimei perioade Dej şi a continuatorului acestui, Nicolae Ceauşescu.

[2] Tom Gallagher, "Ceauşescu mobilizează trecutul", în *Democraţie ţi naţionalism în România. 1989 - 1998,* Bucureşti, Ed.

AII, 1999, p. 77-93.
18
a marilor sinteze "burgheze" de istoria României: cea a lui A. D. Xenopol şi cea în zece volume de Nicolae Iorga. Desigur, în paralel, politrucii regimului căutau să dea o nouă versiune - grotescă şi hilară -naraţiunii despre trecutul patriei, începând cu 2.050 de ani în urmă, pe vremea lui Burebista şi continuând cu şirul victoriilor neîntrerupte ale românilor asupra oricărui duşman, astfel încât devenea ininteligibil de ce se succedaseră mereu dominaţiile străine. Dar, până la urmă, chiar şi aceste deformări monstruoase - datorate lui Muşat şi Ardeleanu, adevăraţi Stan şi Bran ai istoriografiei noastre - se făceau tot în arealul scrisului istoric, păstrând disciplina în centrul atenţiei publice. Istoria cotropise artele plastice, sculptura, literatura şi filmul, ba chiar şi discursurile politice erau saturate de metafore, comparaţii şi exemple istorice.
La căderea regimului, istoria avea o poziţie proeminentă în ansamblul culturii române, deşi prin ea devenea palpabilă o viziune care combina romantismul eroic şi retoric cu sărăcia de idei pozitivistă, motivată de cultul elucidărilor punctuale, şi cu cantonarea preponderentă în domeniul reconstituirii faptelor istorice cu anticărească acribie. Repertoriul tematic admis - şi deci cultivat - era şi el sărăcăcios. Se priza continuitatea şi unitatea poporului nostru, marea epopee antiotomană şi afirmarea naţiunii moderne, inclusiv apoteoza statalităţii de la 1 decembrie 1918. Pe această canava îşi găseau locul şi accentele expresioniste, de un gust al grandiosului care friza kitsch-ul. Printre ele, la loc de cinste, tracismul megalomanie -cultivat nu prin vocile autorizate ale profesioniştilor, ci prin diletanţii adunaţi în jurul Cenaclului "Deceneu" - avea rostul de a argumenta indirect vechimea strămânească pe teritoriul actualei României, să contracareze latinismul culturii noastre, înţeles ca filon occidental şi repudiat ca indezirabil de regim, şi să demonstreze enormitatea că statul dac - prin episodul Burebista - ar fi la fel de vechi şi de prestigios ca statalitatea Europei apusene. Temele vizând dezvoltarea culturii, anumite episoade cheie ale istoriei politice (opoziţia la invaziile ruseşti, istoria monarhiei ori a bisericii româneşti) şi militare (ocupaţia germană a României în 1918), şi chestiunile legate de genul social lipseau nemotivat şi iresponsabil. Excepţie de la toate acestea făceau doar câteva spirite preocupate de interpretarea evenimentelor şi de articularea lor într-o perspectivă integratoare, adevărate artizane ale unei istoriografii inteligente şi nuanţate (Şerban Papacostea, Pompiliu Teodor, Al. Zub). Alţii, precum Lucian Boia, preferau, în
19
acea perioadă, să-şi publice cărţile în străinătate, beneficiind de breşe în blocadă încă insuficient descifrate.
în acei ani, ultimii zece - cincisprezece dinainte de căderea comunismului, unii dintre cei care aveau să devină autorii tinerei istoriografii de mai târziu, îşi trăiau anii studiilor liceale şi ai studenţiei. A fi student la istorie însemna, în viziunea Partidului Comunist Român, să fi fost admis pe baza unui dosar. Pe lângă situaţia familială şi şcolară, adeverinţa de recrutare în armată, el cuprindea şi recomandarea politică a şefului organizaţiei Uniunii Tineretului Comunist ori al biroului Organizaţiei de Bază a Partidului însuşi, în care se atesta în formule consacrate că nu eşti un "element contrarevoluţionar", că nu te opui, deci, devenirii socialiste a patriei, dând, tocmai dimpotrivă, întregul tău sprijin acesteia. Abia după trierea dosarelor candidatul era acceptat la examenul de admitere, pe un număr în general redus de locuri - cincizeci la Bucureşti, câte douăzeci şi cinci la Iaşi şi Cluj -, unde erai admis sau respins, de la caz la caz.
în ultimul deceniu al dictaturii, facultăţile de istorie şi filosofie pierduseră o serie de specializări (istorie universală, psihologie şi sociologie), câştigând în schimb câte unele neaşteptate (sport!). Cursurile de specialitate erau flancate de cele cu un conţinut ideologic marxist (materialism dialectic şi istoric, socialism ştiinţific etc). în schimb, cercurile studenţeşti funcţionau fără ingerinţe, prin şedinţe lunare.. întrunindu-i pe pasionaţii de cercetări. Din cadrul acestora din urmă se recruta marea majoritate a tinerilor prezenţi în cadrul concursurilor profesionale şi al sesiunilor de comunicări ştiinţifice locale ori naţionale. în prima parte a anilor 80 existau sesiuni anuale ale Facultăţii de Istorie şi Filosofie din Cluj (la fel întâmplâhdu-se şi la Bucureşti şi Iaşi), participări de delegaţii studenţeşti Ia concursul naţional de istorie - un soi de olimpiadă pe ţară la nivel academic - şi aşa-numitele "triunghiulare" din fiecare an, în cadrul cărora echipe complexe de studenţi la istorie şi filosofie din cele trei centre universitare implicate (Bucureşti, Cluj şi Iaşi) se întreceau nu numai participând la simpozioane ştiinţifice cu lucrări proprii, ci şi cu muzică, dans şi trupe de teatru ori brigăzi artistice studenţeşti. Dincolo de şansa obţinerii unor premii în cărţi şi chiar bani - aspect deloc neglijabil în

contextul condiţiei estudiantine, supusă îndeobşte penuriei -, sub raportul formării specialiştilor viitori toate aceste forme de antrenament profesional se dovedeau laboratoare utile, rafinând

uneltele participanţilor, facilitând întâlnirile între colegi şi chiar punând bazele unor prietenii funcţionale până astăzi. în plus, de aici au rezultat şi primele apariţii ale unor contribuţii în formă multiplicată la risograf ori tipărită. După ce la Facultatea de Istorie şi Filosofie din Cluj au apărut două asemenea culegeri (în 1983 şi, respectiv, în 1984) pentru istorici şi una pentru filosofi, anii următori au permis organizarea unor simpozioane dedicate special "tinerilor istorici". Lansată cu aceste prilejuri de către organizatori - în principal, lectorul Nicolae Bocşan, astăzi profesor ales rector al Universităţii Babeş-Bolyai -, sintagma a prins, fiind preluată în anii 90 şi utilizată cu prilejul reunirii contribuţiilor acestor autori, ca şi al altora, din contingentele mai recente de absolvenţi, în cuprinsul primelor volume de acest fel apărute în condiţii editoriale relevante (sub coordonarea Iul Florin Gogâltan şi Sorin Mi tu).
Facultatea a ţinut, în acei ani grei, legătura cu mulţi dintre protagoniştii acestor forme de implicare în investigaţia ştiinţifică şi după absolvire şi repartizarea la locuri de muncă pe tot cuprinsul ţării. Organizând cu ajutorul Institutului clujean de Istorie, al diverselor inspectorate şcolare judeţene (Maramureş, în 1989, de pildă) colocvii zonale în care, alături de profesori şi cercetători încadraţi în învăţământul universitar şi în institute specializate, se regăseau şi profesori din învăţământul mediu ori liceal înscrişi la doctorat sau nu, artizanii întâlnirilor facilitau schimbul de idei şi cunoaşterea protagoniştilor scenei istoriografice din acel moment, peste poziţiile sociale, ierarhice şi de vârstă, contribuind decisiv la prezervarea unei atmosfere vii. Trebuie formulat cât se poate de clar: în pofida tutelei de partid ori U. T. C. şi a Asociaţiei Studenţilor Comunişti din România, pe deasupra suspiciunilor şi a temerilor, întâlniri ca acestea au fost şi ocazii de afirmare a societăţii civile, în măsura în care discuţiile despre trecut se purtau între specialişti mai puţin îngrădite de obsesia generală a vegherii - oricât de neconvinse, însă mimate pretutindeni -a neabaterii de la linia oficială.
Studenţia a însemnat, pentru unii dintre istorici, şi şansa colaborării ori a integrării în echipele redacţionale ale publicaţiilor studenţeşti din Cluj: revista *Echinox* a Universităţii, şi *Napoca Universitară* editată de Centrul Universitar. Nume ca acelea ale lui Ovidiu Ghitta, Cornel Marcu, Călin Felezeu ori Ovidiu Pecican se regăsesc în paginile revuisticii studenţeşti din acei ani, dând o imagine cu privire la preocupările viitorilor istorici.

3. **ISTORIA DIN NOU** LA ÎNCEPUT

Cu o asemenea deschidere realizată în pofida unor condiţii incredibil de constrângătoare, scrisul istoric românesc păşea în anii '90 într-o nouă etapă a dezvoltării sale. Odată cu surparea regimului Ceauşescu în zilele de 16-22 decembrie 1989 începea, fără îndoială, o j nouă epocă.
Confuzia ultimelor zile ale dictaturii s-a prelungit iniţial şi în **primele** zile de după răsturnarea cuplului Ceauşescu. Dacă în 19 j decembrie 1989, "huliganii" de la Timişoara mai erau încă înfieraţi, din ordin venit de sus, sub bagheta de dirijor a academicianului Ştefan Pascu, imediat după 22 decembrie istoricii au participat, în nume personal sau organizându-se în funcţie de afilierile profesionale, la succesiunea trepidantă a evenimentelor. In timp ce unii dintre ei s-au regăsit în piaţa centrală a Clujului, amestecaţi în mulţimea de protestatari, încă din 21 şi 22 decembrie, mulţi alţii s-au raliat noii puteri autoproclamate, mobilizându-se pentru a asigura paza universităţii pe durata nopţii împotriva eventualelor atacuri teroriste, în atmosfera de confuzie şi derută a răsturnării de putere, consultările dintre profesioniştii studierii trecutului s-au petrecut în maniere plurale.
Cea mai semnificativă dintre acestea aparţine însă generaţiei vârstnice din acel moment. Rezultatul ei a fost elaborarea unui **document** semnificativ, menit să mobilizeze lumea istoriografiei autohtone în jurul ideii de reviriment al reconstrucţiei istorice a trecutului în spiritul autenticităţii şi al restabilirii adevărului, cu ajutorul unei metodologii înnoite şi adecvate, conforrn unei etici a emancipării disciplinei de sub tutela politicului şi a ideologiei.
în acel moment, cei mai mulţi dintre tinerii istorici - aflaţi încă | înaintea debutului în volume proprii - se aflau în oraşele şi satele unde îi purtaseră repartiţiile sau unde îşi găsiseră locuri de muncă, nefiind **încă** în Clujul studenţiei lor de odinioară care urma să devină şi locul j validării lor în carieră pentru majoritatea. Legea le interzicea, deocamdată, părăsirea locului lor de muncă şi, pe de altă parte, era; exclusă şi aprobarea - de către biroul de evidenţă al populaţiei de la inspectoratele judeţene de miliţie - a stabilirii în oraşul de pe Someş,

reşedinţa universitară atât de râvnită datorită instituţiilor şi tradiţiilor ei culturale îmbietoare.
în orice caz, schimbarea de regim politic din ţară a atras după sine, încă din primele zile, o abolire a restricţiilor de până atunci; printre altele, şi a celor menţionate mai sus. în acest fel, în buimăceala generală care continua şi se amplifica, rumoarea libertăţii lăsându-se, pe moment, confundată cu un simplu bruiaj amorf, modificările salutare de statut au devenit posibile, de la simplele transferuri până la protestele organizate de sindicatele de ramură renăscute şi la organizarea de consfătuiri, conferinţe, marşuri şi "veghi" în amintirea eroilor şi spre păzirea cuceririlor cele mai proaspete. în timp ce primul ministru al educaţiei în România revoluţionară devenea filosoful fenomenolog Mihai Sora, efervescenţa din mediile învăţământului românesc se traducea în abolirea fără regrete a activităţilor de îndoctrinare marxistă - de la lecţii de învăţământ politico-ideologic la cele de ateism ştiinţific şi chiar la renunţarea momentană la ritualul zilelor metodice -, în interesul precipitat pentru ameliorarea condiţiei materiale şi morale a personalului didactic, în deschiderea discuţiilor referitoare la statutul cercetării ştiinţifice.
Interesul pentru schimbare socială a însemnat, în lumea istoricilor, dorinţa expresă de ieşire de sub ameninţarea cenzurării produselor istoriografice şi a teleghidării propagandistice a investigaţiilor ştiinţifice, preocuparea pentru detabuizare tematică, obsesia accesului neîngrădit la documentele din arhive ş. a. După cum avea să se vădească nu după mult timp, în fapt aceste aspiraţii insuflau o nouă energie combativă doar unei minorităţi numerice de istorici profesionişti, mai cu seamă tinerilor. Situaţia s-a dovedit însă imprevizibilă şi în rândul celor deja afirmaţi, unii încercând să-şi spele vechi păcate - probabil cu bună credinţă, din prudenţa de a-şi crea alibiuri în noile condiţii ori din simplu oportunism -, alţii rămânând fideli vechii lor opţiuni de a sluji puterea, indiferent care ar fi fost aceasta.
Anunţată de manifestul istoricilor publicat în marile cotidiene chiar în zilele revoluţiei, de configurarea unor noi solidarităţi profesionale (precum *Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat)* şi de reforma sistemului de învăţământ prin autonomia universitară, proiectată de câteva spirite (printre acestea şi clujenii Marian Papahagi şi Andrei Marga) sunt câteva dintre trăsăturile noii etape în ceea ce priveşte mediul istoricilor. După cum observa Pompiliu Teodor, "A

cuprinde în câteva pagini întregul spectru istoriografie actual, în absenţa unor evaluări mai sistematice, este dincolo de posibilităţile unei exegeze, prin forţa împrejurărilor, lacunară. Simpla parcurgere ai ultimelor două volume din *Bibliografia istorică a României,* anii 1989 *M* 1994 şi 1994 - 1999 învederează o multiplicare a producţiei istoriografice, o adevărată proliferare a articolelor, studiilor şi cărţilor de istorie care, în globalitatea lor, mărturisesc o înaintare a frontierei cunoaşterii prin reale cercetări, la care se asociază o literatură de colportaj, apariţia în câmpul istoriografiei a numeroşi autori care se plasează în afara profesionalităţii" *(Introducere în istoria istoriografiei din România,* Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002, p. 278-279). într-adevăr, abundenţa producţiei istoriografice şi dublarea ei printr-o literatură vulgarizatoare, de romanţare sau de speculare, **fără** prea mult discernământ critic, a unor ipoteze sunt, pentru perioada de după 1989, semnele unui interes accentuat pentru trecut şi ale unor strădanii neconsumate integral în mediile specializate de a-1 înţelege pe acesta. Trebuie însă observat că acest accent aparent îmbucurător pus pe studiile istorice pare să traducă nu neapărat un interes pentru trecutul ca atare, ci mai degrabă febrilitatea căutării unor soluţii pentru astăzi în vremurile de odinioară. Din acest punct de vedere, dezlănţuirea de energii la nivelul cercetării istorice nu poate fi interpretată univoc. Ea indică eliberarea de sub chingile cenzurii, dorinţa de soluţii, dar şi orientarea paseistă a acestora către tradiţie ori tentativa de manipulare a trecutului spre folosul politicii curente. Un lucru este absolut clar: noua epocă a provocat un nou curs în materie de investigaţii şi de cunoaştere istorică, antrenând contingente noi de specialişti alături de cele mai vechi, afirmate deja. începutul l-au făcut, totuşi, bătrânii şi cei ajunşi la maturitate, iar dintre ei - vârfurile care nu s-au compromis prin pactizarea cu politicianismul comunist.
4. MANIFESTE INAUGURALE
în avalanşa de manifeste care salutau, la sfârşitul lui decembrie 1989, căderea dictaturii, *Apelul* semnat de câţiva dintre istoricii importanţi ai momentului a trecut, din păcate, aproape neobservat. Printre semnatari se numărau acad. David Prodan, Jako Zsigmond, Pompiliu Teodor - din Cluj -, Al. Zub, Ştefan S. Gorovei, Petre Alexandrescu (de la Iaşi), Henri H. Stahl, D. M. Pippidi, Andrei

pippidi, Şerban Papacostea, Ştefan Andreescu, Octavian Iliescu, Gh. Brătescu şi Viorica îMoisuc (din capitală). Textul sobru şi esenţial chema la o restaurare a disciplinei istorice la demnitatea de odinioară, şi se pronunţa împotriva deformărilor manipulate de ideologii de serviciu. Publicat în ziare şi reviste - unele de specialitate, tipărite după luni de zile - din Cluj, Bucureşti şi laşi, cu promptitudine într-un loc şi cu întârziere într-altul, manifestul a avut o valoare morală reparatorie. Prin luarea de atitudine a vârfurilor profesionale din sfera istoriografiei din România, acest elaborat a avut meritul de a fi marcat distanţarea semnatarilor de modul în care fusese configurată meseria de istoric în timpul regimului Ceauşescu. Prin aceasta, manifestul devenea actul inaugural al unei noi - cel puţin în intenţie - istoriografii. Chiar dacă liniile de evoluţie viitoare nu puteau fi încă descifrate, ceea ce apărea cu pregnanţă era condamnarea concepţiei asupra trecutului profesate de naţional-comunism.
Ilustrativă pentru acest curent al ultimului deceniu totalitar- era opera de deformare şi compilaţie a cuplului Mircea Muşat şi Ioan Ardeleanu ori cea a colectivelor de autori înfeudate "istoricului" Ilie Ceauşescu. într-o caracterizare succintă, tipul de demers patronat de aceştia s-a caracterizat prin argumentarea exagerată, ba chiar împinsă până la caricatural, a teoriei continuităţii daco-romane în Dacia, a eroismului românesc - continuu şi nedezminţit - în lupta pentru independenţă, a caracterului final al istoriei românilor, ţelul suprem al acesteia fiind făurirea statului naţional unitar. Abordarea respectivă păcătuia şi prin exagerarea ori absolutizarea anumitor momente din trecut, fapt care se traducea până la urmă printr-o ficţionalizare a trecutului. Dintre acestea s-au impus atenţiei publice mai cu seamă teoria despre "inventarea" statului cu 2.050 de ani în urmă, pe timpul lui Burebista, puritatea italică a romanilor colonizatori ai Daciei, exagerarea rolului voievodal în succesele unor epoci istorice (Mircea cel Mare), sublinierea elementului naţional în contexte marcate de puternice influenţe internaţionale (epopeea lui Mihai Viteazul, mişcarea Iui Tudor Vladimirescu, revoluţia de la 1848). Dar nu au fost mai puţin importante pentru conturarea acestei versiuni despre trecut nici omisiunea - semnificativă - a altor epoci, procese istorice ori chestiuni. S-a trecut astfel, pe cât posibil, sub tăcere tot ceea ce a însemnat cooperare între etniile care au locuit în Transilvania de-a lungul celui de-al doilea mileniu, nu s-au investigat mai deloc epoca fanariotă şi nici evoluţiile în domeniul instalării statului de drept şi a

democraţiei printre români. Au rămas, de asemenea, proscrise domenii precum istoria bisericilor ne-ortodoxe, istoria culturii şi a ideilor, domeniile "neepice" (viaţa cotidiană etc).
Alături de apelul colectiv menţionat - republicat, mai apoi, ca *Declaraţie a Comitetului istoricilor liberi din România (Revista de istorie,* 12/1989, p. 1167-1168) s-au înregistrat şi luări de poziţie în nume i propriu ale unor istorici. într-un articol apărut la Iaşi, în revista *Cronica,* pe data de 24 decembrie 1989, Al Zub vorbea despre *Chemarea istoriei, chemarea vieţii,* îndemnându-i pe istorici "... să descopere cele mai potrivite modalităţi de a sprijini, cu instrumentele profesiei, noul curs", convins că "Au aşteptat destul, s-au străduit după puteri să recupereze câte ceva din spaţiul necuprins al adevărului, au recurs de i nevoie la aluzii şi lecturi piezişe, e acum timpul să rostească limpede ce gândesc, ce cred, ce vor".
Era limpede în ce sens se tenta redefinirea spaţiului de acţiune istoriografică. Generaţia de istorici ajunsă la maturitate chema, prin unii dintre reprezentanţii săi cei mai autorizaţi, la recuperarea integrală a trecutului, la directeţea unei abordări fără autocenzuri ori cenzuri exterioare, la o altfel de asistare a realităţii imediate. Fapt semnificativ, printre cei care reprezentau Clujul în acest concert se numărau o somitate a recuperării "istoriei muncii" şi a luptei pentru libertate a ţărănimii ardelene, Da vid Prodan, eruditul restitutor al vieţii cărturăreşti a Principatului ardelean, paleograful şi specialistul în diplomatică latină Jako Zsigmond, şi expertul în luminism transilvănean şi european, creatorul de şcoală, Pompiliu Teodor. Chiar dacă prin dimensiunea naţionalistă şi socială a operei sale David Prodan se plasa pe alte meridiane decât colegul său maghiar, interesat mai curând de elita educată şi de instituţiile maghiarimii din Ardeal, cei doi se regăseau pe meridianul exigenţei profesionale a necesităţii restabilirii adevărului istoric şi a readucerii discursului istoriografie la o demnitate de care anii din urmă îl lipsiseră.
începea, astfel, o altă reconstruire a trecutului) într-un moment când pe străzi se mai murea încă pentru libertate. Avea ea să fie ol reluare a mai vechii tendinţe naţionaliste interbelice, interesate doar de valorificarea moştenirii româneşti sau maghiare, ori se putea întrezări o dezvoltare istoriografică comună? Dificil, în acel moment, de spus.! Reluarea, într-o formulă vitriolantă, a unei cărţi de polemică anti-maghiară scrisă în vremea aplicării dictatului de la Viena, dar desfăşurată pe

terenul istoriografiei, de către academicianul David!
26
Prodan, la puţină vreme după ciocnirile de la Târgu Mureş, nu părea să vestească o întoarcere a vechilor adversităţi hrănite de ideologia naţionalistă? La fel şi grabnica reconstituire a *Muzeului Ardelean,* societate menită să aplice un program cultural prin excelenţă maghiar, alimentat de temerile unei minorităţi etnice care se simţea, în continuare, asediată. La fel şi răspunsul românesc: înfiinţarea la Cluj a unui *Centru de Studii Transilvane,* promotor al valorilor culturale prin excelenţă româneşti. în faţa noii istoriografii transilvane se înfăţişa, aşadar, o dilemă şi, într-un fel sau altul, ea trebuia asumată. Cuvântul hotărâtor urmau să îl aibă tinerii.

5. **ANUL BUIMAC**

Anul 1990 a fost un an al exploziilor sociale. O societate stagnantă regăsea cu înfrigurată grabă căile libertăţii neîngrădite. Saltul direct şi brutal din încremenire spre spargerea zăgazurilor a conferit depăşirii comunismului aparenţa căderii în anarhie. Reacţia populară a fost una conservatoare, de spaimă în faţa noului ameninţător, echivalat de majoritatea populaţiei cu nesiguranţa.
Pentru istoriografie anul 1990 a fost un an la fel de ezitant ca şi pentru celelalte domenii de activitate. Istoricii se dezmeticeau greu, vechile şantiere erau părăsite ezitant (a se vedea Al. Zub, *Chemarea istoriei. Un an de răspântie în România posteomunistă,* laşi, Ed. Junimea, 1997). U.R.S.S.-ul, oricât de reformist, îşi continua existenţa de colos, iar vecinătatea lui, în alianţă cu o spaimă de-acum veche, îi îndemnau pe aceşti analişti ai trecutului la prudenţă, mai cu seamă că noul regim stabilizat după alegerile din mai era unul al ex-comuniştilor reformişti, în pofida celebrei formulări din vremea dictaturii, care îi vedea organizaţi într-un omogen "front istoriografie", istoricii erau departe de a constitui un corp profesional solidar şi omogen, cu acţiuni şi reacţii identice. Situaţia se contura mai degrabă altminteri, dinamitând prin diversitatea motivaţiilor, perspectivelor şi a biografiilor orice unitate. Şi totuşi, prudenţa i-a caracterizat deopotrivă, cu câteva rare excepţii. Altfel, pe fundalul răvăşirii sociale, între adepţii *Proclamaţiei de la Timişoara* care doreau ca foştii membri ai partidului unic să intre în vacanţă, şi cei ai *Proclamaţiei de la Podul înalt,* grupaţi în jurul puterii,
27
istoricii se aliniau treptat uneia sau celeilalte dintre direcţii. Comunitatea lor fusese una relativ închisă şi relativ omogenă.
Priviţi ca "propagandişti ai Partidului", viitorii experţi din domeniu erau selectaţi, încă de la intrarea în facultate, pe baza unui dosar de cadre. Numărul absolvenţilor era mic: de prin 1977 încoace, anual părăseau viaţa universitară câte 25 la Cluj şi Iaşi, 50 la Bucureşti. Ulterior, majoritatea ajungeau în provincie, dascăli de istorie şi ştiinţe sociale. Puţini regăseau calea înapoi spre universităţi şi institute de cercetare... Cât despre aceştia din urmă, ei trebuiau să se conformeze din plin regulilor nescrise ale castei. Ca bugetari, erau remuneraţi de starul socialist,, iar acesta dorea nişte experţi obedienţi, subordonaţi ţelurilor sale ideologice. Cei mai expuşi erau, fără îndoială, istoricii contemporaneităţii. Relatările lor trebuiau să ţină seama de exigenţa dictonului după care capitalismul era putred şi sortit pieirii, în timp ce comunismul era epoca paradisiacă prin excelenţă. Prin urmare, reconstituirile lor erau aproape întotdeauna părtinitoare. Nici ceilalţi însă nu erau scutiţi de intruziunea politică. Arheologii aveau mereu de demonstrat continuitatea daco-romană, medieviştii trebuiau să privilegieze politicul triumfant - epopeea luptei pentru independenţă -, iar moderniştii aveau de evidenţiat doar lupta pentru independenţă şi unitate statală. Nişte cariere construite pe aceste coordonate nu puteau fi revizuite atât de uşor, chiar dacă unii dintre cei în cauză o doreau.
Singurul istoric român care - deocamdată - a dat o viziune globală (e drept, din mers!) asupra anului 1990 este Al. Zub. El a dedicat acestei retrospective un volum întreg. *Chemarea istoriei,* titlul cărţii, înseamnă atât imperativul timpului cât şi solicitarea pe care ansamblul social o lansează către disciplina patronată de muza Clio spre a contribui la elucidarea complicatelor iţe ale realităţii. Cât despre subtitlu - *Un an de răspântie în România postcomunistă -,* acesta lămureşte cu prisosinţă de ce autorul a reunit între coperţi de carte contribuţiile sale publicistice apărute în 1990. Anul era situat la răscrucea timpului vechi şi a timpului nou, inaugurând vremurile postcomuniste. Tipărit şapte ani mai târziu, la Editura Junimea din Iaşi, dosarul contribuţiilor publicistice ale acestui istoric de primă mărime pe anul I ahRevoluţiei Române cuprindea, pe lângă articole şi eseuri **vizând** statutul disciplinei, şi programe de acţiune cu privire la unele dintre chestiunile presante cu care se confrunta România (revizuirea viziunii despre trecut, problema Basarabiei, purificarea morală a societăţii, integrarea europeană). Scris şi trăire istorică, reflecţie şi acţiune se

îngemănează în această contribuţie semnificativă pentru felul cum istoricul înţelegea să răspundă noilor exigenţe ale epocii, făcând din ea un preţios ansamblu documentar cu privire la atmosfera primelor 365 de zile de după căderea comunismului în România.
Anul 1990 a însemnat, şi pentru istoriografia transilvană, un nou început. Din iniţiativa unui grup de profesori ai Facultăţii de Filosofie şi Istorie, în centrul cărora putea fi regăsit acelaşi Pompiliu Teodor, lua fiinţă, în chiar zilele Mineriadei din iunie, *Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat.* Cei care puneau bazele acestei forme de organizare profesională făceau parte dinainte din mai vechea *Societate de Ştiinţe Istorice din România.* Cu toate acestea, nevoia de a reorganiza pe baze noi, democratice, conform unor alte principii şi ţinând seama deplin de libertatea de opinie a specialiştilor, munca istoricului i-a determinat să înfiinţeze noua asociaţie. Ea era urmarea directă, Ia nivel instituţional, a apelului conceput de istoricii "liberi" - o expresie care revenea obsedant în titulatura mai multor tentative -ale acelor, zile (nume de televiziune şi nume de publicaţii scrise) - încă din ziua de Crăciun a anului 1989. Conform unei informaţii pe care o deţin chiar de la unul dintre iniţiatori, asemenea asociaţii urmau să se nască în toate provinciile istorice ale ţării, urmând ca ulterior, printr-un congres panregional, să se unească într-un nou for naţional. Acest lucru nu s-a mai petrecut însă, *Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat* rămânând singura înfiinţată. Nu şi consecvent activă, de ceva "mai puţin de zece ani intrând într-un soi de hibernare ori paralizie. Rolul ei nu a fost decorativ ci, pe parcursul deceniului care a urmat, s-a exprimat în colocvii (la Oradea, Cluj, Arad), apariţia unui buletin informativ *(Istoria azi),* a câtorva numere din revista *Caietele David Prodan* şi a mai multor volume colective de studii ale tinerilor istorici. Prezenţă relativ discretă, cât priveşte relaţia ei cu marele public, asociaţia şi-a făcut, totuşi, auzită vocea distinctă în chestiuni de interes naţional, cum ar fi spinoasa chestiune a manualelor de istoria României. Din rândul ei s-au recrutat un ministru al Educaţiei Naţionale (l-am numit pe Liviu Maior, participant la actul ei de fondare, însă care nu a părut ulterior să îşi revendice cu vreun prilej apartenenţa la asociaţie) şi mai mulţi academicieni (Pompiliu Teodor, Ioan Aurel Pop). Alţi membri ai săi sunt membri ai conducerii universitare, personaje ale vieţii academice, cercetători ai institutelor specializate, inspectori de specialitate la nivelul unor inspectorate judeţene şi profesori de licee şi şcoli generale. Reunind în acest fel pe

specialiştii implicaţi în procesul didactic şi pe cei ocupaţi în investigaţia ştiinţifică, asociaţia făcea un salutar pas înainte faţă de ceea ce fuseseră anterior consfătuirile şcolare patronate ideologic de Partidul Comunist.
Chiar de la începuturi au existat şi specialişti care nu s-au simţit chemaţi să se înroleze în noua formulă organizatorică. De la unii dintre aceştia ştiu că o piedică în calea aderării lor a fost titulatura, prea particularizantă, în care nu şi-au regăsit propriul areal, nefiind nici transilvăneni, nici bănăţeni în adevăratul înţeles al cuvântului. Cum însă nici până astăzi, cu excepţia unei lecţii festive sonore a lui Ovidiu Ghitta susţinute în faţa promoţiei 2003 a facultăţii de Istorie şi Filosofie, secţia Istorie, nu s-a evidenţiat în mod argumentat identitatea istorică a Părţilor Vestice (fostul Partium sau Părţile Ungurene ori Câmpia de Vest), zona fiind desemnată prin diverse sintagme alternative, nu este de mirare că formularea la care s-a ajuns a părut să reţină numai regiunile a căror identitate a fost suficient de precizată pentru a se lăsa surprinsă până şi la nivelul denominaţiei. Anumite temeri au fost exprimate, la vremea respectivă, şi dinspre capitala ţării, unde precizarea geografică din titulatură a fost interpretată ca o dovadă de regionalism prea pronunţat.
Au fost şi alte probleme, dintre care merită să fie reţinute dificultatea de a încasa cotizaţiile membrilor, lipsa momentană a mijloacelor menite să faciliteze editarea buletinului asociaţiei *(Istoria, azi)* şi a revistei acesteia *(Caietele David Prodan).*
Astăzi, începuturile promiţătoare ale asociaţiei apar ca un episod de elan rapid consumat, trenant către final şi lipsit de urmări. Cu toate acestea, la vremea ei ea a facilitat contactele ştiinţifice dintre colegii cei mai activi sub raport ştiinţific din teritoriu şi a căutat să lege explorarea trecutului cu interesul pentru noile metodologii şi pentru didactică.
6. MAI INTAI, EVUL MEDIU
Când, după unirea Transilvaniei cu România, s^a înfiinţat la Cluj, în 1919, prima universitate românească din Ardeal, s-au pus şi bazele unui institut menit să cerceteze trecutul naţional. Ctitorii săi au fost Alexandru Lapedatu, Ioan Lupaş, iar mai apoi Ioan Moga, cu toţii specializaţi în cercetarea evului mediu. în 1945, atunci când s-au

sărbătorit două decenii de activitate ale Institutului de Istorie Naţională clujean, s-a făcut un bilanţ al studiilor publicate, cele mai multe fiind cele din sfera medievisticii. Unul dintre cei mai apropiaţi discipoli ai lui Ioan Lupaş, istoricul Ştefan Pascu, s-a afirmat în perioada stalinismului şi, ulterior, în timpul guvernării lui Nicolae Ceauşescu, ca principal continuator al liniei Lupaş. Prin cartea sa *Din istoria Transilvaniei,* care i-a atras acuza de naţionalism şi concedierea sa pentru o perioadă, ca şi prin sinteza în mai multe volume *Voievodatul Transilvaniei,* el a dus mai departe viziunea compensator unilaterală, privilegiind istoria comunităţii româneşti din Ardeal, a maestrului său. în calitatea sa de decan al Facultăţii de Istorie, mai apoi de rector al Universităţii şi director al Institutului de Istorie, istoricul Ştefan Pascu a deţinut învestitura necesară pentru a impune nu doar un anumit set de probleme spre a fi studiate prioritar, ci 'şi o anume preeminenţă a medievisticii. Situaţia a rămas, sub acest aspect, neschimbată după 1989, catedra de istorie medie şi istoriografie fiind. cea mai dezvoltată din întreaga facultate, iar proiectele cele mai ampLe ale institutului vizând esenţialmente cunoaşterea epocii medievale (publicarea colecţiei de documente ale istoriei României seria C: Transilvania; izvoarele răscoalei lui Horia). Trebuie spus însă că această tendinţă era oarecum firească în Ardeal, unde prezenţa românească se cerea susţinută cu argumente temeinice în faţa contestărilor la care o supunea istoriografia maghiară.

Poate şi datorită acestui fundal instituţional, dar - fără îndoială -şi în virtutea prestaţiei sale de dascăl formator de generaţii viabile de cercetători, Pompiliu Teodor a fost personajul în jurul căruia, la începutul anilor '90, s-au grupat tendinţele novatoare din arealul scrisului istoric. Parcimonios cu propriile cărţi şi preferând sintezelor studiile parţiale, apte să lumineze prin amănunte revelatoare o personalitate sau un curent de idei, producător de instrumente de lucru memorabile *(Gândirea istorică românească, Din gândirea materialist istorică românească)* şi iniţiator de direcţii de cercetare (cursurile de istoria istoriografiei române şi universale şi cel dedicat metodelor moderne de cercetare istorică), profesorul a fost şi principalul iniţiator al Asociaţiei Istoricilor din Transilvania şi Banat. Ezitând să se asocieze contestărilor inflamate ale unora dintre colegii săi survenite din partea studenţilor, neasociindu-se însă nici iniţiativelor prea grăbite să aservească din nou scrisul istoric noilor discursuri politice, Pompiliu Teodor a militat, şi în noile condiţii, pentru frăţia de breaslă întru

demnitatea istorică, pentru echilibru şi nepărtinire, pentru pluralism de opinii şi toleranţă. Şef al departamentului de istorie şi al catedrei de istorie medie şi istoriografie, cqnducător de doctorate, membru al unor comisii superioare pe linie de învăţământ, profesorul a beneficiat de poziţia profesională necesară pentru ca, păstrând poziţia preeminentă a medievisticii, să o renoveze profund sub raportul structurii ei interne. Iată doar câteva exemple: dintre discipolii săi au fost recrutaţi directorul *Bibliotecii Centrale Universitare,* istoricul Doru Radosav, şi directorul *Centrului de Studii Transilvane,* Ioan Aurel Pop. Un alt fost student al profesorului Teodor, specializat - ca şi domnia sa - în problematica secolului XVIII, domnul Ladislau Gyemant, a ajuns directorul *Centrului de Studii Iudaice "Moshe Carmilly",* înfiinţat cu sprijinul nemijlocit al magistrului. Tot Pompiliu Teodor a fost primul director al *Şcolii de înalte Studii Europene* - devenită ulterior facultate -, propulsând astfel o direcţie de studii în concordanţă cu aspiraţiile societăţii româneşti emancipate de sub dictatură. Profesorul devenit membru corespondent al Academiei a impulsionat semnificativ şi dezvoltarea de noi centre universitare (Alba Iulia, Târgu Mureş, Blaj).

Prin toate acestea, ca şi prin maniera cordială şi elevată de a stabili relaţii cu colegii mai tineri, istoricul s-a impus ca principalul personaj care a impulsionat studiile istorice la Cluj în anii '90. Nu este, deci, de mirare, că primul semn al intrării în arenă a unei noi generaţii de istorici ardeleni 1-a constituit un volum colectiv dedicat lui Pompiiiu Teodor cu prilejul aniversării a şaizeci de ani. Coordonat de istoricii Nicolae Bocşan, Nicolae Edroiu, Aurel Răduţiu, *Cultură şi societate în epoca modernă. Politică, naţionalitate, cultură* apărea la editura clujeană Dacia. Cele 304 pagini de studii reuneau, pe lângă istorici consacraţi din anturajul celui omagiat, şi câteva nume care debutau astfel editorial în câmpul scrisului istoric sau reveneau în aceeaşi formulă a unor contribuţii la volume colective. I-am numit pe Toader Nicoară, Ovidiu Ghitta, Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Călin Felezeu, Gheorghe Gorun, Doru Radosav pe autorul rândurilor de faţă. Dintr-un total de 28 de autori, 8 erau tineri cărora nu le apăruse încă o carte personală. Din grupul de autori cuprinşi în volumul dedicat profesorului Teodor o treime erau, prin urmare, "tineri". Din unghiul tematicii, 2 se ilustrau aşezându-şi contribuţiile^-sub genericul "Politică", 3 sub acela de "Naţionalitate", iar ceilalţi 3\se preocupau de

"Cultură". Este de observat, totodată, că Toader Nicoară (preocupat de mentalităţi în spaţiul românesc al modernităţii), Ovidiu Ghitta

(investigator al greco-catolicismului), Ioan Aurel Pop (ataşat solidarităţilor româneşti moderne), Ioan Bolovan (ataşat în acel moment asociaţionismului cultural arădean din a doua jumătate a sec. XIX), Călin Felezeu (cu interese profesionale în domeniul osmanisticii) şi cu mine (investigator al dinastiei intelectuale a Haşdeilor) ne-am ilustrat în domeniile predilecte, conexe vocaţiei noastre tematice. Nici Doru Radosav nu făcea, de fapt, excepţie de la această regulă căci, ocupându-se de cercetarea folclorului în epoca interbelică, îşi anticipa propriile deschideri de mai târziu în direcţia istoriei orale. Prin prisma constatării acestei "consecvenţe" tematice se poate afirma că de la prima lor afirmare în volum ca grup semnificativ reprezentat sub raport numeric (fiindcă altminteri câte unii, izolat, mai publicaseră şi anterior, atât în volume, cât şi, mai ales, în reviste specializate) istoricii clujeni din generaţia afirmată după revoluţie se aflau deja pe drumul unor opţiuni proprii, personale.

7. NOUA SCENĂ: DOCTORATELE

într-o cuprindere generală s-ar putea spune că prima jumătate a deceniului ultim al secolului XX a fost, în Clujul istoricilor, o perioadă a acumulărilor discrete. Ele au fost impulsionate de mai multe iniţiative. Aş menţiona dintre acestea efortul universităţii "Babeş-Bolyai" de a se deschide, printr-o amplificare şi multiplicare a ofertei. Uneori cu convulsii, alte ori în conformitate cu o strategie de-acum clar asumată, universitatea a mărit numărul locurilor la diversele ei specialităţi, a diversificat specializările prin crearea de noi secţii şi facultăţi şi a alimentat corpul academic cu o serie de noi asistenţi şi lectori, recrutaţi dintre foştii absolvenţi, deveniţi între timp tineri doctoranzi. S-au introdus, de asemenea, programele de studii aprofundate şi de masterat şi s-au înfiinţat noi programe doctorale, mai **târziu** fiind inaugurate şi doctoratele cu plată. Pornind de la ameliorări ale proiectelor educaţionale gândite la nivel naţional, aceste noi posibilităţi au creat un climat de efervescenţă creatoare, completat şi de derularea în România a programelor TEMPUS ale Comunităţii Europene. Astfel, ciclul formativ de acasă putea fi completat prin burse de studiu în străinătate, contacte cu mediile universitare occidentale şi din regiune şi prin misiunile didactice ale unor profesori străini în universităţile româneşti. Pe lângă aceste deschideri la nivelul

statului, al Ministerului Educaţiei şi prin acorduri de cooperare] europeană, un merit de frunte revine şi *Fundaţiei pentru o Societate* Deschisă,* înfiinţată încă din 1990 în România de George Soros, cu programe generoase de susţinere a cercetării şi formării de profesionişti în domeniul ştiinţelor sociale.

Contextul se arăta, deci, deosebit de promiţător şi de atractiv, iar j paşii făcuţi pe această cale erau cât se poate de reali. Trebuie notat aici că în deceniul la care mă refer doi dintre miniştrii Educaţiei Naţionale au provenit nu doar de la universitatea clujeană, ci direct de la Facultatea de Istorie şi Filosof ie din cadrul acesteia (Liviu Maior şi Andrei Marga). Numele ambilor se leagă de tentativele de încurajare ale cercetării istoriografice, Liviu Maior fiind primul director al *Centrului de Studii Transilvane,* înfiinţat în cadrul *Fundaţiei Culturale Române,* iar Andrei Marga având un rol esenţial în apariţia mai multor unităţi de cercetare -mai întâi ca decan, iar apoi ca rector şi ministru -, printre care *Institutul de Istorie Central Europeană, Institutul de Istorie Orală* ş. a.

Eforturile liderilor învăţământului clujean s-au îndreptat expres, încă din primele zile ale revoluţiei, şi către negocierea unei autonomii universitare, văzute ca bază a progreselor ulterioare din domeniul vieţii academice în raport cu priorităţile specifice ale vieţii comunitare din fiecare regiune. Marian Papahagi, ministru secretar de stat pe linie de învăţământ între 1990 şi 1991, şi Andrei Marga, în perioada rectoratului şi a ministeriatului său, au înaintat proiecte şi au negociat soluţii privind autonomia economico-financiară a instituţiilor academice, ca şi celelalte forme de autonomie.

Din acest punct de vedere, şi în raport cu statica din vremea dictaturii, se poate afirma pe drept cuvânt că deceniul final al secolului XX a fost, la universitatea clujeană, cel puţin, unul de mare dinamism, mari elanuri şi operând deschideri reale.

în ce priveşte tânăra istoriografie, între 1990 şi 1995, esenţiale pentru ea s-au dovedit programele doctorale. Faptul că, încă din 1990 -deşi cu unele ezitări (prin suspendarea temporară a acestui drept în cazul profesorilor mai tineri) -, s-a acordat unui şir întreg de profesori universitari dreptul de a conduce doctorate, a fost de bun augur, permiţând celor mai meritorii discipoli să-şi desfăşoare cercetarea sub o tutelă avizată, în forme recunoscute oficial. Aceste programe de doctorat au asigurat o legătură

permanentă şi trainică între mediul academic şi vârfurile de excelenţă ale profesorimii de la licee şi şcolile generale. în alte cazuri, însă, tinerii dascăli interesaţi predilect de investigaţia

ştiinţifică, s-au putut transfera la universitate sau în unităţile de cercetare specializate clujene. în orice caz, pentru mulţi dintre doctoranzi, etapele pregătitoare ale tezei şi elaborarea propriu-zisă a acesteia au reprezentat prima mare aventură cognitivă de relevanţă ştiinţifică. Privind şi din cealaltă direcţie situaţia, pentru profesorii coordonatori de doctorate, acest palier al activităţii lor a fost ocazia de a reuni în jurul lor un cerc de discipoli care să exploreze pe mai departe direcţiile de interes promovate de ei înşişi, asigurând astfel continuitatea unui interes ştiinţific şi a unor eforturi erudite considerate esenţiale.

Realizarea unei teze de doctorat înseamnă, desigur, fundamental, colaborarea directă dintre coordonator şi doctorand. Dar, prin unele "vămi" intermediare, ea antrenează mai mulţi experţi şi stimulează astfel mişcarea de idei din domeniu. Examenele cuprinse în programul doctoral, desfăşurate în faţa comisiei specializate, trec prin sita experţilor din generaţia matură cunoştinţele candidatului, în context stârnindu-se adeseori discuţii interesante, chiar novatoare. Susţinerea referatelor în catedră îi aduce pe toţi membrii catedrei, dajr şi pe ceilalţi doctoranzi din cadrul ei, la dezbateri şi comentarii, nu o dată polemice sau, în orice caz, apte să îmbogăţească referinţele autorului de referat. Susţinerea, la rândul ei, destul de ceremonioasă altminteri, cu un pronunţat caracter festiv, are darul că, prin intermediul audierii referatelor membrilor comisiei, suscită puncte de vedere pro şi contra celui formulat de autor.

Adevărata relevanţă socială a doctoratelor este însă dată de actul publicării în volume. Reelaborate câteodată parţial, în sensul unei mai largi accesibilităţi şi a estompării bagajului erudit, sintezele astfel publicate devin bunuri la dispoziţia tuturor cititorilor, contribuind la schimbările de mentalitate, la o nouă percepţie a realităţilor. Cât priveşte cercetările monografice ale tinerilor istorici clujeni apărute după 1989, cel puţin două treimi dintre apariţiile semnate de ei sunt, de fapt, tezele lor de doctorat, cărţile care reprezintă "nucleul dur" al preocupărilor lor specializate.

8. DE LA DOCTORATUL SOLITAR LA ŞCOALA DOCTORALĂ

începând din 1996-1997, la Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca au fost introduse doctoratele cu frecvenţă. Ele au dublat,

practic, doctoratele tradiţionale, aducând ca noutăţi limitarea riguroasă a timpului dedicat elaborării tezei la doar patru ani şi încadrarea doctoranzilor într-un program doctoral care, pe lângă cercetarea individuală, lăsa la latitudinea catedrelor unde erau arondaţi implicarea lor şi în programul de învăţământ. în această ipostază, doctoranzii cu frecvenţă puteau primi organizare de seminare şi intrau într-un contact mai intim cu membrii catedrelor, ceea ce, pe de o parte, însemna o investiţie suplimentară de timp şi necesitatea accelerării şi aprofundării propriei cercetări, dar pe de alta conducea la crearea cadrului necesar unui schimb permanent de păreri cu membrii corpului profesoral. Un asemenea schimb putea conduce -şi chiar a condus, în cazurile fericite - la conturarea unei predominanţe tematice şi unei solidarităţi de viziune caracteristice şcolilor de gândire, conturând, în unele cazuri, liniile de forţă ale unor dezvoltări viitoare.

în încercarea de a se prospecta şi încerca soluţiile cele mai novatoare, de natură să dea un impuls decis cercetării de tip monografic-doctoral, lucrurile nu s-au oprit însă aici. Mai bine de un deceniu de experienţă în materie de doctorate, ca şi necesitatea racordării eforturilor româneşti la experienţa europeană (sintetizată în documente de tipul *Delcaraţiei de la Bologna,* din 1999) au condus senatul şi rectoratul Universităţii "Babeş-Bolyai" din Cluj la concluzia că stimularea efortului investigativ-creativ cu instrumentele formulei posrmasterale a doctoratului poate fi împinsă şi mai departe. Noile demersuri s-au materializat, la începutul anului universitar 2002-2003, într-o organizare inovativă, concertată şi mai riguroasă a programelor doctorale. Din acest punct de vedere, stabilimentul academic clujean se situează în avangardă, organizarea aici a unor şcoli doctorale fiind prima de acest fel din România.

Studiile doctorale durează patru ani în forma cu frecvenţă şi şase în cea fără frecvenţă. Pentru absolvenţii de după 1995, condiţiile de înscriere la doctorat sunt deţinerea unui masterat şi cunoaşterea unei limbi străine. La acestea se adaugă şi achitarea unei taxe, stabilită la nivelul fiecărei facultăţi.

Una dintre reglementările care stau la baza noii organizări a studiilor doctorale este *Hotărârea nr. 37/ 1999 a Guvernului României,* conform căreia "Pentru doctoratul cu frecvenţă structura de pregătire cuprinde

pe lângă obligaţiile prevăzute la aliniatul (3), frecventarea a minimum 4 cursuri şi a seminariilor aferente acestor cursuri stabilite
de către conducătorul de doctorat şi aprobate de conducerea I. O. D., precum şi promovarea examenelor la cursurile respective" (Art. 16, 4). în consecinţă, Universitatea "Babeş-Bolyai" a alocat câte trei ore pe săptămână fiecărei discipline predate în cadrul şcolilor doctorale vreme de un semestru, normând disciplinele pe statele ei de funcţii şi transformându-le, astfel, într-o activitate regulată a învăţământului academic. La cursuri participă doctoranzii (minimum cinci), dar şi alte categorii de public specializat, cursurile neavând un profil general cultural, ci fiind puternic specializate.
în cuvântul său introductiv la lansarea şcolilor doctorale în cadrul universităţii clujene (14 octombrie 2002), rectorul Andrei Marga sintetiza: "a) aceste şcoli permit scoaterea doctoratului din regimul «fără frecvenţă>>, care s-a dovedit ineficient; b) aceste şcoli leagă pregătirea doctoratului de cercetări ştiinţifice netriviale; c) aceste şcoli permit profesorilor performanţi să-şi prezinte în cursuri şi seminarii specializate cercetările proprii; d) şcolile doctorale permit refacerea şi crearea de şcoli ştiinţifice în jurul profesorilor performanţi; e) şcolile doctorale asigură doctorandului posibilităţi pentru o pregătire competitivă, pe care o poate fructifica în cariera sa ulterioară; f) şcolile doctorale permit accesul Universităţii «Babeş-Bolyai» la programele europene *joint doctorates;* g) şcolile doctorale permit Universităţii «Babeş-Bolyai» să realizeze un nivel nou de calificare, propriu universităţilor de performanţă, şi să se profileze mai puternic".
Facultatea de Istorie şi Filosofie a organizat două şcoli doctorale, conform celor două braţe ale sale, cea a istoricilor intitulându-se, simplu, "Istorie". Noile exigenţe asumate de universitatea clujeană demonstrează însă nu numai un efort susţinut de racordare la evoluţiile academice de standard occidental, ci şi stimularea găsirii de soluţii în formule proprii. Toate acestea asigură istoricilor mediul necesar dezvoltării propriilor proiecte într-un racord cu tendinţele grupului de cercetare din care fac parte.
Situaţia prezintă, fără îndoială, avantajul scoaterii din izolare a cercetării istorice. O monografie legată de un proces istoric, un moment, o instituţie sau o personalitate va dobândi astfel, prin încadrarea ei printre altele înrudite tematic sau/ şi metodologic cu cele ale colegilor, un ecou şi mai puternic decât un demers solitar. Pe de altă parte, direcţionarea cercetărilor doctorale numai înspre zona de interes patronată de profesorul coordonator poate îngusta, într-un anume sens, opţiunile şi disponibilitatea doctoranzilor, restrângând

\, refăcând într-o formulă nouă "frontul faţă de această anterioritate, diferenţa ;nţa constrângerilor ideologice. Rămâne :onfigurare a programelor doctorale va u anticipaţie.

PARTEA I: ŞCOALA ISTORIOGRAFICĂ CLUJEANĂ

Capitolul II: DIMENSIUNEA PROGRAMATICĂ

9. EXISTĂ O ŞCOALĂ ISTORICĂ TÂNĂRĂ ÎN VESTUL ROMÂNIEI?

O întrebare legitimă cu privire la tânăra istoriografie clujeană de după 1989 este dacă ea s-a constituit într-o şcoală cu un profil distinct în raport cu celelalte centre istoriografice româneşti (Bucureşti şi Iaşi, eventual Timişoara) şi dacă, în raport cu propriile antecedente, au survenit discontinuităţi semnificative[1]. Chestiunea poate fi reformulată

[1] Pentru o cât mai mare acurateţe trebuie spus însă că prioritatea In afirmarea unei noi „şcoli istorice" le aparţine istoricilor Nicolae Bocşan şi Stelian Mândruţ, care vorbesc despre ea încă din 1998, în reconstituirea dedicată *Istoriei regionale între anii 1970-1995. Cazul Transilvaniei şi al Banatului,* publicat în Transilvanica, an. I, nr. 1, 1999, după ce, iniţial, textul a apărut în versiune germană („Die Regionalgeschichte in den Jahren 1990-1995 am Beispiel des Banats und Siebenburgens, în *Materielen. Institut fur donauschwabische Geschichte und Landeskunde* , Tiibingen, 10: Wissenschaftsstrkturen in Rumanien vor und nach 1989. Funktionsmodelle und Enrwurfe, 1998, p. 19-38).
Ulterior apariţiei paginilor de faţă în revista *Steaua,* an. LII, nr. 7-8, 2001, p. 79-80, Ioan Maxim Danciu a reluat chestiunea, într-un interviu cu Ioan-Aurel Pop ("Istoricul nu are voie să mintă deliberat", în *Tribuna,* an. I, nr. 6, 1-15 decembrie 2002, p. 4-5), după cum urmează: "- Se *vorbeşte despre o grupare a tinerilor istorici clujeni, care continuă şi, în acelaşi timp, se şi delimitează de ceea ce s-a numit «şcoala istorică clujeană», cu vestiţii ei profesori. Până la un moment dat şi dvs, făceaţi parte din această grupare, care venea cu un spirit novator în domeniu. Ce ne puteţi spune despre această grupare şi, bincânţeles, despre reprezentanţii ei?*
- «Şcoala istorică clujeană» este un nume care incumbă multă tradiţie, realitate, mândrie, o doză de ficţiune, un anumit spirit de a cerceta şi reda trecutul şi multe altele. Chiar şi pe vremea regimului comunist, deşi s-a «pliat>> (ca să fim eufemistici) regulilor dictaturii, şcoala istorică de la Cluj şi-a păstrat o anumită personalitate şi, uneori, o distincţie, izvorâtă din erudiţie, seriozitate şi onestitate, remarcate de unii. Tinerii istorici ieşiţi din mâinile modelatoare ale dascălilor lor au aspirat mereu să intre în această <<şcoală» şi, când au fost mai mulţi tineri foarte buni, s-au şi detaşat, cu respect, dar ferm, de ea. Acesta este un lucru firesc. Tinerii istorici clujeni de-acum, de până la 35-40 de ani, sunt şi ei distincţi, şi unii chiar străluciţi. Au, cum se

spune, scânteie. Au învăţat de la dascălii lor istorie socială, politică, economică, istoriografie, instituţii etc, dar au învăţat mai ales cum să inoveze, cum să caute, şi au ajuns la imaginar, la mentalităţi, la demografie, la alteritate, la modele culturale, la antropologie, chiar la mit, de ce nu? Au şi un anumit spirit al lor de emulaţie. Eu am depăşit, cel puţin calendaristic, vârsta lor, dar cred că nu sunt încă un conservator şi închistat. Cine ştie?! Oricum, aceşti tineri aduc un suflu înnoitor, poate

într-un cadru mai larg, naţional. Există o singură istoriografie română ori avem de a face cu o istoriografie policentrică? Iar dacă decidem că diferenţele sunt observabile de la un centru la altul se pot ele preciza, la nivelul marilor opţiuni tematice şi al metodologiilor?

Asemenea întrebări sunt legitime arunci când este vorba despre evaluarea unui fenomen precum dezvoltarea mişcării de idei. Dar investigaţia trebuie, cred, să pornească din altă parte. Dacă vrem să **vedem** într-adevăr dacă există o şcoală de istorie tânără la Cluj, atunci se cuvine să apreciem dacă a s-a configurat ori ba o conştiinţă de sine proprie acestei generaţii. Trebuie văzut dacă au apărut texte programatice emise în numele noii generaţii de istorici sau de către unii dintre membrii acesteia.

Nu sunt de căutat neapărat manifeste, dar dacă există - cu atât mai bine. Şi fiindcă ele pot fi grăitoare doar pentru autorul lor, este de văzut dacă mai mulţi istorici din generaţia nouă exprimă aceleaşi idei ori configurează, prin abordări complementare, un orizont de preocupări profesionale solidar.

Sunt, într-adevăr, semne că aşa ceva există. Pentru unii, prilejul l-a constituit provocarea venită din partea unei reviste. Alţii şi-au expus considerentele programatice prin prefeţe ori chiar în cuprinsul unora dintre cărţile pe care le-au publicat.

Cea mai timpurie mărturie despre conştiinţa coagulării unei noi grupări istorice Ia Cluj vine dinspre un literat. Prozatorul şi jurnalistul Tudor Vlad lansa în revista *Tribuna* nr. 5, din 2-8 februarie 1995, la paginile 8-9, o anchetă intitulată neechivoc O *nouă generaţie de istorici.* Răspundeau la întrebările - lansate anonim de publicist - medieviştii Ovidiu Ghitta şi Ovidiu Pecican şi modernistul Toader Nicoară.

prea debordant şi ameţitor uneori, dar asta face parte din regulile jocului. Nici ei nu sunt chiar de aceeaşi generaţie şi, treptat, cei mai buni dintre ei şi mai «copţi» ca vârstă se resorb în aceeaşi «şcoală istorică clujeană». Pentru că nihil novi sub sole. Nu-i pomenesc nominal, fiindcă sunt mulţi foarte buni şi risc să las la o parte pe cineva".

Prin urmare, în timp ce reporterul este tentat să perceapă „tânăra şcoală istorică clujeană" oarecum restrictiv, mai ales prin delimitarea acesteia de generaţiile anterioare şi chiar excluzându-1 pe interlocutorul însuşi din rândurile grupării căreia îi aparţine, percepând-o mai ales pe dimensiunea inovaţiilor, istoricul intervievat preferă să o contopească în întreaga tradiţie a istoriografiei române de la Cluj, de după 1918. Până când vom beneficia însă de monografii privitoare la istoriografia transilvăneană interbelică şi cea postbelică este, cred, hazardat să se încerce precizarea măsurii în care actuala istoriografie continuă ori se distanţează de predecesorii imediaţi ori mai îndepărtaţi.

îndemnat să reflecteze asupra trecutului imediat şi a exigenţelor prezente din domeniul studierii trecutului, primul era de părere că "... dificultatea [acestei clipe istorice - *n. O. P.]* rezidă în faptul că istoriografia română, aflată într-un moment de regândire a identităţii sale, n-a iniţiat încă procesul firesc de analizare şi valorizare a producţiei ştiinţifice din respectiva perioadă [ante 1989 - *n. O. P.]".* Altfel spus, Ovidiu Ghitta se detaşa de acel trecut printr-o reacţie critică neîmpărtăşită - aparent - de colegii mai vârstnici. El mai observa că "După 1989, istoriografia română şi-a regăsit într-o bună măsură libertatea de comunicare, la nivel european şi mondial, şi pe cea de expresie, prin dispariţia temelor prohibite sau a restricţiilor ideologice, într-o societate care, confruntându-se cu o criză generală, îşi caută încă reperele, discursul istoric continuă să fie uneori instrumentalizat ideologic, alimentând, din nefericire, atitudinile xenofobe şi pe cele" de extremism politic". în acest fel, tânărul istoric contura succint noul cadru al libertăţii de creaţie istorică, sesizând totodată şi principalele.. pericole ale noii etape (manipulare, xenofobie, extremism).

Şi Ovidiu Pecican observa "ruptura radicală" produsă de ampla răsturnare din 1989. Inovaţiile tematice şi de viziune îi apăreau deocamdată puţine, semnalându-ie, totuşi în domenii precum istoria ecleziastică ori a epocii interbelică. Carenţele cele mai grave pe care le sesiza erau absenţa studiilor pregătitoare în sprijinul înţelegerii spiritului democratic, perpetuarea viziunii excesiv centraliste asupra istoriei României, precaritatea investigaţiilor de istorie regională, absenţa publicisticii istorice de calitate direcţionată spre marele public şi lipsa de dezbateri teoretice între specialiştii preocupaţi de înnoirea instrumentelor de lucru. Una dintre afirmaţiile care au produs reacţii de dezavuare printre istoricii clujeni a fost cea după care "Dintre istoricii care publică la această oră [în 1995, adică! - *n. O. P.]* cei în stare să dea sinteze ori studii de amplă viziune sunt relativ vârstnici şi au o formaţie tradiţionalistă. O schimbare a paradigmei - ori măcar a temelor abordate - nu e [...] de aşteptat de la dânşii". Dar la şase ani după apariţia acestei opinii se poate constata că, deşi generaţia vârstnică a

produs texte nu puţine şi de multe ori remarcabile, ele s-au păstrat în linia direcţiilor de studiu pe care aceşti savanţi se înscriseseră deja. Nu fac excepţie, statistic vorbind, nici sintezele, nici monografiile, şi nici studiile parţiale; ceea ce, dincolo de orice, nu este o judecată de valoare, ci doar diagnoza unei preferinţe conceptuale, de viziune şi de selectare a temelor.

Istoricul trata unul dintre volumele colective editate de doi dintre colegii săi (Sorin Mitu şi Florin Gogâltan, *Studii de. Istorie a Transilvaniei)* drept un adevărat "manifest al unei generaţii", semnalând astfel că nu ignora metamorfozele discursului istoriografie la nivelul celor mai tineri specialişti.
în fine, Toader Nicoară sesiza - în consonanţă cu ceilalţi doi colegi - că după 1989 "Avem de-a face cu continuităţi şi rupturi, cu procese confuze şi contradictorii". Principala deosebire o aducea anularea controlului ideologic în folosul diversificării opţiunilor istoriografice. Trebuiau dizlocate "confuziile, mitizările şi interpretările abuzive şi falsificatoare ale unor fapte sau fenomene istorice". Una dintre acestea era "istoria unică şi unitară", opţiunea pentru o istorie locală sau provincială fiind taxată drept erezie ori trădare. Şi Toader Nicoară remarca volumul colegilor săi ca pe unul care "... încearcă să schiţeze cu elanul şi nevoia de identitate inerente vârstei problematici posibile, unele dintre ele novatoare, unghiuri şi perspective noi de abordare, lipsite de prejudecăţi sau, în orice caz, cu mai puţine prejudecăţi". O urgenţă era, pentru el, renovarea "metodelor şi a instrumentelor de abordare specifice istoricului, la fel ca şi a limbajului istoric, paralel cu inventarierea unor problematici istorice novatoare". Autorul se pronunţa, la rându-i, pentru "o istorie cât se poate de serioasă, scrisă sau prezentată într-un limbaj accesibil, care să producă o lectură plăcută".
Recapitulând, voi spune că toţi cei trei interlocutori ai revistei *Tribuna* se distanţau neechivoc de vechea manieră canonică a scrisului istoric, toţi semnalau necesitatea racordării la noile tendinţe şi a diversificării abordărilor, identificând în rândul colegilor de generaţie semnele unor noi opţiuni profesionale.

10. ÎNCEPUTURILE AFIRMĂRII: VOLUMELE COLECTIVE

Volumele coordonate de Sorin Mitu şi Florin Gogâltan - un istoric al modernităţii şi un arheolog al epocii vechi -, publicate sub sigla *Asociaţiei Istoricilor din Transilvania şi Banat,* între 1994 şi 1996 au constituit, toate trei, manifestul unei generaţii de istorici prea tânără încă pentru a tipări volume de autor, însă suficient de viguroasă şi de solidară pentru ca membrii ei să se manifeste public consistent şi programatic de partea noului. Ele au încadrat luările de poziţie din
presă ale câtorva dintre membrii celei mai noi generaţii de istorici clujeni şi le-au conferit acestora relevanţă prin evidenţierea unui anturaj consonant cu opiniile exprimate. Pe lângă Ovidiu Ghitta, Ovidiu Pecican şi Toader Nicoară, prezenţi în săptămânalul de cultură *Tribuna* în februarie 1995 cu declaraţii programatice, înşişi coordonatorii celor trei volume colective au formulat asemenea aserţiuni neechivoce, indicând pregnant faptul că noua grupare istoriografică nu duce lipsă de iniţiative reflexive.
Primul dintre ele, *Studii de istorie a Transilvaniei* (1994) reunea textele a 40 de autori, dintre care 17 erau femei, majoritatea având vârste între 25 şi 35 de ani. în legătură cu recolta erudită propusă, Sorin Mitu nota programatic că în volum "Se remarcă preferinţa pentru domenii şi teme mai puţin frecventate până acum de pe poziţiile ştiinţei critice (istoriografia, istoria bisericii, demografia, mentalităţile, studiul identităţii şi al alterităţii, cultura), lipsind aproape total, mai ales pe parcursul epocilor medievală şi modernă, temele bătătorite ale istoriei militante şi partizane, istoria-bătălie şi istoria-revoluţie, secătuite pare-se prin travaliul neostoit al istoriografiei tradiţionale." Esenţială rămâne şi legătura pe care editorul o vede între acest efort de renovare tematică şi metodologică, pe de o parte, şi nevoile societăţii româneşti, pe de alta. "într-un domeniu în care rezultatele cercetării, oricât de onest ar fi fost obţinute, au fost mereu deturnate în sensul justificării naţionalismelor şi al argumentărilor politice, cu complicitatea tacită sau entuziastă a profesioniştilor, adeseori de bună calitate, care le-au produs -dezbaterea cu miză exclusiv ştiinţifică, spiritul critic, luciditatea, lipsa de prejudecăţi şi deschiderea sinceră spre valorile europene reprezintă tot atâtea şanse prin care noua generaţie de istorici poate transforma mit-istoria partizană şi naţională într-o disciplină ştiinţifică veritabilă, dedicată descoperirii adevărului, şi nu partizanatelor terestre. Abia atunci efectele sale pozitive se vor putea întoarce cu adevărat şi asupra colectivităţii, pentru că într-o societate aflată în *criză,* care încearcă să îşi depăşească frustrările tocmai prin confecţionarea de mituri istorice şi culturale, numai disecarea critică şi lucidă a acestora, şi nu perpetuarea lor iresponsabilă pe mai departe - poate ajuta naţiunea saşi concentreze atenţia asupra problemelor reale ale prezentului, lăsând trecutul şi

fantasmele originii pe seama istoricilor de meserie." Prin cuvinte ca acestea se formula, indubitabil, asumarea unui program de
44
45
renovaţie radicală a discursului istoriografie la toate nivelurile: subiecte, metode şi raportare la nevoile comunitare.
Cu al doilea - *Viaţă privată, mentalităţi colective şi imaginar social în Transilvania,* (1995-1996, de fapt apărut în 1996) - lucrurile deveneau şi mai clare. Cei doi editori semnau un cuvânt introductiv care nu lăsa nici un dubiu asupra conştiinţei lor cu privire la semnificaţia acestei apariţii. Ei declarau că volumul "se doreşte a fi, dincolo de ceea ce oferă în mod explicit; şi un manifest de generaţie, reprezentativ pentru o altă manieră de a scrie istoria, specifică noilor promoţii de cercetători" (p. 9). Detaşarea de trecut se afirma cât se poate de limpede: "Domeniile şi temele atacate în cartea de faţă ilustrează din plin această dorinţă de renovare, de regândire şi de rescriere a istoriei Transilvaniei, subiect atât de frecventat de pe poziţiile unor istoriografii tradiţionale, naţionaliste şi partizane, până într-acolo încât s-ar fi putut crede că n-ar mai fi rămas mare lucru de spus pentru istoricii care vor veni de acum înainte. Cel mult, le-ar fi revenit acestora «onoarea» şi «datoria» de a consolida sacrosantele adevăruri naţionale, de a aduce «noi dovezi» şi «probe» pe firul aceleiaşi litanii obsedante, simple variaţiuni pe o partitură rămasă aproape neschimbată, în trăsăturile sale principale, de la Şcoala Ardeleană şi până în zilele noastre" (p. 9). Polemica purtată cu viziunea tradiţională asupra istoriei noastre - "care a părtinit întotdeauna confruntarea din momentele de excepţie, lăsând în umbră viaţa mai liniştită de toate zilele, cu împlinirile şi scăderile ei" - era vizibilă încă de pe palierul tematic. Există, în viziunea celor doi autori ai prefeţei, şi avantaje metodologice ale unei asemenea noi abordări, căci ea "se pretează mult mai puţin la acea instrumentalizare şi manipulare a istoriei în folosul unor cauze extra-ştiinţifice, politice şi naţionale" (p. 10).
Volumul era un omagiu adus profesorului Pompiliu Teodor la cea de a 65-a aniversare dar, dincolo de momentul festiv, opţiunea pentru acest personaj emblematic era motivată prin aceea că dascălul era "simbolul ... ales ... pentru a semnifica această dorinţă de detaşare a noilor generaţii de istorici ardeleni de stilul şi tematica unei istoriografii tradiţionaliste" (p. 10). El este desemnat drept "şef de şcoală unanim recunoscut în perimetrul istoriografiei ardelene de calitate, bucurându-se de o reputaţie şi o autoritate comparabile doar cu cele de care beneficiază profesorul Zub în ambianţa şcolii ieşene sau doamna Zoe Petre la Bucureşti" (p. 11).
46
Totalizând, şi ea, circa 40 de nume, cartea susţinea prin construcţie declaraţiile prefeţei. în cuprins mai multe secţiuni se ocupau de viaţa cotidiană în epocile "fără istorie", de cultura şi spiritualitatea preistorică, de imaginarul colectiv, *loisir* şi reprezentările sociale la daci şi daco-romani, dementalităţile medievale, de raporturile dintre religia oficială şi religia trăită, de raporturile dintre cultura scrisă şi istoria ideilor, relaţii inter-etnice, imaginea celuilalt, imaginarul politic modern, genurile sociale şi viaţa cotidiană contemporană.
în fine, al treilea volum al tripletei de contribuţii colective -*Interethnische- und Zivilisationsbeziehungen im siebenburgischen Raum* (1996) - opta pentru calea traducerii într-o limbă de circulaţie zonală, central-europeană, întrucât era rodul unei colaborări cu colegii din Ungaria. Deşi de mai mici proporţii decât cele anterioare şi, prin urmare, redus la un număr mai scăzut de autori (15, dintre care numai 8 români, abia 6 tineri), acest volum avea meritul că executa saltul. calitativ către o depăşire a abordărilor concepute pentru un public românesc, exersând capacitatea de adresabilitate a tinerilor experţi spre un public mai amplu, format în alte cadre de gândire, străine şi reunind şi specialişti maghiari (5), germani (1) şi britanici (1).
Eforturile depuse de Sorin Mitu şi Florin Gogâltan de a publica primele rezultate semnificative ale noii generaţii de istorici ardeleni au avut drept consecinţă întâiul val de afirmare editorială a unui grup compact de mai multe zeci de colegi angajaţi în munca de cercetare. Cele trei volume marcau intrarea în arenă a unei noi echipe istorice al cărei interes era direcţionat în mod manifest către cunoaşterea trecutului ardelenesc din perspective noi şi cu ajutorul unor metodologii moderne.
11. IN SPIRITUL NOII ISTORII FRANCEZE
Anchetei revistei *Tribuna* din februarie 1995 îi răspunseseră trei istorici tineri, deşi fuseseră solicitaţi şase. Era şi acesta un semn al ezitantei, deşi neechivoce, angajări pe noul drum profesional. Dar anul 1996, care marca începutul valului de publicaţii în nume propriu ale autorilor tinerei generaţii de

istorici, aducea şi o primă carte care includea analiza copioasă a moştenirii trecutului din perspectiva pledoariei pentru deschidere tematică şi metodologică. Simona
47
Nicoară şi Toader Nicoară tipăreau la Presa Universitară Clujeană, în colaborare cu Editura Mesagerul, volumul *Mentalităţi colective şi imaginar social. Istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii.* Ocupându-se esenţialmente de direcţia menţionată în titlu, caracteristică pentru una dintre direcţiile de abordare ale aşa-numitei "Şcoli a Analelor" lansată de istoriografia franceză, soţii Nicoară includeau în pledoaria lor şi pagini de analiză critică a scrisului istoric românesc contemporan, semnalând atât limitele acestuia, cât şi progresele.
Constatând siluirile la care a fost supusă istoria, autorii observau că o consecinţă a fost că "un nou scepticism îşi face loc, în atmosfera mai generală de angoasă şi de invazie a iraţionalului" (p. 5). în subcapitolul "O repede privire în istoriografia românească" (p. 30-38); ei analizau evoluţiile din timpul comunismului sub raportul interesului pentru «noua istorie». Ea a rămas atunci o tentaţie marginală, deşi au existat articole şi studii dedicate şcolii franceze de la *Annales.* Explicaţia ar fi de căutat în psihologia "de societate asediată specifică oricărui regim politic totalitar" (p. 34). Tendinţele după schimbarea de guvernare ar fi, pe de o parte, militantismul de inspiraţie naţional-comunistă (autohtonismul şi protocronismul), un misticism laicizat, centrat în jurul calităţilor naţiei, destinului ei, într-un cuvânt continuităţile. Pe de alta, noile abordări, întemeiate pe o i reluare a trecutului într-o viziune critică, nuanţată şi argumentată, ar face paşi importanţi, fiind copleşită, din nefericire, de producţiile mediocre şi fiind lipsită de o "strategie comună de susţinere şi promovare a noilor valori istorice" (p. 38). Deşi autorii nu ignorau apariţia la Iaşi a primei publicaţii specializate de teoria şi metodologia istoriei - *Xenopoliana* -, ei erau de părere că lipseau dezbaterile critice pe teme de actualitate istoriografică şi că erau "prea puţine, de asemenea, analizele critice făcute unor producţii istorice, care să le I pună la locul lor, în scara de valori, în revistele de specialitate" (p. 36).
Simona şi Toader Nicoară dedicau, apoi, paginile 146-152 ale sintezei lor "Imaginarului social în orizontul istoriografiei româneşti", loc pentru noi consideraţiuni critice la adresa stării dezvoltării scrisului istoric autohton. Iată simptomatologia constatată: "Trebuie admisă... o inerţie evidentă a istoriografiei româneşti privind asimilarea noilor tendinţe ale istoriei. Marcată excesiv de «destinul **balcanic»,** de istoria conflictelor şi tensiunilor din această zonă, cultivând cu predilecţie «epoca otomană» sau «epoca naţionalismelor», «istoria propriu-zisă» a împins activitatea
48
intelectuală, mentală, viaţa religioasă şi pe cea cotidiană din trecutul nostru pe plan secundar. [...] // Discursul istoriografie a oscilat, în general, în ultimele două decenii, între doi poli: pe de o parte, «închiderea» în perioade şi domenii intens specializate, strict circumscrise, pentru a se sustrage presiunilor ideologice; pe de altă parte, acceptarea tacită ca disciplina istoriei să se subordoneze acestei presiuni, ceea ce a determinat diluarea acesteia şi transformarea într-o slujitoare a ideologiei comuniste" (p. 147).
Remarcând elogiativ demersurile bucureşteanului Lucian Boia şi pe cele ale ieşeanului Sorin Antohi, tinerii istorici clujeni identificau în imaginar unul dintre punctele cheie ale dezvoltării viitoare a istoriografiei române. "... Abordarea acestei noi dimensiuni este o poartă spre emanciparea istoriei, pentru şanse noi de explicare mai adecvată a determinaţiilor istorice, a cunoaşterii mai profunde ■ a trecutului, dar şi o condiţie a conectării discursului nostru istoriografie cu cel mondial" (p. 152). Esenţial li se părea că "... în ultimii ani istoriografia românească a devenit un domeniu de reflecţie ce admite că adevărurile sunt mobile, construcţiile multiple şi în continuă renovare, un domeniu ce provoacă la regândirea şi reconstrucţia continuă a trecutului".
într-un alt loc se formula un rechizitoriu la adresa manipulării izvoarelor nescrise: "Valorificarea exagerată şi chiar inventarea unor mărturii arheologice, neglijarea, indiferenţa ori tratarea superficială a altor categorii de surse - lingvistice, etnografice, numismatice etc. au dus la concluzii aberante, deformate, care au contaminat istoriografia" (p. 206). Se treceau în revistă şi principalele teme manipulate. "Invazia mitului a cuprins toate registrele temporale; mitul originilor a fost permanent invocat: de la originea exclusiv dacică la cea pur romană sau daco-romană. Puterea, gloria, eroismul strămoşilor a servit deseori ca suport ideologic sau în lupta de emancipare naţională. Aceluiaşi scop a servit şi mitul continuităţii sau cel al unităţii, care porneşte de la pretinsa unitate a dacilor şi merge, pe o filiaţie directă, spre tentativele de unificare statală, culminând cu Mihai Viteazul şi, după el, până la formarea statului unitar în 1918. // Legat de mitul unităţii, mitul oxistenţei «geniului poporului», al

unui «suflet românesc», a cunoscut accente intense în epoca romantică; această imagine seducătoare a alimentat puseurile naţionaliste. De asemenea, imaginea excentrică a rezistenţei militare româneşti în faţa duşmanilor dinafară, aşa-numitul complex al «cetăţii asediate», a fost foarte prezent în

conştiinţa istorică românească. Galeria personajelor mitice este la fel de reprezentativă în istoriografie: Burebista, Decebal, Traian, Mircea cel Mare, Avram **Iancu,** Cuza etc. sunt eroii salvatori, providenţiali, apărători ai ordinii şi ai tradiţiei, justiţiari, severi cu duşmanii etc. // Panteonul mitic al anilor '50-'60 se îmbogăţeşte cu noi figuri: N. Bălcescu, revoluţionari comunişti, ţărani medievali, «eroi» ai clasei muncitoare, ilegalişti etc, toţi aceştia servind unor alte exigenţe ideologice" (p. 206-207). Concluzia? "Conservarea acestui fond mitologic în discursul istoric a compromis restituirea veritabilă a trecutului, a dus la diluarea conţinu turilor istoriografice, la confundarea realităţii cu legenda!" Remediul constă în cercetarea şi relevarea imaginarului istoriografie, adică a modului în care istoricii îşi imaginează şi reconstruiesc trecutul. "El demonstrează evoluţia conştiinţei istorice de-a lungul timpului... Vehiculat prin şcoală, presă, literatură, Biserică, propagandă politică etc, imaginarul istoriografie a avut efectul «picăturii chinezeşti» în opinia publică" (p. 207). Practic, prin asemenea gânduri, paginile de analiză ale Simonei şi ale lui Toader Nicoară fac din volumul discutat aici un autentic program de lucru care, deşi marcat de opţiuni şi accente personale, le întâlneşte pe ale celorlalţi reflexivi ai generaţiei de după 1989.

12. VOCAŢII INAUGURALE

Tot în anul 1996, când apărea volumul Simonei şi al lui Toader Nicoară *Mentalităţi colective şi imaginar social. Istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii,* se afirma prin două texte semnificative şi Adrian Andrei Rusu. Dacă ar fi vorba să se distingă sub aspectul vârstei între membrii generaţiei de istorici afirmate după 1989, atunci acest autor ar fi încadrabil unei prime promoţii, alături de loan-Aurel Pop, şi de Ioan Drăgan. Fără a intra acum în detalii, aş spune doar că pe toţi aceştia îi apropie atât faptul că în anul marii răsturnări ei erau deja doctoranzi în istorie - ori chiar doctori -, şi că, pe de altă parte, toţi erau medievişti, arealul lor de interes fiind istoria Transilvaniei. Dintre cei numiţi alături de el, Adrian Andrei Rusu a fost însă singurul care, în textele lui, a inclus consideraţii programatice vizând reînnoirea discursului istoriografie

Primul dintre textele istoricului avute în vedere aici este "Pledoarie pentru arheologia medievală", cu care se inaugura noua

publicaţie *Arheologia medievală.* El mărturisea nu numai interesul lui A. A. Rusu pentru această disciplină auxiliară a istoriei, ci şi interesul pentru renovare în câmpul istoriografiei în general. întrebările suscitate în sprijinul argumentării necesităţii dezvoltării acestei branşe a arheologiei vizează, de fapt, întreaga interpretare a trecutului investigat, interesând, prin urmare, pe toţi istoricii. "Ce se ştie, de pildă, despre societatea locală de la sfârşitul mileniului I şi de la începuturile mileniului II? Nu numai că bagajul de date este foarte limitat, dar nici un fel de program de perspectivă nu şi-a propus vreodată să investească în mod serios într-o cercetare de acest tip. Nici un om de ştiinţă serios nu poate considera continuitatea românească axiomatică. Ceea ce ştim este prea limitativ şi, mai mult decât rezonabil, considerat un dat cu pregnanţe autohtone fără vreo definire conceptuală, cât mai mult formală, de dragul adormirii celor vigilenţi la păstrarea limpezimii de cristal a istoriei şi la eroica rezistenţă, de tip charismatic, a strămânilor. Datul arheologic a fost, sistematic solicitat la o demonstraţie istorică favorabilă, uitându-se că el are graniţe calitative care nu pot fi depăşite decât, eventual, după acumulări cantitative foarte serioase. Concluziile majore, cu implicaţii existenţiale pentru romanitatea carpato-dunăreană, au trebuit să iasă din fiecare pagină publicată. Din fiece sondaj nu se poate însă scrie istorie românească! Ce garanţie de credibilitate poate avea o cronologie bazată doar pe ceramică? Ce garanţie de credibilitate poate avea o atribuire etnică pe bază de ceramică ori oricare alt obiect de cultură materială? Există legi de interpretare valabile doar pentru istoriografia românească?// Ce ştim cu adevărat despre formele primare de organizare din vremurile prestatale? Despre ele nu posedăm nici un fel de element arheologic. S-a întrebat oare cineva dacă felul în care au fost căutate aceste forme este adecvat? Ştie, cu adevărat, cineva dintre arheologii români, cum arătau aceleaşi forme în alte contexte, similare, europene? Poate să indice cineva, spre analogie ori diferenţiere, o aşezare, sat, mormânt, ori obiect aflat în folosinţa vlahilor sud-dunăreni?" (p. 7-8) Pledoaria lui A. A. Rusu pentru o organizare a cercetării în acest domeniu de pionierat al investigaţiei istorice româneşti este pe deplin convingătoare, articulată cu o retorică ce indică implicarea pasională

a autorului. Uneori, totuşi, aceasta îl împiedică să ia necesara distanţă ştiinţifică. Aşa se întâmplă atunci când denumeşte arheologia medievală drept... arheologie naţională! Cum, mai jos, el însuşi

51

recunoaşte că în alte părţi ale lumii acest domeniu de explorare este demult organizat, o asemenea echivalare nu poate fi înţeleasă decât ca o referire implicită la adevărul că istoria poporului nostru începe cu adevărat în evul mediu. Cu toate acestea, în locul lui aş folosi cu mai multă prudenţă termenul "naţional", aplicabil unei etape când membrii comunităţilor ajungeau la conştiinţa apartenenţei la aceeaşi macrogrupare umană, întemeiată pe o serie de realităţi obiective şi subiective. Totodată, spre o asemenea prudenţă îndeamnă şi evidenţa că evul mediu nu a fost dominat de realităţi în cadrul cărora diferenţele etnice erau decisive.

Tot A. A. Rusu publica în 1996 şi o altă contribuţie: *Bibliografia fortificaţiilor medievale şi premoderne din Transilvania şi Banat/ Bibliographie der Befestungen aus Siebenburgen und aus dem Banat wahrend des Mittelalters und derfruhneuzeit,* unde susţinea cauza altei diviziuni a cercetării istorico-arheologice: castelologia. Aici el se situa în răspăr cu generaţia dinainte care respinsese expres însăşi denumirea disciplinei ca atare, inaugurându-şi demersurile în domeniu prin alcătuirea unei bibliografii esenţiale pe tema fortificaţiilor din România. Contextul era prielnic unei analize retrospective şi unei repoziţionări: "De la începuturile ei, istoriografia fortificaţiilor din Transilvania a fost aproape condamnată să evolueze pe traiectoria imprimată de cele trei istoriografii provinciale (română, maghiară şi săsească). între cele trei producţii interferenţele lipsesc de cele mai multe ori. Fiecare se dezvoltă paralel, cu subiectele ei predilecte, interesându-se în prea mică măsură de realizările celeilalte. Barajele lingvistice, prezente şi anterior anului 1918, s-au accentuat cu scurgerea timpului. Şi totu niciuna dintre cele trei istoriografii nu are vreo justificare ignorându-pe celelalte două. Istoriografia românească a rămas cumplit d deficitară faţă de «zestrea» istoriografică provincială, scrisă limba maghiară, înaintea anului 1918. Ca o compensaţie, dacă poate vorba de aşa ceva, istoriografia maghiară este mult datoa necunoaşterii istoriografiei româneşti posterioare anului invocat m sus. Fiecare istoriografie are propriile ei mici adevăruri istorice, perfi asimilabile reciproc, alături de mult invocatele probleme controversa şi fără soluţii comune, privind prioritatea în teritoriu, accesul stărilor politic etc. Nu vom scrie un mare adevăr dacă vom recunoaşte cât poate de răspicat că a face ştiinţă înseamnă a forţa în permanen limitele comunicării şi nu a ne introverti la umbra stindardel naţionale.

52

Ceea ce am încercat aici este a aduce o mică înlesnire la cunoaşterea reciprocă a realizărilor dintr-un domeniu special. Ca români suntem obligaţi să ne ocupăm de întregul patrimoniu aflat în administrarea noastră", (p. 8-9-10).

Prin îndrăzneala de a deschide perspectivele profesionale în două direcţii noi - arheologia medievală şi castelologia -, ca şi prin tentativa de a privi critic trecutul istoriografie românesc pentru o mai pertinentă construire a viitorului, cu o scoatere din izolare a disciplinei şi racordarea ei la istoriografiile învecinate, A. A. Rusu se înscria cu un profil propriu printre tinerii istorici care încercau să remodeleze terenul pe care îşi exercitau profesia şi uneltele de lucru proprii.

13. ARHEOLOGIE, COMPARATISM ŞI REVIZITARE CRITICĂ A TRECUTULUI

Tentativele de înnoire ale lui Adrian Andrei Rusu au continuat să se afirme şi mai recent. în 1999, el a publicat două lucrări noi. Prima dintre ele, deşi subintitulată cu prudenţă "studii", dezvăluia tendinţe monografice. Cartea se ocupa de *Ioan de Hunedoara şi românii din vremea lui,* prin unghiul investigării aşezându-se alături de lucrarea lui Ovidiu Pecican, *Lumea lui Simion Dascălul* (Cluj, EFES, 1998). Comune ambelor lucrări le erau caracterul polemic la adresa abordărilor tradiţionale, tentativa de a demitiza nişte figuri mitologizate - în sens eroic, ori în sensul demonizării - ale istoriei româneşti, atenţia îndreptată deopotrivă asupra contextului social-politic din epocă. Importante însă în contextul discuţiei de faţă sunt precizările programatice ale lui A. A. Rusu. Iată-1 pe autor mărturisindu-şi nemulţumirea la adresa stării de fapt: "Adevărul este că suntem încă destul de departe de momentul în care am putea spune, fără să greşim, că există o istorie medievală completă a românilor transilvăneni. Pe lângă aceasta, - poate părea şocantă constatarea, care ar merita să devină mobilizatoare pentru istorici, de la o generaţie la alta -, istoriografia ar trebui să-şi reevalueze succesele trecute pentru a le confrunta cu noile informaţii, •tnalize şi concluzii, dar şi cu sensibilităţi proaspete, care au apărut între timp, la materia primară a faptelor istorice. Cu cât perioada istorică este mai departe de ziua de azi, cu

atât cantitatea de necunoscut restricţionează, în mod fatal, datorită filtrării izvoarelor,
53
reconstituirile globale şi rezistente" (p. 5). îndemnul la reevaluare este tranşant neechivoc, ca şi apelul la instrumentele criticii istorice.
La fel de importantă este reiterarea temei abandonării privirii trecutului în spirit naţionalist, consecinţa unui asemenea decupaj fiind deformarea adevărurilor de odinioară. "Moştenim o bine încremenită concepţie istoriografică de secţionare a istoriei Transilvaniei pe paliere etnice specifice. Este de analizat cum s-a născut şi a evoluat această metodologie. Medievistica românească a fost, cel mai des, un produs de compensare, venit după ceea ce s-a scris în istoriografiile paralele (maghiară şi germană). Poziţia pe care încercăm să o delimităm aici a fost însoţită, adeseori, de sentimentul de frustrare date de felul în care s-a realizat publicarea surselor, de identificarea prezenţei românilor în acestea, de contribuţia lor la istoria provincială generală. După ce competiţia istoriografică nu a mai fost liberă, s-a încercat realizarea unei istorii transilvane globale, în care, rolul românilor a fost astfel implantat încât să dea, în cele mai acceptate soluţii editoriale, un echilibru ori impresia de covârşire şi de integritate într-o mare şi ideală romanitate medievală. Soluţia cea mai fericită, pentru viitor, în condiţiile în care istoriografia şi-a recâştigat libertatea de mişcare şi de confruntare, o considerăm a fi tot una de sinteză provincială. Dar, până la a ne grăbi să o scriem din nou, mai bună decât a scris-o oricine înainte, din cine ştie ce mobil politic declarat ori ascuns, ar fi recomandabil să reluăm sistematic capitolele parţiale care vor pregăti ansamblul" (p. 5-6). Am dat pasajul in extenso datorită semnificaţiei sale speciale. El este unul de distanţare de linia tradiţiei istoriografice a vechii şcoli clujene reprezentate de I. Lupaş, I. Moga şi Al. Lapedatu într-o primă etapă, interbelică, de Ştefan Pascu şi discipolii săi în perioada naţional-comunismului.
A. A. Rusu deplânge insuficienta emancipare de ideologie a medievisticii ardeleneşti, sub impulsul aceleia disciplina transformându-se de multe ori într-un discurs vulgarizator: "Necazul este că medievistica noastră transilvană este într-atât de imatură, încât nu reuşeşte să oblige la discernământ..." (p. 8). Ca şi Simona şi Toader Nicoară, istoricul doreşte o asanare istoriografică. Din păcate, observă el, la nivelul scrisului istoric transilvănean ea întârzie "nu pentru că «mitologia» nu ar fi existat la nivelul istoriei acestei provincii, ci, pur şi simplu, pentru că problematica ei îi este, în mare parte, specifică, şi este de aşteptat ca istoricii din Transilvania să iniţieze descoperirea şi, mai apoi, să ducă la bun sfârşit revizuirea eventualelor
54
părţi corectabile.// Acum la sfârşitul secolului XX, medievistica românească din Transilvania are a se <<curăţa>> de toate balasturile care au tras-o mereu înapoi, au aşezat-o în fapt în coada tuturor istoriografiilor provinciale româneşti" (p. 10).
Soluţia? întoarcerea Ia pozitivism, pe care autorul pare să o înţeleagă ca pe o investigare sistematică a trecutului, apelând la ştiinţele auxiliare, în căutarea de date certe, dincolo de prejudecăţi şi teorii deformatoare. "Este nevoie să redobândim, în bună măsură, deprinderi pozitiviste care să ne reinventarieze şi să critice sursele scrise. Istoria civilizaţiei sau a formelor istorice neconvenţionale nu va putea fi scrisă aici, în pagini rezistente, atât timp cât baza de plecare nu s-a (re)construit corect" (p. 11).
Critica naţionalismului continuă tranşant, de pe poziţiile asumării unei dimensiuni multiculturale: "Ne place sau nu, va trebui să ne ocupăm şi de ceea ce nu este «convenabil», de ceea ce nu este românesc, dar acum ne aparţine prin moştenire politică şi culturală. Poziţia noastră în istorie trebuie văzută aşa cum s-a derulat ea; integrată între alte istorii vecine şi comune, cu indici de mărime diferenţiaţi, aparţinătoare ungurilor, saşilor, ţiganilor, rutenilor, turcilor, tătarilor, armenilor sau evreilor. Altfel, reconstituirile noastre istorice riscă să rămână simple şi autoamăgitoare lecturi de familie.// Oricât de multe eforturi am face, alăturându-ne la lungul şir de căutători ai idealei «unităţi» a istoriei medievale româneşti, rezultatele ar fi la fel de forţate. Numitori comuni, aglomeraţi, proprii tuturor comunităţilor româneşti, nu există nici măcar în perimetrul interior arcului carpatic" (p. 11).
A. A. Rusu nu manifestă, totuşi, dezinteres pentru istoria românilor transilvăneni. El atrage însă atenţia că reconstituirea acesteia cade în special pe seama arheologiei medievale. "Nu voi sfârşi să afirm că urmele realităţilor medievale care îi privesc pe românii din fostul regat al Ungariei, sunt *primordial arheologice.* Oricât de multe documente scrise vom mai pune în reconstituirile noastre, - şi numărul lor nu este încă epuizat, - totuşi, proporţia între izvorul istoric «clasic» şi cel arheologic va fi mereu în favoarea celui de-al doilea. Cauzalitatea acestei situaţii este dată de monopolul asupra informaţiei

scrise, deţinut de instituţii emitente care nu au fost româneşti" (p. 12).
Cu prilejul publicării - împreună cu George Pascu Hurezan -, a volumului *Cetăţi medievale din judeţul Arad* (Arad Complexul Muzeal Arad, 1999), istoricul relua argumentaţia sa. Conform raţionamentului

său, trecutul nostru trebuie abordat în conexiune cu trecutul altor etnii, pentru că românii nu au trăit izolaţi. El polemizează şi cu vechiul decupaj cronologic aplicat evului mediu la noi. "Ceea ce am denumi drept *cetate medievală* acoperă, cu oarecare generozitate, perioada istorică începută în preajma anului 1000 şi până către finele secolului al XVI-lea. înainte de reperul de jos, chiar dacă evul mediu exista deja, nu existau cetăţi. După limita superioară consemnată de noi, evul mediu este încheiat. Afirmaţia este tranşantă, în ciuda felului cum s-a operat - multă vreme - periodizarea istoriei în România, sub imperiul necesităţii colării «modurilor de producţie» pe intervale cronologice. Deci, o scriem acum, ceea ce urmează după secolul al XVI-lea, este anticamera modernităţii, sau ceea ce alte istoriografii denumesc a fi, pe bună dreptate, epoca premodernă".

14. **UN PROGRAM PUBLICAT CA ATARE**

Poate că întâmplarea face ca autorul rândurilor de faţă să fi publicat, dintre istoricii clujeni ai mai tinerei generaţii, un program istoriografie în toată puterea cuvântului. El era anunţat nu numai de intervenţia apărută în *Tribuna* în 1995, când trei dintre reprezentanţii mai noilor sosiţi răspunseseră întrebărilor lui Tudor Vlad, ci şi de textul intitulat - într-o retorică deja specifică proclamaţiilor dintotdeauna - *Către o istorie pluriculturală a Transilvaniei (Caietele tranziţiei,* an. I, nr. 1, 1997, p. 26). Manifestul, numindu-se chiar *Program pentru o istorie alternativă a românilor,* şi datat 23 ianuarie 1997, apărea în *Vatra,* anul următor (nr. 4, 1998, p. 37-38). Constatarea schimbărilor sociale din ultimii ani antrena sesizarea, în contrast, a stagnării istoriografiei, cantonată preferenţial în complementaritatea romantism-pozitivism. Se constata că până şi achiziţiile metodologice recente erau aplicate adeseori mecanic, neconducând la o înnoire de substanţă a scrisului istoric. în aceste condiţii, autorul propunea mai multe remedii, de fapt puncte de atac menite să surpe discursul dominant şi să substituie paradigma în uz printr-o alta. Cele douăzeci de articole ale programului propuneau revizuiri concrete, la nivelul tematic. Inovaţiile metodologice, câte erau aduse în discuţie, se refereau la adecvarea metodologiei în raport cu subiectele abordate. Acestea din urmă erau selectate în funcţie de caracterul prioritar aii reevaluării lor, fiind însă aduse în discuţie cronologic. Problema etnogenezei, îndelung manipulată politic, făcea obiectul primelor patru articole, sub diversele ei aspecte (dacii şi romanii, aporturile migratoare, secolele întunecate ale finalului antichităţii, punerea în pagină polemică). Punctul al cincelea propunea o istorie a statalităţii româneşti prin prisma evaluării modului în care s-a reuşit ameliorarea traiului locuitorilor din spaţiul carpatin-dunărean. Diversificarea angulaţiei interogative era recomandată şi din perspectiva istoriei elitelor (p. 6), a urbanizării (p. 7), a culturii (p. 8) şi a păcii (p. 9). Se observă astfel că se dorea demontarea viziunii tradiţionale, predominant politico-militare şi diplomatice şi atentă la eroism şi mituri mai mult decât la efectele practice ale politicului asupra vieţii cetăţenilor. Propunerea mergea şi în sensul deconstruirii viziunii exclusivist masculine, enunţând necesitatea unor istorii ale femeilor şi copiilor (p. 12). Se opunea viziunii colectiviste, comunitare, tratarea individului ca subiect al istoriei (p. 11), cu viaţa lui cotidiană şi efortul de a şi-o îmbunătăţi. Tot o destructurare şi o reasamblare se dorea şi în cazul discursului naţionalist majoritar prin recuperarea specificităţilor locale (p. 10), a trecutului celorlalte etnii (p. 13), printr-o altă definire -consensuală - a naţiunii (p. 14). Discutarea critică, din perspectiva liberalismului modern, a statalităţii autohtone (p. 15), abordarea trecutului ecleziastic şi religios din unghiul toleranţei şi ecumenismului (p. 16), relevarea corectă a aporturilor româneşti la conturarea civilizaţiei europene (p. 18), apelul la o analiză calmă, nepamfletară, a comunismului (p. 19), ca şi situarea evenimentelor din 1989 în context european (p. 20) păreau elementele capabile să restituie discursului istoriografie asupra modernităţii distincţia şi echilibrul care îi lipseau.
în mod cât se poate de limpede, programul era o invitaţie adresată istoricilor de orice vârstă şi specializare să părăsească liniamentele unei istoriografii care a încetat să se mai întrebe asupra sensurilor marilor procese istorice, ale unui parohialism fără frontiere, ale unei viziuni trufaş fundamentaliste. Asumând prea adesea rolul unui secondant al politrucului, a unui serv obedient al starului în varianta sa totalitară, dispus să plece capul în faţa oricărui autoritarism, istoricul român era invitat să-şi regândească statutul şi demersul. El putea astfel foarte bine să recâştige o demnitate profesională şi civică interzisă anterior de cadrele prea constrângătoare în care îi era dat să se mişte. Cum alibiul moral al dictatului ideologic devenise caduc, toate acestea puteau fi atinse

printr-o simplă - dar cinstită - interogare de sine, printr-o înnoită reflecţie asupra uneltelor meseriei şi a rosturilor ei. Înnoirea aşteptată nu s-a produs, din păcate, în afara cercului celor mai nou veniţi. Această lipsă de rezonanţă a provocărilor programatice formulate de reflecţiile soţilor Nicoară, ale lui Ovidiu Ghitta şi Adrian Andrei Rusu, ale lui Florin Gogâltan şi Sorin Mitu, ca şi ale subsemnatului îşi găseşte mai multe explicaţii. Una dintre ele este poate reacţia de neîncredere stârnită de noutate şi de dorinţa acesteia de a schimba ceva ce, aparent, funcţionează deja foarte bine. Conform logicii acestui tip de reacţie, există un singur trecut şi, în consecinţă, o singură versiune istoriografică legitimă în raport cu acesta. Dacă o metodă nouă sau un decupaj tematic inedit tind să schimbe viziunea asupra acelui trecut nu se cheamă oare că se "falsifică" însuşi trecutul unic? într-un articol publicat cu câţiva ani în urmă în revista *Sfera politicii,* Sorin Antohi arăta că în întreaga istoriografie română modernă putem descoperi abia două teorii coerente asupra istoriei. Această semnalare arată clar că profesionistul domeniului nu se recrutează, la noi, îndeobşte, dintre inşii cu aptitudiuni filosofice. Nu este atunci cât se poate de normal ca distincţia - relativ subtilă - dintre trecutul unic şi percepţiile (plurale!) asupra acestuia să îi scape firesc? Neîncrederea sau chiar repulsia istoricilor faţă de reflecţia teoretică s-a tradus instituţional, imediat după revoluţie, printr-o operaţiune chirurgicală ale cărei consecinţe nu pot fi suficient măsurate deocamdată: la Facultatea de Istorie şi Filosofie a universităţii clujene s-a renunţat la dubla specializare, filosofii dispensându-se de pregătirea istorică, iar istoricii renunţând - implicit - la situarea propriilor demersuri într-o paradigmă de gândire pe deplin înţeleasă şi conştient asumată. Chiar dacă ulterior anumite cursuri au venit să suplinească această carenţă, falia instituţională a supravieţuit până astăzi şi nu sunt semne că situaţia s-ar dori modificată. Ceea ce a survenit, aşadar, ca un inteligibil reflex la adresa obligativităţii studierii marxismului, s-a dovedit în perspectivă o îngustare a orizontului profesional al istoricilor. Ei rămân, deci, pe mai departe într-o zonă mediană a profesiei, prea tentaţi de înălţimea sintezei pentru a se dedica publicării unor noi, indispensabile, colecţii de documente, dar în acelaşi timp prea modeşti pentru a aspira la formularea unei teorii noi, mai comprehensive, asupra istoriei.

15. **SEMNELE NORMALIZĂRII**

Un program atât de articulat cum era cel apărut în *Vatra* (nr. 4, 1998, p. 37-38) ar fi dobândit semnificaţie deplină doar dacă mai mulţi istorici şi-ar fi subsumat munca ideilor cuprinse în el. Acest lucru nu s-a întâmplat, cel puţin deocamdată. Nici măcar autorul lui nu a ilustrat până astăzi, în totalitatea lor, tezele la care a subscris, semn că ele structurau un cadru prea ambiţios şi prea greu de umplut pe durata scurtă[1]. Meritul principal al textului rămâne, aşadar, unul de circumscriere a eforturilor mai ample şi mai mărunte, depuse deja ori numai prefigurându-se. El indică direcţia spre care se îndreaptă creaţia istoriografică înnoitoare de la Cluj.

Este important de reţinut că noutatea acestui tip de demers -relativă, dacă ne raportăm la peisajul istoric european, însă distinctă-în raport cu piaţa românească -- a fost evidenţiată curând la nivel naţional. Deschiderea competiţiei pentru realizarea manualelor la clasele de liceu, ca urmare a unui contract dintre Ministerul Educaţiei Naţionale şi Banca Mondială, în 1999, a făcut ca una dintre editurile preocupate de producerea cărţii şcolare să apeleze la o echipă de tineri istorici clujeni în vederea alcătuirii manualelor de istorie pentru clasele a Xl-a şi a XII-a. Era un un prim prilej pentru aceşti profesionişti să alcătuiască o sinteză în care noua perspectivă să se afirme pe toate palierele (metodologic, dar şi ca decupaj tematic), mai cu seamă că noua programă propusă de minister muta accentele dinspre abordarea tradiţională, factologic-enciclopedică, înspre perspectiva civilizaţională. Manualele scrise de mai mulţi autori - o femeie (profesoară de liceu) şi patru bărbaţi (universitari) - cu o medie de vârstă de 35 de ani, coordonaţi de conferenţiarul Sorin Mitu au propus o lectură a istoriei pe deplin acceptată în cazul trecutului modern şi contemporan universal, dar supusă unor vii dispute, în cadrul unui adevărat război mediatic, în cel al trecutului românesc. Dincolo de orice evaluare posibilă a acestui scandal politic şi de presă, un lucru este incontestabil: manualul de istorie pentru clasa a XII-a de la Editura Sigma, elaborat de colectivul de istorici tineri clujeni, a stârnit interesul general al societăţii româneşti, obligând-o la o decantare

L

[1] Chestiune remarcată şi de N. Bocşan şi St. Mândruţ în "Istoria regională. Cazul Transilvaniei şi Banatului", în *Transilvanka,*

mentală şi de conştiinţă. El a avut astfel meritul unui catalizator de reacţii în raport cu marile teme ale originii poporului, a continuităţii, a conştiinţei identitare româneşti, miturilor marilor personalităţi charismatice ale trecutului, a statalităţii şi spiritului democrat, a aportului alterităţii etnice la configurarea civilizaţiei româneşti, a judecării comunismului autohton şi a valorizării evenimentelor din decembrie 1989 ori a tranziţiei postcomuniste. După cum se vede, deşi din echipă făceau parte un medievist, un modernist şi trei experţi în istoria contemporană, nimic din vechea schemă de tratare a trecutului] nostru nu rămânea nereevaluat, chiar dacă, într-o abordare factologic-cronologică, anumite momente lipseau ori erau abia amintite.

Practic, manualul de clasa a XII-a coordonat de Sorin Mitu a devenit prima manifestare de rezonanţă naţională a noii generaţii d istorici de la Cluj şi ea nu era, din punctul de vedere al discuţiei de fa decât urmarea firească a intervenţiilor programatice trecute anterior revistă. Trebuie spus însă că acestea, la rândul lor, erau consonante cu o dispută al cărei prim semnal sonor îl dădea, cam în acelaşi timp cu mărturiile programatice clujene, istoricul bucureştean Lucian Boia. Cartea acestuia, *Istorie şi **mit** în conştiinţa românească* (ed. I-a: 1997; ed. a Ii-a: 2000) a fost prima tentativă de înlăturare a straturilor succesive de "falsuri patriotice" încrustate pe realităţile istorice ale românilor, şi ea a stârnit reacţii furtunoase. Pe acestea, autorul însuşi le-a trecut în revistă în introducerea la ediţia secundă a cărţii, intitulată *După trei ani: "...* Adversarii «noii istorii» au dovedit că sunt încă puternici, probabil mai puternici decât susţinătorii curentului modern, cu atât mai mult cu cât mizează pe înclinarea - uşor de stimulat într-o societate traumatizată - spre naţionalism şi autoritarism. Disputa a ilustrat şi divizarea intelectualităţii, inclusiv a istoricilor. Grupul pentru Dialog Social şi Facultatea de Istorie din Bucureşti (prin majoritatea membrilor ei) s-au pronunţat, pornind de la manualul contestat, pentru respectarea profesionalismului şi a dreptului la exprimare necenzurată. In schimb, Academia Română s-a alăturat, printr-un comunicat (dezavuat însă de unii membri ai secţiei de istorie), corului denigrator" (ed. a Ii-a, Bucureşti, Ed. Humanitas, p. 35).

Esenţial era însă că, deşi dezechilibrate ca forţă de persuasiune, se configuraseră deja două discursuri despre trecut, spărgându-se vechiul monopol oficial, unilateral şi deformant. Totodată, dătător de speranţe era şi faptul că, de astă dată, noile abordări începeau să mai fie un apanaj al „centrului", propunerile de înnoire venind, iată, de la o

serie de istorici clujeni. Semne indiscutabile ale diversificării tentativelor de recuperare a realităţilor de odinioară, ele erau şi nişte simptome ale retrocedării istoriografiei către specialişti şi publicul lor. După decenii de manipulare concertată şi consecventă a trecutului de către ideologi şi politicieni, istoria părea că începe să se întoarcă la ea acasă.

16. O **CRIZĂ** PRELUNGITĂ

Oricâte semne de înnoire şi de revenire la normalitate s-ar înregistra într-un peisaj istoriografie, atâta vreme cât ele nu devin preponderente norma o dă altceva. Acest "altceva" a fost desemnat, în mai multe rânduri şi cu diferite nuanţe, drept o criză adâncă şi prelungită a exerciţiului profesional din domeniul studierii trecutului. Diagnosticată pentru perioada comunistă, pentru întâia oară, de Vlad Georgescu în succinta sinteză *Politică şi istorie. Cazul comuniştilor români. 1944-1977* (Miinchen, Jon Dumitru Verlag, 1981; ed. a Ii-a, 1983; Bucureşti, Ed. Humanitas, 1991), completată de Radu Popa într-o analiză similară publicată, în 1990, în revista *22,* de Pompiliu Teodor *(Apostrof,* 1991), ca şi de portretele de istorici în aqua forte ale lui Radu Constantinescu din *100 (una sută) de istorioare cu istoricii Epocii de Aur* (laşi, Ed. Fides, 1997)[1], ori publicistica lui Al. Zub din *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură* (Iaşi, Institutul European, 2000) această etapă de marasm din dezvoltarea disciplinei a făcut recent obiectul analizei altor istorici[2].

Tânărul istoric clujean Sorin Mitu publica, la sfârşitul anului 2002, „Câteva consideraţii cu privire la istoriografia română

[1] Autorul menţionează încă pe prima pagină a volumului că "Apariţia acestei carii în România a fost interzisă printr-o directivă secretă a Serviciului Român de Informaţii la 16 ianuarie 1996". Ţinând seama că în anul 2001, prin ordinul nr. 4402 din 12 septembrie, după dispute parlamentare şi de presă prelungite în cursul toamnei şi iernii 1999-2000, MEC retrăgea avizul şi manualului de Istorie pentru dasa a XII-a, care fusese cel mai inovativ sub raportul schemei de tratare a trecutului românesc şi în privinţa metodologiei didactice adoptate, ar rezulta că interesul puterii politice faţă de menţinerea sub control a informaţiei istoriografice rămâne în continuare o prioritate.

[2] Adaug aici încă două titluri: Pavel Ţugui, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost şef de Secţie a CC al PMR,* Bucureşti, Ed. Ion Cristoiu, 1999 şi, respectiv, Florin Muller, *Politică şi istoriografie în România. 1948-1964,* Cluj-Napoca, Ed. Nereamia Napocae, 2003. Această din urmă sinteză reprezintă o teză de doctorat coordonată de prof. Pompiliu

Teodor.
60
61
contemporană" *(Arca,* nr. 10-11-12/ 151-152-153, 2002, p. 46-54). Conform acestui autor, nu numai că ar exista o criză, dar „... criza ştiinţei istorice româneşti contemporane se datorează faptului că piaţa pe care se tranzacţionează bunurile istoriografice este nereglementată şi nefuncţională, concurenţa este neloială, iar în aceste condiţii valorile nu pot fi selectate şi promovate în mod necorespunzător. Atât în fotoliile Academiei, cât şi pe rafturile librăriilor sau în conştiinţa cititorilor, valorile stau alături de nonvalori, în devălmăşie, deoarece mecanismele receptării critice nu sunt capabile să instituie ordinea necesară" (p. 52). Prin urmare, chestiunea s-ar datora esenţialmente configuraţiei generale a pieţei de idei despre trecut, mecanismele funcţionării acesteia fiind pervertite, actorii trişând, iar „marfa" pusă în circulaţie fiind inegală, falsificată, manipulată ilicit. Pe lângă remarca de mai sus, o estimare de tip sociologic, Sorin Mitu distinge, în acest spaţiu de negociere care, dintr-un alt unghi, poate fi interpretat şi ca spaţiu agonal, două grupări de forţe divergente: ele „... pot fi caracterizate, mai expresiv, ca două tabere ostile, ca două «lagăre istoriografice», în cei mai negri termeni ai limbajului ideologic din anii comunismului. Şi aceasta, tocmai pentru că ele nu reprezintă doar două şcoli istoriografice diferite, două concepţii teoretice şi epistemice diferite, ci, în primul rând, au la bază două viziuni ideologice diferite. [...] ... între adepţii celor două curente istoriografice concurente există şi un conflict de interese, o luptă pentru putere şi recunoaştere socială, pentru acapararea resurselor şi controlul poziţiilor din lumea academică" *(ibidem).* Mitu are, cred, dreptate să identifice o confruntare izvorâtă din contrarietăţi de natură ideologică în câmpul scrisului istoric actual. O remarcam eu însumi cu câtva timp în urmă într-un text survenit în dezbaterea pe tema manualelor de istorie alternative („Bătălii ideologice în era postideologică: România anilor 90", în *Observator cultural,* nr. 99, 15 -21 ianuarie 2002, p. 4-6).

Un diagnostic şi mai drastic pune, în 2003, Şerban Papacostea, într-o analiză devastatoare a multiplului plagiat istoric întreprins sub patronajul Academiei Române, cu prilejul întocmirii unui nou (de fapt, destul de vechi) tratat de *Istoria românilor:* El porneşte de la constatarea unei crize cauzate de trei ofensive. „în deceniile care s-au scurs după instaurarea regimului totalitar, istoriografia română a fost supusă la trei grele asalturi. Cel dintâi, manifestare a dictatului sovietic, al hotărârii puterii ocupante nu numai de a subordona politic şi
62
economic ţara, dar şi de a-i anihila memoria şi de a-i suprima astfel identitatea pentru a o controla mai sigur, a fost personificat de emisarul Moscovei, Mihail Roller. Deşi lipsită total de protecţie politică, societatea românească s-a apărat cu succes împotriva acestui corp străin şi ostil. Al doilea asalt al totalitarismului a luat înfăţişarea supranaţionalismului, manifestat în forme hilare şi degradante totodată; el şi-a recrutat agenţii principali printre energumenii de la Secţia de Propagandă a Comitetului Central, printre cei de la Institutul de Istorie a Partidului şi printre cei de la Centrul de Istorie Militară, care laolaltă au transformat actul istoriografie într-o sinistră caricatură. Al treilea asalt se desfăşoară sub privirile noastre. El e produsul reziduurilor sau mai degrabă al dejecţiilor ideologico-istorice ale totalitarismului comunist şi poartă amprenta cinismului, a fraudei şi a iresponsabilităţii rămase moştenire de la acesta" (Şerban Papacostea, „Tratatul de Istorie a Românilor: bilanţul unei sinteze eşuate", în 22, an. XIV, nr. 675, 11-17 februarie 2003, p. 5). Autorul denunţă ,-,... . spiritul corupţiei încă puternic emanat de structurile vechi, vizibile şi invizibile", evocând „... adevăratul curs al istoriografiei române, sugrumat de regimul pervertitor instaurat de sovietici şi care, din degradare în degradare, a ajuns la actul imoral şi antiintelectual aflat la baza tratatului intitulat *Istoria românilor".* Este de observat că, în estimarea sa, Şerban Papacostea are în vedere, în mod fundamental, aspectele politice şi ideologice ale crizei. Din acest punct de vedere, ultimul segment de timp - cel de după 1989 - i se înfăţişează ca un terţ val deformant de prezentare a trecutului, fiind rodul strădaniei oportunismului cinic caracteristic acelor istorici care, prin vârstă sau concepţie, au rămas tributari ideii totalitare comuniste. O formă de conservatorism, aşadar, câtă vreme ea exprimă un trecut ce nu mai vrea să moară. Conservatorismul respectiv însă, nu se subsumează integral viziunii comuniste, după cum arăta Sorin Mitu în articolul citat mai sus. Conform lui Mitu, direcţia conservatoare a istoriografiei acestui moment înglobează trei tradiţii intelectuale: romantismul militant şi polemic subordonat voluntar exaltării valorilor naţionale, istoriografia pozitivistă, descriptiv-narativă (mai ales politică) şi, în fine, cea naţional-comunistă, dornică să legitimeze regimul politic existent şi valorile

sale.
Trebuie spus că există şi contribuţii mai calme la această discuţie. Seninătatea lor vine din străduania de a reţine, într-o viziune recapitulativă, specifică sintezei, contribuţiile de rezistenţă ale unor
63
decenii dificile de exerciţiu istoriografie, într-un moment în care un bilanţ nuanţat, chiar definitiv, este încă riscant să fie formulat. Astfel, Pompiliu Teodor publica în volumul său postum *Introducere în istoria istoriografiei din România* (Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002), un ultim capitol dedicat „Scenei istoriografice române postbelice", periodizând - în funcţie de variaţiile regimului politic - segmentul de timp avut în vedere în mai multe etape (1944-1948; 1948-1959; 1960-1974; 1974-1990), şi oferind o succesiune de portrete de istorici consideraţi de vârf[1]. Galeria include şaisprezece nume, fiind cea mai generoasă selecţie din volum (pe locul doi s-ar plasa, cu treisprezece nume, perioada anterioară celei interbelice, aşezată - într-o lectură consonantă cu a lui Al. Zub, sub semnul spiritului critic). Deşi constată că epoca investigată „a cunoscut rupturi evidente, lipsa de comunicare cu istoriografia internaţională, presiunea politicului şi impunerea, ca oficială şi obligatorie, a concepţiei marxist-leninismului de factură stalinistă, negativismul naţional şi repudierea tradiţiilor europene ale istoriografiei româneşti, paralel cu exacerbarea, în ultimele decenii, a naţionalismului şi transformarea istoriei într-un *instrumentum regni"* (p. 222), Pompiliu Teodor observă şi altceva. „Acestor devieri de la evoluţia normală le-au corespuns ... evidente continuităţi cu propriile tradiţii, naţionale şi europene, reveniri la normal, schimbări concordante noilor evoluţii din istoriografia universală. Acesta este şi motivul pentru care nu discutăm acum despre istoriografia comunistă, ci despre istoriografia română în epoca comunistă" (p. 222-223). Prin **urmare,** acolo unde Şerban Papacostea, mânat, poate, de exigenţele **polemicii,** nu observă decât o tragică ruptură, Pompiliu Teodor, mai calm, sesizează liniile de continuitate istoriografică. într-o asemenea viziune, cum este cea a profesorului clujean, criza ar fi parţial depăşită prin prezervarea unor trăsături provenind din trecutul precomunis din opera maeştrilor domeniului. Este o opinie care restituie ceva d: complexitatea peisajului istoriografie actual, dintr-o perspectivă curând atentă la tradiţie decât la noile achiziţii, dar ea poate

[1] David Prodan, Ion Nestor, Constantin Buşe, Gustav Giindisch, Mihai Berza, Francis Pali, Jako Zsigmond, Ştefan Pascu, Gheorghe Platon, Alexandru Duţu, Virgil Cândea Şerban Papacostea, Leonid Boicu, Alexandru Zub, Radu Popa şi Lucian Boia. Cum i vede, reprezentanţii istoriografiilor munteană (8 nume), ardeleană (5 nume) moldoveana (3 nume) figurează într-o selecţie echilibrată, care recunoaşte preponderenţă a şcolii bucureştene în continuarea tradiţiilor. De remarcat şi că alătu de români - printre ardeleni - figurează un german şi un maghiar.

completată oportun cu înregistrarea acestora[1]. Fiindcă, într-adevăr, depăşirea crizei istoriografice nu înseamnă numai revenirea la un tip de istoriografie profesat anterior, fie el şi încununat, la vremea sa, cu bune rezultate. Ea este, cred, şi inovaţia la nivelul concepţiei, diversificarea metodologică şi tematică, îmbogăţirea peisajului scrisului istoric în raport cu multitudinea de sugestii venind din contextul actual, socio-cultural şi intelectual.

17. VECHI ŞI NOU
ÎN ULTIMUL DECENIU ŞI JUMĂTATE DE ISTORIOGRAFIE CLUJEANĂ

Recapitulând, la finalul vieţii academicianului Pompiliu Teodor, meritele acestui şef de şcoală istorică, rectorul Universităţii "Babeş-Bolyai", filosoful Andrei Marga, spunea: „Alţii vor evoca mai detaliat reconstrucţia ce s-a atins la istorie, în universitatea noastră, din 1989 încoace. Niciodată istoria clujeană nu a beneficiat de structura diversificată pe patru catedre, de acum. Niciodată, alături de istoria României, de istoria universală, şi în legătură cu ele, nu au fost atât de extins cultivate istoria central-europeană, istoria artelor, biblioteconomia. Niciodată studiile complete în română, în maghiară, în germană, istoria poporului evreu nu s-au bucurat de dezvoltarea instituţională de astăzi. Niciodată nu au fost atât de mulţi studenţi la istorie. Niciodată la istorie nu au fost atâţia profesori, docenţi şi asistenţi. Nicicând efectivul de scrieri nu a fost mai mare şi practicarea

[1] Un asemenea demers încearcă Ioan-Aurel Pop în *Istoria, adevărul şi miturile. Note de lectură,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2002, p. 356-365, unde nuanţează salutar critica drastică a **lui** Lucian Boia la adresa istoriografiei române din perioada comunistă, propunând atenţiei câteva nume de marcă din acea perioadă (pentru domeniul în care însuşi autorul criticat se ilustra, Al. Duţu, Al. Zub). Din păcate, însă, la p. 140 el notează că "S-au făcut toate acestea [cosmetizarea trecutului ş. a. - *n. O. P],* dar de către o minoritate de oameni aserviţi PCR-ului, pe care puţini i-au crezut, fiindcă se ocupau de lucruri în care, în genere, nu erau specialişti. Era clar că aceştia voiau să impună punctul de vedere oficial, însă existau destule mijloace de a afla şi aprofunda poziţia oamenilor de ştiinţă autentici. în circa 50 de ani, s-a distorsionat serios mentalitatea românească despre trecut, dar nu la nivelul de detaliu şi nici la gradul de generalizare sugerate de dl. Boia". Evident, e o mare distanţă între a considera prea radicală judecata istoriografiei comuniste şi a o justifica în marea ei majoritate, pretinzând că distorsiunile acesteia au fost accidentale, marginale şi la îndemână de constatat şi de combătut.

limbilor moderne şi conexiunile internaţionale mai intense. Nicicând ! cercetările de istorie contemporană nu au beneficiat de o susţinere mai substanţială" (Andrei Marga, [In memoriam: Pompiliu Teodor] j „Omagiu", în *Tribuna,* an. XIII, nr. 49-52, decembrie 2001, p. 3).
La toate acestea se adaugă, desigur, şi efectele pe care asemenea premise manageriale le-au înregistrat. Iar printre ele, o consecinţă de căpătâi a fost conturarea treptată, pe etape, a unor formulări programatice la nivelul tinerei generaţii de profesionişti din domeniu. Rezultă, aşadar, că ele nu s-au datorat, cum s-ar putea crede, numai contactelor cu mediile academice şi cu bibliotecile occidentale. Au fost în primul rând răspunsul dat, cu mijloacele profesiei, întrebărilor chinuitoare iscate de contextul frământat al anilor '90. Chiar dacă nu mulţi dintre ei s-au manifestat direct în dezbaterea publică, scriind articole de atitudine în revistele şi ziarele momentului, şi chiar dacă implicarea în politica militantă nu a fost apanajul majorităţii lor, cei mai recent afirmaţi profesionişti ai scrisului istoric au reacţionat la situaţia de criză configurată în România ultimului deceniu. Desigur însă că reacţiile au diferit de la caz la caz, ele cunoscând o reală diversitate. în replică, la rândul ei, şi societatea a reacţionat prompt la poziţionările istoricilor, putându-se vorbi - aşa cum face Lucian Boia -] despre "gradul înalt de sensibilitate socială la istorie" ai oamenilor timpului nostru din România. Deşi istoriografia autohtonă apare la o primă examinare drept "o nebuloasă cu mai multe straturi" (observaţia îi aparţine **Iui** Bogdan Murgescu), cu toate acestea se pot decela anumite trăsături ale ei. în eseul *A fi istoric în anul 2000,* apărut la editura bucureşteană AII în 2000, Murgescu menţionează lipsa unei j reflecţii teoretice sistematice, distanţarea de istoria economică şi socială, accentul pus pe istoria politică, izolarea cvasideplină faţă de celelalte discipline socio-umane. Toate ar fi caracteristici ale istoriografiei dinainte de 1989, modificate însă prea puţin după sfârşitul războiului rece şi căderea comunismului. Diagnosticul pe care îl pune autorul menţionat scrisului istoric românesc contemporan este de retardare şi izolare în raport cu disciplinele înrudite şi faţă de istoriografiile dimprejur, de conservatorism metodologic şi tematic. Sunt, desigur, temeiuri pentru a cădea de acord cu acest rezultat al examinării. Dar există şi ameliorări semnificative.
Cu titlu de exemplificare, şi numai în legătură cu activitatea ştiinţifică a generaţiei tinere de istorici de la Cluj se poate constata cultivarea relaţiilor profesionale de colaborare cu istoricii din Ungaria! (concretizată în două volume colective coordonate de Sorin Mitu şi de Marius Diaconescu) şi cu cei din Europa Centrală în general (în cadrul colocviilor dedicate etniei şi confesiunilor religioase, organizate de Măria Crăciun şi Ovidiu Ghitta, publicate în volume), ca şi cu cei britanici, belgieni şi francezi (a se vedea colocviile de relaţii internaţionale organizate de fraţii Liviu şi Virgiliu Ţârău în colaborare cu profesorii Vasile Vesa şi George Cipăianu).
Un alt loc de întâlnire privilegiat al istoricilor români şi al celor străini sunt, fără îndoială, noile reviste de specialitate. în primul rând *Colloquia,* publicaţie a Institutului de Istorie Central-Europeană înfiinţată din iniţiativa acad. dr. Pompiliu Teodor, *Transylvanian Review,* editată cu scop propagandistic de Centrul de Studii Transilvane, *Caietele David Prodan,* cu o apariţie din păcate întreruptă după câteva numere, şi *Anuarul Institutului de Istorie Orală* care defrişează teritorii şi metodologii nefrecventate sistematic până de curând. Mai recent, *Caietele de antropologie istorică* se alătură *Caietelor Tranziţiei* care, de pe poziţiile europenisticii, s-au interesat de acelaşi domeniu ştiinţific, chiar dacă aşezând accentele în mod diferit.
Chiar şi aşa, suntem încă într-o etapă a recuperărilor. Lipsesc momentan, dincolo de succesele investigaţiilor pe o temă dată, în stilul studiilor de caz, sub formă de monografii aplicate sau chiar în formula culegerilor de texte cu o tentă mai marcat eseistică, contribuţiile care să marcheze un salt la nivelul concepţiei, depăşind simpla imitaţie creatoare ori adaptarea unor modele străine -preponderent cele omologate în Franţa. Dar trebuie spus că acesta este nivelul general al momentului, nefăcând excepţie de la el nici alte reviste, din alte centre istoriografice *(Xenopoliana* de la Iaşi, de exemplu). Momentan, singurele tentative de a înnoi oarecum reflecţia teoretică se fac simţite tot dinspre reprezentanţii generaţiei de experţi ajunşi deja la maturitate (Andrei Pippidi şi Sorin Alexandrescu în două notabile prefeţe la culegeri de studii proprii).
Acumulările semnificative nu lipsesc însă, şi ele merită o trecere mai atentă în revistă, ca unele susceptibile să anunţe apropierea unui reviriment la nivelul istoriografiei active.

1

67

Capitolul III: CONTACTE FORMATIVE

18. TOŢI PENTRU UNUL, UNUL PENTRU TOŢI

Dincolo de contexte, specialiştii unui domeniu se formează, totuşi, printre cărţile şi oamenii domeniului lor predilect. Alegându-ţi un magistru - sau consimţind la includerea ta în cercul discipolilor acestuia -, deprinzând instrumentele şi metodele de lucru, frecventând o anumită bibliografie generală şi specială, venind în contact cu alţi experţi din aceeaşi ramură, autohtoni şi străini, frecventând cercurile colegilor de profesie şi de pasiune devii, treptat, unul dintre cei care reprezintă ramura de activitate respectivă. Poţi fi oricât de critic cu cei care te-au învăţat, după parcurgerea traseului de iniţiere tu însuţi devii reprezentativ, într-un fel sau altul, mediocru, slab sau, dimpotrivă, la un nivel de excelenţă, pentru şcoala pe care ai urmat-o. Iar în această calitate, eşti deopotrivă responsabil de performanţele sau lipsa de performanţă a cercului profesional căruia îi aparţii. Orice delimitare ulterioară de acesta este inutilă pentru că nu poţi fi doar o diferenţă specifică lipsită de gen proxim. Şi la fel de inutilă şi tristă este şi eventuala dezicere a celorlalţi de tine, câtă vreme ansamblul se alcătuieşte din toate notele specifice, oricâte diferenţe ar exista de la una la alta ori între tine şi toţi ceilalţi. Asemenea cazuri extreme de respingere ori distanţare indică mai curând o anumită dinamică a grupurilor, nişte raporturi sociale de putere, magnetismul atracţiei şi respingerii. Ele dau seama de tectonica microsocială şi atât. Căci atâta timp cât prin practica meseriei nu te îndepărtezi de domeniul specific de activitate, de suma metodelor acceptate ca proprii disciplinei şi de codul deontologic al acesteia, rămâi, prin forţa lucrurilor, cu sau fără acceptul celorlalţi, în interiorul ei.

Din acest punct de vedere, oricât de revoluţionare ar fi contribuţiile unui istoric, el rămâne mereu doar unul dintre reprezentanţii breslei sale. Acest lucru se petrece pentru că scopul istoricului nu este, ca în cazul artistului modern şi postmodern, originalitatea sau rezonanţa la sensibilitatea momentului când scrie -deşi nici ele nu sunt absente din preocupările lui -, ci, în primul rând, oferirea unei versiuni susceptibile de a se apropia cât mai mult posibil

69

de adevărurile trecutului, cu toată supleţea şi cu toate nuanţei posibile. *Or,* sub acest raport, faţă de versiunile trecute, propria-ii versiune va reprezenta cel mult o inovaţie notabilă dintr-un şir virtual infinit.

Iată un motiv serios pentru a nu repudia şi a nu accepta integral, fără apropieri şi fără distanţări parţiale, nici una dintre prestaţiile istoricilor dinainte şi de alături. Profesionistul scrisului istoric care nu doreşte să se comporte ca un imitator servil şi lipsit de personalitate -j ceea ce l-ar face, în cel mai bun caz, un vulgarizator de istoriografie — este obligat de însăşi natura demersului său să se aplice critic la ansamblul istoriografiei căreia îi aparţine (regională, naţională, continentală, universală ori definită în funcţie de o anumită şcoală).

Există două moduri posibile ale solidarităţii de breaslă. Unul este cel întemeiat pe o logică tradiţională a respectului faţă de cei mai vârstnici, de la care ai învăţat, pe respectarea - implicită - a valorilor pe care aceştia au pariat. Adeseori, ea se traduce, în formele fericite, în raporturi de prietenie deferentă. Cât despre cazurile nefericite, ele se înscriu în moştenirea feudalismului, definindu-se ca raporturi de "vasalitate", relaţii clientelare în care cel tânăr este veşnic îndatorat celui mai în vârstă, în virtutea acestui fapt având grijă să îi asigure acestuia *auxilium* (mai mult) şi *consiliiim* (mai puţin) sau, cu un termen al medievalităţii autohtone, "credincioasă slujbă". Acesta este modul adaptabilităţii sociale, o reţetă ancilară, însă al cărei succes continuă să fie, în general, garantat.

Cel de al doilea mod al solidarităţii profesionale este, desigur, acela în care criteriologia acesteia a devenit mai abstractă, asigurând o anume neutralitate în raport cu persoanele ca atare, raportându-se mai mult la activitatea şi opera acestora. Este vorba, prin excelenţă, despre o concepţie critică asupra domeniului, în care tentativa este de a estima corect, în interesul ameliorării continue a propriei prestaţii ca şi a celorlalţi membri ai grupului profesional, roadele muncii fiecăruia şi ale tuturor. O

asemenea opţiune ţine de logica modernităţii interesată mai curând să distingă valorile profesionale decât să asigure perpetuarea ierarhiilor existente. Dacă se are în vedere moştenirea trecutului - de care nici o epocă istorică nu scapă de la sine -, precum şi principiul lui Peter ("Fiecare ins tinde să acceadă la gradul lui maxim de incompetenţă."), se va înţelege de ce între primul tip de solidaritate şi cel de al doilea se conturează un câmp de tensiuni care, în circumstanţe favorabile, pot deveni antagonice. Prima opţiune

favorizează apropierea în virtutea empatiei, a calculelor de reuşită socială şi a intereselor de putere, a doua se întemeiază pe raţiune şi pe discriminarea critică a valorilor specifice domeniului. Una conduce, adeseori, spre perpetuarea vechiului, a perimatului, a nonvalorii; cealaltă - spre înnoire, către aprofundarea într-o manieră relevantă a cunoaşterii, înspre o accentuare a profesionalizării.

Desigur, rolul şi importanţa prieteniilor, al relaţiilor de înrudire spirituală şi al solidarităţilor întemeiate pe aceleaşi afilieri civice şi politice nu trebuie subestimat, ele putând pune în mişcare importante pârghii instituţionale şi financiare. Dar ele rămân nerelevante sub raportul calităţii produsului muncii, prietenia, cumetria ori relaţia filială nefăcând din istorici nişte profesionişti mai buni. Ele pot însă netezi drumuri, pot facilita accesul la informaţie şi bibliografie, pot pune în contact pe tinerii aspiranţi cu personalităţi relevante ale domeniului, cu instituţii din ţară şi din străinătate, pot oferi locuri şi condiţii de muncă mai bune, pot facilita obţinerea de burse, granturi, recompense materiale şi morale. Toate aceste alianţe atât de eficiente în arta supravieţuirii şi afirmării sociale rămân însă indiferente, la drept vorbind, sub unghiul muncii intrinseci a istoricului. Poţi avea toate arhivele şi marile biblioteci ale lumii la dispoziţie, poţi obţine tot suportul financiar şi instituţional din lume; dacă nu ai un proiect relevant, dacă nu ştii să îi ordonezi derularea, să schiţezi un plan de cercetare, să te documentezi în vederea atingerii lui, să expui clar şi argumentat rezultatele şi să formulezi noi întrebări, care să te poarte mai departe în direcţia în care te-ai angajat, prestigiul social formal dobândit va rămâne fără necesara acoperire în rezultate. Desigur, urmând calea perfecţionării profesionale nu-ţi va fi prea greu ca, în scurtă vreme, să stârneşti în jur atât de omeneştile sentimente de invidie ale celor care au optat altfel ori măcar dezaprobarea adepţilor celeilalte căi de raportare la meserie, care se vor vedea contestaţi prin însuşi faptul că ai ales diferit. Dar ce mediu profesional este scutit de asemenea avatari, unde şi în ce timpuri?

între contestare şi înregimentare, astăzi ca şi ieri ori mâine, tinerii istorici au de optat pentru o strategie care, cel mai adesea, este una de combinare în diverse proporţii a celor două posibilităţi.

71

19. MAGISTRI ŞI DISCIPOLI

Dintre formele de solidarizare profesională, singura care îmbină] cu succes atât tipul de apropiere presupus de raporturile empatice, cât] şi formarea în spiritul performanţei, a gândirii raţionale critice şi creative este cea dintre magistru şi discipol. In istoriografie ca şi în alte domenii, nu toţi magistrii sunt maeştrii cuiva, tot aşa cum nu toţi studenţii devin discipolii unui maestru. Iată de ce, fără a intra prea adânc în teoria despre relaţia privilegiată care există între maestru şi discipol, voi pomeni că pentru profesorii care au format generaţia mea adevăratul maestru pare să fi fost istoricul David Prodan, a cărui carieră didactică s-a întrerupt brusc şi relativ devreme, restituindu-1 pe istoric mediului care îl produsese: cel al Arhivelor Statului. Prin calitatea muncii lui istoriografice, ca şi printr-o anumită perseverenţă îndărătnică în jurul subiectelor lui predilecte (ţărănimea la sfârşitul evului mediu şi în epoca modernă, ca şi mişcările sociale şi mişcarea naţională a românilor ardeleni în secolul al XVIII-lea), reluate periodic, pe baza noilor achiziţii bibliografice şi a desfolierii unor noi fonduri documentare, în vederea unei rescrieri radicale, David Prodan s-a impus dincolo de relativa lui marginalitate în raport cu viaţa academică clujeană în ultimele două decenii de comunism. Recuperarea şi manipularea prestigiului lui de către naţional-comunism a fost parţială şi, până la urmă, neizbutită, opera fiind prea importantă pentru a putea fi răstălmăcită după plac. Aşa cum ţărănismul lui funciar nu a putut fi scufundat fără rest în ideologia clasei muncitoare, nici naţionalismul lui ardelenesc - de factură interbelică - nu s-a putut confunda cu versiunea ceauşistă a naţionalismului (limitată de coloratura materialist-dialectică şi istorică la care recurgea), nici cu cea din anii 90 ai secolului al XX-lea (când naţionalismul a devenit substitutul ideologiei dominante din România într-o reinterpretare ortodoxistă, centralistă şi patriarhalistă adaptată la contextul democratic nou creat). Pentru tinerii istorici afirmaţi în acelaşi ultim deceniu al mileniului doi, dintre atâţia profesori - mulţi dintre ei remarcabili -, singurul maestru creator de şcoală a fost Pompiliu Teodor. Nu

vc relua aici ceea ce am spus deja mai sus despre acest mare dascăl. Sui însă, fără îndoială, valoroase observaţiile rectorului Andrei Marga di

72

cuvântarea funebră ţinută la căpătâiul profesorului conform cărora diversitatea organizatorică la nivelul catedrelor, deschiderile către noi problematici (istoria central-europeană, istoria istoriografiei, istoria bisericii, istoria artelor, biblioteconomia, iudaistica), multiplicarea studiilor în română de cele în maghiară şi germană, amplificarea fără egal a numărului de studenţi şi magistri, dezvoltarea unor relaţii internaţionale cu catedre similare din Occident, reconfigruarea contemporaneisticii, *"toate acestea se leagă indisolubil de acţiunea profesorului Pompiliu Teodor (subl. O. P.)."* Recapitulând într-o amplă perspectivă eforturile de consolidare, diversificare şi multiplicare a direcţiilor de dezvoltare a disciplinei istorice, făcute de Universitatea "Babeş-Bolyai" din Cluj începând cu anii 90, Andrei Marga - decan al Facultăţii de Istorie şi Filosofie începând cu 1992, iar ulterior pro-re'ctor şi rector al Universităţii Babeş-Bolyai până în 2004 - observa judicios rolul pe care Pompiliu Teodor 1-a jucat în schiţarea acestei strategii şi în implementarea acestui program de perspectivă.

în acelaşi context, Andrei Marga mai amintea un fapt esenţial: „El [Pompiliu Teodor - *n. O. P.]* a observat, mai profund şi mai exact decât istoricii care l-au precedat la noi, că şi în istorie faptele vorbesc în funcţie de întrebările care li se pun, de explicaţiile în care sunt încadrate şi de interpretările ce le preiau. El a fost cel mai convins, printre istoricii noştri, de adevărul tezei epistemologice, astăzi de la sine înţeleasă, conform căreia scrierea istoriei include inevitabil, ca un prealabil tacit, întrebări, ipoteze, asumpţii conceptuale şi valorice, ce o pot - după caz - susţine sau şubrezi" (Andrei Marga, [In memoriam: Pompiliu Teodor] „Omagiu", în *Tribuna,* a. XIII, nr. 49-52, septembrie 2001, p. 5).

Asupra acestei afirmaţii merită să se stăruie, pentru că ea evidenţiază un fapt hotărâtor: Pompiliu Teodor a profesat un crez în cadrul căruia raţionalitatea critică şi interogaţia epistemologică au jucat un rol central. Prin aceasta el se defineşte ca un şef de şcoală cu o concepţie istoriografică modernă, îndemnând la părăsirea paradigmei pozitiviste, a simplei restituiri de colecţii de fapte, şi a celei romantice, ce transforma istoria într-un discurs animat de o retorică avântată. Intre istorie văzută ca depozit de fapte şi viziunea care face din ea Pretext pedagogic, Pompiliu Teodor a propus mai curând o istorie mvestigativă, exploratoare; scrisul istoric devenea la el instrumentul Parcă anume forjat pentru a sonda adâncimea până la care poate coborî mintea umană în tentativa de a accede la adevărurile trecutului.

73

Or, sub acest aspect - care îl înrudeşte, sub raportul perspectivei, cu alte nume sonore ale tradiţiei noastre istoriografice, de la Cantemir şjş Hasdeu la Iorga şi Brătianu -, istoricul de la Cluj se definea ca posesorul unei filosofii a istoriei într-un context în care atâţia alţii deţineau cel mult o practică onestă a acesteia. Chiar dacă nu a expus-o niciodată explicit, ea transpare atât din studiile lui, cât şi din propedeutica dezvoltată în conversaţiile particulare cu colegii mai tineri. Toate acestea îl determină pe Keith Hitchins să se întrebe:"... Unde trebuie plasat Pompiliu Teodor însuşi în istoria istoriografiei româneşti? Răspunsul - continuă istoricul american - cred că este evident. El aparţine acelei linii a istoricilor ce coboară din Junimea şi şcoala critică. A fost o tradiţie pe care dorea să o susţină în a doua jumătate a secolului al XX-lea, o tradiţie bazată pe respect pentru surse, obiectivitate, comprehensiune şi o perspectivă internaţională" („Cuvânt înainte", în P. Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România,* Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002, p. 10).

Prin asemenea abordare, Pompiliu Teodor trebuia să impună acelora dintre studenţii săi care căutau în primul rând o deprindere a profesiunii la un nivel de excelenţă. Şi, într-adevăr, mărturii ale acestei percepţii rămân destule[1]. Nu este de mirare că el a rămas până la capăt

[1] Citez aici doar cîteva dintre mărturiile colective, de grup, şi, respectiv, individuale cu privire la acest aspect. Valentin Orga, Ionuţ Costea, *Studii de istorie a Transilvaniei. Omagiu Profesorului Pompiliu Teodor,* Bistriţa, Ed. Accent, 2000, p. *7-8:* "... Volumul de faţă se doreşte unul festiv, dedicat celei de a 70-a aniversări a Profesorului nostru, Pompiliu Teodor. Este un gest de recunoştinţă pentru sprijinul şi consilierea acordată de Domnia Sa încă din anii studenţiei, cu im altruism ce caracterizează doar spiritele exemplare. Ilustrând în mod exponenţial o carieră dedicată Catedrei, dar şi o cercetare inedită în investigarea secolului al XVIII-lea transilvănean sau a istoriei istoriografiei, istoricul Pompiliu Teodor este asumat ca punct arhimedic de tânăra generaţie în ceea ce priveşte temeinicia cercetării întreprinse şi modestia şi înalta distincţie prin care s-aj remarcat. Evidenţiind abnegaţie şi devotament faţă de meseria istoricului, Profesorul şi cercetătorul, deopotrivă, s-a impus printr-un exemplar spirit critic şi în acelaşi timp printr-o înaltă ţinută a exprimării, dovedind un orizont intelectual şi cultural cu resurse inepuizabile, mereu în măsură să surprindă. Profesând în zona istoriei ideilor *s-m* dovedit atent la dinamica dezbaterilor din istoriografia contemporană. Scrisul său şi întreaga activitate didactică mărturisesc un militant pentru integrarea cercetării istorice româneşti în istoriografia generală, în promovarea unei cercetări interdisciplinare, pentru un permanent dialog între istoric şi epoca sa.// Format şi exersat într-un timp când valorile se defineau în termeni îndoielnici, a rămas ataşat credinţelor

şi educaţiei temeinice primite într-o familie ardeleană de bună condiţie, reuşind să surmonteze [SIL-/] dificultăţile şi neajunsurile unei societăţi asediatoare şi sufocante pentru condiţia umană, cum a fost societatea din România socialistă. Spirit catalizator, s-a detaşat ca uJS adevărat *spintus rector [s. aa.*\ al şcolii clujene". Doru Radosav, "Pompiliu Teodor -
74

L

alături de cele mai îndrăzneţe tentative istoriografice din cercul istoricilor clujeni, de care nu s-a desolidarizat nici chiar arunci când ele nu se pliau integral pe vederile lui. A fost adeptul unei solidarităţi de breaslă responsabile, pe care a dovedit-o şi atunci când unii profesori ai departamentului de istorie au fost contestaţi, la începutul anului 1990, de studenţi, ca fiind prea legaţi de vechile rânduieli, cât şi atunci când, nouă ani mai târziu, câţiva dintre foştii lui studenţi, deveniţi universitari ei înşişi, au fost atacaţi vehement, în parlamentul României şi în unele medii istoriografice, pentru vina de a fi etalat într-un manual şcolar o concepţie diferită cu privire la trecutul României. Faţă de excesele şi radicalitea intoleranţei el a luat, astfel, poziţie de pe platforma unui echilibru integrator, cu speranţa păstrării unui climat în care lucrurile să evolueze firesc către o normalitate responsabilă.
profesor şi istoric (1930-2001)", în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosay,' *Tentaţia istoriei. în memoria profesorului Pompiliu Teodor,* Cluj-Napoca, 2003, p. 7-15, unde întregul text este o analiză elogioasă a personalităţii şi contribuţiei magistrului. Adrian Pop, *O fenomenologie a gândirii istorice româneşti,* Bucureşti, Ed. AII, 1999, p. 6: "Gândul nostru de recunoştinţă se îndreaptă, înainte de toate, către academicianul Pompiliu Teodor, model de dascăl eminent pentru mai multe generaţii de istorici, inclusiv autorul acestor rânduri, formaţi la temeinica şcoală clujeană de istorie a Universităţii Babeş-Bolyai. Este dificil de apreciat care dintre dimensiunile relaţiei de parteneriat statornicite de-a lungul anilor între mine şi profesorul Pompiliu Teodor s-au repercutat mai adânc şi mai benefic asupra cărţii de faţă: cultul cărturăriei autentice, sădit de timpuriu în mintea şi inima celui ce i-a fost student, îndrumarea ştiinţifică de înaltă competenţă, sprijinul moral fără rezerve sau, pur şi simplu, inefabilul şi frumuseţea intrinsecă a relaţiei dascăl - discipol". Alte ecouri la Ovidiu Pecican, *Troia, Veneţia, Roma. Studii de istoria civilizaţiei europene,* Cluj-Napoca, EFES, 1998, p. 13; Idem, *Arpadieni, Angevini, români,* Cluj-Napoca, Ed. Fundaţiei Deşire, 2001, p. 12; Edit Szegedi, *Gt'schichtsbeumsstsein und Gruppenidentität. Die Historiographie der Siebenbiirger Sachsen zunschen Barock und Aufklarung,* Studia Transylvanica, 28, Koln, Weimar, Wien, Bohlau, 2002 îşi dedică volumul, conţinând teza de doctorat coordonată de P. Teodor, memoriei profesorului de curând dispărut. în acelaşi sens vezi şi Ovidiu Ghitta, *Naşterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existenţă,* Cluj-Napoca, EFES, 2001; loan-Aurel Pop, *Contribuţii la istoria culturii româneşti (Cronicile braşovene din secolele XVII-XVIII),* Cluj-Napoca, 2003, p. 7-8: evocă "... ambianţa universitară clujeană, în speţă ... imensul prestigiu de care se bucura profesorul Pompiliu Teodor... O vorbă, o observaţie, o apreciere a sa însemnau pentru noi, studenţii, mai mult decât simple formule, însemnau adesea căi de urmat, subiecte pentru meditaţie, direcţii de cercetare. Profesorul, de o căldură umană deosebită... Pompiliu Teodor a fost unul dintre iniţiatorii în România ai cursului de istoria istoriografiei universale şi româneşti, precum şi primul titular al acestui curs la Universitatea "Babeş-Bolyai". El publicase în '970, la Editura Dacia din Cluj, lucrarea de referinţă *Evoluţia gândirii istorice româneşti* şi era pe cale să făurească o şcoală de cercetare în domeniu, ceea ce s-a şi întâmplat de-a lungul anilor".
75
Fundamental este şi faptul că Pompiliu Teodor a încurajî multiple deschideri tematice: istoria istoriografiei şi a culturii, istorij ideilor şi a ideologiilor (cu o preocupare constantă pentru iluminism romantism), istoria ecleziastică ori istoria relaţiilor internaţionale Procedând astfel, el continua un program al istoriografiei ardeleneşti de expresie română conturat încă din vremea reprezentanţilor Şcolii Ardelene - ai cărei cărturari au avut o formaţie ecleziastică -, continuat) de Timotei Cipariu (canonic greco-catolic) şi de G. Bariţiu (istoric şii jurnalist greco-catolic) şi dus apoi mai departe de Ioan Lupaş (preot el însuşi), de Al. Lapedatu şi Ioan Moga. Nu este întâmplător că, vorbind despre Centrul de Studii Transilvane, Ioan-Aurel Pop, directorul instituţiei, preciza că "Ne înscriem în testamentul lăsat de unii antecesori de marcă, precum Silviu Dragomir, Constantin Daicoviciu, David Prodan ori Pompiliu Teodor..." (Ioan-Aurel Pop, "Istoricul nu are voie să mintă deliberat", în *Tribuna,* an. I, nr. 6, 1-15 decembrie 2002, p. 4-5).
Ceea ce aducea, totuşi, nou Pompiliu Teodor în raport cu antecesorii numiţi a fost o orientare ecumenică ce nu s-a mărginit la impulsul de a depăşi confesionalismul, în contribuţiile sale şi ale discipolilor săi, cu privire la raporturile dintre ortodoxie şi greco-catolicism, ci a inclus şi deschiderea spre investigarea Reformei ori către studiile de iudaistică. Dintr-un alt unghi de vedere, dacă Ioan Lupaş şi Ioan Moga au practicat investigarea istoriografiei medievale i în strictă legătură cu trecutul transilvan, Pompiliu Teodor a inaugurat la Cluj cursurile de istoriografie generală, oferind o perspectivă asupra momentelor esenţiale din evoluţia scrisului despre trecut în întreaga lume şi

stăruind asupra contribuţiilor româneşti celor mai însemnate. Această angulaţie a scutit seriile de studenţi care l-au audiat de provincializarea viziunii, orientându-le lecturile profesionale şi interesul către marea istoriografie de pretutindeni. Legătura cu cultura istorică apuseană s-a făcut şi în cadrul prelegerilor despre metodele moderne în abordarea istoriei, care au completat salutar instrumentarul aflat la dispoziţia viitorilor specialişti.
Sub raportul deschiderii posibilităţilor de perfecţionare şi **dej** angajare în domeniu, în vederea unei cariere pe tărâmul istoriei, Pompiliu Teodor s-a străduit, de fiecare dată când a crezut că vreunul dintre foştii săi studenţi o merită, să îl ajute să pătrundă în viaţa universitară, într-un institut de cercetare sau la arhive; aşadar, principalele cadre unde studiul istoriei era instituţionalizat şi retribuit
76
yV făcut pentru întărirea investigării trecutului, cu mijloaqele de care dispunea şi în virtutea propriei convingeri, ceea ce Constantin Noica a înţeles să încerce pe seama "culturii de performanţă" (de fapt a filosof iei).
Pentru toate aceste motive, Pompiliu Teodor merită renumele de creator de şcoală istoriografică la Cluj, chiar dacă antecedentele nu lipseau şi strădania sa nu a rămas solitară.

20. CĂRŢI CARDINALE

"Meseria nu se învaţă doar în sălile de curs", spunea profesorul Pompiliu Teodor, având, desigur, în minte modelul pai'deic humboldtian. Totuşi, meseria se învaţă şi acolo. La sfârşitul anilor '70 şi în anii '80, când şi-au consumat studenţia primele două promoţii de tineri istorici afirmate după 1989, în pofida presiunilor ideologice şi a decupajului atent operat de planul de discipline al fiecărui semestru, au existat şi cursuri şi seminarii unde viitorii profesionişti puteau deprinde elementele necesare formării lor ca specialişti. încă din anul întâi ei veneau în contact cu cursul şi seminarul de Istoria istoriografiei universale şi române susţinut de însuşi profesorul P. Teodor. In timp ce prelegerile aduceau în atenţie marile nume de istorici, opere şi curente istoriografice din trecutul european, din S.U.A. şi de la noi, în cadrul seminarului munca se desfăşura la nivelul analizelor textelor de referinţă şi a referatelor de prezentare a contribuţiilor fundamentale. Acelaşi profesor oferea mai apoi, la nivelul anilor mai mari de studiu, un curs special despre Metodele moderne de cercetare în istorie. Cei care optau pentru setul de discipline printre care se număra şi aceasta puteau găsi o bună introducere în problematica metodelor cantitative şi a celor calitative, într-o paletă largă de opţiuni (de la statistica istorică şi demografie la istoria orală, analiza vocabularului, istoria ideilor ş.a.).
Tot în anul iniţial de studiu, profesorul Nicolae Edroiu deţinea un curs de "Ştiinţe auxiliare ale istoriei", oferind primele cunoştinţe despre arheologie, sfragistică (sau sigilografie), diplomatică, Paleografie, genealogie, ş.a. La fel, profesorul Ştefan Pascu introducea în studiul demografiei istorice, dedicând acestei sfere de interes un semestru întreg. La toate acestea se adaugă cursurile de paleografie
77
latină, slavonă, româno-chirilică menite să facă posibil şi faciliteze' studenţilor contactul direct cu mărturiile istorice scrise.
Asemenea introduceri - care pot fi regăsite în curricula tuturor facultăţilor specializate - ofereau o bază care, în sine, nu însemna mai mult decât un început de drum. Ea oferea, totuşi, elementele necesare continuării pe cont propriu a formării ca istoric. Iar meditaţia ulterioară urma să se facă în contact cu cărţile esenţiale şi cu personalităţile de excelenţă ale disciplinei, ca şi prin practica istoriografică propriu-zisă.
Au existat în acei ani câteva cărţi care, prin anvergura examinării pe care o propuneau şi prin acurateţea concepţiei au mobilizat atenţia tinerilor istorici în jurul lor. Pe bună dreptate ele pot fi considerate nişte cărţi cardinale, întrucât au fost adevărate repere menite să provoace la decantări şi clarificări interioare pe cititorii lor specializaţi.
Prima dintre acestea a fost o antologie a marii istoriografii româneşti, alcătuită de P. Teodor sub titlul de *Evoluţia gândirii istorice româneşti.* Selecţie riguroasă a celor mai importante texte scrise de specialiştii români clasicizaţi, însoţită de prezentări bio-bibliografice atente, cartea era prefaţată de o introducere esenţială pentru înţelegerea concepţiei antologatorului. Ea a apărut în 1970 (ediţia germană: 1972), fiind, în acel moment, singura care oferea o orientare coerentă şi consecventă în istoria scrisului istoric românesc, de la începuturi până la finalul epocii interbelice. Ulterior, istoricul bucureştean Lucian Boia a publicat o primă sinteză, *Evoluţia istoriografiei româneşti* (Bucureşti, 1976) şi o culegere de studii dedicată *Marilor istorici ai lumii* (Bucureşti, 1978), urmate de o sinteză a

istoricului ieşean Vasile Cristian, *Istoriografie generală* (Bucureşti, E.D.P., 1979)[1]. Abia sfârşitul anului 2002 a văzut apărând - din păcate postum - cea mai completă sinteză de istoria istoriografiei române, de la origini până astăzi, datorată tot profesorului P. Teodor: *Introducere în istoria istoriografiei din România* (Cluj-Napoca, Ed. Accent). în pofida faptului că din acest racursiu istoric lipsesc câteva nume notabile (Nicolae Cartojan, Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu), sinteza didactică menţionată recuperează alţi absenţi din antologia de la începutul anilor '70 (Gh. I. Brătianu) şi aduce la zi lista personalităţilor,

[1] Ultima antumă a lui P. Teodor a fost o *Introducere în istoria istoriografiei universale,* Cluj-Napoca, P.U.C., 2000, carte caracterizată de autor, încă de la primele rânduri, drept "u manual universitar".

completând-o cu întregul ei segment postbelic (Constantin Daicoviciu, David Prodan, Ştefan Pascu, M. Berza, A. Oţetea ş. a.). Cartea, care are toate şansele să devină o lectură obligatorie pentru studenţi şi specialişti, porneşte din aceeaşi concepţie care a generat şi *Evoluţia gândirii istorice...* Ea este o culegere de portrete elaborate în urma unei lecturi critice atente la contribuţiile de ultimă oră privitoare la personalităţile discutate, ordonate pe generaţii şi curente. Metoda biografiei critice şi perspectiva comparată îi permit autorului o situare mai precisă a profilurilor într-un context istoriografie mai larg decât cel românesc, racordându-se astfel scrisul autohton despre trecut la marile momente ale evoluţiei disciplinei pe continentul european.

Din tabloul iniţial alcătuit de P. Teodor lipseau, totuşi, istoricii de stânga. De aceea, el a publicat imediat mai apoi un complement al acesteia dedicat în exclusivitate istoricilor marxişti din România. *Din gândirea materialist-istorică românească* (1972) reprezintă, cred, un răspuns. onest sub raport profesional la o chestiune adusă în prim-plan de mica liberalizare de la sfârşitul anilor '60: cum anume se poate fi de stânga într-o societate scăpată de sub presiunea stalinismului şi pornită să-şi recupereze valorile autentice. Anii respectivi, dintre declanşarea revoluţiei culturale (1971) şi evidenţierea marcată a dictaturii (mai ales după alegerea lui N. Ceauşescu ca preşedinte, în 1974) erau marcaţi de o reaccentuare a presiunii ideologice dar şi o reelaborare a liniei. De la marxismul internaţionalismului proletar se făcea acum trecerea la un socialism naţionalist, a cărui tentă xenofobă nu era încă vizibilă, ea afirmându-se progresiv mai ales după 1985. Fără a se număra în nici un fel printre campionii regimului, P. Teodor se vedea astfel reprezentând, pe de o parte, interesul legitim şi recuperator al momentului faţă de trecutul naţional obturat până la începutul anilor '60 - o recuperare încurajată de guvernanţi în scopul manipulării ei de către "detaşamentul de frunte al clasei muncitoare", "continuatoarea celor mai înalte tradiţii revoluţionare ale poporului" -, pe de alta, tentativa de redimensionare a ideologiei de stânga, printr-o descoperire a rădăcinilor ei autohtone (supusă, şi ea, deformării propagandistice ca una ce se preta legitimării noii linii a ideologiei ceauşiste).

Autorul aducea în faţa cititorilor câteva figuri importante ale unei istoriografii marginale până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, dar care nu era deloc neinteresantă ori lipsită de vitalitate. De la C. Dobrogeanu-Gherea şi Lucreţiu Pătrăşcanu la autori mai puţin cunoscuţi şi chiar controversaţi, precum Victor Aradi, panorama

respectiva, oportună din punctul de vedere oficial, era consonantă cu **lectura** critică a marxismului întreprinsă în aceeaşi perioadă de unii dintre istoricii occidentali (M. Vovelle, de exemplu, în Franţa). în elucidarea interesului pentru acest segment istoriografie nu trebuie văzut neapărat un semn de conformism social. Era un moment istoric când, iluzionată de izbucnirea de demnitate naţională a lui Ceauşescu cu prilejul invadării Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varşovia, intelectualitatea - chemată demagogic de partid şi de liderul său să facă front comun cu restul societăţii în jurul conducerii P.C.R., pentru a duce mai departe dezvoltarea - e drept, socialistă - a ţării, a explorat formele de autentificare a marxismului şi a strategiei comuniste în diverse feluri[1]. Totodată, este ştiut că P. Teodor s-a considerat mereu, în mod explicit, un discipol al lui David Prodan. Or, acesta a fost de-a lungul întregii lui vieţi un om de stânga, perspectiva ideologică menţionată putând fi identificată, alături de naţionalism, ca una dintre trăsăturile fundamentale ale operei lui istorice monumentale (mai cu seamă pe latura elaborării unor contribuţii relevante pentru istoria muncii şi a chestiunii luptelor sociale în epoca modernă). Aplicând aceeaşi tactică a portretelor însoţite de texte demonstrative, dar situând segmentul istoriografie marxist în afara *Evoluţiei...,* P. Teodor refuza să considere că acesta ar fi ocupat un loc esenţial în tradiţia istorică românească şi, în acelaşi timp, se scutea de servitutea intrării în patul procustian al lecturii marxiste oficiale, lăsând textele să vorbească singure.

In aceste condiţii, deşi sintezele parţiale meritorii nu au lipsit în epocă - demne de a fi semnalate fiind cele datorate lui Al. Zub şi lui Vasile Cristian - antologiile lui P. Teodor din anii '70 au rămas priza de conştiinţă de sine a unei istoriografii care se pregătea de o înnoire masivă.

[1] Sunt de amintit aici personalităţi de stânga, precum Henri H. Stahl, considerat de Daniel Chirot drept "un adevărat istoric de orientare marxistă" *(Schimbarea socială într-o societate periferică,* Bucureşti, Ed. Corint, 2002, p. 10). însuşi autorul american este de părere că "După eşecul marxism-leninismuiui este necesar ca cercetătorii tineri să fie atenţionaţi asupra faptului că perspectiva istorică marxistă ne poate aduce încă foioase şi că nu trebuie să fie abandonată pe motivul că încercările de a o aplica, în secolul al XX-lea, s-au dovedit atât de catastrofale" *{ibidem,* p. 10-11). Cum el scrie aceste rânduri în anul 2002, la treisprezece ani de la căderea sistemului comunist, nu este de mirare că în anii 1965-1975 unii intelectuali români mai puteau crede acest lucru. Vezi şi cazul lui Paul Goma, cei mai redutabil opozant român la dictatura comunistă din anii '70 şi ulterior, care s-a înscris în P.C.R. în vara Iui 1968, înşelat de mobilurile pretins patriotice ale lui Ceauşescu.

21. TEMATIZĂRI NOI

Dacă până în 2002 a lipsit o istorie integrală, critică şi sintetică a istoriografiei române, în 1978 a apărut, totuşi, un auxiliar preţios pentru înţelegerea moştenirii şi a actualităţii momentului în acest domeniu. Sub coordonarea profesorului universitar bucureştean Ștefan Ștefanescu, un colectiv de autori de extracţie universitară şi din mediile cercetării ştiinţifice[1], printre care clujenii erau 3 din 17 (dar, împreună cu colaboratorii, 8 din 22, adică o treime!) ofereau o colecţie prodigioasă de voci dedicate istoricilor, publicaţiilor şi instituţiilor istorice. Apărută în plină dictatură, enciclopedia se resimte vizibil de pe urma cenzurii ceauşiste şi a exigenţelor formulate de aceasta. încă de la început, ea aşază munca autorilor sub semnul unui citat din N. Ceauşescu căruia, mai apoi, i se dedică un articol menit să sublinieze contribuţia acestuia la dezvoltarea studiilor istorice. Din cuprinsul volumului lipsesc nume sonore de istorici - cei plecaţi în exil (Neagu Djuvara, Pavel Chihaia, Mircea Eliade, Ludovic Aloisie Tăutu ş.a.), ca şi cei consideraţi deocamdată neconvenabili, deşi rămaşi în ţară (Gh. I. Brătianu, L. Blaga) -, regăsindu-se însă din belşug nume de minusculi istorici ai P.C.R. şi ai mişcării muncitoreşti. Conformistă şi neinspirată, cum era, concepţia volumului nu reducea, totuşi, la neant meritele unei cărţi care, măcar prin faptul că oferea date bio-bibliografice despre o majoritate a istoricilor din România vremii, ca şi despre publicistica specializată şi organizarea instituţională a disciplinei era, în absenţa altor instrumente similare, mai bine întocmite, o resursă indispensabilă. Nici una dintre istoriile istoriografiei menţionate anterior, ca, de altfel, nici *Enciclopedia istoriografiei româneşti,* nu erau apte să orienteze pe studenţi ori pe tinerii specialişti pe calea structurării şi decantării unei concepţii profesionale proprii, rezumându-se să ofere o perspectivă asupra unor linii evolutive. Meritul unor deschideri de natură teoretică a revenit, în principal, profesorului bucureştean Al.

[1] Adolf Armbruster, Dan Berindei, Nicolae Bocşan, Ioan Chiper, Eugen Comşa, Florin Constantiniu, Vasile Curticăpeanu, Ludovic Demeny, Nicolae Edroiu, Titu Georgescu, Damaschin Mioc, Georgeta Penelea, Constantin Preda, Nicolae Stoicescu, Pompiliu Teodor şi Traian Udrea. Lor li se adăugau, în calitate de colaboratori, Ioan Glodariu, Viorica Pervain, Şerban Polverejan, Mircea Toca şi Vasile Vesa.

Duţu. Mai ales două dintre cărţile publicate de el - *Literatura comparată} şi istoria mentalităţilor* (Bucureşti, Ed. Univers, 1982) şi antologia comentată *Dimensiunea umană a istoriei* (Bucureşti, Ed. Meridiane, 1986)] - au reprezentat o invitaţie explicită pe calea reconsiderării propriului' statut şi a căilor de străbătut în interiorul arealului istoric.

Prima dintre ele îşi asuma sarcina de a aduce în faţa cititorului unul dintre cele mai interesante fenomene istoriografice contemporane europene: aşa-numita şcoală franceză a Analelor. Fără a intenţiona oj prezentare exhaustivă a direcţiilor şi tendinţelor acesteia, Al. Duţu sintetiza - pentru prima oară la noi - aporturile autorilor afiliaţi acestei grupări la înlocuirea vechii paradigme istoriografice prin instituirea unei investigări sistematice a mentalităţilor colective. El raporta, totodată, noua grilă de citire a trecutului la procedurile specifice comparatismului literar, conturând o punte care urma să lege cele două domenii şi în viaţa ştiinţifică românească. De altfel, nu era singurul care parcurgea acest traseu, Adrian Marino şi, ulterior, Sorin Alexandrescu fiind alte două nume redutabile - de astă dată cu o formaţie filologico-literară în spate - care păşeau pe drumul asumării unui program de investigaţie istoriografică[1]. Lucrarea lui Al. Duţu şi-a găsit peste ani corespondentul în eforturile soţilor Simona şi Toader Nicoară de la Cluj de a continua examenul critic al acestei direcţii atât în eseuri (Simona Nicoară, *Istorie şi imaginar. Eseuri de antropologie istorică,* Cluj, PUC, 2000) şi monografii proprii (Simona Nicoară, Toader Nicoară, *Mentalităţi colective şi imaginar social. Istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii,* Cluj, PUC & Mesagerul, 1996), cât şi în antologii de texte străine pe

aceeaşi temă (Toader Nicoară, *Istoria mentalităţilor colective,* Cluj, PUC, 1998).
La rândul ei, antologia lui Al. Duţu *Dimensiunea umană a istoriei. Direcţii în istoria mentalităţilor* a semnificat tot o premieră. Ea punea la[1]. dispoziţie pentru întâia dată în România o selecţie din cele mai reprezentative contribuţii - nu doar franceze (Lucien Febvre, George Duby, Michel Vovelle, Robert Mandrou şi Roger Chartier), de vreme ce printre autorii incluşi se aflau şi germanul Hugo Dyserinck şi americanul Walter J. Ong - în domeniu. O altă trăsătură specifică a tentativei era aceea că experţilor occidentali li se alăturau pagini din

[1] Adrian Marino a scris *Istoria ideii de literatură* şi, mult mai recent, *Istoria cenzurii in România.* Dar şi monumentala lui *Biografie a ideii de literatură* poate figura cu depline drepturi într-o panoplie a istoriei ideilor din România. La rândul lui, Sorin Alexandrescu a publicat culegerea de studii istorice *Paradoxul român.*

l

autori români interbelici (Nicolae Iorga, G. M. Cantacuzino şi Nicolae Cartojan) într-o intenţie cât se poate de clară de a arăta că intuiţia noilor domenii şi a schimbării de paradigmă nu era străină profesioniştilor autohtoni într-o perioadă istorică ce corespundea cu naşterea şcolii Analelor în Occident. Făcută cu decenţa cuvenită, demonstraţia nu era o iniţiativă în linia protocroniştilor, ci mai curând o discretă încurajare pentru cititorii momentului, care traversau o clipă istorică dificilă, de desprindere a României din concertul european printr-o voinţă politică ieşită din ţâţâni. Faţă de această carte împărţită în trei secţiuni ("Perspective", "închipuirea, chipul străinului şi al omului exemplar" şi, respectiv, "Cartea şi dorinţa de ficţiune a omului"), urmaşa ei din 1998, alcătuită la Cluj de Toader Nicoară, preferă cantonarea exclusivă în sfera istoriografiei de limbă franceză, venind însă cu un număr mai mare de pagini şi cu o selecţie mâi bogată de autori organizaţi în cinci părţi ("Domeniul şi problemele istoriei mentalităţilor colective", "Arhipelagul alterităţii", "Istoria religiei populare şi a sentimentului religios", "Atitudini în faţa vieţii şi a morţii" şi "Imaginarul colectiv"). Practic, lăsând deoparte strădania de a demonstra că istoriografia noastră aparţine celei europene, Toader Nicoară se concentra metodic asupra celor mai importante direcţii de atac ale domeniului, oferind - după modelul ilustru al lui Al. Duţu - un nou material de meditaţie mai noilor veniţi.
Trebuie spus că deschiderile istoricului bucureştean au avut un succes care nu mai poate fi trecut cu vederea. Dacă volumele de profesorului Lucian Boia sunt - încă dinainte de 1990 - nişte excelente aplicaţii româneşti ale teoriei (unele fiind publicate chiar în Franţa), istoricii clujeni s-au ilustrat şi prin încercări reluate de a reflecta pe cont propriu asupra bibliografiei mentalităţilor. Atunci când, în 2002, Ioan-Aurel Pop publica o amplă refutare a cărţii lui Boia despre *[storie şi mit în conştiinţa românească* (1997), sub titlul *Istoria, adevărul şi miturile,* s-ar fi cuvenit, poate, să încerce o argumentare împotriva întregului domeniu, aşa cum este el deja reprezentat, de o bună bucată, în ţara noastră.

22. ANII '90 ŞI METAISTORIA

Desigur, în anii '70 şi '80 au apărut şi alte cărţi de teoria istoriei în România (semnate de Janina Ianoşi, Cătălin Zamfir ş. a., ori traduse

din polonezul Jerzy Topolsky). Trebuie spus însă ca ele nu au produs în linii mari, nici un ecou notabil, nici la Cluj, nici în restul] istoriografiei române; poate fiindcă păreau prea conforme cu discursul **oficial,** poate deoarece erau percepute ca prea tehnice şi complicate ori, pur şi simplu, dintr-o inapetenţă a istoriografiei române contemporane pentru teoria istoriei. Despre lipsa de atracţie a istoricilor noştri faţă de filosofia istoriei a scris Sorin Antohi ("Ieşirea din metatext. Istorie şi teorie în România postcomunistă", în *Sfera politicii,* an. V, nr. 39, p. 18-19), observând că în întreaga istoriografie modernă şi contemporană noi nu am dat decât două teorii notabile. Autorul se referea, nu încape îndoială, la Vocaţia de teoreticieni a istoricilor înşişi. Altminteri, la cele două pomenite (A. D. Xenopol şi Neagu Djuvara), ar fi trebuit să îl adauge şi pe Lucian Blaga. Academicianul Al. Zub, la rândul lui, trecându-1 cu vederea pe autorul trilogiilor, crede că un loc pe această listă i s-ar cuveni lui Vasile Pârvan ("Sub semnul interogaţiei", în Polis, an. IV, 1997, nr. 4, p. 84-92; reluat în *Discurs istoric şi tranziţie. în căutarea unei paradigme,* Iaşi, Institutul European, 1998, p. 201). Este adevărat că Blaga a fost mai întâi filosof, şi abia apoi cercetător al trecutului, prin târzia lui monografie despre

iluminismul ardelenesc. Dar nici prin adiţionarea lui la lista istoricilor teoreticieni lucrurile nu stau cu mult mai bine.
De contribuţia lui Xenopol s-a ocupat - în mai multe rânduri -atât Al. Zub, cât şi filosoful clujean Gh. Toma. Ultimul i-a şi reeditat scrierile de teoria istoriei, readucându-le în atenţia generaţiilor mai noi. Cu toate acestea, în mediile istorice Xenopol nu a depăşit o receptare de circumstanţă. Abia după 1990, prin instituirea, la Iaşi, de către acelaşi, neobosit, Al. Zub, a revistei *Xenopoliana* s-a iniţiat strădania de a menţine sub ochii specialiştilor o operă redutabilă şi un efort reflexiv de excepţie, în speranţa asimilării creatoare a experienţei xenopoliene.
De la repunerea ei în circulaţie de către Tudor Cătineanu şi Dorii Blaga, *Fiinţa istorică* a lui Lucian Blaga a cunoscut mai multe reeditări. Există, pe de altă parte, două festivaluri dedicate polihistorului din Lancrăm, unul la Sebeş, datând din vremea dictaturii şi bucurându-se, la vremea aceea, şi de sprijinul entuziast al lui Constantin Noica, altul la Cluj, cu un accent mai mult pe latura literară a creativităţii blagiene. Totuşi, ele nu au adus încă nici un rezultat notabil în asumarea programului de filosofia istoriei formulat
84
de autorul trilogiilor. Istoricii ezită în continuare în faţa **unei** opere insuficient frecventate.
în fine, traducerea şi publicarea cărţilor lui Neagu **Djuvara după** reîntoarcerea acestuia în ţară s-a bucurat **de o** bună primire. **Dar** contribuţia lui la teoria istoriei - *Cwilisations et lois historiques. Essai d'etude comparee des civilisations* (Paris-Haga, Mouton, 1975), apărută în România cu titlul *Civilizaţii şi tipare istorice. Un studiu comparat **al** civilizaţiilor* (Bucureşti, Humanitas, 1999) -, situată în prelungirea **unei** întregi tradiţii, **de** la G. Vico la O. Spengler şi înrudită ca viziune cu perspectiva lui Arnold Toynbee, nu a stârnit încă **ecouri în mediile de** specialişti.
în parte - am spus-o deja -, situaţia se explică prin **separarea** imprudentă a secţiilor de istorie şi filosofie după 1989. în aparenţă, istoricii practicanţi nu mai au acces la ideaţia **de** tip filosofic. **într-un** articol mai vechi enunţam şi alte ipoteze: pendularea istoricilor români, de mai bine **de** un secol, între romantism şi **pozitivism;** înghiţirea etapelor de dezvoltare culturală, consumarea **lor** în pripă şi incompletă; inhibarea reflexului teoretic de către cenzura **comunistă** de odinioară ("Mulţi pălmaşi, puţine capete", în *Vatra,* an. **XXVII, nr.** 2 (311), februarie 1997, p. 80-81).
O carte reeditată în anii '90 - şi încă într-o versiune **îmbogăţită** faţă de ultima ei ediţie, cea din 1940 - a fost culegerea **de texte** teoretice ale lui N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiul istoriei* (ed. **a** IV-a, Iaşi, Ed. Polirom, 1999). îngrijitorul ediţiei, **istoricul Andrei** Pippidi punea încă de la începutul introducerii sale **problema dacă** "Era ea necesară? Indiferenţa unei generaţii pentru care Iorga **este un** autor mai degrabă citat decât citit n-ar şti ce să răspundă. **Pe temeiul** textelor reunite sub acest titlu s-au **exprimat laude exaltate, dar şi** destule rezerve, până când vâlvătaia controversei **s-a** stins. **Câtă vreme** marxismul a fost impus printr-o drastică reeducare şi **a devenit apoi o** dogmă acceptată fără excepţie, deşi superficial, **nici o alternativă** filosofică nu mai era posibilă, iar istoricilor români le-a **rămas numai** să precizeze amănunte de fapte, refugiindu-se în erudiţie **(cuvântul** «pointilism» e al lui P. Chaunu). **Interesul** pentru **problemele de** teorie şi metodă, care nu fusese niciodată prea dezvoltat, **a încetat cu** totul. Libertatea recăpătată n-a fost încă folosită **pentru un dialog pe** planul principiilor, deşi, tocmai **în** acest timp **pierdut pentru noi,** dezbaterile internaţionale de filosofie a istoriei **s-au precipitat** spectaculos. întoarcerea la clasici ar fi, în asemenea cazuri, **o soluţie**
85
recomandată, cu condiţia să fie însoţită de vin efort de sincronizare cu j mişcarea generală a ideilor. A adopta doar această cale, împrumutând concluziile fără a reface drumul până la ele, şi a ignora un bun câştigat prin experienţa propriilor înaintaşi nu va duce decât la încă o faţadă artificial improvizată. Ar fi deci urgent să recunoaştem ce mai e valabil din meditaţiile asupra cunoaşterii istorice şi asupra artei de a scrie istorie la care, vrând-nevrând, trebuie să ne raportăm ca la minima noastră tradiţie teoretică şi metodologică" *(op. cit.,* p. 7).
Cum se vede, nu numai că istoricul radiografiază trista stare de fapt - optând pentru explicaţia prin presiune ideologică -, dar propune şi o cale de relansare a discuţiilor în domeniu: reîntoarcerea la clasici, într-adevăr, o cale verificată - nu la clasicitate se reîntorcea Renaşterea, iluminismul ori romantismul (fiecare în felul său)? - dar poate insuficientă pentru efectuarea necesarului salt pe direcţia de înaintare. Fără a încerca aici o prognoză cu privire la viitorul unei asemenea (dezirabile) reexaminări a tentativelor meritorii din trecutul propriu, aş observa doar că între reeditările lui Xenopol şi Blaga, pe de o parte, petrecute, acestea, în anii '7O-'8O, şi apariţiile menţionate din Neagu

Djuvara şi Nicolae Iorga, pe de alta, situate, ambele, în 1999 se întinde ceva mai bine de un deceniu. Discontinuitatea este uşor sesizabilă şi ea trebuia umplută cu ceva. Se pune, deci, întrebarea, care au fost cărţile care au oferit celor doritori atât de importanta meditaţie asupra meseriei istoricului în răstimpul în care piaţa internă de carte a păstrat, la nivelul acestui segment problematic, tăcerea?

23. RECAPITULĂRI LA SFÂRŞIT DE VEAC

în istoria filosofiei româneşti, unde creatorii de sisteme sau gânditorii care au exprimat o concepţie originală au fost - deocamdată - puţini şi inegali, nu se poate spune că au lipsit profesorii de filosofie. încă Titu Maiorescu era unul, strălucit pentru vremea, contextul istoric şi instituţional în care s-a exprimat, şi pentru nivelul de instruire al publicului timpului. Rolul lui, al lui P. P. Negulescu şi C. Rădulescu-Motru nu trebuie subestimat în crearea unei atmosfere propice meditaţiei originale în domeniu. Mai aproape de noi, un gânditor original cum a fost Constantin Noica nu a ezitat să îmbrace vremelnic haina vulgarizatorului superior, propunând nişte substanţiale interpretări ale dialogurilor platoniciene, două noi lecturi ale

Fenomenologiei spiritului de G. W. F. Hegel şi alte incursiuni în filosofia antică şi modernă (Descartes, de exemplu).

Pornind de la o asemenea constatare, găsesc legitimă scrutarea contribuţiilor care, fără a produce o cristalizare proprie la nivelul teoriei istoriei, au atras, totuşi, atenţia asupra domeniului, frecventându-l şi supunându-l unui examen critic. în principal, este vorba despre doi specialişti din două generaţii diferite: istoricul ieşean Al. Zub, care publica în 1998 volumul *Discurs istoric şi tranziţie* (Iaşi, Institutul European), şi colegul său mai tânăr de la Bucureşti, Adrian Pop, autorul cărţii *O fenomenologie a gândirii istorice româneşti. Teoria şi filosofia istoriei de la Hasdeu şi Xenopol la Iorga şi Blaga* (Bucureşti, Ed. AII, 1999).

în cazul academicianului Zub, noul volum publicat în 1998 se asambla în construcţia mai largă, esenţialmente istoriografică, de alcătuire a unei istorii a istoriografiei moderne şi contemporane româneşti prin diferite sinteze şi contribuţii dedicate şcolilor de gândire, personalităţilor creatoare şi tipurilor discursive practicate la noi. Alături de monografiile, mai vechi, dedicate lui M. Kogălniceanu şi lui V. Pârvan, ori investigaţiilor interesând istoriografia de la "Junimea", aşa-zisa "Şcoală critică" ori instoriografia interbelică, culegerea de texte *Discurs istoric şi tranziţie* completa perspectiva deschisă prin *Chemarea istoriei. Un an de răspântie în România postcomunista* (Iaşi, Ed. Junimea, 1997), care reunea publicistica istoriografică a autorului din anul 1990. Seria urma să fie completată prin *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură* (Iaşi, Institutul European, 2000) dar, în dinamica profesională a profesorului Zub, această completare nu înseamnă un punct final, revenirile şi dezvoltările ulterioare fiind posibile ca în cazul altor tronsoane ale vastei sale panorame. Discutând în orizontul lărgit până la universal al istoriografiei actuale, Al. Zub identifică, în acest context, câteva vârfuri de atac, sub raport problematic, ale momentului. într-un loc, el spune că "Terenul pe care se poartă azi lupta cea mai spectaculoasă e teoria istorică, epistemologia chemată să amelioreze forţa argumentativă a istoriografiei, într-un climat ce presupune, evident, o multitudine stilistică şi un pluralism al modelelor de interpretare" (p. 203). în alte locuri, autorul discută oportunitatea conturării unei noi paradigme (p. 102-123), chestiunea istorismului (p. 165-167; 196-199), necesitatea producerii noii sinteze istorice (p. 171-172). Abordarea acestor chestiuni echivalează cu nişte salutare luări de puls şi diagnosticări

efectuate pe seama actualităţii din anii 90, capabile să mobilizeze atenţia istoricilor activi şi să le stimuleze implicarea în dezbatere.

Discipol declarat al lui Pompiliu Teodor, revendicându-se de la ceea ce numeşte "temeinica şcoală clujeană de istorie a Universităţii **Babeş-Bolyai",** Adrian Pop oferă, practic, prima investigaţie sistematică a domeniului. Conştient de hiatusul marcat de etapa comunistă în dezvoltarea liberă a teoriei istoriei, autorul mărturisea: "Am socotit că, la un deceniu de la începutul «schimbării la faţă» a României şi cu un an înainte de a păşi în mileniul trei, această tradiţie se cerea reînnodată. Un prim pas către întruparea acestui deziderat am considerat ca trebuia să-l constituie însumarea cât mai largă şi interpretarea cât mai corectă a contribuţiilor teoretice - mai mari sau mai' mici, novatoare sau doar banal-imitative, originale sau de «simplă» raliere la marile curente europene de idei - pe care le învederează evoluţia gândirii istorice româneşti" (op. *cit.,* p. 5). Programul era deci unul maximal, selecţia autorilor era generoasă, se aveau în vedere nu doar concepţiile rotunde, ci şi elementele disparate. Mai precis, Adrian Pop urmărea "... atât evidenţierea elementelor de *metodologie şi*

epistemologie a istoriei, cât şi a celor de *filosofie a istoriei..."* (p. 11). Se luau în considerare "... atât texte sau fragmente de texte istoriografice de conţinut sau cu implicaţii metodologice şi teoretico-filosofice, cât şi texte sau fragmente de texte sociologice şi filosofice cu reverberaţii explicite sau implicite în planul cugetării asupra istoriei" (p. 11). în consecinţă, substanţa cercetării o constituiau contribuţiile de teoria şi filosofia istoriei ale unor istorici ca A. Florian, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, G. Panu, A. Bunea, D. Onciul, I. Bogdan, N. Iorga, V. Pârvan, I. Lupaş, I. Ursu, A. Lapedatu, I. Moga, I. Minea, Gh. I. Brătianu, M. Berza, P. P. Panaitescu, D. Prodan, dar şi cele provenind din gândirea unor sociologi ca Şt. Zeletin, N. Porsenna, D. Drăghicescu, filosofi ca Al. Hâjdeu, V. Conta, I. Ghibănescu, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, L. Blaga, ori scriitori precum M. Eminescu, T. Maiorescu, I. Slavici, Th. Rosetti şi C. Petrescu. O listă lungă şi eclectică, după cum se vede, rezultat al dorinţei scrupuloase a autorului de a nu pierde nici un grăunte de aur; de unde şi cele câteva nume cvasi-necunoscute. Acribia şi spiritul colecţionar de sorginte anticărească se justifică prin rezultat: un tablou cu relief variat, cu piscuri şi delte, cu mici meandre pierdute prin codrul de nestrăbătut... în final, Adrian Pop oferă prima sinteză de gen din bibliografia românească. Un triumf, însă şi o limită. Fiindcă sinteza, judicios

88

ordonată pe trei secţiuni (metodologie a istoriei; epistemologie a istoriei; ontologie a istoriei) rămâne una neutră, lăsând cititorul în expectativă. Dacă autorul însuşi vorbea în numele unei teorii - proprii ori adoptate de la altcineva - a istoriei, câştigul ar fi fost îndoit, prezentarea transformându-se în dispută argumentată, viziunile intrând în dialog. Cum nu există neutralitate deplină în acest domeniu, e o pierdere că Adrian Pop nu a riscat să-şi interogheze interlocutorii, punându-le în tensiune susţinerile, testându-le fiabilitatea, somându-le şi deschizând noi piste. Rămâne ca acest tip de demers să fie făcut - de el ori de altcineva - de aici înainte. Fiindcă, la ce bun recapitulările dacă nu pentru a şti cum stai din dorinţa de a porni mai departe de pe un teren ferm?

Cartea lui Adrian Pop este, dincolo de orice alte considerente, contribuţia utilă a unui istoric tânăr al şcolii clujene la cunoaşterea activităţii reflexive româneşti care interesează domeniul istoriografie, jalonând un teritoriu intim înrudit practicii propriu-zise a istoricului. Ea face pandant cu contribuţiile lui Al. Zub, mai atent la dimensiunea interogativă a problematicii teoriei istoriei şi la preocuparea pentru aceasta în plină contemporaneitate, la noi şi în istoriografia occidentală.

24. FILOSOFI STRĂINI AI ISTORIEI TRADUŞI ÎN ROMÂNIA ANILOR 90

Anii 90 au adus însă o deschidere fără precedent - sub raportul anvergurii, ritmului schimburilor ideatice şi a mijloacelor puse în slujba acestora - în raport cu teoria şi practica istoriei în lumea occidentală. Marile şi mai micile edituri au inclus în programul lor contribuţii semnificative din domeniu.

Cele mai importante dintre acestea au fost, nu încape îndoială, traducerile din scrierile filosofilor Karl Raymund Popper (1902-1994), Raymond Aron (1905-1983) şi Paul Ricoeur (n. 1913). Fiecare dintre aceşti filosofi s-a bucurat de transpuneri în limba română dacă nu complete şi sistematice, în orice caz multiple şi reprezentative.

K. R. Popper, anunţat încă din 1990 de o carte programatică a lui George Soros, practicianul care s-a străduit să-i aplice ideile politice Privitoare la societatea deschisă, a fost editat în ritm susţinut. *Societatea deschisă şi duşmanii ei* (2 voi., Bucureşti, Ed. Humanitas, 199?) a fost

89

însoţită curând de lucrarea care contează probabil cel mai mult prin potenţialul ei mobilizator în rândul publicului istoricilor: *Mizeria* **istoricismului*** (Bucureşti, Ed. AII & CEU) a cunoscut două ediţii româneşti succesive, în 1996 şi 1998, semn indubitabil de receptivitate. Texte importante prin sugestiile oferite cercetătorilor trecutului şi gânditorilor care meditează la mersul istoriei se găsesc însă şi în alte volume din opera lui, precum "O abordare pluralistă a filosofiei **istoriei"** în *Mitul contextului* (Bucureşti, Ed. Trei, 1998), partea a IV-a din antologia *Filosofie socială şi filosofia ştiinţei* (aceeaşi editură, 2000) şi chiar dialogul lui Giancarlo Bosetti cu filosoful, apărut în 1998 la Ed. Nemira, sub numele *Lecţia acestui secol,* al cărui capitol 5, "Din nou împotriva istoricismului: viitorul este deschis", relua o problematică nodală a filosofiei popperiene a istoriei. Deocamdată, ecoul lui K. R. Popper printre istoricii români a rămas nul. Opera lui a atras atenţia filosofilor şi a politologilor; şi şi pe cea a scormonitorilor trecutului, din nefericire, deşi ar fi susceptibilă să înnoiască perspectiva prin multiple elemente.

Nici Raymond Aron nu a fost ignorat, din opera lui existând în prezent traduse mai multe lucrări:

Istoria şi dialectica violenţei (Bucureşti, Ed. Babei, 1995; *Lupta de clasă. Noi prelegeri despre societăţile industriale,* Iaşi, Ed. Polirom, 1999; *Spectatorul angajat,* Bucureşti, Ed. Nemira, 1999). Totuşi, cea direct legată tematic de interesul experţilor în studierea trecutului rămâne, din ceea ce avem deocamdată la dispoziţie, *Introducerea în filosofia istoriei* (Bucureşti, Ed. Humanitas, 1997). Concepută ca meditaţie sistematică despre "condiţia istorică a cetăţeanului sau a omului însuşi", introducerea s-a dorit şi o "reflecţie despre filosofia marxistă a istoriei, care se reclamă de la Hegel". De fapt, însă, examinarea critică a marxismului îi prilejuia autorului şi situarea pe o poziţie clar antipozitivistă. Solicitat de Jean-Louis Missika şi de Dominique Wolton, realizatorii cărţii-intervîu *Spectatorul angajat,* autorul preciza că în introducerea sa existau trei idei dominante: "prima este pluralitatea interpretărilor posibile ale oamenilor şi ale operelor oamenilor. Aceasta este ceea ce se numeşte relativismul istoric în interpretarea trecutului. Apoi, există a doua idee dominantă care se găseşte în a doua parte a cărţii, despre determinism". Ar fi vorba de faptul că "... nu poate exista un determinism global al istoriei comparabil cu determinismul marxist". A treia ideea majoră a cărţii, esenţială pentru atitudinea politică a autorului, sună ca o sentinţă: "pentru a gândi politic într-o societate,

trebuie mai întâi să faci o alegere fundamentală. Această alegere fundamentală este acceptarea tipului de societate în care trăim sau refuzul acestui tip *{Spectatorul...,* p. 60).

Deocamdată nici opera lui Raymond Aron nu a stârnit interesul comentatorilor români proveniţi din câmpul istoriografiei. Pentru ca acest fapt să se întâmple, ar fi trebuit să existe o luare de poziţie faţă de marxism, pozitivism ori istorisme (loc în care Aron îl întâlneşte pe Popper). Tot politologii şi filosofii au fost cei tentaţi de un asemenea exerciţiu, o primă examinare critică a marxismului - în varianta lui românească - datorându-se lui Cristian Preda *{Staulul şi vacile. Dilemele unui marxist român,* Bucureşti, Ed. Nemira, 2002).

în fine, în privinţa receptării gândirii lui Paul Ricoeur, un rol important l-au jucat filologii, filosofii şi gânditorii religioşi. Filosoful francez a fost tradus şi înainte de 1989 *{Metafora vie* a apărut în 1984). Diversele lui volume conţin însă scrieri esenţiale pentru o altă. înţelegere a istoriei. Astfel, în *Eseuri de hermeneutică* (Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995), secţiunea a treia a volumului - "Ideologie, utopie şi politică" - vorbeşte, printre altele, despre ştiinţă şi ideologie, despre hermeneutică şi critica ideologiilor, despre ideologie şi utopie ca expresii ale imaginarului social, ca şi despre etic şi politic (p. 183-300); o lectură obligatorie pentru istoricii ideilor, ideologiilor, ai utopismelor şi ai imaginarului social. Cu deosebire important este şi un alt volum, *Istorie şi adevăr* (Bucureşti, Ed. Anastasia, 1995), organizat în două părţi: "Adevărul în cunoaşterea istoriei" şi "Adevărul în acţiunea istorică" şi preocupat, cum se vede, atât de istoria-cunoaştere, cât şi de istoria-realitate. Centrală în cuprinsul cărţii rămâne meditaţia asupra sensului istoriei, cuvântul "sens" fiind considerat de autor în toate accepţiunile pe care el le poate îmbrăca, după cum preciza însuşi Ricoeur. O altă carte a filosofului - *Memoria, istoria, uitarea* (Timişoara, Ed. Amarcord, 2001) a ajuns, la rându-i, la cunoştinţa publicului nostru, îmbogăţind oferta recoltată din opera prodigioasă a gânditorului. Comentat de filosofi şi exegeţi literari, P. Ricoeur rămâne o prezenţă exotică în textele istoricilor români actuali. Prezenţa lui în paginile tinerei istoriografii ardelene poate fi probată doar în cărţile Simonei Nicoară, ale lui Toader Nicoară şi ale lui Ovidiu Pecican.

O receptare alertă şi entuziastă i-a fost rezervată în România anilor 90 şi lui Michel Foucault, tradus acum masiv, nu doar cu lucrările lui fundamentale *{Cuvintele şi lucrurile,* 199; *Istoria sexualităţii,* Timişoara, Ed. de Vest, 1995; *A supraveghea şi a pedepsi,* Bucureşti, Ed.

Humanitas, 1997 *Naşterea clinicii,* Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1998;), ci şi cu alte opere, mai puţin mediatizate *(Arheologia cunoaşterii,* Bucureşti, Ed. Univers, 1999; *Boala mentală şi psihologia,* Timişoara, Ed. Amarcord, 2000), ori cu cursurile lui universitare, publicate postum *(„Trebuie să apărăm societatea",* Bucureşti, Ed. Univers, 2000; *Anormalii,* Bucureşti, Ed. Univers, 2002). Prin analizele unor ramuri ale cunoaşterii şi ale discursurilor, M. Foucault devine indispensabil pentru cei interesaţi în împingerea explorării trecutului spre noi graniţe, atât sub raport teoretic, cât şi metodologic. Totodată, demontarea mecanismelor discursurilor în opera gânditorului francez este o mină de sugestii pentru istoricii care, întemeindu-se, vrând-nevrând, pe izvoare preponderent scrise, în resuscitarea vremurilor de odinioară, au nevoie de o ameliorare a înţelegerii mecanismelor de producere (şi reproducere) a discursului, ca şi a celor ce angrenează discursurile în realitatea socială şi

politică. O altă direcţie a operei foucaultiene, anume investigarea relaţiilor de putere şi a sexualităţii, este fundamentală pentru regândirea opţiunii pentru cultivarea istoriei sociale, politice şi a unor zone anterior neexplorate ale acesteia. Deşi sunt deja o serie de istorici români din generaţiile mai tinere care lucrează în arealuri tematice marcate de viziunea lui M. Foucault, încă nu s-au înregistrat la noi adeziuni notabile, asumate deschis, ale aportului lui (printre istoricii clujeni el apare în paginile semnate de Toader Nicoară). Lucrul acesta este cu atât mai curios, cu cât însuşi gânditorul a părăsit, nu o dată, postura filosofului, pentru a întreprinde, cu mijloace proprii, un travaliu specific istoriografiei (faptul că o făcea perfect lucid îl indică însuşi cuvântul „istorie" cuprins în titlurile unora dintre cercetările lui). în schimb, prestigiul lui Foucault printre antropologii culturali, filosofi şi chiar sociologi este, şi în România, un fapt bine stabilit.

Desigur, marile nume de teoreticieni ai istoriei introduşi în circuitul cultural românesc după 1989 includ şi prezenţe cu o faimă mai veche (Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, Ostwald Spengler ş. a.). Dar nici acestea nu au izbutit să conducă la modificarea orizontului în care este plasată reconstrucţia trecutului.

25. CONTACTUL CU ISTORICII-TEORETICIENI STRĂINI

S-ar putea crede că timiditatea istoricilor în faţa cărţilor de filosofie provine din frecventarea unor câmpuri de cercetare diferite, cu metode specifice. Formaţia lor ar împiedica, în această viziune, familiarizarea cu tradiţia filosofică şi cu achiziţiile mai recente din domeniul filosofiei istoriei. O asemenea explicaţie nu stă, totuşi, în picioare, câtă vreme în liceele din România toţi elevii primesc cunoştinţele introductive de filosofie. în plus, până în 1990, o repet, facultăţile de Istorie şi Filosofie studiau, la ambele secţii dedicate celor două discipline, atât pe una, cât şi pe cealaltă. Dacă istoricii nu citesc filosofie - ori nu lasă să se întrevadă prea bine că ar face-o -, nu aceasta' este cauza.

Problema este însă că în România, profesioniştii istoriei nu par-să se apropie mai mult de reflecţia teoretică nici atunci când vin în contact cu opere de teoria şi metodologia istoriei scrise de istorici. Există, din păcate, şi aici o tradiţie ilustră ce poate fi invocată, începătorul ei pare să fi fost N. Iorga, care nu se sfia să îşi declare făţiş reticenţa faţă de teoretizări, practicându-le, totuşi, din perspectiva experienţei de cercetător propriu-zis al trecutului, sub numele de "generalităţi".

Dacă istoricii nu sunt, neapărat, consumatorii literaturii de gen, apariţia unor titluri semnificative din acest perimetru, în anii 90, trebuie pusă, poate, pe seama editorilor şi a evoluţiei gustului publicului de elită. Asemenea lucrări au fost publicate de edituri ca Meridiane (cu prestigioasa ei colecţie "Biblioteca de artă") şi Humanitas care, ambele, se adresează în primul rând intelectualităţii active în domeniul socio-uman.

Astfel, în timp ce, poate printr-o întâmplare, traducerile britanice (sinteza făcută de Sommerville după ampla construcţie a lui Arnold Toynbee ca şi volumul lui Peter Burke) au apărut la Ed. Humanitas şi, respectiv, RAO (culegerea de eseuri a lui Finley), cele franceze *(Timpul istoriei* al lui Philippe Aries şi, respectiv, *Cum se scrie 'storia* a lui Paul Veyne) s-au tipărit prin grija Ed. Meridiane. O primă observaţie asupra acestei circumstanţe ar fi, deci, că, deocamdată, deşi Prima publicaţie de teoria istoriei apare la Iaşi *(Xenopoliana),* ᵗraducerile reprezentative din domeniu apar la Bucureşti. Constatarea

rămâne valabilă şi pentru noul deceniu, început în 2000, când şi alte' edituri bucureştene - RAO şi Corint -, au început să manifeste interes pentru zona reflecţiei asupra istoriei (RAO publica în 2000 *Uz şi abui de istorie* a lui M. I. Finley, iar în 2002 apăreau la Corint *Atelierul istoriei* al lui Franţois Furet şi, respectiv, *O lecţie de istorie cu Fernand Braudel,* cuprinzând actele colocviului dedicat marelui istoric francez la Châteauvallon între 18-20 octombrie 1985). Iniţiativele pornesc, momentan, din capitală şi, cum aici tradiţia francofilă este în continuare puternică, continuă să predomine traducerile din franceză.

O observaţie secundă se leagă tocmai de arealurile culturale din care se tălmăceşte. Locul al doilea, din acest punct de vedere, îl ocupă, cum s-a văzut, zona britanică. Dintre spanioli avem comentariul lui Ortega y Gasset la Toynbee, iar anul 2005 a adus din areahil german o traducere din Koseleck. Din zona rusă, Aron Gurevici a fost prezentat publicului de la noi cu o importantă traducere despre individ în evul mediu, conţinând şi o dezbatere teoretică. Mai departe însă, nimic. Meditaţia teoreticienilor italieni, ca şi a celor americani, este absentă. Lipsesc în continuare atât transpunerile din autorii de-acum clasicizaţi (ca, de exemplu, americanul Jackson Turner, autorul "teoriei frontierei"), cât şi din cei

încă activi (îl menţionez aici pe Hayden White, autorul a două lucrări fundamentale, *Metaistoria* şi *Forma conţinutului)*.
Procedându-se la o asemenea restricţionare - instinctivă? - a zonelor din care se recoltează propunerile aduse în faţa istoricilor români este limpede că li se reduce acestora, încă din start, posibilitatea de a-şi înnoi discursul în deplina cunoaştere a vârfurilor producţiei de gen de pe mapamond. Dar, în acelaşi timp, nu este mai puţin adevărat că, după cum rezultă din analiza cărţilor lor, ei înşişi se abţin consecvent de la consultarea unor asemenea lucrări, păgubindu-se de posibilitatea rafinării propriei viziuni. Nimic nu i-ar împiedica, altminteri, pe ei înşişi, să doteze cultura română cu necesarele traduceri din zonele culturale deocamdată nereprezentate corespunzător.
Dacă mulţi dintre cei care se puteau preocupa de acest aspect nu au făcut-o este pentru că în România vremurilor din urmă accesul la cel puţin o limbă străină de circulaţie internaţională este o realitate bine reprezentată la nivelul elitelor intelectuale. Promoţiile de experţi sub pragul vârstei de cincizeci de ani cunosc suficient de bine engleza/ franceza, germana sau italiana pentru a putea întreprinde fără

dificultăţi majore lecturi de specialitate în respectiva limbă. Şi, desigur, unii dintre intelectualii acestor contingente cunosc două, trei şi chiar mai multe limbi. La aceasta a contribuit nu numai educaţia achiziţionată prin şcoli, ci şi obţinerea de burse în străinătate ori cooperarea cu catedre şi colegi de peste hotare. în aceste condiţii, accesul la bibliografia specializată, ca şi la scrierile de teorie şi metodologie publicate în interiorul marilor culturi occidentale, s-a făcut direct în limba respectivă, fără să se simtă nevoia transpunerii româneşte a lucrărilor respective. Pe lângă faptul că nu toţi experţii au necesara vocaţie didactică aptă să îi impulsioneze la acest gest cultural de mai amplă rezonanţă care este tălmăcirea pentru cercuri mai largi de cititori, factori inhibanţi au fost în toţi aceşti ani - odată cu dificultatea muncii la asemenea proiecte - şi ezitarea editurilor de a investi în astfel de proiecte, şi costurile obţinerii drepturilor de autor pentru ediţii româneşti. Mărturiile, mai mult sau mai puţin directe, ale unor lecturi de gen rămân însă depozitele bibliotecilor universitare, de pe lângă institute, ori ale celor municipale, unde achiziţiile de carte străină relevantă pentru studiul trecutului şi reflecţia asupra acestei activităţi, ori a realităţilor de odinioară, au fost însoţite adeseori de donaţii de fonduri de carte dinspre instituţii şi personalităţi din străinătate. Totodată, urmele acestor lecturi se găsesc în aparatul critic al lucrărilor publicate de istorici, ca şi în citatele selectate pentru a intra în textura operelor proprii, îndeplinind un rol ilustrativ ori, alte ori, unul de pretext pentru raportări polemice.

26. TRADUCERI DIN TEORETICIENI OCCIDENTALI DE VÂRF

Analistului lecturilor teoretice ale istoricilor de astăzi din autori străini netraduşi nu îi stau la îndemână, atunci când nu survin confesiuni nude, decât mărturii indirecte. Iată de ce nu mă voi angaja nici eu, în paginile de faţă, într-o întreprindere de acest gen. Practic, relevante rămân doar acele lecturi care, într-an fel sau altul, lasă urme !n lucrările istoricilor din România. Or, din acest punct de vedere, analiza mea va încerca să acceadă la nişte răspunsuri în capitolul următor, care este dedicat achiziţiilor şi inovaţiilor metodologice din ultimii treisprezece ani de practică istoriografică autohtonă. Mi se Pare, totuşi, important, înainte de a merge mai departe, să dedic nişte

paragrafe succinte celor mai importante traduceri din reflecţia teoretică a scriitorilor de istorie survenite în perioada investigată.
Timpul istoriei (Bucureşti, Ed. Meridiane, 1997), prin care Philippe Aries s-a afirmat ca "istoric al diferenţelor structurale", a rămas multă vreme o lucrare marginală în raport cu interesul specialiştilor, chiar şi în Franţa. Publicată în 1954, într-o editură de buzunar, cartea a fost reeditată abia în 1986, ceea ce arată lungimea unui traseu ocultat care a condus abia târziu, după trei decenii, la recunoaştere. Caracteristică celor opt eseuri care compun întregul este "alianţa declarată între un ataşament tradiţionalist şi adeziunea prin ideile şi actele sale la o istorie" care nu este nici cea de tip universitar - asociabilă ideii de democratizare şi liberalizare a vieţii publice -, şi nici cea ţinând de simpatiile politice de dreapa ale autorului (fiind, prin urmare, subordonată politic), după cum spunea Roger Chartier (p. 17-18). Conform aceluiaşi exeget al lui Aries, ideile care domină *Timpul istoriei* - ca, de altfel, întreaga operă a acestui istoric - au fost următoarele: nu există identitate fără confruntare, tradiţie vie fără întâlnirea cu prezentul, iar prezentul nu poate fi înţeles fără a ţine seama de discontinuităţile istoriei (p. 28). Pentru o istoriografie ca a noastră, conservatoare, tradiţionalistă, confruntată, după 1989, cu un nou context istoric, colecţia de eseuri a lui Philippe Aries putea fi, în

consecinţă, un imbold de a-şi regândi ţelurile şi uneltele. Pentru cei mai mulţi dintre istoricii activi, provocarea aceasta a rămas suspendată în aer.
Uriaşa abordare metafizică a lui Arnold Toynbee, tradusă în versiunea abreviată a lui Sommerville, văzută şi aprobată de autor (Bucureşti, Ed. Humanitas, 1997), nu a avut nici un ecou. în schimb, ea a fost urmată de traducerea lucrării lui Ortega y Gasset *O interpretare a istoriei universale* (Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1999), care este, de fapt, un comentariu - chiar dacă impregnat de idei proprii - al viziunii lui Toynbee.
Lucrarea lui Peter Burke, *Istorie şi teorie socială* (Bucureşti, Ed. Humanitas, 1999), calificată de Sorin Antohi drept "o prezentare succintă a relativ recentei convergenţe tematice, teoretico-metodologice şi discursive dintre istoriografie şi ansamblul disciplinelor şi «interdisciplinelor» conexe" (p. 231), recomandată în calitate de manual util tuturor celor care ar dori să priceapă interacţiunile dintre disciplinele socio-umane pornind dinspre istorie se recomandă prin claritatea şi concizia expunerii. Scrierea ei se,;
datorează unei mici sinteze intitulate *Sociologie şi istorie* (1980), ceea ce indică direcţia de atac pe care se înscrie autorul. Cele cinci capitole ale sintezei lui Burke iau în discuţie raporturile dintre teoreticieni şi istorici, unele modele şi metode, câteva concepte şi probleme centrale ale domeniului, precum şi raporturile dintre teoria socială şi schimbarea socială. Referinţele copioase la K. Marx şi la Max Weber situează, la rândul lor, cartea printre contribuţiile care, fără a fi înfeudate, materialismului dialectic şi istoric, ori viziunii sociologiei clasice, pledează pentru o lectură critică şi creativă a acestor autori fundamentali din gândirea modernă. O anume reticenţă faţă de discursul - fie el şi revizionist - de descendenţă marxistă explică, poate, în parte relativa tăcere în mediile specializate cu privire la apariţia în limba română a cărţii lui P. Burke. Această respingere aproape apriorică a argumentaţiei teoretice de tip marxist - ori[1] presupusă a fi astfel - a caracterizat anii 90 în România şi poate fi explicată prin traumele existenţei diurne în comunism. Totuşi, o-legitimă dorinţă de detaşare în raport cu acest trecut solicitant emoţional nu justifică, în cele din urmă, refuzul de a examina lucid asemenea propuneri. Reeditarea lui H. H. Stahl, ca şi traducerea istoricului american Daniel Chirot, declarat admirator al acestui discipol de stânga al lui D. Guşti, par să marcheze însă un posibil reviriment al discuţiilor în această zonă.
Spre deosebire de abordarea lui P. Burke, ce tindea către un soi de echidistanţă, mizând pe neimplicarea autorului, volumul lui Paul Veyne, *Cum se scrie istoria* (Bucureşti, Ed. Meridiane, 1999), era o adevărată profesiune de credinţă datorată istoricului practicant. Expertul în antichitate clasică afirma direct că "Istoria nu este o ştiinţă şi nu are prea multe de aşteptat de la ştiinţe; ea nu explică şi nu are metodă; mai mult încă, Istoria, despre care se vorbeşte mult de două secole încoace, nu există" (p. 6). Calificată cu prudenţă drept o activitate intelectuală ce produce o povestire veridică, ea nu ar reda fapte, ci intrigi (aidoma romanului ori genului dramatic, însă într-un alt orizont şi cu alte mijloace). Cum orice fapt este istoric, această constatare ajunge pentru a afirma că istoria nu există. Preocupându-se de înţelegerea specifică pe care o mijloceşte preocuparea intelectuală Pentru investigarea trecutului, P. Veyne constată că, de fapt, este vorba despre o tentativă a înţelegerii intrigii şi observă că la rădăcina acţiunii nu conştiinţa se află. Cum un anume progres în tipul de demers lstoriografic este evident, autorul încearcă să îl depisteze la mai multe

l

niveluri, sesizând - şi el - raporturile strânse dinspre istorie, sociologie' şi aspiraţia la o reconstituire completă a realităţilor de odinioară. Textul a apărut în Franţa în două ediţii separate de un număr de ani: în 1970 şi în 1979. La ora traducerii în limba noastră, el împlinea, deci, mai multe decenii de circulaţie. Demonstraţiile elegante stilistic, impecabil conduse, ale susţinerilor de mai sus nu au impus, totuşi, deocamdată prea mult istoricilor tineri ardeleni, deşi ele nu pot lăsa indiferent nici un profesionist realmente preocupat de destinul şi natura meseriei lui.
In volumul *Uz şi abuz de istorie,* autorul său, arheologul şi clasicistul M. I. Finley aborda o paletă

amplă de chestiuni conexe pasiunii pentru cunoaşterea trecutului exersată de specialiştii domeniului. "Cu toată diversitatea subiectelor abordate în cele douăsprezece eseuri din volum - mărturisea autorul -, se desprinde o preocupare constantă: locul istoriei (sau recurgerea la istorie) nu numai în viaţa academică, ci şi în cea culturală, din trecut şi prezent, precum şi în? câmpul mai strâns al politicii şi al disputelor politice" (p. 7).

Atelierul istoriei al lui Franc.6is Furet (Bucureşti, Ed. Corint, 2002) este o pledoarie pentru istoria-interpretare, opusă de autor istoriei-reconstituire. Importanţa structuralismului în mişcarea de idei contemporană, metodele cantitative în context istoriografie, raportul dintre istoria-naraţiune şi istoria-idee ca şi întâlnirea dintre istorie şi etnologie fac obiectul primei secţiuni a volumului, pusă sub genericul "Istoria astăzi". Lucrare venind din sfera "Şcolii Analelor", ea afirmă vederi consonante cu acest curent istoriografie pentru care una dintre liniile majore de dialog teoretic a fost cea cu marxismul. în această relaţie privilegiată trebuie, probabil, înţeleasă şi politica oficială de tolerare a traducerilor din reprezentanţii acestei orientări istoriografie e încă în anii dictaturii, când Ed. Meridiane îşi putea permite să pună în circulaţie opere majore semnate de Fernand Braudel, jacques Le Goff, Pierre Chaunu, Philippe Aries ş. a. Ceea ce aducea nou în eseurile sale Furet era opţiunea decisă în favoarea unui discurs centrat în jurul interpretării, şi nu al simplei reconstituiri a faptelor. Aici el consuma cu opţiunea lui Paul Veyne. Dar, în acelaşi timp, întâlnea precedente şi în istoriografia română; în primul rând lucrarea lui P. P-Panaitescu, controversată la începutul perioadei postbelice, *Interpretări româneşti* (1947), cu un titlu grăitor, reeditată în 1994 de Ştefan S-Gorovei şi Magdalena Szekely. Rămânea importantă şi pledoaria **îrt** favoarea metodelor cantitative, venind - pentru publicul românesc - în

- ui |

continuarea strălucitelor demonstraţii din *Structurile cotidianului* şi *jocurile schimbului,* ori *Mediterana,* toate semnate de Fernand Braudel, şi a celei din *Sistemul mondial modern* al lui Immanuel Wallerstein, continuator al preocupărilor de istorie economică ale acestuia.

Din aceeaşi sferă provine şi *O lecţie de istorie cu Fernand Braudel,* cuprinzând actele colocviului dedicat marelui istoric francez la Châteauvallon între 18-20 octombrie 1985 (Bucureşti, Ed. Corint, 2002) Transcriere a comunicărilor şi discuţiilor care le-au urmat în cele trei zile dedicate investigării critice a concepţiei acestui mare personaj al orientării de la Annales, volumul oferea - pentru întâia oară direct în legătură cu un scriitor de istorie - o mostră despre ebuliţia gândirii exprimate oral, într-un permanent dialog. Chiar dacă în cultura noastră apăruseră deja cărţi-interviu cu istorici (cea mai prizată rămâne, probabil, dialogul lui Mircea Eliade cu XXX, *Proba labirintului,* apărut imediat după 1989) şi filosofi ai istoriei *(Spectatorul angajat* al lui Raymond Aron ori *Lecţia acestui secol* a lui K. R. Popper), importanţa acestei premiere consta în aceea că surprindea gândirea istorică în exerciţiul firesc al funcţionării ei, atrăgând atenţia asupra greşelii de a fetişiza această activitate. Totodată, de mare folos se dovedea discutarea unor concepte cruciale ale "noii istorii", datorate lui Braudel: economie-lume (sau economie-univers, preluat şi ilustrat şi de Immanuel Wallerstein), durată lungă. "La longue duree" a cunoscut o amplă vogă şi în cercurile istoricilor români, în condiţiile în care aceştia nu par să fi avut vreun contact cu conceptul de "deep time" - lansat de Charles Lyell în ale sale *Principles of Geology* (1830-1833), care a influenţat, cu statutul său de hibrid natural-cultural, romanul gotic şi istoric, istoria civilă şi ştiinţa populară, deopotrivă -, şi nici cu concepţia lui Carlyle atât de influenţată de geologia huttoniană atunci când elabora o metaforă centrală a schimbării sociale (Michael White, "Deep Time and the Genres of History in Britain, 1815-1860", comunicare prezentată la al IV-lea Congres Bienal al Hopos, Montreal, 21-23 iunie 2002; *lUiuw.Mapageweb.umontreal. camarqu isj/ hopos).*

27. O MODERNITATE PARCIMONIOASĂ

Desprinderea istoriografiei române actuale de orizontul conservator şi tradiţionalist din care provine nu poate fi decât parţială

şi treptată. în acest domeniu revoluţiile par imposibile sau cel **puţini** Improbabile. Cu toate acestea, o deplasare tematică înspre arii noi de **interes** - sub influenţa lecturilor din istoriografia străină sau a unor **explorări** şi meditaţii proprii -, achiziţiile metodologice noi şi chiar anumite tentative de a teoretiza plasate în jurul profesiei de investigator al trecutului au şi început să se producă, iar modificarea peisajului istoriei actuale este deja sesizabilă. Rezultatul unei evoluţii de mai bine de un secol, de la generaţia paşoptistă - Kogălniceanu şi Bălcescu situându-se în fruntea acesteia - la cea mai

tânără generaţie afirmată sonor între cele două războaie mondiale (P. P. Panaitescu, D. C. Giurescu şi Gh. I. Brătianu) a fost o istoriografie modernă grupată în jurul problematicii naţionale. La o privire mai atentă, însă, modernitatea discursurilor istorice româneşti din acest segment de timp s-a consumat mai cu seamă în **liniile** unor dezvoltări romantico-pozitiviste. în timp ce opţiunea romantică - sesizabilă la nivelul viziunilor şi al retoricii specifice - provenea mai cu seamă din paseismul şi tradiţionalismul unei elite legate direct, genetic, sau indirect, ideologic, de preponderenţa ţărănimii în masa populaţiei României, evoluţiile de tip pozitivist (începând cu B. P. Hasdeu şi continuând cu aşa-zisa şcoală critică) au fost rezultatul tentativelor istoricilor români de a-şi perfecţiona uneltele şi rezultatele. Uneori această secundă opţiune a fost şi un vot de neîncredere adresat manierei evocatoare, chiar patetic-poetice uneori, la care a recurs istoria-interpretare în varianta ei romantică. Un discurs care să se rezume la stabilirea cât mai precisă a faptelor a părut preferabil şi, pe la sfârşitul secolului al XlX-lea şi începutul veacului următor, chiar a fost contrapus cu succes celeilalte opţiuni (până şi de oameni temperamental înclinaţi spre romantism, ca N. Iorga), dominând o scurtă perioadă scena istoriografică. Unirea completă a teritoriilor româneşti la sfârşitul primului război mondial, care a condus la formarea României Mari, a provocat o euforie acompaniată, în parte, de revenirea la interpretarea teleologică a istoriei şi la retorica avântată. însoţind, la începutul perioadei ce tocmai începea, elanul constructor românesc, secondând mai apoi, în faţa dificultăţilor interne şi externe întâmpinate, eşecul democraţiei parlamentare şi afirmarea dictaturilor de extremă dreaptă, printr-un accentuat discurs naţionalist şi eroizant, istoriografia română s-a regăsit, la sfârşitul anului 1947, în impas. Concomitent cu umplerea temniţelor de reprezentanţi ai elitelor intelectuale şi social-politice - inclusiv din rândul istoricilor - şi
cu instaurarea brutală a stalinismului în România, presiunea ideologică a materialismului dialectic şi istoric în varianta lui simplificată brutal a modificat radical peisajul scrisului nostru istoric. Vreme de mai bine de un deceniu şi jumătate (1948-1965), concepţia marxistă asupra istoriei a devenit obligatorie şi posibilitatea oricărei lecturi a trecutului în sensul vreunei interpretări naţionale a fost înlăturată, sub acuza de deviere de dreapta, şovinism ori chiar fascism. Această imixtiune, viziunea după care istoricul trebuia să devină un propagandist al ideologiei Partidului Comunist, supravegherea de tip poliţienesc a experţilor din domeniu, şedinţele de demascare şi alte practici ale epocii primei dictaturi comuniste din România - a lui Gh. Gheorghiu-Dej - au interzis, practic, orice apropiere onestă, critică, din perspectiva unei experienţe de lectură personale, a istoricilor faţă" de ideologia de stânga. Faptul era cu atât mai grav cu cât anterior nu[1] lipsiseră adeziuni sincere în această direcţie (Lucreţiu Pătrăşcanu, David Prodan ş. a.). în pofida tentativelor unor istorici eminenţi de a-se conforma noului canon - Andrei Oţetea rămâne emblematic pentru acest efort, distanţa dintre prima şi a doua ediţie a lucrării lui dedicată mişcării lui Tudor Vladimirescu fiind măsura sa - modificările nu au fost semnificative. Practic singurii care au adoptat deplin reţeta au fost istorici al căror nume nu contează în evoluţia disciplinei. Totuşi, ceea ce s-a afirmat în perioada de relativă relaxare care a marcat începutul guvernării Ceauşescu a fost recuperarea abordării naţionale, cu un sens justiţiar după frustrantul internaţionalism dinainte, pe fondul păstrării însemnelor - măcar ornamentale, la nivelul citatelor din clasicii marxist-leninişti - ale ideologiei epocii. Anii 1971-1989 au modificat însă această situaţie, orientând concepţia istorică obligatorie către o accentuare excesivă a dominantei naţionale. Acum Partidul Comunist era văzut ca detaşament de frunte al clasei muncitoare, centrul vital al vieţii statale româneşti şi, în consecinţă, moştenitorul legitim al tuturor tradiţiilor naţionale.
Din această alianţă a comunismului cu naţionalismul aveau să încerce să iasă istoricii tineri afirmaţi după 1989, când căderea spectaculoasă a sistemului comunist a măturat ca de la sine obligativitatea marxismului ca fundal teoretic al cercetării trecutului. Versiunea teoretic-metodologică oferită de exemplul "Şcolii Analelor", reprezentând în esenţă (deşi nu integral) o reconstrucţie de tip stânga -dar o stângă critică, atentă la limitele sistemului de referinţă - a discursului istoric alimentat, printre alte izvoare, de filosofia lui

1

101
K. Marx, se impunea ca de la sine unui domeniu unde salturile sunt] dificil de întreprins şi unde construcţia se face din aproape în aproape. O altă sugestie venind din aceeaşi direcţie - un anume mod de a pune în valoare moştenirea naţională - întâlnea încă o predilecţie a istoriografiei române. în acest sens, coprezenţa celor două trăsături în volumul O *lecţie de istorie cu Fernand Braudel* este grăitoare; ca, de altfel, şi moştenirea interesului pentru fenomenul economic din aceeaşi sursă teoretică *(Capitalul).*

28. DIFICULTĂŢILE ANALIZEI

Nu este deloc simplu să desprinzi trăsăturile comune ale unei producţii istoriografice în plină mişcare şi cliiar aflată încă în primii ani de afirmare a sa. La urma urmei, în pofida unei credinţe destul de răspândite printre tinerii cercetători care spune că doctoratul trebuie să fie o apoteoză a carierei, teza pe baza căreia se obţine titlul de doctor este, adeseori, o primă manifestare ştiinţifică autonomă pe piaţa de carte. Dintre cele treizeci de debuturi înregistrate aici pe seama istoricilor ardeleni în anii 1990-2002 cele mai multe sunt cărţi care introduc în circuitul lecturii mai larg culturale rezultatele la care s-a ajuns în cadrul programului doctoral. Or, dacă este aşa, se poate afirma că aceste prime volume din producţia celor ce le-au scris abia încheie ucenicia, marcând - oricât de elaborate şi de îndrăzneţe ar fi ele - finalul ciclurilor instruirii şcolar-academice. Abia de aici înainte autorii, nemaidepinzând de avizul unei comisii specializate de înalt nivel, ci asumând integral independent răspunderea pentru ceea ce semnează, vor evolua conform meandrelor propriilor opţiuni tematice şi metodologice.

O altă dificultate provine din diversitatea subiectelor şi a abordărilor. Aceasta ţine de momentul istoric specific pe care îl traversăm. După încorsetarea ideologică din timpul dictaturii, scrisul istoric recuperează atât în profunzime, cât şi în amplitudine deschiderile odinioară absente. Se poate afirma pe drept cuvânt că, dintre cei treizeci de autori, sunt rare cazurile în care un anumit decupaj tematic este frecventat de mai mult de doi sau trei dintre ei-Oricum însă, deja acest fapt este demn de a fi reţinut, câtă vreme la istoricii din generaţiile anterioare uzanţa făcea ca, atunci când un coleg aborda aceeaşi temă, faptul să fie considerat o lipsă de curtoazie şi <* probă de concurenţă neloială. Aşa poate fi interpretată abordarea

102
istoriei Maramureşului medieval de către Al. Filipaşcu de istoricul Ioan Moga, şi tot astfel se poate "citi" şi preocuparea lui Ştefan Pascu pentru violenţele colective de la 1784, adjudecate dinainte de David Prodan. Desigur, anumite diferenţe de opinii sunt inevitabile în cazul a doi sau mai mulţi istorici care frecventează aceleaşi arealuri problematice. Câtă vreme polemicile rămân într-un plan strict ştiinţific, fiind argumentate coerent şi cu păstrarea unei deferente colegiale, totul rămâne în limitele unor schimburi de opinii ştiinţifice. Dar atunci când argumentaţia la obiect este împănată cu insinuări sau chiar cu afirmaţii ce nu sunt decât atacuri la persoană, este semn că sensibilitatea despre care vorbeam a intrat în acţiune, iar polemica a intrat de-acum într-o zonă interesând mai curând moravurile intelectuale şi etica, profesională sau mai mult decât atât.

Totuşi, chiar şi în prezenţa unei asemenea situaţii, caracterizate printr-o specializare mai îngustă - dar şi mai aprofundată - decât înainte a cercetării, anumite trăsături comune unor grupuri de tineri istorici pot fi decelate, în funcţie de teme, metode şi alianţele profesionale. Aici, însă, altă chestiune care se cere menţionată. în cazul unora dintre istorici, obligaţiile profesionale imediate merg într-o altă direcţie decât cea angajată prin doctorat şi prin munca de cercetare asumată în urma unei opţiuni libere, personale. Aşa s-a întâmplat în cazul lui Călin Felezeu, pasionat de osmanistică, medievist de formaţie, pe care funcţionarea lui la catedra de pedagogie 1-a adus în situaţia de a elabora o *Didactică a istoriei;* la fel, Edit Szegedi, specializată în studii privitoare la Reforma religioasă, a debutat cu o cercetare privitoare la istoriografia săsească din Transilvania medievală. în cazul altor autori, direcţiile de cercetare diverse coexistă, pur şi simplu. Aşa se întâmplă cu Adrian Andrei Rusu, care se interesează de nobilimea de origine română din secolul al XV-lea, de castelologie şi de monasterologie, dar şi de arheologia medievală; la fel, Ioan Drăgan, expert în nobilimea transilvăneană

din secolul al XV-lea, în calitate de şef al arhivelor se ilustrează şi prin contribuţii de arhivistică. Asemenea specialişti vor trebui, aşadar, avuţi în vedere pe fiecare dintre filoanele unde se ilustrează şi va fi greu de spus care anume dintre traseele profesionale urmate le este cel mai caracteristic, de vreme ce ei sunt încă la începuturile afirmării.
Nu este simplu nici să decelezi "filosofia" din spatele lucrărilor. Venind dinspre o istoriografie cu un puternic filon pozitivist, mulţi
103
dintre tinerii istorici au o timiditate excesivă în faţa autosituării teoretico-metodologice. în general aceasta este expediată în preambulurile lucrărilor şi de cele mai multe ori impresia la lectură este că metodologia se alege în funcţie de nevoile "din teren", fără vreo presupoziţie teoretică. Cel mai adesea prioritatea merge înspre acoperirea documentară pe cât posibil exhaustivă a temei, însoţită, când este cazul, de aplicarea-testare pe seama materialului recoltat din trecutul autohton a unor metode împrumutate de la autori occidentali prestigioşi. Efortul esenţial pare acela de a importa, adapta, ajusta lucruri gândite deja bine în altă parte, care acolo au dat rezultate salutare. Din acest punct de vedere, generaţia actuală de experţi români în studiul trecutului pare sortită - pentru a câta oară în istoria românească? - unei sincronizări rapide cu Occidentul, fără a asuma greaua povară a unei gândiri istorice originale. Dacă aceasta se va produce, în cele din urmă, sunt mari şanse ca faptul să se petreacă în urma unei practici istoriografice care, prin insolitul materialului şi subiectelor, a obligat la anumite teoretizări. Este tipul de metateorie practicat de B. P. Hasdeu şi Nicolae Iorga, nu cel al lui A. D. Xenopol ori Lucian Blaga, teoreticieni ai istoriei independent de liniamentele cercetărilor proprii.
încă un obstacol: prin însuşi specificul lor, opţiunile tematice sunt ambigue sub raportul punerii în lumină a poziţiei "ideologice" a autorilor. Exemplele vor ajuta la mai buna înţelegere a acestui adagiu: când cineva optează să se ocupe de trecutul ecleziastic, acest lucru este revoluţionar în raport cu interdicţia din vremea comunismului, dar poate fi citit şi ca o orientare conservatoare a interesului, către un mod de existenţă care privilegia iraţionalul dogmatic şi colectivismul. Dacă un alt autor înţelege să se ocupe de istoria imaginarului, el optează pentru un areal care pare în România unul de pionierat, lărgind deci cunoaşterea într-o zonă care aparţine cumva avangardei, însă, în acelaşi timp, alegerea sa poate fi interpretată ca o fugă din faţa realităţilor propriu-zise, o defensivă prudentă şi lipsită de curaj din faţa provocărilor reprezentate de realităţile despre care vorbesc actele oficiale şi izvoarele narative cu pretenţii de consemnare a evenimentelor esenţiale. Atunci când un specialist decide să studieze trecutul unei comunităţi de marginali, el poate fi considerat, pe bună dreptate, un expert care explorează modalităţile în care poţi scăpa tiraniei generalizărilor unei experienţe majoritare, fiind interesat, aşadar, de lărgirea şi nuanţarea cunoaşterii de tip istoric. Tot acelaşi
104
specialist va fi însă considerat de alţi critici ai activităţii sale drept un ins lipsit de curaj ştiinţific şi moral, ca unul ce urmează moda occidentală a corectitudinii politice şi îndepărtându-se de presupusele comandamente ale restituirii trecutului propriei comunităţi. El va fi crezut, cel mai adesea, un excentric confiscat în mod bizar de nişte curiozităţi istorice colaterale, care nu ajută cunoaşterii trecutului în măsura în care contrazic viziunea dominantă asupra acestuia. Şi exemplele ar putea continua.
Poate că aceasta este partea cea mai expusă a estimării critice a scrisului istoric. Lucrurile pot fi calificate în raport cu unghiul din care sunt privite. Iată de ce, ceea ce pentru unii va fi un merit, pentru alţii va deveni demn de a fi blamat. Ceea ce îi rămâne celui care, în pofida acestei situaţii, riscă să formuleze diagnostice şi să furnizeze ierarhizări de autori şi de opere este să asume deliberat un set de' criterii cărora le recunoaşte validitatea, chiar dacă ele nu sunt neapărat recunoscute de toată lumea şi în ciuda faptului că ele vor oferi şi baza' propriei sale judecări critice. Acest risc trebuie asumat ca atare, cu bunăcredinţă, acceptând aprioric posibilitatea erorii sau, şi mai incomod, a situaţiei în care ai dreptate neavând, ori te înşeli spunând lucruri perfect juste.
Cu toate aceste obstacole, opţiunile teoretice ale istoricilor tineri formaţi la Cluj se pot desluşi cu o oarecare claritate. în cele ce urmează voi încerca să sesizez care sunt ele şi dinspre ce tip de impulsuri -înnăscute ori dobândite - vin.

—
105
Capitolul IV: DIMENSIUNEA METODOLOGICĂ 29. SPRE O NOUĂ PARADIGMĂ ÎN CUNOAŞTERE

Multe sau puţine, spectaculoase ori exprimate cu discreţie, ingredientele teoretice achiziţionate de tinerii istorici din Transilvania pe căile identificate anterior (maeştri, cărţi importante publicate de autori români ori traduse la noi dintre contribuţiile teoreticienilor istoriei, filosofi şi istorici, deopotrivă)[1] au condus, de bine, de rău, la o diversificare şi la o nuanţare a crezului celor mai de curând afirmaţi profesionişti ai cercetării trecutului.

Trebuie spus însă că aceste evoluţii nu se leagă doar de sfârşitul războiului rece pe plan mondial şi al dictaturii comuniste pe plan naţional. Este vorba şi despre o mutaţie majoră, încă în curs, a cadrelor teoretice în care se derulează activitatea ştiinţifică în general.

In 1962, Thomas S. Kuhn anunţa, în lucrarea lui notorie *Structura revoluţiilor ştiinţifice* (Bucureşti, Ed. Humanitas, 1999; republicare a traducerii editate la Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976), sfârşitul iminent al unei "paradigme epistemologice" ale cărei prime manifestări aparţinuseră secolului al XVII-lea. Ea s-a caracterizat prin credinţa în caracterul cumulativ al cunoaşterii ştiinţifice, consecinţă a unei perspective finaliste sau a uneia evoluţioniste asupra istoriei umane. Prăbuşirea acestei credinţe echivala cu ideea că şi ştiinţa, şi istoria se schimbă, însă nu "evoluează" (vezi Ioan Petru Culianu, *Jocurile minţii. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie,* Iaşi, Ed. Polirom, 2002, p. 169). în acest sens, se producea o mutaţie de proporţii în reprezentarea ştiinţifică a istoriei umane, dar şi a locului şi rostului Ştiinţei în ansamblul acesteia.

Despre ea vorbea, de exemplu, Isabelle Stengers, în volumul *Inventarea ştiinţelor moderne* (Iaşi, Ed. Polirom, 2001), apărut pentru prima oară la începutul anilor 90 ai secolului trecut. După această autoare, teza lui Kuhn i-ar fi nemulţumit pe filosofii ştiinţei, dar ar fi fost bine primită de oamenii de ştiinţă înşişi. Această divergenţă de

Specializările în străinătate, prezenţa profesorilor şi cercetătorilor străini în ambianţa c"ujeană şi proiectele de cercetare comune rămân să fie tratate în volumul următor al Prezentei cărţi, ca unele ce implică o componentă instituţională puternică.

receptare s-ar explica prin faptul că, dacă ultimii nu au nevoie, în practica lor profesională, să îşi apere poziţiile invocând raţionalitateai ştiinţei, primii, care sunt constrânşi să o facă, îşi pierd orice statut privilegiat. Din discursul de tipul celui practicat de Kuhn se contura astfel o nouă abordare, pusă sub eticheta "antropologiei" sau a "istoriei sociale" a ştiinţei. Trecând în revistă evoluţia în timp a ştiinţei, crede autoarea belgiană, iese la iveală faptul că ştiinţa are mult de a face cu ficţiunea, cu "inventarea" unui tip de cunoaştere a realităţii în virtutea unui anume decupaj tematic şi a investigării acestuia printr-un aparat conceptual-teoretic specific. Totodată, asemenea chestiuni ar fi dependente de un context social-istoric, şi chiar geografic, dat. Impunerea noii ramificaţii a cunoaşterii - sub forma temei şi a ansamblului conceptelor şi al regulilor - pe piaţa de idei şi pe cea socială a unei epoci are foarte mult de a face cu instituirea ca ştiinţă a noului tip de cunoaştere.

în consonanţă cu această constatare se află şi demersurile lui Paul K. Feyerabend, după care "Singurul principiu care nu inhibă progresul este: *merge orice" (Against Method. Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge,* Londra, 1978, p. 23; apud 1. P. Culianu, *op, cit.,* p. 169), alternativele la ştiinţa modernă putând fi "... luate de oriunde... din vechile mituri şi din prejudecăţile moderne; din elucubraţiile experţilor şi din fanteziile nebunilor" *(ibidem,* p. 47; apud *loc. cit.).*

Ceea ce se observă cu uşurinţă din aceste contribuţii convergente - deşi izvorâte din mai multe domenii conexe ale socio-umanului - este, întâi, modificarea statutului (şi prestigiului!) ştiinţei în calitate de câmp de activitate cognitivă şi, apoi, rolul care este recunoscut pe seama istoriei (a celei a ştiinţei, în particular, însă, de fapt, al istoriei în general) în revoluţia conturată din ce în ce mai pregnant. Pe de o parte, ştiinţa de tip occidental şi-a pierdut locul sacrosanct de preocupare care monopoliza cunoaşterea umană (ceea ce, tratând chestiunea tipurilor de cunoaştere - şi alăturând cunoaşterii luciferice un alt tip cognitiv, anume cel dogmatic - Lucian Blaga anticipa încă în perioada interbelică). Pe de alta, se petrece o deplasare paradoxală: după pretenţiile filosofiei şi ale sociologiei de a oferi umbrela unificatoare disciplinelor socio-umane, în calitate de metaştiinţă, s-a păşit într-o etapă când istoria pare să poată asuma un asemenea rost.

Pentru ca faptul să aibă loc, însă, istoria însăşi este silită să| îmbrace straie noi. Discursul ei se modifică odată cu zonele de explorat, cu unghiul investigativ şi cu metodele. Ea îşi regăseşte, chiar subliniat, interesul pentru social (în detrimentul politicului) şi pentr

cultural (în beneficiul antropologiei), uzând de bagajul de metode pus la dispoziţia ei de sociologie şi antropologie. Totodată, revelaţiile de tipul celor rezultate din analizele lui Hayden White - în

Metahistory şi în *The Form of the Content* -, interesând în principal modalităţile de narare a intrigii istorice (aşadar retorica şi naratologia), întâlnesc trecutul ştiinţei, ca zonă prioritară de impact, oferind premisele unei răsturnări de situaţie. Şi, de altfel, atenţia faţă de modalităţile naraţiunii este o preocupare ce se regăseşte salutar, cu remarcabile contribuţii, şi în opera lui Paul Ricoeur (vezi, de exemplu, "Despre interpretare", în *Eseuri de hermeneutică,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995, p. 9-31), la Hans Robert Jauss, la Jacques Derrida ş. a. Cum Paul Veyne afirmă că istoria se rezumă, de fapt, la a produce o povestire veridică, se vede limpede ce importanţă au astăzi contribuţiile naratologilor la redefinirea câmpului şi mijloacelor istoriografiei.

După ce, epoci la rând, a fost prestigioasă din variate motive -ca instrument de legitimare politică şi, ulterior, naţională; ca material-didactic şi mină de exemplaritate civică, politică ori religioasă; ş. a..-, istoria revine în prim-plan, fără a-1 fi părăsit cu adevărat, ca istorie socială a ştiinţei, fiind considerată un punct arhimedic de sprijin în răsturnarea viziunii despre lume şi scurgerea timpului civilizaţiei umane, pornind de la radicala schimbare a înţelesului istoriei ştiinţei.

Trebuie spus că în sesizarea acestui sens al mutaţiei menţionate, istoricii români - tineri sau vârstnici - nu sunt deloc bine situaţi. Nici Feyerabend, nici H. White, nici alţii nu sunt încă traduşi şi publicaţi în România. Prin tradiţie, educaţie, natura preocupărilor instituţiilor unde ei lucrează, istoricii noştri nu sunt deloc îndemnaţi la o reflecţie de tip teoretic care să îi împingă la o meditaţie mai generală cu privire la sensul exerciţiului cunoaşterii lor specifice. Practic, cu excepţia lui Sorin Antohi, privilegiat de formaţia lui filologică, şi beneficiar al unei cariere universitare în medii internaţionale, nimeni dintre tinerii istorici nu frecventează metateoria la acest nivel de generalitate. Venind tot dinspre filologie, Sorin Alexandrescu se îndreaptă în aceeaşi direcţie, după cum o demonstrează prefaţa lui programatică [a]taşată volumului *Paradoxul român* (Bucureşti, Ed. Univers, 1998). Şi Sorin Antohi, şi Sorin Alexandrescu sunt deci nişte istorici formaţi mai Puţin în arhive decât în laboratoarele acestui tip nou de reflecţie, ce ttnbină epistemologia, naratologia şi filosofia cu interesul pentru [a]numite aspecte ale trecutului mai mult sau mai puţin recent. Maximumul înregistrat printre istoricii deja afirmaţi, care s-au format ^ cadrele consacrate ale disciplinei, rămâne nivelul atins de Andrei

Pippidi în introducerile la *Generalităţile* lui Nicolae Iorga şi, respectivi *Despre statui şi morminte. Pentru o teorie a istoriei simbolice,* precum şi;' reflecţia - alimentată, şi ea, de bibliografie străină - a academicianului Al. Zub. Cât despre tinerii istorici clujeni, aş pomeni aici doar două nume preocupate în mod explicit de valorizarea acestei moşteniri (deocamdată numai în studii de mică întindere şi articole): Ionuţ Costea, autorul unei excelente intervenţii teoretice intitulate "Istoria ca reprezentare sau întoarcerea în «paradisul pierdut»" (Valentin Orga, Ionuţ Costea eds., *Studii de istorie a Transilvaniei,* Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2000, p. 9-15), unde evocarea lui Hayden White este centrală, şi Ovidiu Pecican, "Trecutul ca prezent şi prezentul ca trecut în România post-totalitară" *(Xenopoliana,* an. VI, 1998, nr. 3-4, p. 134-140) cu o trimitere la acelaşi teoretician american, dar şi la un set de antropologi culturali din ultimul val. La fel, prefeţele unora dintre volumele celui de-al doilea, conţin referinţe explicite la Samuel P. Huntington, John Searle ş. a. Prea puţin, totuşi, din păcate, pentru a conta ca înnoire teoretică semnificativă la nivelul întregului grup.

30. ISTORISM ŞI CUNOAŞTERE

Istorism sau întoarcere la istoricism[1]? S-ar putea crede că distincţia, urmărită de K. R. Popper în faimosul lui volum postbelic, revine în prim-plan. La prima vedere, istoricismul ar părea să însemne întoarcerea la o tradiţie cognitivă privitoare la "raţionalitatea demersului ştiinţific şi caracterul linear şi cumulativ al progresului ştiinţific", după cum spunea I. P. Culianu. Or, opţiunea aceasta pare să contrazică tocmai sensul fundamental al mutaţiei observate. Nu

[1] K. R. Popper, *Filosofie socială şi filosofia ştiinţei,* Bucureşti, Ed. Trei, 2000, p. 398: „Doctrina... după care orice cunoaştere şi orice adevăr sunt «relative» în sensul că sunt determinate istoric, este uneori numită «istorism» (ce este diferit de «istoricism»)". Idem, *Societatea deschisă şi duşmanii ei. II: Epoca marilor profeţii: Hegel şi Marx,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 1993, p!. 227: „O teorie... care subliniază dependenta sociologică a opiniilor noastre este uneori numită *sociologism;* când accentul este pus *pe* dependenţa istorică, ea este numită *istorism* (Istorismul, fireşte, nu trebuie confundat cU istoricismul.)". Idem, *Mizeria istoricismuhn,* Bucureşti, Ed. AII, 1998,, p. XXV: .....înţeleg prin «istoricism» o abordare în ştiinţele sociale care consideră predicţia istorica drept ţelul ei principal, şi care consideră că la acest ţel se poate ajunge descoperind «ritmul» sau «tiparul», «legile» sau «tendinţele» care stau la baza evoluţie' istoriei". Idem, „O abordare pluralistă a istoriei", în *Mitul contextului. în apărarea stiinM şi a raţionalităţii,* Bucureşti, Ed. Trei, 1998, p. 173-174.

criticase K. R. Popper, încă din 1957, "mizeria istoricismului"? Este adevărat. Numai că, după cum

observă David Bakhurst, "E ciudat că Popper a denunţat istoricismul ca pe o concepţie potrivit căreia istoria este guvernată de principii analoge legilor ştiinţifice; deşi criticii săi ar putea vedea o ironie amuzantă în modul evident anistoric în care foloseşte el termenul" (Jonathan Dancy, Ernest Scosa eds., *Dicţionar de filosofia cunoaşterii,* II, Bucureşti, Ed. Trei, 2000, p. 55)[1]. în schimb, Lincoln Alison subliniază că lectura lui Popper reduce istoricismul la una dintre expresiile sale particulare - anume perspectiva care are potenţialul de a induce totalitarism -, în timp ce alte formule istoriciste pot fi întâlnite în liberalism, de la Adam Smith la Francis Fukuyama (Iain McLean ed., *Dicţionar de politică Oxford,* Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 2001, p. 232). Prin urmare, ar fi abuziv ca istoricismul să fie redus doar la ipostazele sale marxistă şi pozitivistă, hegeliană şi spengleriană.

Pornind de la istoria socială a ştiinţei - ori, dacă se preferă, de la antropologia ştiinţei -, mutaţia generată în ultimele decenii, ale cărei contururi devin tot mai clare, poate fi, deci, înţeleasă ca un istorism (însă nu ca un soi nou de istoricism!). Către aceeaşi concluzie se îndreaptă şi Nathan Andersen care, pornind de la un citat din lucrarea lui R. G. Collingwood *The Idea of History* (anume că istoricul "readuce la viaţă, în propria-i minte gândirea pe care o studiază, abordând problema de la care a pornit aceasta şi reconstruind paşii prin care s-a ajuns la soluţie") constată că teza istoricului a fost confirmată de unele studii istorice şi filosofice asupra naturii experimentului. în acest sens autorul trimite la cartea lui David Gooding, *Experiment and the Making of Meaning,* care analiza experimentele lui Biot, Faraday ş. a. cu privire la fenomenele electromagnetice, şi unde se constata că rezultatele experimentale devin semnificative numai ca rezultat al unor procese complicate, care includ atât tentative de laborator, cât şi implicaţii sociale. Gooding arăta că dezvăluirea semnificaţiei unui rezultat experimental necesită readucerea la viaţă şi retrăirea practicilor şi asumpţiilor comunităţii investigative care le-a produs. Nathan

[1] Totuşi, o asemenea remarcă nu pare să ţină seama de avertismentul autorului criticat, conform căruia, "... deliberat am ales termenul de «istoricism», deşi este oarecum nefamiliar. Propunând acest termen, sper că voi evita câteva echivocuri verbale: pentru nimeni, sper, nu va exista tentaţia să se întrebe dacă vreunul din argumentele discutate aici aparţine în mod real, propriu sau esenţial istoricismului, ori ce înseamnă, în mod real, propriu sau esenţial, cuvântul «istoricism»" (Idem, *Mizeria istoricismului, ed. cit.,* P- XXVI).

Andersen crede că, dacă Gooding are dreptate, atunci ştiinţa **experimentală** se întemeiază pe acelaşi tip de activitate pe care Collingwood o considera caracteristică gândirii istorice ("Repetition and Reenactment: Collingwood on the Relation between History arid the Philosophy of Science", comunicare prezentată la al IV-lea Congres Bienal al Hopos, Montreal, 21-23 iunie 2002; *wwio. Mnpageweb.umontreal.camarquisjfliopos).*

Din cele de mai sus rezultă că experţii chemaţi să definească mai pregnant mutaţia din ştiinţa ultimelor decenii sunt specialişti din câmpul socio-umanului, tocmai istoricii, sociologii, psihologii, antropologii, epistemologii, filosofii. Dintre toţi reprezentanţii acestor ramuri ale cunoaşterii, primii români care au adus contribuţii semnificative în domeniu par să fi fost istoricii... religiilor.

într-un studiu scris pe la jumătatea anilor 80 ai secolului trecut, loan Petru Culianu îl vedea pe Mircea Eliade printre precursorii noilor teorii - ilustrate de Kuhn, Feyerabend, Duerr şi Paul Ricoeur - prin teoretizarea, încă în anii 30, a folclorului ca instrument de cunoaştere, şi prin contribuţiile lui cu privire la cosmologia şi alchimia babiloniană ("Avers şi revers în istorie. Câteva reflecţii cvasi-epistemologice", în *Jocurile minţii. Istoria ideilor, teoria culturii, epistemologie,* laşi, Ed. Polirom, 2002, p. 146-168). Este, într-adevăr, o fantă prin care, analizând chestiuni particulare - ba chiar marginale, până şi în raport cu zona de interes specifică preocupărilor sale (istoria religiilor) -, Mircea Eliade a făcut un pas în direcţia conceptualizării istoriei ştiinţei ca un capitol al istoriei cunoaşterii, relativizând, totodată, importanţa modelului cognitiv occidental modern (ştiinţa în accepţiunea ei curentă).

Pentru cineva care cunoaşte studiile academice pe care le-a întreprins Eliade în domeniul filosofiei, o asemenea ridicare la reflecţia metateoretică nu este deloc uimitoare. Cel care a urmat un model de carieră similar, însă pornind la drum cu o formaţie filologică, a fost loan Petru Culianu însuşi. Devenind, la rândul lui, istoric şi fenomenolog al religiilor, el s-a interesat din ce în ce mai stăruitor şi mai expresiv de epistemologie. Pentru Sorin Antohi, el era animat de un "...neastâmpăr gnoseologic şi epistemologic, potenţat de aversiunea sa crescândă faţă de metafizică" ("Laboratorul lui Culianu", în *Jocurile minţii,* ed. cit., p. 22). Conform aceluiaşi exeget, referinţele constante ale scrisului lui Culianu au fost "Karl Mannheim şi viziunea despre sociologia cunoaşterii [...]; Thomas Kuhn şi schimbările de paradigmă; Robert K. Merton şi teoria efectelor neintenţionate; Max Weber şi condiţionările socio-politice, economice

şi religioase ale cunoaşterii; Michel Foucault; Hans Peter Duerr, iconoclastul antropolog şi editor german; Paul Feyerabend, marele adversar relativist al metodei etc." *(ibidem).*
Hotărâtoare în acest parcurs dinspre o opţiune profesională "clasică" în direcţia reflecţiei metateoretice de vârf şi de avangardă a putut fi, în cazul ambilor gânditori români, tocmai emergenţa lor ca savanţi incipienţi într-o zonă de margine a practicilor ştiinţifice de tip occidental, caracterizată prin recuperări rapide şi spectaculare, în salturi, dar şi prin comprimarea şi arderea etapelor. Această dinamică, ce nu a făcut încă obiectul vreunei analize temeinice şi sistematice, a caracterizat şi continuă să caracterizeze întreaga noastră cultură, ca o consecinţă a decuplajelor istorice de la evoluţia Occidentului (mai întâi prin turci, apoi prin dominaţia sovietică şi prin dictatura ideologică a naţional-comunismului autohton). Dincolo de explicaţia istorică' invocată aici, este probabil că o investigaţie atentă, ce şi-ar propune să încadreze cunoaşterea ştiinţifică de tip modern-universitar aşa cum-este practicată ea în România de aproximativ două secole în orizontul şi cutumele de cunoaştere tradiţionale ale locului, ar permite să se înţeleagă mai bine de ce savanţii români de tipul celor menţionaţi pot transforma un handicap într-un avantaj. Este poate la fel ca în cazul înzestrării instituţiilor româneşti de astăzi cu computere. Ultimii veniţi intră în posesia celor mai noi şi mai performante modele, în timp ce în alte ţări, instituţii similare, beneficiind de servicii computerizate de mai demult, au o dotare parţial depăşită. Iată deci proba - metaforică -a faptului că întârzierea bine gestionată în raport cu o anumită tradiţie poate permite o situare oarecum excentrică şi, prin tocmai acest fapt, profitabilă în raport cu aceasta. în orice caz, este limpede că erudiţia exersată pe spaţii ample, la un nivel orizontal, dublată de avantajul celor care populează culturile mici de a trebui să vorbească mai multe limbi străine de circulaţie zonală şi internaţională, pot servi mai bine, canalizate corect, setea de cunoaştere, decât în ţările situate central în contextul ştiinţific actual.
Exemplele ar putea continua, de altfel. Acelaşi mecanism i-a Propulsat odinioară şi pe Dimitrie Cantemir, Korosi Csoma Sândor ori Micolae Iorga printre savanţii occidentali reputaţi. Iar în secolul al XX-tea, opţiuni de acelaşi fel au putut fi detectate şi în filosofia lui Lucian "laga, care tindea să devină, prin unele trăsături ale ei, o antropologie culturală înzestrată cu trăsături istorizante, ori la Constantin Noica, ce recomanda tinerilor intrarea în studiul filosofiei prin frecventarea 'storiei acesteia.
112
113

31. DEMERSUL ISTORIC ŞI RECONSTRUCŢIA LUMII

Publicând în 1892 articolul "Sens şi referinţă", logicianul Gottlob Frege enunţa ideea că a semnifica înseamnă un mod de a te referi la lume[1]. Oricât ar părea de simplu, enunţul acesta a antrenat - şi continuă să antreneze - consecinţe redutabile în înţelegerea ştiinţelor de către epistemologie. Cum s-a observat deja, lumea nu este dată dinainte, ci se construieşte cu ajutorul diverselor simboluri, a unor tehnici şi tehnologii multiple, ce colaborează la montajele experimentale. Toate acestea constituie tot atâtea modalităţi distincte de a face referire la lume (Marie-Dominique Popelard, Denis Vernant, *Marile curente în filosofici ştiinţelor,* Iaşi, Institutul European, 1999, p. 65). Or, dacă lucrurile stau astfel, pentru discursul istoric consecinţele sunt cu adevărat revoluţionare. Reconstruind trecutul, participăm la reconfigurarea lumii înseşi. însă, mai mult decât atât, acest proces nu este dat o dată pentru totdeauna. Dimpotrivă, cu fiecare nouă versiune asupra trecutului "inventăm" părţi din codurile care articulează o lume nouă, iar aceasta este doar una dintre lumile în care trăim.
O asemenea înţelegere a lucrurilor permite mai corecta descifrare a situaţiilor paradoxale, cum ar fi cea a coexistenţei celor mai înalte tehnologii industriale şi postindustriale în unele state arabe, exportatoare de resurse naturale, cu cel mai nealterat tip de fundamen-talism islamic. La fel, se poate înţelege mai profund cum, în propriul nostru trecut (şi chiar în prezent), trăsăturile modernităţii politico-administrative coexistă cu o agricultură arhaică şi o pulverizare a economiei industriale, mentalităţile dominante împletind trăsăturile maximei actualităţi cu atavismele unui mod de gândire arhaic.
încă şi mai important decât atât este însă că, încercând să înţeleagă trecutul cu mijloace din ce în ce mai perfecţionate, mai diverse şi mai atente la fidelitatea reconstituirii, istoricii în general - şi

[1] Umberto Eco, *Kant şi ormtorincul,* Constanţa, Ed. Pontica, 2002, p. 397, precizeaziM "... odată acceptată distincţia fregeană între *Sinn* şi *Bedeutung,* denotaţia se deplasează de Ia sens la referinţă"- în continuare însă semioticianul intalian nuanţează: "E adevărat că, aşa cum toţi ştiu, termenul *Bedeutung* a fost poate folosit în chip nefericit de Fregft din moment ce în lexicul filosofic german în general ţine locul lui "semnificat", pe câiH pentru "referinţă", "denotaţie", sau "desemnare" se foloseşte de obicei *Bezeichnung.* [<S Dar chiar şi cine încearcă să preîntâmpine? ambiguităţile produse de un termen J *Bedeutung* îl traduce cu *referent* sau cu *denotaţie..."*

cei ai ştiinţei în particular - participă la asamblarea realităţii, în "dispunerea", ordonarea lumii într-un ansamblu relativ coerent şi semnificativ de actori, evenimente şi procese. Ei întreprind acest demers cu instrumentele naraţiunii ce relatează o intrigă în desfăşurarea ei, de la cauze la derulări şi consecinţe, conform unei scheme logice şi a unui gust epic propriu fiecărui autor, dar şi omului în general. Ceea ce se constată este, deci, că lumea nu se compune - şi recompune - în indiferenţă faţă de subiectul uman ci, tocmai că locul acestuia este central în procesul evocat. Cum, pe de altă parte, "înţelegerea omului presupune atribuirea unui sens unui comportament în globalitatea şi în complexitatea sa" *(ibidem,* p. 101), semnificarea pare să rămână, indiferent de mijloacele cu care se operează - de la simpla atribuire de denumiri până la identificarea unor scenarii în derularea faptelor naturale şi umane -, un procedeu esenţial de agregare a lumii.
Problema pe care aparent o ridică afirmarea dimensiunii centrale a omului în toată construcţia realităţii este ceea ce Michel Foucault numea "moartea omului". Ea ar urma morţii lui Dumnezeu, anunţate de Fr. Nietzsche la sfârşitul secolului al XlX-lea, recomandându-se ca moartea "unui subiect capabil să se perceapă ca subiect de cunoaştere" *(ibidem,* p. 103). De fapt însă cel care sucombă nu este omul ca subiect cunoscător, ci poate individul uman desprins din încrengătura relaţiilor sale sociale. Atât observaţiile filosofilor limbajului (E. Benveniste, L. Wittgenstein în a doua sa fază de creaţie, din *Philosophische Untersuchungen,* Austin şi John R. Searle), cât şi constatările pragmaticii actuale, ori ale filosofiei comunicării atrag atenţia asupra existenţei locutorului ca producător al actelor de discurs ("Este Eu cine rosteşte eu", spunea Benveniste) şi, respectiv, asupra necesităţii abordării omului sub raport relaţional, vorbindu-se mai curând de intersubiectivitate decât de subiectivitate pur şi simplu. în treacăt fie spus, o asemenea abordare explică de ce, în pofida atâtor identităţi simultane - virtuale sau actualizate după nevoi (profesională, etnică, regională, continentală, ca membru al unei familii desemnat diferit în funcţie de cel la care se raportează etc.) - insul »man îşi păstrează coerenţa identitară în toate împrejurările vieţii cotidiene.
Alungat pe uşă, omul se întoarce, astfel, pe fereastră! Tot mai rnult, el devine un contur relativ, o fereastră, "cutia neagră" care Caduce în formule diverse şi specifice ceea ce tradiţia gândirii numeşte 'inferioritate" şi "exterioritate". Rămâne însă, desigur, pe mai departe,
115
o problemă dacă exterioritatea, în general, poate fi demonstrată şi, mai ales în cel fel se configurează raporturile dintre ea şi dimensiunea interioară a omului. La elucidarea locului omului în interiorul existenţei istoria şi istorismul pot participa substanţial, cu condiţia ca interogaţia specifică lor să fie articulată la altitudinea şi din unghiul necesar.

32. ANTIUTILITARISMUL

Dar, mutând perspectiva, întoarcerea la istorie - chiar şi prin intermediul acestei ramuri care este istoria socială a ştiinţei - pare un pas înapoi de la abordările utilitariste şi voga pragmatistă aduse în prim-plan de succesele economico-politice ale Statelor Unite, ca şi de cele ale unor state perdante în cel de-al doilea război mondial (Germania, Japonia) sau afectate cu numai câteva decenii în urmă de conflicte devastatoare (Coreea de Sud). Renunţarea la teza progresismului şi la finalism, asumată şi de obiectivul investigării paradigmelor ştiinţifice aşa-zicând "revolute", are drept consecinţă un soi de contrabalansare a liniei de gândire utilitarist-pragmatică.
Din acest punct de vedere, se poate spune că eforturile mai recente ale unor filosofi şi oameni de ştiinţă de a asambla o *Critică a raţiunii utilitare* (Alain Caille este autorul unei cărţi intitulate chiar aşa, tradusă în 2000 la Ed. Dacia din Cluj) devin semnificative pentru noua direcţie de cercetare, prin strădania de contrabalansare teoretică şi de evidenţiere a punctelor slabe din argumentarea utilitaristă consacrată. *Manifestul MAUSS* (adică al Mişcării Anti-Utilitariste în Ştiinţele Sociale), publicat de profesorul universitar şi sociologul din Caen, oferă justificarea teoretică şi contextual-istorică a revoltei împotriva imaginarului modern definit ca utilitarism. Acesta "... nu reprezintă un sistem filosofic particular sau o componentă între altele a imaginarului dominant în societăţile moderne. Ba, mai degrabă, el a devenit chiar acest imaginar. în asemenea măsură încât, pentru moderni, este de neconceput şi de neacceptat ceva ce nu e susceptibil de a fi tradus în termeni de utilitate şi de eficacitate instrumentală. *Im* cel mai bun caz, ceea ce iese din câmpul totuşi enorm al *norU* utilitarului este gândit în registrul luxului, mai mult sau mai puţin superfluu, ori al idealului inaccesibil, pentru că nu e din această lume" *(op. cit,* p. 7).

Aceeaşi idee, că modernitatea a reconfigurat imaginarul uman -cel puţin în cadrul civilizaţiei occidentale - se regăseşte şi la Ioan Petru Culianu, care dedică demonstrării ei o întreagă carte *(Eros şi magie în Renaştere).* Autorul respectiv anunţa, la *BBC,* în 1986, că ultimii douăzeci de ani au adus în scenă, în Occident, o nouă revoluţie culturală care însă nu are nimic de-a face cu cea ideologică de extrema stângă a lui Mao. Pe lângă trăsăturile constatate de el ("moartea filosofiei" şi preluarea sarcinilor acesteia de către ştiinţă, gândirea de tip cuantic[1]), ori de alţi gânditori (Marshall McLuhan şi a sa trecere de la era tiparului - "Galaxia Gutenberg" - la cea a mediilor de comunicare audio-vizuale, deci la un răgaz istoric al unei noi oralităţi; Alvin Toffler şi complexul de factori care genera "şocul viitorului") noua etapă din istoria gândirii poate fi văzută, sub raportul tipului de imaginar pus în joc, şi ca una de reacţie antiutilitaristă într-un context de civilizaţie saturat de aplicaţii ale utilitarismului şi de strategii pragmatice.

Această reacţie este deocamdată departe de a constitui o dominantă în lumea occidentală. Dar ea îşi face simţită prezenţa în această ambianţă în care raţionalismul, care se constituie într-un adevărat fir roşu al raportării de tip euro-atlantic la lume şi viaţă, continuă să fie adeseori confundat cu diverse atitudini neopozitiviste, pragmatice şi pragmatiste, şi mai ales cu cele ce fac elogiul utilităţii. După un alt autor, Alain Guerreau, "... raţionalismul critic nu recunoaşte o altă finalitate în afară de progresul cunoaşterii raţionale, ceea ce înseamnă că, în practică, el se confundă cu dinamismul ştiinţific în sens strict. Ştiinţa ca atare nu urmăreşte nici o utilitate şi nici un fel de extensie. Totodată, pentru ea nu există nimic mai nefast decât situaţiile în care se vede supusă constrângerii aşa-numitelor «nevoi sociale», indiferent de forma (variantele sunt numeroase) în care acestea apar. [...] în esenţa sa, ştiinţa nu serveşte nici unei cauze şi nici unei persoane, ci numai progresului spiritului uman"[2]. Precizarea nu este inutilă într-un moment când presiunea utilitaristă face ravagii.

Revoluţia culturală din viaţa occidentală a ultimelor decenii Participă, deci, cu consecinţe numai parţial previzibile, la reconfigurarea imaginarului în general şi a celui ştiinţific în particular,

Ioan Petru Culianu, "Adevărata «revoluţie culturală»", în *jocurile minţii. Istoria "teilor, teoria culturii, epistemologic,* Iaşi, Ed. Polirom, Mona Antohi & Sorin Antohi (eds.) P- 181-184.

Alain Guerreau, *Viitorul unui trecut incert. Cefei de istorie a Evului Mediu în secolul al*

'" " *a?,* Chişinău, Ed. Cartier, 2003, p. 9.

măcar în sensul reaşezării paradigmelor ştiinţifice - dintr-o succesiune într-o vecinătate -, a transformării ştiinţei occidentale într-un caz particular al cunoaşterii printre alte cazuri, a recalibrării gândirii prin scoaterea ei din logica - unică - a lui "da sau nu" şi instalarea într-o pluralitate de logici. în acest sens, nici discursul istoric nu poate rămâne nemodificat. Cantonarea lui de până acum în zona reconstrucţiei realităţilor de odinioară pe baza unor scenarii simple şi rectilinii, fără profunzime şi complexitate psihologică ori strategică, devine insuficientă şi este denunţată ca atare. Noua lectură a trecutului, pentru care premisele au fost deja aşezate, va diferi, probabil, destul de mult de cea tradiţională, multiplicând atât trecuturile, cât şi abordările lor. Datorită acestui fapt, se întâmplă ca istoricii „revizionişti" - folosesc fără plăcere acest termen consacrat, căci în contextul răsăritului european el are conotaţii ideologice staliniste, peiorative - să practice nu **una,** ci mai multe formule de reconstituire a vremurilor de altădată, uneori chiar diametral opuse şi concepute antagonic unele în raport cu altele (narativ - non-narativ).

33. **PARADIGME ŞI** *TROMPE L'OEIL*

Noua paradigmă ştiinţifică, postulată de atâţia experţi din diversele domenii ştiinţifice ale ultimelor câteva decenii, pare să fi ajuns astăzi la vizibilitate. Raportat la scara istoriei, timpul necesar acestui proces de rapidă conturare pare extrem de scurt. Nu este însă mai puţin adevărat faptul că este vorba de un segment cronologic foarte dens şi dinamic, datorită rapidelor transformări înregistrate în unele ştiinţe şi în tehnologie. Este destul să ne gândim la câteva dintre noile realităţi - de la producerea vieţii in vitro şi clonare la revoluţia computerelor, a telefoniei mobile şi a audio-vizualului - pentru a detecta o lume radical schimbată în chiar datele ei fizice.

S-ar părea, aşadar, că noua paradigmă s-a înstăpânit suveran, făcând din persistenţa vechiului o realitate reziduală. Şi totuşi, lucrurile nu stau neapărat aşa. Odată intraţi în logica acestui tip de raportare, capcana ne este deja întinsă: progresul, evoluţia la nivelul faptelor de civilizaţie sunt atât de vizibile, încât tentaţia de a reveni la o înţelegere teleologică a istoriei ne paşte fără întârziere.

Nici schema de înţelegere a istoriei ştiinţei propusă de ThomaS Kuhn nu este însă pe deplin asigurătoare. După cum s-a observat, *oi*

1

mult înaintea autorului *Structurii revoluţiilor ştiinţifice,* Francis Bacon vedea progresul ştiinţei către *Instauratio magna,* marea reînnoire a cunoaşterii, ca pe rezultatul unei profeţii. Aparent, aici ar fi vorba despre una dintre ipostazele gândirii teleologice. Cred însă că aceasta este o simplă aparenţă. Căci, câtă vreme ştiinţa îşi execută marşul - în viziunea lui Bacon - către simpla întruchipare a profeţiei, se poate spune că avem de a face cu o simplă chestiune de dispunere în timp şi spaţiu, nu de o ipostază a ideii de progres în istorie. Să vorbeşti despre acesta din urmă într-un asemenea înţeles e ca şi cum ai spune că prăjitura din cuptor "progresează" atunci când creşte. După cum observa Malcolm Bull, "... deşi ideea unei lumi fără sfârşit sau scop este coerentă din punct de vedere logic, ne vine greu să ne închipuim o durată infinită, iar noţiunea de eternă lipsă de ţel repugnă imaginaţiei morale. De aceea, în practică, majoritatea oamenilor este înclinată să atribuie cel puţin un capăt lumii. Cel ce nu percepe nici o formă în istoria universului poate presupune terminarea sa ca fiind rezultatul unui colaps cosmic, iar acela care crede în eternitatea lumii poate argumenta că istoria este orientată spre un anume scop de nerealizat" ("Punând capetele... cap la cap", în Malcolm Bull ed., *Teoria apocalipsei şi sfârşiturile lumii,* Bucureşti, Ed. Meridiane, 1999, p. 9). Prin urmare, situând acest reflex al imaginarului uman într-un orizont religios, Malcolm Bull evidenţiază cele două tendinţe interpretative umane ale unui finalism sine qua non: escatologie şi teleologic

In acest orizont, teza lui Francis Bacon nu este de tălmăcit ca viziune progresistă, ci trebuie înţeleasă mai curând într-o perspectivă escatologică. Profeţia - care, s-a spus, are două părţi: enunţul şi împlinirea - anulează logica progresiei temporale, câtă vreme ea ştie şi anunţă ceea ce se va petrece peste vremuri. **Iar** unde nu există timp, cum poate fi imaginat progresul? Pătrunderea în logica teologiei este echivalentă cu comutarea într-o altă ordine universală. Ea aduce în atenţie, printre atâtea altele, şi "timpul de după timp", căci nu degeaba vorbeşte - cu referire la Ierusalimul ceresc - despre "împărăţia de o rnie de ani". Ideea perfecţiunii acestei lumi postapocaliptice a celor drepţi putea fi, la drept vorbind, exprimată şi altfel, dacă ideea de cronologie s-ar fi dorit abolită cu totul. Ea se putea numi "împărăţie paradisiacă", "imperiu perfect" sau cine mai ştie cum... Şi totuşi, nu acesta este cazul. De unde şi ideea de postistorie, care - în versiunea lui Francis Fukuyama şi a altora - nu anulează scurgerea timpului, ci doar un alt fel de derulare a evenimentelor lumii.

119

Pe scurt: în raport cu logica progresistă a teleologicului, şi cu cea opusă acesteia, a unei diversităţi de paradigme ştiinţifice în decursul istoriei fără ca ordinea succesiunii să instituie un crescendo valoric, se poate distinge şi o terţă versiune interpretativă, cea profetic-teologică. Oricât de veche ar fi aceasta din urmă şi oricât de în stil vechi, esenţial aici este doar să se observe că ea există alături de celelalte două. Prin însuşi acest fapt, ea anihilează aparenţa de dispută între doi parteneri pe care Kuhn o lăsa să se întrezărească. Or, asta înseamnă, pur şi simplu, că actuala revoluţie ştiinţifică este, şi ea, la rândul ei, o configuraţie momentană - oricâte decenii sau secole ar dura "momentul" actual - a cunoaşterii, condiţionată istoric.

Două concluzii se impun, în acest caz: întâi, că noile dezvoltări nu surit un apogeu obligatoriu şi o reconfigurare apoteotică a eforturilor ştiinţei de a răspunde întrebărilor. în al doilea rând, că, de fapt, cele trei perspective menţionate - dar, alături de ele, şi altele -coexistă, fiind aplicate unui complex de fapte ce pot fi diferite, dar şi aceleaşi; ceea ce înseamnă că sunt rezultatul unor diverse gramatici ale privirii, al modurilor diferite de a imagina câte o logică şi al unor lecturi care diferă în fiecare dintre cazuri. Pe scurt, paradigmele sunt "doar" nişte instituiri variate ale realităţii (în sensul în care John Searle vorbeşte despre *faptele instituţionale* rezultate de pe urma unor negocieri tacite, la niveluri socialmente relevante).

34. DEMERSURI TEORETICE

Lăsând deocamdată deoparte necesara regândire a schemei euristice cu care se operează la nivelul maximei generalităţi, se poate spune că opţiunea fiecărui istoric pentru o anume epocă şi un areal geopolitic specific este rezultatul unei conexiuni a acestor elemente cu aspectul de viaţă abordat şi cu

unghiul specific de interogaţie. Practic, autorul are deplina libertate de a asuma orice întindere spaţio-temporală despre care crede că merită efortul de a fi explorată şi pe care are premisele să considere că ar putea-o investiga cu bune rezultate.
Există însă opţiuni teoretice mai marcate, menite să antreneze după ele schimbări radicale în definirea poziţiei specialistului în raport cu materialul investigat şi să îl aducă în situaţia de a testa instrumente de lucru mai vechi şi mai noi, uneori în aliaje insolite. Decizia lui în această privinţă va fi întotdeauna predeterminată de o anume

mobilitate - sau de absenţa ei - în înţelegerea propriei misiuni epistemologice. în funcţie de aceasta, el va întreprinde lecturi mai mult sau mai puţin provocatoare sub raportul metodei şi teoriei istorice, luând atitudine manifestă sau rămânând pasiv în raport cu cele citite.
Cei mai mulţi dintre istoricii afirmaţi după 1989 se interesează de dezbaterea de idei legată de profesia lor. Din acest punct de vedere, ei diferă de generaţiile anterioare, mai aplecate asupra unei practici istoriografice care nu îi aducea neapărat pe membrii acestora în proximitatea meditaţiei teoretice şi metodologice. Printre ei, cazul unui Nicolae Iorga, care venea înspre generalităţi constrâns de vastitatea şantierului sau şi aprofundarea mai multor tipuri de discurs istoric, ca şi de vaste lecturi străine despre trecut şi filosofia evoluţiei umane, rămânea paradigmatic, chiar dacă el era, în egală măsură; şi excepţional. După 1990 însă, istoricii au început să se intereseze într-o> măsură mult mai amplă de aceste chestiuni. Dovadă că, pe lângă revista *Xenopolitana,* pot fi observate tot mai multe sesiuni de-comunicări dedicate acestor chestiuni (1998 la Institutul de Istorie "A. D. Xenopol" din Iaşi, 2002 la Muzeul Judeţean Arad, şi tot 2002'o sesiune a tinerilor istorici organizată de universităţile "Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca şi "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia în acest din urmă oraş).
Trebuie spus însă, în continuarea constatărilor din capitolul anterior, că nu lecturile propriu-zis filosofice au stimulat, cel puţin deocamdată, luările de poziţie ale istoricilor transilvăneni în domeniul teoriei şi metodei. Ei au pornit tot de la provocările lansate de istorici. Deocamdată, cele mai semnificative în acest plan sunt, fără nici o îndoială, reacţiile la imboldurile venite dinspre istoricii francezi grupaţi în jurul revistei "Annales". Introduse în dezbaterea publică românească de unele dintre cărţile lui Al. Duţu încă de la începutul anilor 80, prezente la Cluj în cursurile şi articolele lui Pompiliu Teodor, o parte dintre chestiunile teoretice atinse de această grupare de istorici occidentali a făcut obiectul unei lecturi atente şi repetate a doi istorici, Simona Nicoară şi Toader Nicoară. Ei au publicat, începând cu anul 1996, o serie de cărţi dedicate galaxiei problematice aduse în prim-plan de istoriografia franceză postbelică, uneori împreună *(Mentalităţi colective şi imaginar social,* 1996), alte ori separat (Toader Nicoară (coord.), *Introducere în istoria mentalităţilor colective,* 1998; Simona Nicoară, *Mitologiile revoluţiei paşoptiste româneşti. Istorie şi imaginar,* 1999; Simona Nicoară, *Istorie şi imaginar. Eseuri de antropologie istorică,* 2000; Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în*

istoriografia contemporană, 2002; Simona Nicoară, *Naţiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii,* 2002).
Ceea ce se poate spune dintru început în legătură cu contribuţiile lor este că au apărut într-un ritm susţinut (începând cu anul 1996, şase cărţi în şase ani, ceea ce dă în medie câte o apariţie anuală, anii de densitate ai răstimpului fiind 1998-2000 şi, respectiv, 2002, ultimul cu două apariţii simultane), că au reiterat unele dintre teme, cu mutaţii mai mici sau mai mari la nivelul unghiului abordării şi că au prefaţat discutarea tezelor în jurul cărora s-a animat dezbaterea printr-o antologie din autorii reprezentativi. *Introducerea* din 1998 - reluarea unui instrument de lucru publicat iniţial de centrul de multiplicare al Universităţii "Babeş-Bolyai", în 1996, într-un tiraj mic utilizat exclusiv în circuitul didactic - aducea sub ochii publicului românesc interesat nume ca Lucien Febvre, Alphonse Dupront, George Duby, Robert Mandrou, Jacques Le Goff, Philippe Aries, Helene Ahrweiler, Jean Delumeau, Michel Vovelle, Evelyne Patlagean şi Raoul Girardet. Practic, volumul propunea, astfel, texte teoretice scrise de istorici semnificativi din hexagon, dintre care unii erau deja traduşi - cu alte lucrări - (cazul lui George Duby, al lui Lucien Febvre şi al lui Jacques Le Goff, ultimul doctor *honoris causa* al universităţilor din Bucureşti şi Cluj din 1993), alţii urmau să fie tălmăciţi (şi Raoul Girardet, cel din urmă prezent la Cluj în 1991 ca invitat al Centrului Cultural Francez, când a vizitat oraşul de pe Someş, în acelaşi context, şi Jean-Pierre Azema).
Principalele secţiuni ale cărţii, dublată cantitativ în raport cu prima asamblare, vizează definirea arealului mentalitar şi evidenţierea câtorva mari linii investigative specifice ("Domeniul şi problemele istoriei mentalităţilor colective"), studiul istoric al celuilalt ("Arhipelagul alterităţii"), istoria religioasă

pe dimensiunea rezonanţei ei sociale ("Istoria religiei populare şi a sentimentului religios"), reactivitatea în faţa provocărilor existenţiale şi ale thanaticului ("Atitudini în faţa vieţii şi a morţii") şi "Imaginarul colectiv". Chiar şi simpla lor enumerare este suficientă pentru a se înţelege că în intenţia antologatorului selecţia nu urmărea o coerenţă şi o rotunjime deplină, ci mai curând o selecţie tematică menită să familiarizeze cu bogăţia şi varietatea spectrului istoriografiei din jurul revistei "Annales". Fiecare secţiune era însoţită de câte o pagină de indicaţii bibliografice suplimentare, pusă sub genericul comun "Pentru aprofundarea domeniului", care conţinea trimiteri la "instrumente de lucru" şi ° bibliografie la temă. Faptul era foarte important sub raport formativ
pentru toţi cei oare voiau să devină familiari cu domeniul sau, mai mult, să se familiarizeze cu tipul de cercetare pe care îl propunea.

35. PORNIND DE LA ISTORIE

Importanţa antologiei lui Toader Nicoară din contribuţiile teoretice ale istoricilor Şcolii Analelor poate fi mai bine înţeleasă dacă voi adăuga că, deşi în acel moment existau şi alte tentative înnoitoare la nivelul discursului istoriografie, prezente tot sub forma unor traduceri semnificative, nici una nu viza acest continent. Ele merită, totuşi, să fie amintite aici pentru a evoca mai bine contextul.
în primul rând, amintesc colecţia prestigioasă „Istoria ideilor", coordonată de H.-R. Patapievici la Ed. Humanitas. Găzduită de casa editorială bucureşteană începând cu anul 1996, această serie a inclus o serie de contribuţii ilustrative pentru ceea ce titlul ei enunţa; provenind din arealuri ştiinţifice diverse (autori francezi, evrei, americani ş. a.). Totuşi, nici una dintre cărţile respective nu îşi propunea să instruiască în domeniul teoriei şi metodologiei istoriei ideilor altfel decât prin propriul exemplu. Faptul se putea datora, desigur, circumstanţei că aceeaşi editură publica şi o altă colecţie de relevanţă istoriografică, sub coordonarea lui Sorin Antohi, preocupată tocmai de „Teoria istoriei", după cum specifica genericul ei. Aici au apărut traduceri esenţiale din Raymond Aron, Arnold J. Toynbee, Peter Burke, dar şi cărţi importante ale lui Lucian Boia şi Neagu Djuvara.
în raport cu acestea, antologia istoricului clujean - reluată şi amplificată, dar nu şi scutită de unele neglijenţe în traducere -propunea o imagine compactă asupra uneia dintre şcolile istoriografice majore de pe continent, foarte populară în România, deja din anii 80 (graţie lui Al. Duţu şi politicii de traduceri a Ed. Meridiane), prin cercetările ei aplicate, însă nu şi prin arta membrilor săi de a teoretiza. Ea intra în dialog, de pildă, în ceea ce priveşte istoria imaginarului, cu *Imaginarul medieval* al lui Jacques Le Goff, publicat la Ed. Meridiane încă din 1991, ca şi cu monografia lui Amos ^unkenstein despre *Teologie şi imaginaţia ştiinţifică din evul mediu până {n secolul al XVII-lea,* găzduită la Ed. Humanitas de colecţia lui H.-R. Patapievici în acelaşi an 1998. Aproape în acelaşi timp, Institutul European din Iaşi publica integral cartea lui Raoul Girardet despre *'tnaginarul politic,* din care Toader Nicoară selectase un fragment,

IL

posibilităţile de informare asupra domeniului lărgindu-se. Nu este, de' altfel, lipsit de importanţă că la acest dialog mediat de traduceri participau iniţiative editoriale venind din mai multe colţuri ale ţării (Bucureşti, Cluj, Iaşi).
Pentru perechea de istorici clujeni preocupaţi nu doar de evaluarea aportului Şcolii Analelor la dezvoltarea teoriei istoriei şi la inovarea metodologiei acesteia, o importanţă deosebită o are primul volum din seria elaborată de ei. Rodul unei munci comune, *Mentalităţi colective şi imaginar social. Istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii* (1996) pare răsărit din acelaşi laborator ca antologia menţionată. Practic, textele acesteia din urmă, împreună cu altele izvorâte din aceeaşi rădăcină, au alimentat meditaţia propusă dincoace, după cum se verifică atât consultând bibliografia finală a volumului, cât şi secţiunile acestuia. Apare şi aici chestiunea statutului istoriei mentalităţilor colective ca disciplină savantă (cap. II), istoria religiei populare şi a sentimentului religios (cap. III), sentimentul în faţa morţii (cap. IV) şi problematica imaginarului (cap. V-X). Se poate spune, astfel, că primele cinci capitole ale cărţii îmbrăţişează chestiunea mentalităţilor, în timp ce următoarele cinci acordă atenţie

problematicii istoriei imaginarului. Urmărind volumele ulterioare semnate de aceiaşi istorici, s-ar spune că prima parte din *Mentalităţi colective şi imaginar social,* cea tratând mentalităţile colective, a fost scrisă de Toader Nicoară, în timp ce secţiunea secundă se datorează Sîmonei Nicoară. Volumul din 2002 al lui Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană,* reia practic segmentul prim al construcţiei din 1996, îmbogăţindu-1 cu noi capitole (II, VI-VIII), La rândul ei, Simona Nicoară se grăbea să dezvolte, în volumul *Istorie şi imaginar. Eseuri de antropologie istorică* din 2000, ceea ce constituise a doua parte a construcţiei livreşti din 1996, îmbogăţind şi nuanţând suplimentar materialul din redactarea iniţială.
Aparent tehnice, precizările de mai sus evidenţiază, totuşi, mai mult decât o strategie publicistică, urmarea modelului „meliorist" al lui David Prodan, cu reluări ale unor proiecte în mai multe etape editoriale. Din acest punct de vedere, progresia metodică a celor doi specialişti este de-a dreptul didactică fiindcă, după o întemeiere teoretică a propriilor demersuri - care altminteri puteau părea exotice în peisajul predominant pozitivist şi desuet romantic al istoriografiei noastre -, fiecare dintre ei a aplicat veritabilele programe formulate unei teme predilecte. Toader Nicoară a elaborat astfel o investigaţie intitulată *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800)-*

Societate rurală şi mentalităţi colective (Cluj-Napoca, PUC, 1997; ed. a II-a: Ed. Dacia, 2000; ed. franceză 2002). în schimb, Simona Nicoară a urmărit modul de funcţionare a mitologiilor - de fapt a imaginarului -în raport cu revoluţia română de la 1848 *(Mitologiile revoluţiei paşoptiste româneşti. Istorie şi imaginar,* Cluj-Napoca, PUC, 1999) şi cu naţiunea modernă *(Naţiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii,* Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002).
Astfel stând lucrurile, cele două linii de cercetare - cea teoretică şi cea aplicată - manifeste în cărţile Simonei şi ale lui Toader Nicoară se sprijină una pe alta într-o salutară complementaritate. Desigur, chestiunea pe care o iscă este dacă rezultatele cercetării aplicate sunt sau nu încorsetate de decupajul impus de premisele teoretico-metodologice sau se întâmplă tocmai invers, teoria izvorând, ca un reflex, dintr-Tin şantier concret, care să influenţeze susţinerile mai generale. în, istoriografie, ambele căi pot fi fertile, conducând la descoperiri omologabile, cu condiţia de a se ocoli tezismul (în primul caz) sau o prea marcată circumscriere empirică, ce ar limita generalitatea susţinerilor teoretice (în cel secund). în cazul celor doi istorici clujeni, teoretizarea proprie se face în marginea activităţii de gen profesate de istoricii francezi ai Şcolii Analelor. Prin urmare, se poate spune că tentativele lor cu un conţinut metaistoric sunt „de gradul doi", prelucrând rezultatele obţinute în istoriografia hexagonală cu un vădit scop didactic, de prezentare destinată publicului românesc - specializat şi larg cultural -, dar şi propunându-le cercetătorilor ca pe o sumă de căi recomandabile. Avantajul unei astfel de întreprinderi este cel al prezentării sintetice şi selective, în jurul câtorva dintre marile arealuri ale „noii istorii", prin prelucrarea unor lecturi de ani de zile. Totodată, demersul soţilor Nicoară scoate de sub semnul exotismului - ceea ce nu este puţin -, în continuarea începuturilor operate de alţii (mai ales de Al. Duţu), nişte teritorii profesionale la care profesioniştii autohtoni priveau cu o anume neîncredere. Dezavantajul însă este acela al limitării originalităţii - poate mai puţin importantă într-un asemenea caz - şi al limitării proprii la Palierul unei abordări descriptive, mai puţin permeabile la limitele modelului. Aşa, de pildă, s-ar fi putut remarca, fie şi în treacăt, că ultimul deceniu a nuanţat problematica mentalităţilor, îndemnând la mai multă prudenţă decât înainte. Concepte precum „mentalitate colectivă", „contagiune mentală", „conjunctură mentală" ş. a. au fost '°losite adeseori fără o interogaţie mai aprofundată, deşi ele trimit în m vădit la psihologia individului şi la cea colectivă, de care nu se

poate face cu nici un chip abstracţie. De la psihanaliză la psihologia cognitivă, diversele şcoli din interiorul acestei discipline au abordat chestiuni de relevanţă pentru demersul orientat în direcţia menţionată, iar abordarea lor critică, din perspectiva istoricului, este indispensabilă. Esenţială ar fi şi abordarea unora dintre direcţiile cercetării filosofice, în primul rând aşa-numita *philosophy of mini* („filosofia minţii"). în fine, ar fi binevenită şi o intrare în dialog cu o altă ramură a istoriografiei, venită de peste ocean, anume psihoistoria, cu preocupări similare de descifrare a mecanismelor şi faptelor istorice. Cât despre sociologie, o simplă răsfoire a manua-lului semnat de Anthony Giddens *(Sociologie,* ed. a IlI-a, Bucureşti, Ed. AII & CEU, 2001) oferă imaginea surprinzătoare a regăsirii cvasi-totalităţii arealurilor recomandate de soţii Nicoară, dar tratate alt-minteri, în parte, într-o altă tradiţie cunoscătoare, obligând la lectură.
Problema este însă că însuşi conceptul de „mentalitate" îşi găseşte greu echivalenţele în istoriografiile

anglo-saxone şi nelatine. în SUA, pentru zona acoperită de acest termen se foloseşte, cu destulă aproximaţie, formula *pattern of behavior,* pusă în circulaţie de reprezentanţii aşa-zisei Şcoli din Chicago. Iată de ce, aceste limite -care sunt ale istoriografiei europene, în general, nu doar ale lucrărilor semnate de Toader Nicoară şi Simona Nicoară - îndeamnă la o abordare interogativ-critică mai curând decât la simpla expunere. Dar, la drept vorbind, acelaşi lucru se poate spune şi despre conceptul mit, îndelung uzitat în câmpul studiilor socio-umane, într-o pluralitate de lecturi, însă fără o definiţie necontroversabilă, deocamdată.

Mai norocos, conceptul de „imaginar" a reuşit să se impună şi în ţările de limbă anglo-saxonă, dar şi în cazul lui mai rămân încă multe de lămurit. Chestiunea este crucială, fiind un soi de punct arhimedic ce poate răsturna viziunea tradiţională despre obiectivitatea şi subiectivitatea istoriei. Pentru a fi aprofundată mai mult decât o permit concluziile, totuşi, întemeiate empiric, fără a se asuma - iarăşi - achiziţiile psihologiei şi, mai cu seamă, ale filosofiei, s-ar cere o explorare a modului de constituire a realităţii, diferenţa dintre realităţile naturale şi cele „instituţionale", cum le numeşte John Searle. Un asemenea fundal teoretic este mai mult decât necesar pentru a încadra cercetările antropologico-literare ale lui Gilbert Durând, cele de antropologie politică şi istorică ale lui Raoul Girardet şi tentativele Evelynei Patlagean de a defini imaginarul istoric.

în mod evident însă, prin însuşi faptul că aduc în atenţie, într-o manieră profesionistă, aceste câmpuri de interes, Simona Nicoară ş[1]

.

Toader Nicoară fac un serviciu istoriografiei române din această etapă, contribuind la racordarea acesteia la dezbaterea de idei internaţională în domeniu, informând documentat şi stârnind combativitatea istoricilor tradiţionalişti. Rezultatele s-au şi putut vedea deja, în polemicile iscate de demersurile istoriografice ale lui Lucian Boia, care au stimulat, tocmai printre istoricii ardeleni, reacţia cea mai netă (volumul *Istoria, adevărul şi miturile,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2002), poate şi fiindcă aici domeniul „noii istorii" este cultivat asiduu de colegii mai tineri ai lui Ioan-Aurel Pop. Anul 1996, când apăreau prima formă a antologiei lui Toader Nicoară şi volumul scris de el în colaborare cu Simona Nicoară, a fost şi momentul publicării de către Sorin Miru şi Florin Gogâltan a volumului colectiv *Viaţă privată, mentalităţi colective şi imaginar social în Transilvania,* (alcătuit în' 1995, dar purtând pe pagina de titlu inscripţionat ca dată a tipăririi intervalul 1995-1996).

36. TEOLOGIA TRECUTULUI

Deşi format în aceeaşi ambianţă universitară a Facultăţii de Istorie a universităţii clujene, mai tânărul Ionuţ Ţene a debutat editorial, în câmpul istoriografiei, cu un volum intitulat, ambiţios, *Reflecţii critice despre o teologie a istoriei* (Cluj, Ed. Napoca Star, 2001). El merită să fie menţionat aici nu doar pentru că este prima carte în care un tânăr autor clujean din actuala generaţie încearcă o meditaţie teoretică asupra sensului istoriei, ancorând-o - după un model transparent (cartea cu un nume cvasi-identic a lui Henry-Irenee Marrou a apărut în traducere românească în anii 90) - într-un teritoriu modelat de Providenţa divină, ci şi fiindcă ea este ancorată într-un cu totul alt orizont de meditaţie decât lucrările pomenite anterior. Din păcate, stăruinţa într-o ambianţă bibliografică eclectică alcătuită din titluri de valori dintre cele mai diferite, ca şi serul de probleme îmbrăţişate - de la chestiuni cu caracter general la unele de o îngustime localistă surprinzătoare -, ca şi lipsa unei coerenţe în construcţia cărţii reduc importanţa reflecţiilor lui Ionuţ Ţene la un şir de conspecte aproximative, structurate fără o prea mare coerenţă, *ad usum delphini.* De fapt, meditaţia lui Ionuţ Ţene rămâne ilustrativă mai mult pentru maniera şi sursele livreşti ale unei gândiri în plină formare, care încă mai oscilează între lucrurile de altitudine valorică, cele nesigure sub raport axiologic şi opţiunile neomologabile. Rămâne

de înregistrat, totuşi, că poziţia autorului este una naţiona-listă,[2] ortodoxistă, inspirată de gânditori precum Berdiaev şi Al. Mironescu. în acest fel, autorul - activ pe scena publicistică clujeană - reprezintă o direcţie care, este periferică în contextul istoriografie în care survine. Ea ar putea fi evocată în termenii unui conservatorism naţionalist şi ortodoxist care a fost confundat, atunci când s-a manifestat sub aspecte activist-civice, în cadrul Societăţii „Petru Maior" sau al Societăţii „Sarmizegetusa" ■ - prin declaraţii belicoase şi fără acoperire de sprijinire a sârbilor în confruntarea cu NATO şi cu propunerea de mutare a capitalei româneşti la Alba Iulia -, cu un legionarism renăscut. Este o recepţie publică exagerată, cum sunt multe la noi, dar ea surprinde pericolele unor delimitări insuficiente şi a unor adeziuni imprudente sau care n-au fost explicitate destul. Oricum ar sta lucrurile

sub acest raport, Ionuţ Ţene apare ca un naţionalist romantic, tracizant, vehement în reacţii, încercând - în linia altor autori, minori şi fără o formaţie de specialitate (N. Miulescu, Dumitru Bălaşa, Pavel Coruţ) -, să argumenteze mariajul dintre tracism şi ortodoxie, ori dintre biserica răsăriteană şi statul român, într-o formulă hibridă ce-i număra printre precursorii ei cei mai prestigioşi pe M. Eminescu şi Mircea Eliade. El nu recuperează însă şi linia esoterică a acestui tip de cuplaj caracteristic dreptei, pe care, totuşi, l-au cultivat la noi, pe linia guenonismului şi la cota cea mai înaltă atinsă printre români, un Vasile Lovinescu sau un Vâlsan. în acest fel, autorul se menţine printre iubitorii main stream-ului acestei direcţii, care i-a numărat şi pe unii dintre istoricii exilului românesc (E. Lozovan şi Al. Busuioceanu) şi care astăzi face din nou ravagii în zona neprofesionismului prin iniţiativele lui Napoleon Săvescu şi ale aliaţilor lui (istorici cu acte în regulă, însă cu prestaţii cu torul neconvingătoare: Mircea Dogaru, Nicolae Copoiu, D. Iscru, Viorica Enăchiuc ş. a.).

37. DIDACTICA MAGNA

Demersul conjugat al Simonei şi al lui Toader Nicoară a fost inspirat de lecturile asidue din producţia istoriografică franceză. (Nu este întâmplător că Toader Nicoară a pregătit un doctorat în cotutelă a cărui conducere a asigurat-o, în Franţa, experta în istorie românească, Catherine Durandin. Acesta a fost prilejul unei ample colaborări care, în anii din urmă, a inclus traducerea culegerii de studii a expertei în limba română, tocmai prin efortul discipolului ei, şi publicarea &[1]

128

variantă franceză, la Ed. L'Harmattan, în 2002, a monografiei despre Transilvania a lui Toader Nicoară) Un alt membru al şcolii istoriografice clujene, Adrian Pop, şi-a manifestat interesul pentru domeniul metateoretic pornind însă invers, de la tradiţia autohtonă. Teza lui de doctorat, *O fenomenologie a gândirii istorice româneşti. Teoria şifdosofia istoriei de la Hasdeu şi Xenopol la lorga şi Blaga* (Bucureşti, Ed. All, 1999), a fost prilejul realizării unei panorame vaste, minuţioase, a reflexivităţii de gen a istoricilor români din modernitate. Dacă aceasta nu a condus la structurarea explicită a unei viziuni proprii autorului asupra istoriei gândirii metaistorice româneşti, a oferit, în schimb, un auxiliar didactic util şi o trecere în revistă menită să deschidă apetitul specialiştilor în studiul trecutului.

Atât contribuţiile soţilor Nicoară, cât şi cea a lui Adrian Pop au, cum am spus deja, o importanţă deloc neglijabilă pentru perpetuarea istoriografiei şi a interesului pentru ea. Toţi trei sunt încadraţi în învăţământul universitar - ultimul la Bucureşti, într-un institut -, ceea ce poate explica vocaţia lor pedagogică, dacă nu cumva aceasta a precedat şi motivat angajările lor în direcţia învăţământului de nivel academic.

O primă iniţiativă didactică ce depăşea eforturile personale, reunind mai multe nume, a fost cea a lui Sorin Mitu, Toader Nicoară, Nicolae Bocşan şi Vasile Vese. Echipa, reunind patru dascăli - dintre care, primii erau foşti studenţi ai ultimilor -, a furnizat studenţilor un *Manual multifuncţional de istorie modernă a României* (Cluj-Napoca, PUC, 1998). Prin natura sa multifuncţională, noul manual se dovedea polemic în raport cu abordările trecute şi, mai ales, inovativ sub raport pedagogic. Epuizat repede, datorită editării într-un tiraj mic, manualul a rămas, din păcate, să circule doar în mediile academice clujene, interzicându-şi astfel succesul la care avea dreptul să spere. Se remarcă, cu acest prilej, continuitatea de preocupări a lui Toader Nicoară, care a efectuat translaţia de la teorie la aplicarea didactică a acesteia. Totodată, este de notat şi afirmarea unei vocaţii similare a lui Sorin Mitu, care a fost continuată şi în anii ce au urmat

Cel care, dintre toţi tinerii istorici ai momentului de după 1989, 'Şi desfăşoară activitatea chiar în interiorul unei catedre de metodică, 'iind specializat în predarea istoriei, este însă Călin Felezeu. în această calitate, el a elaborat o *Didactică a istoriei* (Cluj-Napoca, PUC, 2000), care trece amplu în revistă obiectivele educative ale disciplinei de [lr]>văţământ istorie, metodele de predare ale acesteia, procesul şi Mijloacele de învăţământ în studiul istoriei, activităţile auxiliare legate

129

de cunoaşterea trecutului ş. a. Adrian Pop, care a produs un volum de analiză a filosofiei istoriei la români, nu s-a implicat încă în expunerea sistematică a modalităţilor optime de predare a istoriei, interesându-se astfel de un alt versant al meseriei. Toader Nicoară, în schimb, a făcut-o. El a coordonat, împreună cu o altă colegă clujeană, Rusz-Fogarasi Eniko, şi cu istoricul ieşean Alexandru-Florin Platon, publicarea cărţii lui Allan Booth şi Jeanne Booth, *învăţarea activă* (Cluj, EFES, 2000), menită să ofere oamenilor de meserie din domeniu îndreptarul modern de care ar putea avea nevoie. Dacă o gândire didactică în marginea istoriei există la Cluj, cum s-a văzut, interesându-se inclusiv de achiziţiile străine cele mai recente în domeniu, cel mai mare răsunet 1-a avut însă un manual pentru

clasa terminală a liceului produs de cinci istorici tineri clujeni. Deşi echipa lui Sorin Mitu, alcătuită din Lucia Copoeru, Ovidiu Pecican şi fraţii Liviu şi Virgiliu Ţârău, a alcătuit pentru toamna anului 1999 două manuale, pentru clasele a Xl-a şi a XII-a, abia al doilea, interesând, în esenţă, istoria românilor, a stârnit valuri. Cum în cuprinsul acestei cărţi am analizat şi scandalul stârnit de manualul clujenilor, nu insist aici asupra chestiunii. Manualele alternative de la Sigma - *Istorie* pentru clasele a Xl-a şi a XII-a - elaborate sub coordonarea lui Sorin Mitu au cunoscut fani şi detractori, deopotrivă. Analiştii - precum Mirela Luminiţa Murgescu - s-au aplecat retrospectiv asupra lor, căutând să înţeleagă atât resorturile succesului, cât şi, mai cu seamă, pe cele ale respingerii brutale şi radicale, materializată, în cele din urmă, într-un ordin ministerial de interzicere a folosirii sale în şcolile româneşti.

38. DIVERSIFICARE ORIZONTALĂ ŞI VERTICALĂ

Dacă, în general, atunci când se vorbeşte despre meseria de istoric, se insistă mai cu seamă asupra pregătirii specifice ■* cunoaşterea ştiinţelor auxiliare ale istoriei, familiarizarea cu metoda comparatistă, bunul contact cu metodele cantitative şi cu cele calitative din câmpul disciplinelor socio-umane -, este doar pentru că, în analiza prestaţiei istoricului experţii verifică, îndeobşte, minima rezistenţă. Cu alte cuvinte, dacă ştii limba izvoarelor, suficientă diplomatică pentru a descifra documentele, dacă faci faţă căutării specializate în arhive şi prin fişierele bibliotecilor, dacă, după toate acestea, poţi aşterne, într-o naraţiune mai mult sau mai puţin coerentă şi relativ conformă <*M* normele curente ale gramaticii, astfel încât cineva să-ţi publice textul astfel produs, te poţi numi istoric. Nimeni nu a fost dat afară din cercurile specialiştilor fiindcă în afară de aceste cunoştinţe - elementare pentru meserie, să ne înţelegem - nu a posedat şi altele.

Este mult mai greu să întâlneşti, în schimb, estimări ale profesionalismului istoricului la etajul superior al pregătirii sale. Lucrul este explicabil, deoarece insul care evaluează trebuie să ştie cel puţin la fel de mult precum cel evaluat. Or, când lucrurile stau altfel... în orice caz, performanţa istoricului în meserie trebuie judecată nu doar după abilitatea sa de a descifra izvoare şi de a restitui date şi evenimente mai puţin sau deloc cunoscute. Ea se referă şi la viziunea sa asupra trecutului, singura care îi permite să înţeleagă ce ar fi de făcut cu cariera de informaţii pe care a dezvăluit-o publicului. De aceea, chestiuni precum orizontul teoretic, accesul la cât mai multe şi mai recente cuceriri în domeniul metodologiei nu sunt deloc superflue. Tocmai dimpotrivă, ele permit stabilirea nivelului de performanţă al protagonistului.

Trecerile în revistă de mai sus, referitoare la strădania editorială românească din ultimul deceniu şi ceva de a pune la dispoziţia experţilor şi a publicului cultivat unele dintre cele mai interesante teorii despre trecut, ca şi strădaniile de alimentare a dascălilor cu îndreptare didactice şi pedagogice, au avut darul de a evidenţia oferta pieţei autohtone în domeniu. Surprinderea, atâta cât mi-a stat în putinţă, a uriaşei schimbări de paradigmă ai cărei protagonişti suntem astăzi, a avut şi ea rolul de a situa mai bine, în contextul evolutiv al cunoaşterii contemporane, înnoirea istoriografică avută aici în vedere. Pe un asemenea fundal, stimulaţi de lecturi şi contacte cu gânditori străini, istoricii ardeleni s-au văzut aduşi, nu o dată, în situaţia de a medita ei înşişi la chestiunile de teorie şi de metodă, la locul meseriei lor în ansamblul disciplinelor socio-umane şi la felul în care meseria de profesor de istorie poate fi profesată mai bine. între filosofia şi teologia istoriei, între epistemologie şi practică istoriografică, între cercetare şi didactică, destinele individuale şi de grup ale membrilor noii şcoli transilvănene de istorie se întreţes după reţete proprii, nu de puţine ori originale.

Un lucru este însă sigur, fiind valabil pentru toţi protagoniştii "oului val. Contextul ştiinţific şi istoric s-a modificat dramatic. Deşi nu [s]-a instituit o ruptură în raport cu generaţia istorică anterioară, semnele noului sunt de multe ori agresiv vizibile. Nu este de mirare, în aceste condiţii, că ele ajung să stârnească reacţii de adversitate,

animozităţi, respingeri ori adeziuni violente. Dispariţia cenzurii ideologice, liberalizarea producţiei intelectuale şi a pieţei de carte (în anumite limite chiar şi a pieţei manualelor şcolare, unde oferta a

ajuns să fie plurală), accesul la filosofii ale istoriei profund diferite între ele, contactele cu profesioniştii străini şi stagiile în arhive, universităţi şi biblioteci occidentale au stimulat diferenţierile la nivelul concepţiilor profesate şi al modalităţilor de sondare a surselor. Nici naraţiunea istorică nu mai este aceeaşi, de la un profesionist la altul, criteriile profesionalismului diferind, de la un câmp de investigaţii la altul şi fiind rezultatul unei negocieri, tacite ori sonore, între deţinătorii puterii simbolice şi administrative, pe de o parte, şi noii veniţi, care exercită o redutabilă presiune "de jos" asupra primilor.

în capitolul pe care aceste rânduri îl încheie m-a preocupat tocmai orizontul teoretic şi metodologic dinspre care vin ecouri, foarte discrete uneori, evidente, alte ori, ce remodelează nu doar textul istoricului tânăr - produsul muncii sale -, ci poate mai ales gândirea, maniera de tratare ce prezidează naşterea textului. Desigur, există şi alţi factori care conduc către modificările semnificative despre care pomenesc aici. Dincolo de cei "endogeni" urmăriţi deja, sunt de luat în considerare, cel puţin la fel de serios, şi cei "exogeni", ţinând de contextul de viaţă în care se desfăşoară biografia istoricului. De cei mai vizibili dintre aceştia - anume, crizele publice majore ale ultimului deceniu şi ceva din România (şi încă numai acele crize cu efecte asupra evaluării moştenirii trecutului) - mă voi ocupa în capitolul următor.

Capitolul V: MIT, ISTORIE, SCANDAL

39. **SCANDALURI ISTORICE**

Prima jumătate a anilor '90 a fost dominată mai curând de scandaluri politice, având în centrul lor continuitatea activităţii serviciilor secrete ceauşiste ori a unor personalităţi aflate în legătură cu acestea. Descoperirea la Berevoieşti, în plină pădure, a unui morman de dosare ale Securităţii considerate minore şi abandonate de gestionarii lor, dezvăluirile cu privire la trecutul lui Virgil Măgureahu, scandalul tentativelor de racolare ale căpitanului Soare ori' supravegherea şi "încadrările informative" de tipul celor evidenţiate de dosarul "Terasa Anda" s-au succedat cu repeziciune, confiscând ■ semnificativ avanscena vieţii noastre publice. Nu este de mirare că dezbaterea istorică a făcut, tocmai din această cauză, a priorităţii nevoii de a face ordine în moravurile publice şi în viaţa noastră politică, mai puţină vâlvă acum decât după 1996.

Alegerile din toamna lui '96 au propulsat primul guvern fără fundal comunist la conducerea ţării, şi de acest eveniment s-au legat speranţele unei secţiuni deloc neglijabile din masa cetăţenilor României. Printre multiplele şi gravele deziluzii prilejuite de legislatura încheiată în 2000, s-au înregistrat însă şi semnificative ameliorări ale cadrului de viaţă publică din România. Că a fost astfel o dovedeşte seria seismelor de conştiinţă trecute în revistă de Lucian Boia, dese şi de mare rezonanţă socială. Amploarea lor şi iuţimea cu care s-au succedat indică indubitabil în ce măsură şi cu ce viteză au provocat noile guverne din timpul preşedinţiei lui Emil Constantinescu crize de conştiinţă la nivelul populaţiei, solicitându-i acesteia părăsirea tradiţionalei pasivităţi, reacţia la provocările zilei, revizuirea propriilor concepţii de viaţă. Acum abia au răzbătut în Prim-plan chestiunile legate de reprezentarea trecutului, căci abia acum pericolul insuficientei decomunizări a instituţiilor statului a Părut, pentru un timp, înlăturat definitiv. O trecere în revistă °xhaustivă a cazurilor de inflamare a presei şi politicienilor din România din perspectiva legăturii acestora cu reprezentarea

1

tradiţională a trecutului lipseşte deocamdată. Prima tentativă de acest fel pare să-i revină, totuşi, lui Lucian Boia.

Astfel, în introducerea sa la a doua ediţie a volumului propriu *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* istoricul bucureştean examinează câteva dintre marile scandaluri publice care au electrizat societatea românească în anii '90. Autorul are însă în vedere doar anii 1997-2000. Un prim asemenea scandal 1-a provocat însăşi cartea despre care este vorba, devenită curând faimoasă prin ceea ce s-a considerat a fi acţiunea de demitizare şi demistificare a trecutului nostru. Pe aceeaşi listă mai figurează însă şi

scandalul declanşat de aniversarea lui Mihail Eminescu, disputa despre anii interbelici şi comunismul, sindromul Kosovo (sau disputa în legătură cu atitudinea României în criza iugoslavă), polemica privitoare la pretenţia Bisericii Ortodoxe de a fi considerată biserică naţională, "ameninţarea" federalistă şi, în fine, scandalul manualelor alternative. Cum se vede, nu toate aceste -destul de multe şi de dese - scandaluri sunt legate direct şi vizibil de imaginea trecutului nostru, chiar dacă toate implică şi punerea în criză a acesteia. Scandalul Eminescu ar părea să privească mai curând ierarhia literară şi valorizarea ei, în timp ce problema kosovară ori chestiunea federalistă (aceasta din urmă cu urmări în episodul propunerii de regionalizare a României, din decembrie 2001) au aerul că vizează mai curând sfera politicii externe şi a administrării interne a statului român. în orice caz, lista acestor prize sincopate de conştiinţă înregistrate la nivelul întregii noastre societăţi poate fi şi trebuie completată pentru perioada 1990-1996, măcar, cu acele momente care au atingere directă cu activitatea de reevaluare a tretului comun. Astfel, s-ar cuveni amintită iniţiativa unui grup de intelectuali de a-i cere, imediat după revoluţie, patriarhului Teoctist să părăsească şefia Bisericii Ortodoxe şi dezbaterea - nicicând deplin rezolvată ori abolită - cu privire la restituirea bunurilor confiscate de statul comunist Bisericii Greco-Catolice. Ambele chestiuni fac parte, de fapt, din unul şi acelaşi scandal: cel al nevoii de decantare a Bisericii Ortodoxe în raport cu exigenţele noilor provocări istorice şi cu climatul de libertate confesională restaurat. Un alt scandal a fost cel referitor la minorităţile sexuale. Sub aparenţa lui de dezbatere cu privire la moralitate, a fost vorba mai curând despre toleranţa reală existentă în societatea românească şi, din alt unghi, despre limitele dorinţei noastre de racordare la Uniunea Europeană.

Dacă dezbaterile au luat în fiecare dintre cazuri forma unor scandaluri publice, la aceasta nu au contribuit numai dorinţa presei de a inflama prin ştiri de senzaţie ori temperamentul nostru latin, ci şi faptul obiectiv al unei ieşiri bruşte de sub presiunea tăcerii controlate de decenii. Scandalurile sunt o formă rudimentară şi brutală, nenuanţată, de manifestare a interesului pentru o problematică dată. Dar ele sunt în primul rând o părăsire a letargiei, o izbucnire în arena publică. Din acest punct de vedere, configurarea atâtor scandaluri în România anilor '90 trebuie salutată ca semnal al unei dinamici de revenire la normal, ca o reconfigurare a sferei opiniei publice şi a societăţii civile.

Pentru profesioniştii investigării timpurilor de odinioară, scandalurile care au interesat istoria au valoarea unor benefice seisme. Ele îi obligă la o priză neîntârziată de conştiinţă, la decantarea propriei concepţii şi la formularea - fie şi în intimitate - a unei profesiuni de credinţă istorică. în orice caz, asemenea contexte somează la clarificări conceptuale, tematice şi metodologice, permiţând o mai clară situare în câmpul abordărilor. Un singur exemplu, aici: curajul de a aborda chestiunile legate de naţiune şi naţional, real câtă vreme ideologia oficială comunistă - a internaţionalismului proletar din anii '50-'60 ar fi încercat să escamoteze evoluţiile respective, devenea aliatul naţional-comunismului ceauşist în anii '80 şi al intoleranţei etnice a tranziţiei în anii '90, dacă istoricii care o profesau nu-şi luau precauţia de a preveni şi asupra limitelor (reale) ale naţionalismului. Sigur, s-ar putea contraargumenta că vreme de câteva decenii problematica naţiunii fiind prohibită, abia acum se puteau deschide şantiere pentru studiul acesteia. O asemenea obiecţie este, fără îndoială, de luat în considerare cu toată bunăcredinţa. Dar asta numai cu condiţia ca demersurile în respectivul domeniu să fie conduse de un autentic spirit critic apt nu doar să elogieze, ci şi să sublimeze limitările şi carenţele - obiective şi conjuncturale - ale construcţiei modelului naţional; ceea ce prea rareori s-a întâmplat şi se întâmplă.

40. BĂTĂLIA DIN JURUL MITURILOR

înainte de 1989 istoricul bucureştean Lucian Boia era mai puţin cunoscut acasă decât în Franţa, unde îşi tipărise o serie de lucrări de ifnagologie şi istoria mentalităţilor. Acest expert în problemele

trecutului - fără îndoială cel mai publicat peste hotare dintre' specialiştii români în viaţă - urma să marcheze o cotitură în analiza reflectării istoriei trăite prin lucrarea din 1997 Istorie şi mit în conştiinţa românească. Specifică erei postideologice, tentativa lui era una de descifrare a resorturilor care au condus la "falsificarea" (prin omisiune, îngroşare ori estompare) a faptelor, proceselor şi protagoniştilor vremurilor de odinioară. Că o asemenea nevoie plutea deja în aer o dovedeşte tocmai primirea de care s-a bucurat volumul lui Lucian Boia, reeditat şi tradus (în maghiară) deja. Constatarea necesităţii obiective de împrospătare a perspectivei şi discursului nu doreşte în nici un fel să minimalizeze meritele viziunii şi scriiturii autorului. Ea sublinia doar unul dintre factorii sociologici ai acestui succes de stimă şi, totodată, de casă (observat de dl. Boia însuşi). "Ceva nu era în regulă cu

istoria învăţată generaţii de-a rândul. Dar ce anume?" Drept răspuns, specialistul pomenea "capcanele ideologice ale reconstituirii trecutului", şi observa că "Vorbind despre istorie, oamenii vorbesc despre prezent, despre ei înşişi". în cartea menţionată, "Nu doar istoria era în discuţie, ci cultura românească în ansamblu şi conştiinţa de sine a românilor".
Dintr-o dată, atât cercul restrâns al iniţiaţilor, cât şi acela, mai larg, al cititorilor de cultură erau silite să se confrunte cu realitatea că... împăratul e gol. Şi, deşi noutatea aceasta fusese demult enunţată pe alte meleaguri (de un Paul Veyne, de exemplu, între timp tradus şi în română), frisonul constatării că istoria noastră nu face excepţie a străbătut întreaga societate autohtonă. Dintr-o dată, comunitatea istoricilor, împărţită, până atunci, mai curând în conformitate cu orgoliile regionale ale membrilor diverselor şcoli (de la Bucureşti, Iaşi şi Cluj) s-a trezit divizată în funcţie de disponibilitatea ei de înnoire metodologică şi de regândire a scopurilor proprii.
Nici tinerii istorici clujeni nu au făcut excepţie de la această regulă. Ei s-au văzut curând divizaţi de acceptarea, respectiv respingerea evidenţei că istoriografia presupune verdicte condiţionate de prezent, de ideologiile lui şi că, la urma urmei, adevărurile ei sunt relative. Este, de exemplu, interesant de văzut cazul primului contingent afirmat în jurul anului 1990, cei trei prieteni care îşi propuneau să editeze documentele haţegane, adâncind astfel cunoaşterea trecutului în limitele unui perimetru geografic bine delimitat. I-am numit pe Ioan Drăgan, Ioan Aurel Pop şi Adrian Andrei Rusu. în timp ce primul dintre ei, devenit - la vremea apariţiei
cărţii director al Arhivelor clujene - se replia prudent în zona unei investigaţii pozitiviste despre nobilimea transilvană de • origine română, rămânând astfel în afara dezbaterii, ceilalţi doi optau spectaculos pentru una dintre taberele proaspăt conturate. Adrian Andrei Rusu, cantonat în zona arheologiei medievale, găsea, totuşi, prilejul să creioneze exigenţele unui nou mod de a scrie istoria (vezi *Steaua,* nr. 10, 2001), propunând chiar constituirea unor noi ramuri ale disciplinei (castelologia, monasteriologia). Cum am discutat deja opţiunile lui novatoare atunci când vorbeam despre formulările programatice ale istoriografiei tinere de la Cluj, nu voi reveni aici. în schimb, colegul şi prietenul lui, Ioan Aurel Pop, merită o privire mai atentă. într-un recent articol dedicat lui Mihai Viteazul, autorul observă că: "Popoarele, comunităţile, naţiunile, etniile etc. au nevoie de mituri, legende, eroi şi simboluri ale identităţii lor şi îşi făuresc, astfel de reprezentări cu voia sau fără voia unor teoreticieni. Nu există mituri, simboluri, legende etc. naţionale bune sau rele, benefice sau. nefaste pentru integrarea noastră europeană, după cum le cataloghează unii exegeţi ai lor. Există însă interpretări forţate şi pledoarii *pro domo,* care pun unele fapte şi persoane ale trecutului în serviciul unor fapte sau idei malefice. Acestea trebuie evitate şi denunţate, dar respectivele fapte sau personaje nu trebuie condamnate şi excluse din istorie, fiindcă ele nu au nici o vină. [...] Istoricul are însă obligaţia profesională să caute realitatea, să reconstituie trecutul, în măsura în care poate, niciodată la modul absolut, dar cât mai aproape de real. Adevărul total este apanajul divinităţii, oamenii limitându-se la adevăruri parţiale şi relative. Istoricul trebuie să caute acest adevăr, căci altminteri, punând pe prim-plan imaginaţia, intră în sfera artelor şi-şi dislocă statutul meseriei". Asemenea observaţii nu îl împiedică pe Ioan Aurel Pop să se ocupe exact de acele aspecte ale trecutului care au făcut gloria naţionalismului, romantismului eroic şi care îl definesc pe autor mai curând ca pe un tradiţionalist. într-o monografie apărută în 1998 el a încercat să legitimeze existenţa unei naţiuni române în evul mediu, în timp ce volumul *Geneza medievală a naţiunilor moderne (secolele XIII-XVI),* din acelaşi an, credea că poate descifra acelaşi tip de realităţi într-un areal mai larg european. Lucian Boia a fost cel care a combătut această opinie, susţinând că "... naţiunea se prezintă tocmai ca o mare solidaritate (care le înglobează şi le subordonează pe toate [c]elelaite) şi nu ca amalgam de mici solidarităţi" *(Istorie şi mit...,* ed. a "-a, Bucureşti, 2000, p. 25) Cu puţin înainte, I. A. Pop se străduise să
136

1

137
argumenteze şi existenţa unor "state incipiente" româneşti în secolele IX-X *(Românii şi maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval îm Transilvania,* Cluj, 1996), dar conceptul nu stă în picioare, iar demonstraţia concretă nu îl slujeşte. Fără a intra în amănunte, deocamdată, este de observat că

eforturile argumentative ale autorului merg în aceeaşi direcţie cu cele dinainte de 1989, când strădania istoriografiei oficiale era asertarea, în pofida evidenţelor, a vechimii coeziunii etnice pe aceste meleaguri şi a existenţei unei statalităti proprii (încă înainte cu 2050 de ani, în vremea lui Burebista). La acestea se adaugă şi gustul pentru personalităţile charismatice ale trecutului. Iată ce crede Ioan Aurel Pop despre "Mihai Viteazul şi destinul său istoric" *(Steaua,* an. LII, nr. 7-8, 2001, p. 23-25) „Mihai Viteazul nu a făurit România modernă, dar, întâmplător sau instinctual, a prefigurat o cale de urmat care s-a dovedit viabilă până în prezent. Fapta sa a fost într-un fel validată de istorie, după circa trei secole. [...] Pentru stilul de evoluţie a naţiunii roinâne din secolele XIX-XX, Mihai Viteazul este un simbol naţional, un erou naţional, aşa cum au toate naţiunile. El nu este un mit, fiindcă orice mit presupune şi o componentă fantastică, nu doar imaginară. Or, Mihai nu este prezent în conştiinţa intelectuală românească ca supraom, ca zeu mort şi înviat ori dăruit cu ubicuitate. Poporul, plecând de la anumite calităţi ale domnului, 1-a plasat în legendă, cum a făcut cu multe memorabile figuri, dar aceasta este o altă chestiune. [...] Nu credem că Mihai Viteazul, privit şi prezentat corect ca personalitate istorică şi erou (simbol) naţional românesc, poate fi o piedică în integrarea europeană a României. Dimpotrivă, ca erou al creştinătăţii şi luptător în cadrul Ligii Sfinte, adică al unei alianţe europene, Mihai este şi un precursor al Europei unite de azi. Numai că această Europă este deocamdată un ideal, iar România - cu cele bune şi cu cele rele - o realitate." Cum se vede, I. A. Pop se aliniază cu multă înţelegere nevoii comune de sacralizare a actorilor avanscenei istorice, găsind destule argumente pentru aceasta. Efortul său nu se anunţă, în acest punct, ca unul de cunoaştere istorică mai aprofundată, ci mai curând ca o conformare de tip populist la trăirile înregistrate la nivelul majorităţii mai puţin instruite a populaţiei.

138

41. ISTORIA TRANSILVANIEI SE JUDECĂ LA... PARIS

Un popas succint merită polemica legată de lansarea la Paris a ediţiei franceze a *Istoriei Transilvaniei* realizată de Academia Maghiară de Ştiinţe, în aprilie 1992. Versiunea în trei volume, tipărită în limba maghiară în anii '80, circulase în manuscris printre istorici, şi unii dintre ei, ca şi câţiva scriitori, criticaseră optica maghiară asupra Ardealului în reviste şi volume colective. De astă dată invitaţia către istoricii români venea din partea lui Jacques Le Goff - devenit ulterior doctor honoris causa al universităţilor din Bucureşti şi Cluj -, şi se referea la realizarea unui dialog de ţinută academică, cu istoricii maghiari, pe marginea acestei cărţi. Evenimentul s-a produs, Centrul de Studii Transilvane pregătind broşurile prin care se voia să se ofere o bază documentară contraargumentărilor româneşti, iar revista clujeană *Tribuna* tipărind principalele luări de poziţii ale experţilor noştri. Un alt periodic cultural din oraşul de pe Someş, *Apostrof,* a găzduit însă opiniile critice ale filologului Alexandru Nicolescu -prezent în public la lansarea pariziană -, referitoare la pregătirea întâlnirii şi la prestaţia delegaţiei române, şi reacţia criticului Ion Vartic. Drept urmare, polemica s-a încins în paginile *Tribunei* şi a inclus luări de poziţie ale protagoniştilor (loan-Aurel Pop, George Cipăianu) şi o revenire - sub formă de interviu - a lui Alexandru Nicolescu[1]. Importanţa întregii derulări a fost mare, în acel moment. Mai întâi, pentru că se redeschidea, pentru întâia oară în noile condiţii de după decembrie 1989, dosarul relaţiilor româno-maghiare la capitolul interpretării trecutului, acceptându-se dialogul deschis, pe teren neutru, la un nivel academic (şi nu vulgar propagandistic). Apoi pentru că acest lucru era adus de presa culturală cu promptitudine sub ochii publicului, rupându-se tradiţia cenzurii şi a discreţiei implicate până atunci de subiect. în al treilea rând, chiar dacă masa rotundă pariziană era surprinsă unilateral, doar prin intermediul reproducerii poziţiilor româneşti, discuţia nu a mai avut aspectul cosmetizat de

[1] în şirul reacţiilor interne semnificative la acest episod trebuie menţionat şi articolul lui Adrian Marino, "Criză de structură", apărut în *România Literară,* XXVI, 15, 22-28 aprilie 1993, dar reluat ulterior în volumul de autor *Politică* şi *cultură. Pentru o nouă cultură română.* Iaşi, Ed. Polirom, 1995, p. 208-219, unde autorul consideră că "Faptul că istoriografia romană n-a produs încă o lucrare de acest tip ţine, în mod evident, de o criză culturală specifică, acută" (p. 208). "

139

odinioară. Chiar printre români s-au înregistrat, cum s-a văzut contestări, semn că ideea unei viziuni unice, eventual oficiale, apunea.

Sunt însă de remarcat şi alte lucruri legate de episodul parizian. întâi este de observat că locul şi maniera în care se purta ea erau încărcate de conotaţii simbolice. Nu departe de Paris, în suburbiile acestuia şi, desigur, la Versailles, se purtaseră tratativele de pace de după primul război mondial şi se încheiase pacea care a consfinţit reorganizarea Europei. Franţa, Parisul, deci, erau saturate - din

punctul de vedere al ambelor echipe de istorici - de semnificaţii politico-istorice majore. Inutil de precizat că şi statutul capitalei franceze de centru cultural prin excelenţă al lumii, în vremea când Europa era încă puterea dominantă pe mapamond, chiar dacă astăzi o valoare mai curând istorică, vag periferizată prin emergenţa noilor capitale culturale (New York, Tokyo), atârna greu în balanţă. în plus, în conştiinţele echipei româneşti se mai sedimentase şi experienţa anului 1940, când o delegaţie - de astă dată politică - fusese trimisă să apere la Viena frontiera vestică a României, întorcându-se înfrântă. Propaganda română interbelică şi din timpul celui de-al doilea război mondial alesese, în virtutea vechiului prestigiu francez, limba vorbită pe malurile Senei pentru a-şi apăra poziţiile, într-o serie de lucrări bine documentate, însă răspunzând unor nevoi politice imediate. Cum Franţa a intrat destul de repede în rândul statelor învinse, iar franceza şi-a pierdut substanţial din forţa iradiantă, acest fapt trebuie interpretat ori ca un efect al vechii relaţii privilegiate dintre români şi francezi, ori ca lipsă de orientare pragmatică a propagandei româneşti din acea perioadă. în orice caz, printre cărţile editate atunci de Universitatea clujeană ajunsă în exil la Sibiu, nici una nu a apărut în limba engleză. Germana, italiana, dar în primul rând franceza au părut ca fiind mai potrivite artizanilor programului respectiv, deşi S.U.A. erau deja o prezenţă culturală şi politică sesizabilă în Europa, iar analiştilor nu le putea scăpa importanţa participării americane la derularea conflictului.

Pentru toate aceste motive, pregătirea participării româneşti la discuţia de la Paris, ca şi ecourile pe care ea le-a stârnit au fost, cumva, marcate de moştenirea trecutului[1]. La urma urmei, era vorba de cj

[1] A. Marino, *op. cit.,* p. 214: "O istorie tendenţioasă, polemică, făcută doar din "replici",' "demascări" şi "teze" oficiale, în stil pur publicistic, n-are cum să se impună, să fie recunoscută nici de specialiştii adevăraţi din ţară şi nici, mai ales, din străinătate Stihii violent, polemic, alarmist, demascator, foarte departe de principiul maiorescian "naţionalism în marginile adevărului", este însă din păcate mereu cultivat. [...] în astfel

..

simplă întâlnire pe teme comune între experţii români şi maghiari. Cum dispăruse însă de mult timp obişnuinţa acestor colocvii între cele două istoriografii vecine, momentul dobândea, prin forţa lucrurilor, caracterul unei întâlniri speciale, al unui eveniment de o importanţă deosebită. Şi cei care l-au pregătit şi susţinut - adevăraţi profesionişti, bine pregătiţi -, şi cei care l-au comentat de pe margine (jurnalişti şi oameni de cultură de calitate) şi-au manifestat opiniile în virtutea aceluiaşi tip de alertă, provenind din acelaşi tip de reprezentare. De fapt, convorbirea româno-maghiară mediată la Paris de Jacques Le Goff a marcat ieşirea discuţiilor pe teme istorice de sub umbrela opacă a oficialităţilor, scoaterea ei la lumină în arenă, pentru uzul publicului amator de cultură şi de o mai bună informare, începutul restituirii către istoricii ieşiţi de sub dominaţia ideologiei de extremă stângă şi a statalismului opresiv a problematicii şi uneltelor lor specifice. Că a fosjt aşa au confirmat-o, în anii următori, şi cooperările efective dintre cercetătorii români şi maghiari, fie că au fost finanţate de Fundaţia pentru o Societate Deschisă, fie că s-au derulat prin efortul catedrelor universitare specializate, fie că s-au materializat în volume colective de tipul celor coordonate de Florin Gogâltan şi Sorin Mitu *(Interethnische-und Zivilisations-beziehungen im siebenbiirgischen Raum,* Cluj, 1996),»ori Marius Diaconescu *{Nobilimea românească din Transilvania. Az erdelyi román nemesseg,* Sa tu Mare, 1997).

42. MITUL NAE IONESCU

A doua jumătate a anilor '90 a adus şi rediscutarea figurii lui Nae Ionescu. Filosoful şi şeful de şcoală al câtorva dintre "criterionişti" - M. Vulcănescu, C-tin Noica, E. M. Cioran -, maestrul lui M. Sebastian însuşi, ideolog tradiţionalist şi conservator al dreptei româneşti interbelice, apropiat al lui Carol al II-lea, o vreme, şi repliat în preajma Legiunii Arhanghelului Mihail, ulterior, ortodoxist şi filogerman în varianta antisemită, acest protagonist al scenei culturale interbelice a fost unul dintre "monştrii sacri" pe care intelectualitatea Postcomunistă s-a grăbit să îi recupereze. La izvorul acestei grabe stătea convingerea, în cele mai multe cazuri neverificată, că Nae ionescu a fost un mare gânditor a cărui memorie a fost ocultată

^ probleme, pentru edificarea opiniei ştiinţifice internaţionale, singura politică de dus [es]te *tom contra tom, carte contra carte,* în spirit strict ştiinţific".

datorită dictaturilor succesive, de la cea carlistă la aceea comunistă, cât şi pentru că omul însuşi optase pentru o oralitate socratică (greu de conservat în absenţa înregistrărilor audio-vizuale). De fapt, încă o dată, discutându-1 pe Nae Ionescu, se rediscuta epoca însăşi în care acesta şi-a lăsat amprenta, sperându-se într-o mai bună înţelegere a acesteia.

După reeditările de la "Humanitas" şi de la alte edituri -salutare ca act cultural câtă vreme puneau în

circulaţie un nume anterior interzis, însă având carenţa că nu însoţeau, cel mai adesea, textele cu studii critice care să încerce stabilirea mai corectă a locului autorului în peisajul culturii române dintre războaie -, a urmat analiza, într-una dintre abordările istorico-hermeneutice memorabile, eseista Marta Petreu demonstra că Nae Ionescu a utilizat bibliografie străină fără a face trimiteri explicite la autorii şi lucrările respective (Evelyn Underhill, de exemplu, dar şi O. Spengler). S-a vorbit în acest sens de plagiat, deşi termenul este întrucâtva excesiv, de vreme ce Nae Ionescu şi-a ţinut cursurile exclusiv oral, neasumând postura - şi nici rigorile - autorului de texte tipărite. Oricum ar fi calificată procedura, pasul a fost important pentru că el iniţia arheologia gândirii naeionesciene, permiţând observarea felului în care profesorul universitar îşi articula şi organiza gândirea. Curând, în vara lui 1995, revista *Dilema* a găzduit un grupaj de luări de poziţie împotriva lecturii Martei Petreu, care sancţionau "sacrilegiul", denunţând reaua voinţă şi pretinsa netemeinicie a demersului autoarei. Argumentele erau diverse, dar ceea ce este de reţinut aici, ca un adevărat semn al existenţei mitului, este iritarea cu care s-a încercat reprimarea gestului însuşi de aplicare critică - sub forma unei contribuţii de "sursologie" - la opera de curând scoasă de sub obrocul cenzurii ideologice. Este de remarcat, totodată, şi faptul că o revistă precum *Dilema,* care, încă din titlu, îşi mărturisea opţiunea indecisă - altfel spus: capacitatea neobosită de a pendula între mai multe posibilităţi, netrecând niciodată decis de partea uneia singure -, care urma peste puţin timp să cadă pradă atacurilor nesportive pentru că gazduise o suită de materiale ce propuneau un portret neortodox al lui Eminescu, dădea glas, de astă dată, mai cu seamă apărării lui Nae Ionescu. Propulsarea publicaţiei când înspre polul conservator, când către acela, să-i zicem, revizionist, arată, cred, într-un mod transparent cât de neclare erau - şi continuă să fie - lucrurile în câmpul de forţe intelectuale sub raportul poziţionărilor ideologice.

142

O analiză mai amplă şi mai elaborată, deşi, din păcate, relativ lipsită de ecou, a încercat George Voicu în volumul *Mitul Nae Ionescu* (Bucureşti, Ed. Ars Docendri, 2000). în viziunea sociologului devenit politolog - iar aici afirmându-se ca istoric şi critic al culturii române contemporane -, Nae Ionescu a fost în mod constant un antidemocrat obstinat, un gânditor colectivist şi un absolutist politic. Elitismul lui s-a configurat, în conjuncţie cu atitudinile menţionate, într-un proiect politic totalitar, în contextul căruia cel care îl teoretiza a aderat, pe rând, la absolutismul monarhic carlist şi la expresia concretă a acestuia, dictatura regală. *"Fiihrerprinzip",* partid unic, "paradis" totalitar -, iată încă câteva concepte ce jalonează, spune G. Voicu, gândirea politică a lui Nae Ionescu. întemeiate pe analiză şi demonstrate cu citate cât se poate de limpezi, asemenea verdicte sunt asamblate în prima analiză coerentă întreprinsă de un specialist cu opţiuni democrate nedisimulate. Surprinzător, atunci când vine vorba despre reflexele actuale ale mitului naeionescian, este să constaţi că-în lista admiratorilor acestui Faust interbelic autohton se regăsesc.oameni revendicându-se dinspre diferite opţiuni.

Concluzia lui G. Voicu e lipsită de orice echivoc: "Mitul Nae Ionescu arată... că avem de-a face cu o deficienţă axiologică importantă a culturii române. Ea nu pare să aibă capacitatea de a oferi valori solide celor modelaţi spiritualiceşte în hotarele şi instituţiile ei. Derapajele - mai ales arunci când în joc sunt valorile democraţiei -sunt numeroase şi, adesea, surprinzătoare. Nume rezonante din cultura noastră au cedat cu o uşurinţă nepermisă în faţa somaţiei totalitare. în situaţii de criză, aşadar, o asemenea cultură nu oferă apărarea de care individul are nevoie pentru a-şi salvgarda demnitatea. Anomia se instalează cu repeziciune acolo unde valorile sunt pseudo-cultivate, neîngrijite. Felul trist în care România a răspuns provocărilor secolului XX nu este străin de procesul acesta de disoluţie rapidă a valorilor. Dacă românii au abdicat in corpore în faţa totalitarismelor, faptul comportă o asemenea explicaţie. \Taeionescianismul - în varianta lui originară ori în varianta lui cultică - s-a născut şi a crescut din aceste slăbiciuni ale culturii române, adică din modul carenţat în care ea îşi asumă - şi, implicit, cultivă - valorile politice moderne" (p. 196).

Prin acest diagnostic, care interesează mai mult societatea contemporană românească decât pe Nae Ionescu însuşi, G. Voicu se raliază opiniilor vehiculate de alţi analişti, precum Sorin Alexandrescu *(Paradoxul român)* Marta Petreu *(Un trecut deocheat sau "Schimbarea la*

143

faţă a României") ori Marius Lazăr *(Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale româneşti).* Doi dintre autorii menţionaţi - M. Petreu şi M. Lazăr - aparţin tinerei generaţii de universitari clujeni, afirmaţi după 1990. Cum analizele lor sunt ordonate diacronic şi cum, prin domeniile investigate - filosofia şi ideologia, în primul caz, sociologia şi cultura, în cel de-al doilea - ei provin din vecinătatea istoriografiei, faptul că impulsurile analizei critice argumentate de pe poziţii

raţionale şi democrate provin din această zonă profesională este relevant pentru mediul în care climatul de libertate de după 1989 a impulsionat hermeneutica socio-umană transilvăneană actuală.

43. *POLITICELE* LUI H.-R. PATAPIEVICI

în aprilie 1996, H.-R. Patapievici - tânăr autor lansat de Ed. Nemira cu *Cerul văzut prin lentilă* (1994) şi preluat imediat de Ed. Humanitas, cu "eseul asupra formării" *Zbor în bătaia săgeţii* (1995) -publica volumul *Politice,* adunându-şi articolele de atitudine de până atunci, însă prefaţându-le cu o succesiune de scrisori inedite expediate lui Alexandru Paleologu pe vremea când acesta se afla la Paris. Tocmai ele au stârnit valul de indignare exprimat public după apariţie de o serie de jurnalişti şi care, atunci când s-a pus problema desemnării autorului ca membru al Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, au fost invocate ca dovadă că ar fi nedemn de o asemenea numire. Cum adresantul era ambasador la vremea relaţiilor epistolare respective, scrisorile încep cu formula protocolară "Excelenţă", arborând un aer aristocratic şi conservator aflat în perfect contrast cu un conţinut incendiar. Intr-una, de pildă, Patapievici observa că "O parte din România o urăşte pe cealaltă", fiind "o ţară istovită de neîncredere şi spaimă", "condusă sub lege marţială de oameni aroganţi şi brutali". într-alta, constata că "Suntem un popor cu substanţa tarată. [...] Moralmente, tonul general este dat de laşitate şi ticăloşie, de vanitate şi egoism meschin, de invidie joasă şi delaţiune lipsită de remuşcări, de îngâmfare şi bârfă: toţi suntem mânjiţi de sângele celor în care ne-am înmuiat limbile. Un neam flecar şi lipsit de Dumnezeu, nerâvnitor în sfinţenie şi agramat în grandoare, ahtiat de măriri calpe şi înjosit de vanităţi pe care, sclavi şi servili, nu le-am putut legitima decât prin atentat, ultragiu şi minciună. Un astfel de popor, urgisit nu prin soartă, ci prin mediocritatea sa, ce semn mai

poate aştepta, decât poate doar semnul infamant al lui Iuda, ca gen proxim?" Se vede de la o poştă, alături de perplexitatea revelaţiei, lectura atentă din Arghezi şi Cioran şi, fără îndoială, verbul şfichiuitor al sudului ţării, a cărui geneză nu foarte îndepărtată par să o conserve cronicarii munteni. "Românul este un colaboraţionist bovarizat de ipocrizia aspiraţiei la disidenţă", conchide Patapievici portretul acid pe care îl face intelectualului autohton. Calificându-şi singur tonalitatea drept "scurtul proces-verbal al unei erupţii disperate", tânărul publicist atacă, şi mai radical, în epistola din 28 iulie 1991 *(Cine suntem?),* problema condiţiei de român: "Există probe foarte concludente care atestă că românul este intolerant, xenofob, violent-şi-laş, retractil, agitat-şi-abulic [...] Mă simt părtaş la enormul ocean de prostie care pe neamul meu nu îl sufocă (semn că îi este mediu adecvat)". în fine, ultima scrisoare publicată - cea din 12 august 1991 *(înapoi la chestiunea specificului naţional)* - atinge apogeul invectivei: "Privit la raze X, trupul poporului român abia dacă este o umbră: el nu are cheag, radiografia plaiului mioritic este ca a fecalei: o umbră fără schelet, o inimă ca un cur, fără şira spinării Toată istoria, mereu, peste noi a urinat cine a vrut. Când i-au lăsat romanii pe daci în formula hibridă stră-românească, ne-au luat la urină slavii [...]. Apoi ne-au urinat la gard turcii [...]. Apoi ne-au luat la urină ruşii..." Etc. Acest ultim fragment, cu toate detaliile lui - trecute aici cu vederea, din lipsă de spaţiu tipografic - au fixat indignarea publică a unor multiple categorii de cititori. Ce e drept, cu o remarcabilă nonşalanţă, H.-R. Patapievici a pus în cele nici cincizeci de pagini ale epistolarului tot ce se putea pune: de la critica regimului Iliescu, la critica diferitelor categorii sociale (intelectualii, politicienii, ţaţele), trecând apoi, cum s-a văzut, la critica poporului însuşi şi a reflexelor lui de supravieţuire. Nu este deci de mirare că unora le-a displăcut diagnosticul pus politicii actuale, altora aciditatea cheltuită pe seama demolării diverselor straturi populare, iar celor mai mulţi le-a rămas străină şi li s-a părut respingătoare demolarea etniei căreia îi aparţineau. Conştient pe ce teren minat calcă, Patapievici îi atrăgea atenţia lui Paleologu însuşi că "Poate veţi judeca indignarea mea ca fiind deplasată. Dar fondul ei e inatacabil". "Eu m-am desolidarizat complet de poporul ^eu", anunţa tot atunci autorul. Prin urmare, nu este nimic uimitor în graba cu care această dinamică a devenit cvasi-instantaneu reciprocă. La 7-13 august 1995, semnatarul *Politicelor* avea deja prilejul să °°nstate o "unanimitate a indignării". El observa, pe bună dreptate, Persistenţa unei strategii - "încă stimabile la noi" - "care constă în

refacerea unităţii comunitare prin excluderea celor diferiţi (fie prin medicalizare, **fie** prin stigmatizare etnică ori caracterială, fie prin denunţ penal)". Totuşi, câtă vreme până în prezent *Politicele* au cunoscut trei ediţii succesive, semn că tirajele s-au vândut, excluderea pare să nu fi funcţionat impecabil, ba tocmai dimpotrivă. Dacă nu vom considera că acesta e semnul că românilor le place "să fie urinaţi", după expresia eseistului, faptul ar putea fi interpretat ca semn de succes; nu unul de casă ori de stimă, ci de profunzime, câtă vreme ceea ce oferea Patapievici în paginile copios citate mai sus era - este! - o oglindă necruţătoare, în faţa căreia ridurile se amplifică, nu dispar.
Ceea ce a oferit H.-R. Patapievici în *Politicele* a fost modelul unui tânăr intelectual grăbit să rupă toate legăturile împovărătoare cu trecutul în virtutea unei sete nesăţioase de libertate. Din pagini răzbate cu forţă preocuparea constantă de degajare a oricărui semn de libertate socială, politică, intelectuală şi culturală, adeseori nu atât prin afirmarea acesteia, cât prin respingerea radicală a constrângerilor trecute şi în uz. Cu un redutabil curaj intelectual, Patapievici vorbea, pentru întâia oară după Cioran, despre istoria românilor în termenii unei execuţii drastice, răspunzând - într-o tentativă febrilă şi frugală -vulgatei istorice naţionaliste numai o clipă abolită (şi încă în favoarea altei versiuni confecţionate, fără bază, a trecutului: cea din timpul stalinismului). Este exact sensul în care se deplasează cele mai meritorii tentative ale tinerei istoriografii - nu doar ardelene - arunci când abordează, cu mijloace analitico-istorice, de astă dată, acelaşi trecut. Cu alte mijloace şi într-un alt decupaj tematic, exemplul acestui tip de critică decisă a realităţilor imediate urma să fie exersat curând de un publicist cvasi-necunoscut din Cluj: Sabin Gherman.

44. MIHAIL SEBASTIAN ŞI MITUL INTERBELIC

între disputele care au provocat decantarea unor evoluţii 1* nivelul mentalităţii colective, deşi cu rezonanţă mai curând în rândurile intelectualilor, se numără şi cea din jurul lui Mihail Sebastian. Publicarea, în 1997, a *Jurnalului* inedit al acestui scriitor, mort la începutul perioadei postbelice, în plină tinereţe creatoare, a făcut, prin paginile lui vii despre elitele cărturăreşti ale vremii sale, ca imaginea mitizată asupra României interbelice să sufere drastice amendamente. Or, în lungii ani ai jdanovismului şi ai „revoluţiei culturale", ca şi în cei ai naţional-comunismului, România interbelică a

l

fost modelul luminos către care privise întreaga elită intelectuală. Acest mit s-a datorat unor succese reale ale vieţii publice româneşti în acea perioadă: existenţa statului întregit, a unei democraţii parlamentare burgheze bazate pe o constituţie democrată (cea din 1923), apariţia pe scena literară a unei generaţii de scriitori valoroşi, de la ctitorii romanului modern (Rebreanu, Camil Petrescu, Hortenzia Papadat-Bengescu), europenistul E. Lovinescu şi până la tinerii eseişti din jurul **lui** Nae Ionescu (Mircea Eliade şi Emil Cioran). Succesele incontestabile au fost însă valorizate subiectiv de către generaţiile care trăiau în anii comunismului, când subiectul interbelic a fost tabuizat, interzicându-se odată cu abordarea lui şi orice perspectivă critică, nuanţată. De fapt, o vedem astăzi mai bine, România dintre cele două războaie mondiale a fost nu atât o perioadă de graţie, cât scurtul interludiu dintre două crize: cea care a marcat finalul primului război mondial, reorganizarea vechii Europe şi efortul administraţiilor noilor state naţionale de a gestiona noua moştenire, şi cea care a' premers celei de-a doua conflagraţii, vădind eşecul democraţiilor burgheze în faţa soluţiilor fasciste şi autoritariste. Practic, în timp ce primul deceniu interbelic a fost unul al speranţelor şi reconstrucţiei, cel de-al doilea a adus cu sine ascensiunea regimurilor de tip fascist, limitarea drepturilor omului şi intrarea în degringoladă a vechii lumi burgheze europene.
Pentru o corectă estimare a evoluţiilor româneşti dinaintea celui de-al doilea război mondial istoricii erau chemaţi să joace un rol de primă importanţă. Din nefericire, ei nu s-au achitat întotdeauna onorabil de această obligaţie ce le revenea. Astfel, în timp ce un universitar precum Gh. Buzatu continua să valorizeze figura mareşalului Ion Antonescu pe dimensiunea ei patriotică, de apărător al integrităţii statului român interbelic în faţa agresiunii vecinilor, îi revenea eseistului şi istoricului literar Z. Ornea meritul de a destrăma ţesătura de iluzii a publicului cititor în privinţa deceniului

ascensiunii mişcărilor radicale de dreapta *(Anii treizeci,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1996). Şi exemplele ar putea continua...

Publicarea *Jurnalului* lui M. Sebastian de către Ed. Humanitas a readus dezbaterea asupra României interbelice în prim-plan. în notaţiile sale zilnice autorul - un talentat scriitor evreu din tânăra 8^e^neraţie, prieten cu majoritatea corifeilor „Criterionului" - constată ^c^um, cu fiecare nou moment, vechiul său maestru (Nae Ionescu) şi ^v^echii săi prieteni (Mircea Eliade, C-tin Noica, Emil Cioran) trec tot

mai mult de partea intoleranţei antidemocratice şi xenofobe, devira antisemiţi şi fanatici. Tabloul desprins din paginile acestei confesiuni este mult mai nuanţat şi mai sumbru, el interesând vicisitudinile vieţii de zi cu zi a intelectualului evreu în România rapidelor dictaturi succesive de extremă dreaptă (dictatura regală a lui Carol al Il-lea, cea a Gărzii de Fier şi cea antonesciană), înregistrând minuţios şi cu tulburătoare sensibilitate umilinţele, spaimele, pericolul real al extincţiei într-o lume din ce în ce mai feroce, mai intolerantă, în care prietenii cei mai dragi de până ieri îţi întorc brusc spatele, aparent fără motiv.

Până la apariţia *Jurnalului* lui Sebastian, în presa literară românească se mai înregistraseră câteva palide tentative de a chestiona trecutul lui M. Eliade şi mitul lui Nae Ionescu. De fiecare dată se mobilizaseră o serie de forţe intelectuale redutabile pentru a apăra memoria acestor autori văzuţi, în lumina interdicţiei instituite până de curând de cenzura ideologică comunistă, ca nişte autentici opozanţi la extremismul de stânga şi, prin urmare, pe deplin recuperabili pe seama reconstrucţiei unei culturi democrate. Dar mărturia lui Sebastian nu incrimina ca un duşman. Dureroase, în cazul lui, erau mai ales interogaţiile blânde, nedumerite, ale unei victime a istoriei. în plus, aceste chestionări nu se mai adresau, izolat, doar unuia sau altuia dintre scriitorii vremii, ci surprindeau în expansiunea ei o întreagă deplasare umană către dreapta intolerantă, către ură şi cinism, înspre fanatism şi abandonarea raţiunii. în plus, Sebastian murise în plină forţă creatoare, imediat după război, neapucând să-şi construiască o biografie intelectuală în alianţă cu comuniştii. Aşa încât el era dificil de rejectat, cum se întâmplase cu unii dintre acuzatorii politicii mareşalului, Eduard Mezincescu, de pildă, ca extremist de stânga. Prin dezbaterile care i-au succedat, *furnalul* autorului *Stelei fără nume* a redeschis dosarul nerezolvat al României interbelice pe mai multe direcţii şi făcând de aici înainte imposibilă expedierea sa, ca până arunci. Se repunea în discuţie episodul adeziunii legionare a marilor exilaţi (Eliade, Cioran), se pleda pentru redimensionarea lui Nae Ionescu - dezvăluit deja de Marta Petreu ca plagiator (ceea ce s-a contestat vehement în *Dilema) -,* se incrimina regimul antonescian ca unul ce restricţionase drastic drepturile omului în general şi ale minoritarilor etnic în special. în succesiunea acestui scandal urmau să se deruleze discuţiile tot mai bine informate şi mai ţintite cu privire la partea de contribuţie a regimului antonescian la Holocaust şi chiar cu

privire la antisemitismul unei părţi a generaţiei intelectuale post-comuniste (prin studiile lui George Voicu şi discuţiile din jurul lor).

Din toate acestea, istoriografia nu putea decât să profite, căci de sarcinile pe care ea omisese să le bifeze, se achitaseră jurnaliştii, scriitorii şi liderii de opinie. Rămânea doar să se producă marile sinteze care să înregistreze mutaţia în curs de operare la nivelul conştiinţelor. Din păcate, încă le mai aşteptăm.

45. SPAIMELE SECESIONISTE

Vreme de mai mulţi ani istoriografia a ezitat să-şi deschidă evantaiul în faţa marelui public. Practic, între s'candalul din succesiunea emisiunii televizate dedicate de Jacques Le Goff istoriei Transilvaniei la Paris (primăvara lui 1992) şi scandalul lui Sabin Gherman nu s-a mai ivit nimic cu adevărat notabil care să stârnească reacţii vehemente şi deci să contrarieze radical spiritul public românesc în obişnuinţele sale de gândire. Campaniile pe care le-a lansat presa - având întotdeauna, datorită acuităţii şi actualităţii lor, aparenţa unor scandaluri, şi nu a unor dezbateri - s-au legat de supravieţuirea poliţiei politice (cazurile "căpitanul Soare" şi "Terasa Anda" privind chestiunea racolărilor de informatori şi, respectiv, a supravegherii cetăţenilor de către S. R. L). Altele au interesat statutul unor personalităţi istorice controversate (mareşalul Ion Antonescu), asumarea vinei cu privire la execuţiile de evrei şi romi din Transnistria, statutul moral al unor foşti opozanţi la regimul comunist (Paul Goma) şi exercitarea unor roluri publice de reprezentanţii maghiarilor (rolul U.D.M.R.). Prin urmare, deşi vizând indirect istoriografia - prin propunerile de reevaluare a unor segmente de trecut pe care le conţineau -, acestea nu s-au adresat în primul rând istoricilor ori consumatorilor de scris istoric. De altfel, nici vâlva lui Gherman nu a fost semnificativă, decât prin ricoşeu, în câmpul istoriografiei sau a

gândirii despre trecut. Doar atât că, în timp ce în celelalte cazuri era vorba despre simple contestări de persoane, Proceduri ori strategii publice, de astă dată în discuţie intra de-a dreptul mitul statalităţii româneşti. Că este vorba despre un mit nu [In]cape nici o îndoială. Acest mit a existat înainte de a genera realitatea [re]ferenţială, la fel cum aceasta din urmă a dat o nouă dimensiune bitului. Conform mitului acestuia, românii dintotdeauna au aspirat să
148
.
149
aibă un stat propriu, independent şi unitar. Or, iată, Sabin Gherman publica un pamflet literar în care declara: *M-am săturat de România!* Pentru orice cititor neinflamat, textul trebuia să rămână o expresie» exasperării în faţa ineficientei administraţiei corupte şi birocratizate a statului centralizat. Sastisirea autorului avea şi o coloratură regionalistă, din text răzbătând frustrarea ardeleanului faţă neardelenii care conduc atât de ineficient şi de cinic. Nimic foarte grav la acest nivel sau, în orice caz, nu într-o cultură unde dezbaterile funcţionează normal, ca dezbateri, fără a deveni îndată subiect de scandal de presă şi politic. Cum însă mitul statului român devenise după 1989 obiect de dispută între diversele partide politice interesate deopotrivă de monopolizarea lui; la incitarea presei politicienii au devenit vocali, manifestându-se cu o iritare crescândă. Nimeni nu avea voie să se simtă nesolidar cu statul român fără a fi considerat trădător. Printr-o confuzie uneori inocentă, alte ori ba, însă mereu abuzivă, statul devenea sinonimul patriei, iar criticii potenţiali ai statului erau automat catalogaţi drept lipsiţi de patriotism. Principala "crimă" a publicistului român de la Cluj, care studiase la Craiova, a fost contestarea statalităţii în forma ei actuală. Factorul agravant - pe care nimeni dintre multiplii acuzatori ai lui Gherman nu 1-a disociat de critica metaforică, deşi acidă, întreprinsă de el - a fost acela că textul lăsa să se întrevadă o separare tranşantă, exersată în numele Ardealului, de "spiritul balcanic" în componentele sale pernicioase (mită, slugărnicie spre vârf şi dispreţ cinic în josul ierarhiei publice etc). De aici până la acuza de antiunionism n-a mai fost decât un pas, făcut instantaneu. Nu este de mirare că vuietul public care a urmat a cunoscut o amploare considerabilă, iar asupra autorului şi a anturajului său s-au abătut o ploaie de injurii, acuze şi ameninţări pe care o editură a socotit că e potrivit să le antologheze într-un volum *(M-am săturat de România. Fragmente din reacţiile apărute în presă în perioada 16 septembrie 1998 - 1 decembrie 1999,* Cluj, Ed. Erdelyi Hirado - Curierul Transilvan, 2000, 444 p. + 12 p.). în contextul discuţiei despre evoluţia istoriografiei tinere ardelene după 1989 scandalul Gherman este semnificativ prin faptul că aducea în atenţia întregii populaţii mature a României imperativul regândirii statului într-o formulă eficientă şi echitabilă în raport cu toţi cetăţenii. Ceea ce se denunţa era o manieră abuzivă de a concepe raporturile dintre aparatul de stat şi cetăţean. Totuşi, pamfletul ghermanian a fost interpretat fără ezitări pe cealaltă linie, a voinţei de dezagregare statal"*
150
şi a antiromânismului. Faptul denotă o sensibilitate istorică irascibilă a majorităţii societăţii noastre de azi, o abordare pasională a chestiunii litigioase, intoleranţă şi incapacitate de a recepta corect mesajul lansat. Receptarea distorsionată a conţinuturilor ideatice a fost, în acest caz, tocmai rezultatul celorlalte caracteristici menţionate.
Din 1998, de când a fost lansat pamfletul lui Sabin Gherman, lucrurile au evoluat. Dat afară din serviciu, ameninţat cu procese, dar şi invitat ca o vedetă la show-uri televizate, autorul de ieri s-a radicalizat, începând să-şi considere textul un manifest al stării de nemulţumire ardeleneşti, efectuând turnee de tip electoral în ţară şi în Ungaria, ba chiar punând bazele organizatorice ale unei formaţiuni politice, "Liga Transilvania - Banat". Toate acestea au avut, sub raportul modelării sensibilităţii istorice autohtone, un singur efect: au obişnuit-o cu dezbaterea chestiunii autonomiilor regionale' (în forme regionaliste sau federaliste), lansând discuţia pe acest subiect, dar şi întreţinând la nivelul liderilor de opinie o ostilitate de fond întrucâtva ameliorată în ultima vreme.
în general, istoricii tineri s-au ţinut la distanţă de "cearta" iniţiată de Gherman. Totuşi, au existat şi ecouri provenite din rândul lor. Iată ce spune, de pildă, Ioan Aurel Pop într-un articol din anul 2001: "Statul naţional român, ca şi alte state de acest fel, există de relativ puţin timp. Istoria a cunoscut până în prezent mai ales experienţa unor conglomerate multinaţionale, în variate formule, de la cea a Imperiului Roman până la cea a Imperiului Romano-German, a celui Austro-Ungar sau a celui Sovietic, toate eşuate lamentabil. Fărâmiţarea regională a fost şi ea o realitate europeană vreme de multe secole şi nu a dus la stabilitate şi la echilibru. Dimpotrivă, ea a întreţinut permanente conflicte şi

rivalităţi locale. Formula statelor naţionale nu este ideală; ea va trebui categoric transformată, înnoită şi chiar înlocuită, dar, în momentul actual, nu există o alternativă realistă, verificată şi general acceptată." ("Mihai Viteazul şi destinul său istoric", în *Steaua,* an. LII, nr. 7-8, 2001, p. 23-25) Sigur că asemenea constatări, departe de a fi o evidenţă, sunt mai degrabă o mărturisire de credinţă. Altminteri, dacă ar fi să numărăm secolele de existenţă "fărâmiţată" şi să le comparăm cu celelalte, de existenţă în cadre statale naţionale unitare, s-ar vedea care au fost mai rezistente. Tot aşa, [n]u se prea poate spune nici că statalitatea modernă a fost mai eficientă [lr]i evitarea conflictelor. Tocmai dimpotrivă, secolul al XX-lea a [a]ntrenat după sine războaiele cele mai dezastruoase de până azi.
151
Acestea fiind zise, rămâne de observat doar că nici una dintre formele de existenţă politico-administrativă de până astăzi nu a putut scuti comunităţile umane de inconveniente. Cât despre noi, istoricii, suntem şi rămânem neputincioşi în materie de prognoze. Cel mult putem aspira la o mai bună cunoaştere a trecutului. Nu e mult, însă nici puţin.

46. SCANDALUL EMINESCU

Numărul 265 al revistei bucureştene *Dilema,* dedicat lui M. Eminescu, a apărut cu data de 27 februarie - 5 martie 1998, aşadar la o lună şi jumătate după aniversarea lui anuală. El conţinea, după întreaga mitologie eminesciană alimentată de monografiile lui G. Călinescu şi eseurile răsunătoare ale lui Nichita Stănescu ori C-tin Noica, ca şi după clişeizarea creaţiei lui prin opera anonimă a profesorimii din liceele României, o primă tentativă de scuturare a unei noi generaţii de scriitori şi jurnalişti de lanţurile invizibile ale unui cult care îl reificase pe autorul *Luceafărului.* Au semnat acolo tinerii Cezar Paul Bădescu - iniţiatorul dezbaterii -, Ion Bogdan Lefter, Răzvan Rădulescu, Pavel Gheo Radu, Mircea Cărtărescu, T. O. Bobe şi Cristian Preda, dar li s-au alăturat şi Nicolae Manolescu - mentorul de odinioară al "Cenaclului de Luni" şi nonconformiştii Şerban Foarţă, Z. Ornea şi Alexandru Paleologu.

Imediat după punerea în circulaţie a *Dilemei* dedicate lui Eminescu, eriniile publicisticii noastre s-au dezlănţuit, şi nu este de mirare. Bătălia angajată de Cezar-Paul Bădescu şi comilitonii lui avea o importanţă care depăşea contestarea lecturilor tradiţionale din marele clasic. Pe lângă tentativa exasperată de a salva chipul poetului - fie şi recompus în tuşe şi culori expresioniste, atroce - de sub moloz şi straturile de praf, se lăsa descifrată în acest gest iconoclast şi o ridicare împotriva ideii de mitologizare a literaturii. Desigur, dacă e ceva înrudit cu mitologia, prin forma narativ-evocatoare şi potenţialul simbolic conţinut, atunci literatura este. Dar sensibilitatea artistică şi critică a generaţiei de creatori afirmată din 1990 încoace, în vremurile frământate de după căderea comunismului, când discuţiile despre revizuirea tablei de valori şi refacerea canonului beletristic nu mai contenesc anunţau şi făceau predictibil elanul de care, iată, autorii enunţaţi dădeau dovadă. în spatele măştii geniului romantic,
152

1

divinizată ipocrit de *establishment,* autorii de la *Dilema* întrezăreau o altă cale de recuperare a magiei vii a literaturii, iar aceasta trebuia impusă deconstruind, în primul rând pretextul osificării hieratice. La un alt nivel, se contesta - implicit, desigur - însăşi ierarhia genurilor şi personalităţilor literare româneşti, propunându-se un model mai puţin piramidal şi exclusivist. Contestând lectura în vogă a lui Eminescu se lupta, practic, împotriva ideii că poezia este regina genurilor literare, că un singur autor trebuie să ocupe întâietatea în Parnas (de parcă modelul lui Pseudo-Dionisie Areopagitul trebuia extrapolat nu doar, cum fusese, la viaţa socială a evului mediu, ci şi printre locuitorii Panteonului culturii naţionale), că moştenirile sunt definitiv clasificate şi imuabile.

Mişcarea a iritat la maximum tocmai pentru că, departe de a se indigna de tentativă numai şi numai din iubire faţă de lirica eminesciană, adepţii cultului oficial şi oficializat al poetului întrevedeau cu destulă intuiţie direcţia în care se deplasau lucrurile. La rândul lor, aceştia îşi aveau reazemurile lor, şi ele nu erau deloc neglijabile. Merită menţionate, în această ordine de idei, înainte de orice, efortul antebelic şi

interbelic al lui Nicolae Iorga de a impune imaginea geniului neînţeles pe seama lui Eminescu, ca şi faimoasa editare a publicisticii eminesciene înainte de război - circulând aproape ca un samizdat în perioada comunistă -, care a acreditat imaginea de mare jurnalist, profet naţionalist şi tradiţionalist, a gazetarului de la *Timpul.* în aceeaşi suită se cuvine amintit şi opusculul lui Constantin Noica despre *Omul deplin al culturii române,* unde se argumenta ideea că bruioanele eminesciene le întrec în valoare pe cele rămase de la Leonardo da Vinci şi Paul Valery!

Un prim semnal de alarmă fusese tras de I. Negoiţescu, autorul de odinioară al unui excelent eseu ce răsturna raportul dintre antumele şi postumele bardului în favoarea ultimelor, descoperind un Eminescu mai profund şi mai puţin romanţios, care însă, în istoria sa literară - apărută prin 1991 - vedea în publicistul conservator un... Protolegionar. Excesiv în sine, verdictul sancţiona, de fapt, nu atât scrisul fiului de căminar de la Ipoteşti, cât ideologizarea postumă a acestuia, lată că după câţiva ani, pe când I. Negoiţescu îşi lăsase ^eîncheiată sinteza istorico-literară, trecând în rândul celor drepţi, o altă generaţie relua cherela. Ea urma să fie continuată, un an mai târziu, în manualele alternative de literatură autohtonă, provocând o dispută, amplificată. Şi nici chiar astăzi nu s-a încheiat încă - nu

avea cum să se încheie! -, după cum se vede în diverse contexte şi cu varii prilejuri. Publicarea unei întregi culegeri de scrisori inedite adresate Veronicăi Micle'de iubitul ei (Iaşi, Ed. Polirom, 2001), deşi a adus în prim-plan o bogăţie de aspecte ale vieţii clasicului pe care cercetarea le ignorase anterior, nu a provocat o redimensionare critică a acestuia în aceeaşi măsură ca iniţiativa *Dilemei,* conducând mai mult la elucidări de amănunt şi la estimări estetizante.

Iniţiativa publiciştilor de la *Dilema* nu a rămas fără urmări directe. în 2002, Ioana Bot coordona la Ed. Dacia din Cluj volumul colectiv *"Mihai Eminescu, poet naţional român". Istoria şi anatomia unui mit cultural,* reconstituind atât geneza şi resorturile atitudinii mitizante cu privire la, cât şi pe cele adverse acesteia. O serie de tineri exegeţi produşi de Literele clujene, împreună cu unii comilitoni din capitală, deloc complexaţi de dificultatea misiunii asumate, dădeau la iveală douăsprezece analize critice interesând, după caz, nebunia poetului (Anca Noje), prezenţa lui în manuale (Mircea Anghelescu), arhitecturile autorului (Josefina Batto), receptarea desprinsă din cărţile de oaspeţi ale casei memoriale de la Ipoteşti (Daniela Hedeş) ş.a.

; După ce L. Boia evocase procedurile transistorice ale poeziei eminesciene centrate pe figura lui Ştefan cel Mare, arătând repulsia exprimată de poet faţă de civilizaţia franceză şi citând manifestul xenofob din *Doina,* istoricul clujean I. A. Pop întreprindea, mai de curând, într-o carte declarat polemică, însă elaborată din perspectiva istoricului propriu-zis, o analiză de conţinut a *Doinei,* luând apărarea punctului de vedere auctorial *(Istoria, adevărul şi miturile,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2002, p. 185-187). Prin aceasta se vede cât de inextricabil legat de disputa din jurul nevoii de reînnoire a discursului istoriografie este scandalul Eminescu şi în ce măsură istoriografia clujeană de după 1989 se implică în evoluţiile de acest **fel.**

47. ANCHETA *VATRA* **CU PRIVIRE LA BISERICA GRECO-CATOLICĂ**

Contenciosul legat de desfiinţarea Bisericii Greco-Catolice în 1948 a fost şi el deblocat de răsturnarea regimului ceauşist (de fapt/ comunist). Odată cu noua constituţie democrată, din 1991, libertatea religioasă era garantată pentru toţi cetăţenii români, enunţându-se/ totodată, şi principiul nediscriminării pe baze confesionale. Aceste

elemente au jalonat începutul unei noi ordini ecleziastice în ţara noastră, dar, oricât de importante ar fi fost - şi au fost! -, ele au fost urmate de- măsuri practice timide, ezitante. Faptul semnifica nu neapărat o dorinţă a noilor guvernanţi de a temporiza lucrurile şi de a se rezuma la măsuri de faţadă, ci semnala şi complexitatea situaţiei din acel moment. După cincizeci de ani de catacombe, Biserica Greco-Catolică se vedea servită mai ales de un cler împutinat numeric şi fizic, ajuns, în marea lui majoritate, la senectute, adunând în jurul lui mult mai puţini credincioşi decât odinioară. Sub presiunea ideologică a statului ateu, ca şi datorită perceperii Bisericii Ortodoxe ca aliată a acestuia de către unii dintre greco-catolici, mai ales sub influenţa predicării confesionalizante a unora dintre preoţii ei, mulţi dintre credincioşii bisericii interzise, ba chiar şi unii preoţi, se resemnaseră să treacă la ortodoxie. Alţii, tocmai dimpotrivă, preferaseră să se regăsească printre cei care frecventau bisericile romano-catolice, mai cu seamă că în partea de est a ţării exista o populaţie românească compactă romano-catolică. Cel mai greu era să se restaureze însă proprietatea asupra vechilor biserici proprii, trecute după interdicţia din 1948 pe seama Bisericii Ortodoxe. Ierarhia acesteia din urmă, cu rarisime excepţii - cazul

mitropolitului Banatului, î. P. S. Corneanu, care a restituit catedrala din Lugoj -, a ezitat să redea bisericile celor cărora le aparţinuseră de drept, motivând această atitudine prin împuţinarea radicală a numărului credincioşilor greco-catolici. Răspunsul a fost că, odată restauraţi în drepturi, greco-catolicii ar regăsi, fără îndoială, drumul spre Biserica proprie. Cum separaţia bisericii de stat s-a produs în cazul românilor încă din timpul lui Alexandru Ioan Cuza, puterea s-a prevalat de această realitate pentru a nu se implica decis în rezolvarea chestiunii, ceea ce a condus la prelungirea indefinită a conflictului, cu faze mocnite şi altele, mai fierbinţi. Nici până astăzi, chestiunea nu este rezolvată, ea consumând multe energii şi întreţinând un focar tensional româno-român. Desigur, pe acest fundal s-a dezvoltat din nou - după ce mai bine de un secol, în istoria românească modernă şi contemporană, cele două biserici găsiseră căi de fertilă cooperare în folosul întregii comunităţi româneşti - o literatură polemică, atât în dreptul Bisericii Ortodoxe, cât Şi în acela al Bisericii Greco-Catolice. Argumentele pro şi contra şi acuzele reciproce au revenit în actualitate, creând un peisaj întristător care încă nu a fost depăşit.
155
Pe acest fundal, una dintre luările ample în discuţie ale Bisericii! Greco-Catolice a fost o anchetă a revistei literare *Vatra* de la Târgu-Mureş. Vreme de mai multe numere, publicaţia Uniunii Scriitorilor ■ găzduit răspunsuri dintre cele mai diverse, sosite de la intelectuali din toate generaţiile active, scriitori şi istorici, preoţi şi laici, credincioşi şi liber-cugetători, conturând un peisaj complex de convingeri şi estimări. Ulterior, toate aceste mărturii au fost adunate între coperţile unui volum de către iniţiatorii anchetei.
Nu se poate spune că apariţia volumului ori derularea anchetei au antrenat un scandal public. Mai curând este de observat că ancheta şi cartea exprimau o stare de nelinişte confesională existentă în societatea românească. Vorbesc despre întreaga societate din România, pentru că, deşi aparent chestiunea priveşte doar Ardealul, o încadrare a ei în problematica relaţiilor statale postbelice ale României cu catolicismul sau, mai precis, cu papalitatea arată că rezolvarea va trebui să aibă în vedere o abordare mai amplă şi mai profundă. Nu trebuie uitat că în perioada de după instaurarea comunismului, Roma a fost văzută ca braţul discret prin care S.U.A. şi Marea Britanie -Occidentul în general - încerca să păstreze întrucâtva un anume control în ţara lăsată altminteri pe seama lui Stalin. Ca urmare, în "obsedantul deceniu" nu au fost puţine procesele politice intentate unor prelaţi catolici. Pe de altă parte, există mărturii istorice clare că diverse feţe bisericeşti catolice au ajutat - cu bani sau prin implicare proprie - opoziţia anticomunistă din munţi în confruntarea cu noua ordine impusă de la Răsărit. întregul raporturilor cu catolicismul necesită, aşadar, astăzi, în România o regândire strategică, coerentă, la nivelul statal, ca şi la cel al relaţiilor dintre biserici.
în legătură cu ancheta revistei *Vatra* rămâne de spus că ea a marcat un pas semnificativ în conştientizarea dimensiunilor problemei de către elita tinerilor istorici transilvăneni. Unii dintre reprezentanţii acesteia au răspuns personal întrebărilor formulate de redacţie. Alţii, nu. Datorită eforturilor organizării cercetării în domeniul istoriei ecleziastice de către catedrele de Istorie Medie şi Istoriografie (sub coordonarea profesorului Pompiliu Teodor) şi al celei de Istorie Modernă (condusă de profesorul Nicolae Bocşan), chestiunile legate de trecutul ecleziastic al românilor transilvăneni şi în special cel al Bisericii Greco-Catolice stătea deja de mai mult timp în atenţia tinerilor cercetători. în cadrul programului doctoral al profesorului P. Teodor, doi dintre ei - Ovidiu Ghitta şi Greta-Monica Miron - elaborau chiar
156
teze dedicate acestei biserici. Prima dintre ele, cea a lui Ovidiu Ghitta, intitulată *Naşterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul a secol de existenţă (1667-1761),* a fost deja editată (Cluj.. P.U.C., 2001), elucidând un întreg capitol anterior ignorat din istoria ecleziastică a nord-vestului României. Laura Stanciu, Ana Dumitran, Ioan Horga, Remus Câmpeanu sunt alte nume de tineri cercetători ilustrativi pentru noul suflu al istoriografiei ardelene care au publicat ediţii ori au elaborat ample lucrări ce au elucidat diverse aspecte ale destinului istoric al Bisericii Greco-Catolice.
Importanţa anchetei revistei *Vatra* este, în acest context, aceea că a provocat o ieşire în arena publică, pe tema destinului uneia dintre instituţiile ecleziastice fundamentale ale Transilvaniei moderne, a câtorva dintre specialiştii tineri obişnuiţi cu cantonarea exclusivă în zona cercetării. în acest fel, tânăra istorigrafie mai primea un impuls dinspre agora să contribuie la o cunoaştere istorică al cărei impact asupra contemporaneităţii imediate era şi este indubitabil.

48. RĂZBOIUL MANUALELOR ALTERNATIVE

Cooptarea rectorului universităţii clujene, filosoful Andrei Marga, la guvernarea Convenţiei

Democrate, în calitate de ministru al Educaţiei Naţionale, în 1997, a condus în scurtă vreme la deblocarea reformei în domeniul învăţământului. Fără a avea vechi merite de partid - abia intrase în P.N.Ţ.C.D. -, profesorul universitar se remarcase prin activitatea susţinută şi alertă de ajustare a almei mater napocense prin multiple măsuri vizând, practic, toate palierele organizării vieţii universitare din capitala Ardealului. Toate circumstanţele îl recomandau ca pe un om de merit care, printre atâţia aleşi şi numiţi în funcţii pentru statornicie, perseverenţă ori alte titluri de nobleţe politică, venea cu o viziune pragmatică, nu lipsită de idealitate şi anvergură. Astăzi, după ce Andrei Marga şi-a publicat actele emise în perioada ministeriatului său *(Anii reformei. 1997-2000,* EFES, ed. I: 2000, ed. II: 2001), şi când echipa colaboratorilor lui cei mai apropiaţi a pus la dispoziţia doritorilor toate reglementările relevante (Cătălin'Baba, Adrian Gorun, Ciprian Tanul, *Anii reformei (1997-2000)* '"« *reglementări,* Cluj, Universitatea Babeş-Bolyai, Catedra UNESCO, 2002), nu mai încape nici o îndoială cu privire la existenţa unei strategii performante, concentrice de aducere a şcolii româneşti la

nivelul celei occidentale. Confirmarea de "teren" a concluziei de mai sus vine dinspre faptul că unul dintre capitolele la care negocierea cu Uniunea Europeană în vederea aderării s-a încheiat în România este învăţământul.

Printre măsurile luate de ministrul Marga s-a numărat şi liberalizarea pieţei manualelor. Deşi acordul cu Banca Mondială în baza căruia se întreprindea deschiderea competiţiei pentru acoperirea nevoilor şcolilor cu manuale concurente se încheiase încă în vremea vechii guvernări, abia în anul 1998-1999 s-a opera't pasul decisiv în domeniu. Aşa se face că în toamna lui 1999, o serie de manuale alternative au venit să se ofere atenţiei publicului alcătuit din profesori, elevi şi părinţi. Scandalul a izbucnit aproape instantaneu, pornind de la un manual de istorie pentru clasa terminală de liceu. Senatorul Sergiu Nicolaescu a denunţat în parlament manualul publicat sub egida Editurii bucureştene Sigma, propunând arderea lui în piaţa publică (!), dar de aici discuţia s-a extins cu repeziciune în presă şi asupra celorlalte manuale destinate folosirii în aceeaşi clasă, a XII-a' (încă patru la număr). Curând, purtaţi de acelaşi val epurator, ziariştii şi unii profesori au atras atenţia opiniei publice şi asupra manualelor de literatură română contemporană, acuzând prezenţa în paginile acestora a unor fragmente "pornografice", frivole etc.

Dezbaterea a luat, parcă mai mult ca de obicei, forma intempestivă a unui adevărat război dus pe mai multe fronturi. Mobilurile erau diverse, şi în funcţie de această diversitate se organizau şi strategiile. Editurile care pierduseră monopolul, împreună cu autorii lor, acuzau directorii din minister că au concesionat interesat aprobările. Principalul partid din opoziţie, PDSR-ul, a acuzat coaliţia de guvernământ de manipulare a trecutului. Ministrul însuşi a fost acuzat de promovare clientelară a autorilor, dat fiind că manualul cel mai contestat - elaborat de o echipă de cinci istorici tineri coordonaţi de conf. dr. Sorin Mitu - fusese scris la Cluj, în ambianţa universităţii de la care provenea însuşi Andrei Marga. Pe seama acestor autori s-au proferat cele mai diverse acuze, de la lipsa de cunoaştere istorică şi nepatriotisrfl până la trădare năimită şi rollerism. în fine, nici L. Boia nu a scăpat cu faţa curată, fiind identificat ca inspiratorul unui întreg curent "nociv" din istoriografia actuală. Cum se vede, de astă dată tânăra istoriografie clujeană era &[1] epicentrul fenomenului, participând din plin la contrarierea unei părţi consistente a publicului. De fapt, însă, adoptând un model francez *de*

manual, eliberat de factologie, problematizant şi ilustrativ, care invita elevul şi profesorul la dialog şi iniţiativă, cei cinci specialişti din Cluj propuneau - pentru prima dată la nivelul unei sinteze care cuprindea integral trecutul românesc şi adresându-se printr-un tiraj masiv consumatorilor - schimbarea radicală a viziunii trecutului. Se muta accentul de pe istoria politică şi militară pe cea a faptului de civilizaţie, se prefera mutarea accentului de pe marii eroi ai trecutului (îndelung mitizaţi fără suficientă bază istorică) la mutaţiile de idei şi la biografia neconvenţională. Trecutul naţionalist şi comunist erau deopotrivă supuse unei retrospective critice, iar istoria imediată (sau recentă) era primită cu drepturi depline printre capitolele cărţii.

Apărătorii manualului de la Sigma - şi al manualelor alternative în general - au pledai în numele ideii de depolitizare şi dezideologizare a trecutului, făcând recurs la valorile pluralismului de opinii, a toleranţei şi diversităţii văzute ca bogăţie. Contestatarii cărţii - ca şi ai fenomenului, în general - au invocat necesitatea recunoaşterii unei versiuni unice asupra faptelor de odinioară, formulă deopotrivă eroizantă şi mitizantă menită să coaguleze în jurul ei conştiinţele într-un adevărat concert al naţiunii. în septembrie 2001, după sosirea la guvernare a P.S.D., prin ordin ministerial direct, doamna Ecaterina

Andronescu interzicea folosirea manualului de la Sigma în sistemul educativ din România. Puţin după aceea, Ministerul Educaţiei reducea la trei manualele aprobate, stârnind un val de proteste din partea editorilor şi a autorilor excluşi din competiţie. Dezbaterea chestiunii reîncepea în revistele culturale (mai ales *Observatorul cultural)*[1].

Prin războiul manualelor alternative, tinerii istorici transilvăneni păşeau decis în prim-planul scenei publice, arătând cât de actual prin implicaţii este discursul despre trecut. în acest fel ei părăseau brutal mediul lor predilect de manifestare, oarecum protejat, devenind exponenţii unei tentative de schimbare a paradigmei istorice autohtone anunţată de alte încercări, dar fără ecoul larg popular - şi pozitiv, şi negativ - al acesteia.

[1] O nouă dovadă - dacă mai era nevoie - că România face parte din Europa este că, după ce situarea extremei drepte pe locul al doilea în alegerile politice ale anului 2000 au Prefaţat o situaţie similară manifestată în Franţa la alegerile din 2002, scandalul Manualelor alternative de istorie din 1999 a anunţat un scandal similar declanşat în decembrie 2002 în Parlamentul italian. Legislativul peninsular a numit o comisie care să revizuiască manualele de istorie în sensul viziunii centrului-dreapta, iniţiativă care a stârnit protestul scris al mai multor intelectuali notorii (Umberto Eco, Enzo Biagi ş.a.), la semnăturile cărora s-au asociat, în numai câteva zile, încă circa trei mii de nume.

49. *PROVINCIA* ŞI NOUA ISTORIE A TRANSILVANIEI

în primăvara anului 2000, la Cluj lua fiinţă revista *Provincia,* care îşi propunea să reunească reflecţiile intelectualilor români şi ale celor maghiari pe teme de dezbatere civică şi politică în paginile unei publicaţii unice. Nu era pentru prima dată când în capitala Transilvaniei un asemenea proiect lua fiinţă. Fey Lâszlo publica - de aproximativ un deceniu - un alt periodic oarecum similar, *Dialog interetnic. Provincia* însă apărea simultan în două ediţii identice, maghiară şi română. Ideea acestei reviste i-a aparţinut politologului Gusztăv Molnâr care, cu entuziasm şi energie, a reuşit în scurtă vreme să şi-i asocieze pe viitorii membri ai colegiului de redacţie, scriitori, universitari şi jurnalişti. încă de la primul număr - apărut, împreună cu următoarele şapte, ca supliment al ziarului *Kronika* şi al *Zilei de nord-vest - Provincia* a atras atenţia prin aceea că voia să instituie un spaţiu comun de dezbatere româno-maghiar, abolind separaţia de până atunci datorată retranşării maghiare îndărătul unor fortificaţii proprii. Atmosfera era favorabilă unui atare experiment, în paralel revistele *Apostrof* şi *Korunk* organizând, cam în acelaşi timp, cicluri comune de conferinţe. Iniţiativa „provincialilor", cum s-au numit curând redactorii şi colaboratorii lor cei mai apropiaţi, cu un soi de orgoliu polemic, venea, aşadar, să exprime o stare de spirit mai răspândită în mediile intelectuale clujene şi, în general, ardeleneşti.

Totuşi, revista s-a afirmat în primul rând ca for de discuţie intelectuală, şi nu ca o publicaţie cu caracter popular. Dintre iniţiativele *Provinciei* care au atras iniţial atenţia asupra ei merită să fie pomenite ancheta cu privire la existenţa unei literaturi transilvane şi cea despre posibilitatea de a scrie o sinteză de istorie ardeleană *sine ira et studio.* Cu adevărat răsunătoare a fost însă propunerea lansată de treisprezece dintre cei care alcătuiau grupul format în jurul revistei de a regândi România ca pe un stat organizat după principii regionale (decembrie 2001). Instantaneu, chemarea la dezbatere publică - publicată sub forma unui memorandum adresat Parlamentului României, principalelor partide politice din ţară, liderilor de opinie şi tuturor celor interesaţi - a făcut înconjurul mass-mediei interne, bucurându-se şi de un amplu ecou internaţional şi atrăgând atenţia marii mase a cetăţenilor români.

Clasa politică în frunte cu exponenţii

1

ei s-a grăbit să condamne invitaţia la dezbatere, motivând că nu este o prioritate, dar citind-o mai ales în cheie naţionalistă, ca pe o tentativă separatistă (inabil) mascată. Membrii grupului au fost declaraţi trădători, vânduţi ori, în cel mai bun caz, manipulaţi şi naivi. S-au organizat talkshow-uri la ore de maximă audienţă, la mai multe posturi de radio şi televiziune, presa a condamnat sau, mai rar, a reflectat nuanţat luările de poziţie, s-au făcut declaraţii politice. Aparent, după scandalul de primă instanţă, soldat cu punerea la colţ a iniţiatorilor şi cu estimarea în termeni depreciativi a iniţiativei, lucrurile au reintrat pe făgaşul dinainte. De fapt, însă, la o privire mai atentă, memorandumul nu a fost

un eşec. Unele forţe politice au reacţionat în sensul propunerii, asumând-o şi elaborând programe concrete în direcţia respectivă (cazul a doi deputaţi P.N.L. din judeţul Timiş, al unui deputat P.N.Ţ.C.D. din Bihor). Publicaţii prestigioase de cultură - precum *Dilema* şi suplimentul *Litere, Arte & Idei* al *Cotidianului* - au luat chestiunea în discuţie, dedicându-i spaţii ample şi demonstrând că interesul descentralizării şi regionalizării nu aparţine în exclusivitate Ardealului, aşa cum se insinuase. Pe lângă *Provincia,* la Cluj au apărut şi alte gazete susţinătoare ale alternativei administrative şi politice sugerate (am numit săptămânalul *Gazeta de Cluj* şi *EuroTransilvania,* un lunar înfiinţat de Sabin Gherman). în fine, pe neaşteptate, totul a culminat cu propunerea guvernului Adrian Năstase, făcută în ianuarie 2003, prin vocea ministrului administraţiei publice, Octav Cozmâncă, a regionalizării României în formula instituirii a opt regiuni conduse de câte un guvernator numit de centru (şi nu ales).

Indiferent cum ar fi ea interpretată, ideea *Provinciei* de a dezbate public, în cercuri din ce în ce mai largi, chestiuni care includeau nu doar aspecte culturale ale vieţii din Transilvania, ci şi posibilitatea unei reaşezări a relaţiei dintre centru şi regiune a dovedit curaj şi intuiţie. Astfel, a mai căzut un zăvor şi s-a mai detabuizat o problematică rămasă, în linii mari, până arunci, intangibilă, deşi sensibilă. Chiar. dacă consecinţele practice ale discuţiei se vor lăsa aşteptate în continuare, ideea că modul în care suntem administraţi şi felul în care banii publici se întorc la cetăţeni ne priveşte pe fiecare în parte, nefiind un monopol al clasei politice, este una dintre cele care au triumfat cu acest prilej. Pentru istoriografia tânără din Transilvania şi Banat, apariţia *Provinciei* a oferit o nouă tribună de dezbatere atât a trecutului

interetnic şi interconfesional, cât şi un prilej de reflectare asupra prezentului şi viitorului. Obsesiei marilor sinteze naţionale i s-a contrapus tema de reflecţie cu privire la statutul şi posibilitatea unei istorii regionale, odată cu ancheta iniţiată printre specialiştii români, maghiari şi germani pe tema elaborării unei noi istorii a Transilvaniei. Nu au lipsit - nici cu acest prilej, dar nici cu altele - colaborările unor experţi din tânăra generaţie de istorici clujeni, precum Ovidiu Ghitta, Radu Mârza, Sorin Mitu, Toader Nicoară, Adrian Andrei Rusu, Edit Szegedi, ori timişoreanul Vasile Docea.

50. REGIONALIZAREA

Pe data de 11 decembrie 2001, un grup de treisprezece redactori şi colaboratori ai revistei *Provincia,* întruniţi la Cluj, la sediul revistei, într-o şedinţă de bilanţ, au dezbătut şi redactat un text intitulat "Memorandum pentru reorganizarea României ca stat regional". La discuţii au participat mai mulţi inşi decât semnatarii, iar textul -elaborat într-o ciornă iniţială prin rescrieri succesive datorate lui Daniel Vighi, Gusztâv Molnâr, Traian Ştef şi Caius Dobrescu - s-a decis să fie adresat membrilor parlamentului României, principalelor partide politice democratice, liderilor politici şi de opinie din ţară, ca şi Consiliului Regiunilor de pe lângă Parlamentul European. Ştirea despre memorandum, transmisă întâi de ziarul maghiar *Kronika,* al cărui redactor şef, Bakk Miklos, făcea parte din grupul respectiv, a fost imediat preluată de toate marile cotidiene şi agenţii de presă interne, inflamând clasa politică şi opinia publică încă înainte ca textul propriu-zis să fie publicat. Momentul era sensibil din două puncte de vedere: întâi pentru că nu demult se purtaseră negocierile româno-maghiare pe tema aplicării Legii Statutului Maghiarilor din afara hotarelor Ungariei şi în privinţa cetăţenilor români de etnie maghiară, guvernul României văzând în aceasta o tentativă de ingerinţă în treburile sale interne. O iniţiativă care venea din Ardeal, jumătate din semnatarii ei fiind maghiari, a fost cu promptitudine (şi superficialitate) interpretată ca o nouă mutare a Budapestei, însă prin interpuşi transilvăneni. în această lectură, "memorandiştii" - cum li s-a spus autorilor, fapt ce a crescut iritarea datorită uzurpării unei titulaturi cu rezonanţă istorică din vremea luptei românilor ardeleni pentru drepturi politice în Austro-Ungaria - erau marionetele

guvernului maghiar, etnicii unguri apărând ca reprezentanţi ai unei "coloane a cincea", iar românii implicaţi fiind văzuţi ca naivi, manipulaţi ori, mai rău, direct trădători. Sub un alt aspect, memorandumul continua tentative mai vechi de sensibilizare a Bucureştiului cu privire la nevoia de lărgire a autonomiei transilvănene, în virtutea realităţii că Ardealul este principala provincie contributoare la bugetul României şi a ideii că, prin tradiţii şi tendinţe, ar putea sluji ca locomotivă a integrării ţării în Uniunea Europeană. în acelaşi sens se situaseră încercările mai vechi de dezbatere în ambianţa bucureşteană a *Grupului pentru Dialog Social* şi a revistei *22* a conceptului de devoluţie întreprinse de Gusztâv Molnăr, geopolitician cu formaţie universitară clujeană, bihorean de origine,

stabilit de mai mult timp la Budapesta, însă activ publicistic în România postcomunistă, interogaţia lui şi a lui Gabriel Andree'scu pe tema *Problemei transilvane* (într-un grupaj de intervenţii cu mai mulţi semnatari, dintre care mulţi urmau să se regăsească la *Provincia,* tipărite în presă şi reunite ulterior într-un volum apărut la Iaşi, la Ed. Polirom). Urmase apoi proiectul unei declaraţii de la Cluj (reluate după modelul declaraţiei de la Budapesta din 1989, zece ani mai târziu) care a fost înfierată de preşedintele Constantinescu încă înainte ca ideea să se contureze în vreun fel, pe când circula ca simplă ciornă, printre prieteni. Şi de astă dată, autorul proiectului fusese acelaşi Gusztâv Molnâr care, un an mai târziu, organiza, împreună cu criticul literar Al. Cistelecan, redacţia revistei lunare *Provincia.*

Memorandumul venea, deci, pe un teren pregătit, dar în acelaşi timp şi minat de diverse suspiciuni şi sensibilităţi. Ideea unei forme de stat în care disparităţile între capitală şi provincii să nu mai fie atât de flagrante, în care puterea centrală să nu mai colecteze resursele din teritoriu gestionându-le după bunul ei plac, ci alocându-le în funcţie de contribuţia fiecăreia, corelând-o cu nevoile şi lărgindu-se autonomia economico-financiară era numai una dintre direcţiile vizate de memorandum. O alta atrăgea atenţia asupra necesităţii de a se acorda o atenţie mai mare specificităţilor zonale, bogăţiei culturale din teritoriu, pomenind chiar de solidarităţile întemeiate pe destinul comun al cetăţenilor dintr-un anumit areal cu tradiţii istorice distincte care ar putea conduce chiar până la asumarea unei "identităţi transetnice", unde factorul limbă şi cultură să fie secundar în raport cu interesul concret şi pragmatic pentru o viaţă mai bună.

163

Parte din furia cu care a fost întâmpinat memorandumul grupului *Provincia* s-a datorat frustrării politicienilor că nişte intelectuali neinvestiţi cu alt mandat decât propria lor voinţă şi competenţă interveneau în dezbaterea publică, propunând pe agendă un subiect delicat, pentru care nimeni nu se socotea pregătit şi de care nimeni nu părea să aibă chef. Altă frustrare era cea cauzată de perceperea acestei iniţiative ca una ostilă statalităţii în general şi celei româneşti în particular. De fapt, prin intervenţia în discuţie a grupului de intelectuali din partea vestică a ţării se evidenţia mai cu seamă o nouă etapă a gestionării vieţii interne, în condiţiile impunerii, la ultimele alegeri, a unui partid *(PSD)* care risca să devină un partid-stat, pe fondul marasmului opoziţiei parlamentare. La mai puţin de un an de la această dezbatere însă, în cadrul unui seminar desfăşurat la Sinaia, premierul Adrian Năstase asuma programul regionalizării -deocamdată la nivel pur declarativ şi într-un spirit radical diferit -, evenimentul rămânând memorabil prin propunerea unui calendar al transformării (termen: 2004). Primul pas în acest sens - anunţul din ianuarie 2003 - al conturării a opt regiuni conduse, fiecare, de câte un guvernator numit de premier, a marcat atât dorinţa guvernului Adrian Năstase de a da un semnal pozitiv Europei, cât şi cea de a accentua, în fapt, centralismul, printr-un control riguros şi direct al operaţiunii.

Pentru istoricii tineri de la Cluj scandalul regionalizării a însemnat, în unele cazuri, conştientizarea şi asumarea pe o nouă dimensiune a exerciţiului istoriei regionale (cu o bogată tradiţie în zonă). După o întreagă educaţie concepută în termenii naţiunii văzută ca subiect istoric, propunerea grupului *Provincia* le aducea în atenţie un alt actor posibil: regiunea. Dacă în mod efectiv printre autorii memorandumului s-a numărat un singur istoric aparţinând şcolii istoriografice transilvănene, ecourile şi dezbaterile stârnite în mediul specialiştilor în studierea trecutului a fost mult mai amplu, iar roadele lui se vor vedea în timp.

51. **NOUL TRATAT DE ISTORIE AL ACADEMIEI**

Când, către finalul anului 2001, Academia Română lansa cu mare pompă, în prezenţa preşedintelui României, primele patru volume din noua ei sinteză istorică, nimeni nu bănuia încă ce gen de ecou urmau să aibă tomurile groase şi elegante care acopereau

164

întreaga perioadă a trecutului românesc dinainte de 1600. în timp ce revista *Academica* publica fericitele discursuri de la lansare, organul de presă al *Grupului pentru Dialog Social,* publicaţia *22,* dădea la iveală, prin intervenţiile repetate ale academicianului Şerban Papacostea, un masiv plagiat. Curând, dezvăluirii care privea anumite capitole ale volumului al III-lea, ce trata parte din epoca medievală, i se alătura un alt demers asemănător, cel al istoricului ieşean Leon Şimanschi. Cam în acelaşi timp, o emisiune difuzată în direct de *CD Radio* din Cluj (şi preluată ulterior de revista *Steaua)* îi prilejuia lui Adrian Andrei Rusu exprimarea temerii că în contribuţia lăsată pentru aceeaşi sinteză de istoricul Radu Popa se intervenise arbitrar. Situaţia, dezbătută amplu în decursul primei părţi a anului

2002 de câteva reviste de circulaţie naţională, era sintetizată de Sorin Antohi după cum urmează: "Recentul tratat de istorie naţională publicat sub egida Academiei nu face decât asta: rescrie aproape *ad litteram* lucrările altora (<<gradul zero» al plagiatului), precum şi lucrările autorilor săi legali («autoplagiarul», o operaţie numită de francezi «canibalizare»). Tratatul este decalat cu o generaţie sau două sub raport teoretic-metodologic şi al cercetării empirice, ca şi sub raportul a ceea ce s-ar putea numi spiritul sau «sensibilitatea» timpului" („Obiectele din oglindă sunt mai aproape decât par. Interviu cu Sorin Antohi, realizat de Florin Lăzărescu", în *Timpul,* an. III, nr. 5, mai 2002, p. 4-5). Cum se vede, problemele nu ţineau doar de etica meseriei -pentru care răspunderea o purtau, orice s-ar spune, atât coordonatorii proiectului, cât şi cei ai fiecărui volum în parte -, ci şi de competenţa profesională. Carenţele mari se puteau sesiza nu atât la nivelul datelor achiziţionate în noul tratat, cât la acela al viziunii asupra trecutului. în plină vogă a postmodernismului (ba chiar şi a post-postmodernismului), tratatul de *Istoria românilor* propunea o nouă versiune a mai vechii "mari naraţiuni", având pretenţia de a răspunde coerent, cosmotic, tuturor marilor probleme ale trecutului într-o perspectivă lineară, etern progresistă, teleologic orientată către apoteoza existenţei naţionale. în plus, în majoritatea cazurilor de chestiuni unde răspunsurile la întrebări erau concurenţiale, ori unde lipseau deocamdată elucidările, se prefera estomparea, trecerea cu vederea a înseşi semnelor de întrebare. Carenţele de concepţie ale unui proiect care, pornind de la schiţa executată la ordinul lui Nicolae Ceauşescu personal (cea. 1980), trenase ulterior, îmbrăcând forme intermediare, lăsând să treacă anii -

şi, odată cu ei, înregistrând decesul unora dintre autori - s-au vădit în arbitrariul utilizării contribuţiilor personale ca pe nişte materiale pregătitoare, tocmai bune pentru o sintetizare anonimă şi o redistribuire a paternităţii (uneori, după cum rezultă din anumite răspunsuri la interpelări, fără ştirea noului pretins autor). Practicată consecvent, metoda nu reflectă o intenţionalitate frauduloasă, ci mai degrabă o radicală carenţă de concepţie. Munca individuală a autorilor este subsumată ideii de "colectiv", ceea ce contează este viziunea colectivistă asupra efortului cognitiv, aglutinarea meritelor personale (ca şi a erorilor, de altfel) într-un tot indistinct. în fapt, logica faraonică a construcţiei intelectuale din tratat este un produs şi o reflectare a logicii "epocii de aur" a socialismului naţionalist. în mod fatal ea trebuia să se dovedească depăşită, caducă, într-o epocă modelată de spiritul individualist de iniţiativă al tranziţiei postsocialiste.

După toate aparenţele, întâmpinarea vehementă de care au avut parte primele patru volume ale sintezei va obliga responsabilii tomurilor următoare să evite repetarea aceloraşi greşeli. Aici se iveşte însă o problemă crucială a întregii întreprinderi: dacă părţile care vor urma vor fi radical diferite sub raportul tratamentului textelor autorilor şi al perspectivei asupra conţinuturilor, pe drept cuvânt se va putea vorbi despre o lucrare cu totul nouă. Dacă s-ar continua ca până acum, coerenţa - în dezastru - ar fi asigurată, plătindu-se însă un uriaş preţ simbolic şi aruncându-se pe fereastră sumele mari de bani necesare tipăririi şi drepturilor de autor.

Un lucru este sigur: deocamdată, ideea că Academia ar fi chemată să ofere versiunea "adevărată", rezonabilă asupra trecutului românesc pare compromisă măcar pentru o generaţie. O dată în plus, profesioniştii istoriei primesc un semnal că epoca adevărurilor unice a luat sfârşit.

Chestiunea noului tratat de istorie al Academiei a fost dezbătută pasionat şi la Cluj. Unii dintre profesorii Universităţii "Babeş-Bolyai" din acest oraş au colaborat la noua sinteză în calitate de coordonatori de volume sau/ şi de autori de capitole şi subcapitole. Alţii au refuzat să ia parte la proiect, sesizând pericolele pe care le presupunea (cazul regretatului academician Pompiliu Teodor). Cel mai tânăr colaborator la volumele apărute este, după toate probabilităţile, cercetătorul dr-Ioan Stanciu, tot un clujean. Un alt clujean, prof. dr. Mihai BărbulescU/ fost decan al Facultăţii de Istorie şi Filosofie, a participat ca autor atât la elaborarea sintezei despre care vorbesc aici, cât şi a altora *(Istorii*

1

României scrisă împreună cu Dennis Deletant, Keith Hitchins, Ş. Papacostea şi P. Teodor). Fără îndoială, toate acestea sunt semnele unei salutare vitalităţi profesionale care pe viitor se va valida,

vreau să cred, şi mai amplu decât până acum.

52. ISTORIOGRAFIE ŞI SCANDAL

Un deceniu de viaţă publică în condiţiile restabilirii democraţiei şi a respectării - în linii mari - a dreptului la liberă exprimare permite anumite concluzii, fie ele şi provizorii, cu privire la rolul scandalului **mediatic** în schimbarea mentalităţii dominante la un moment dat. George Voicu observa cu temei că "...estetica spectacularului pare să definească în linii mari valorile în cultura noastră, inclusiv în cultura noastră politică" *(Mitul Nae Ionescu,* Bucureşti, Ed. Ars Docendi, 2000, p. 195). O asemenea trăsătură a întregii noastre vieţi publice poate fi explicată în diverse moduri, de la atribuirea ei coordonatei latine a existenţei noastre colective până la o ieşire din letargia autoindusă acuzată odinioară de L. Blaga sub numele de "retragere din istorie". Eu însă m-aş opri aici, mai prudent, la o observaţie cu caracter mai degrabă sociologic. în condiţiile în care mecanismele participării civice nu au generat o radicală implicare de masă în discuţiile de interes general, încurajând partidele şi pe liderii politici să creadă că decizia obştească le rămâne exclusiv rezervată, declanşarea marilor scandaluri televizate şi de presă a avut mereu rolul aducerii chestiunilor dezbătute în agora, la dispoziţia societăţii civile, judecate în acest fel, dincolo de expresia lor, adeseori stridentă, şi dincolo de efectele lor, nu o dată contradictorii, aceste campanii pot fi privite ca nişte expresii ale democratizării treptate din România de după 1989. Oricum le-am interpreta, ca binevenite ori, dimpotrivă, ca "montate", jignitoare ori ruşinoase, scandalurile mediatice au detabuizat şi continuă să detabuizeze diverse sectoare de interes, interzise odinioară oamenilor de rând. Prin aceasta, ele rămân un fenomen salutar al timpurilor din urmă.

Efectul lor esenţial - reconfigurarea mentalităţii unor straturi mai largi ale populaţiei - nu este deloc neglijabil, şi nici întâmplător. După deceniile de autarhie mai radicală sau mai moderată, discuţiile - Presupunând poziţii multiple, o dinamică suplă, accente redistribuite, ^{0} anume radicalitate - scot din letargie opinia publică şi supun

conştiinţele la o autointerogaţie. în cele din urmă, oricât de dificil s-ari dovedi saltul, acesta va trebui să survină, determinând populaţia României să iasă din legendara ei stare amorfă, încurajată de dictaturi şi de întregul şir de *guru* charismatici şi extatici care ni se oferă, determinând-o să acţioneze pragmatic în sensul pregătirii responsabile a unui alt fel de viitor şi oferindu-i elementele necesare recalibrării idealului comunitar.

Implicaţi direct, ca specialişti în cercetarea trecutului, sau doar indirect, numai ca membri ai unei societăţi în prefacere, istoricii au beneficiat, la rându-le, de pe urma scandalurilor publice, chiar şi atunci când, aparent, au avut de pierdut. în paginile anterioare am trecut în revistă câteva dintre provocările cărora au trebuit să le facă faţă în anii '90. Aici rămâne loc pentru sesizarea unora dintre liniile de forţă ale acestui proces care este departe de a-şi fi epuizat resursele.

întâi şi întâi, breasla a fost pusă faţă în faţă cu nevoia de a reflecta mai serios la caracterul disciplinei pe care o ilustrează. Este aceasta o ştiinţă sau doar o modalitate de a pune în scenă, de a reconstitui trecutul? Oricare ar fi răspunsul pe care îl dă unul sau altul dintre istorici, în funcţie de propriul lui crez, somaţia îl obligă să asume cât mai explicit o anume poziţie, împreună cu toate consecinţele metodologice şi civice care decurg din aceasta. Sub acest raport şi tinerii istorici transilvăneni au avut de optat între discursul istoric cu pretenţii de deţinere a adevărului unic, cu o explicitare lineară a trecutului, în ideea unui progres teleologic către prosperitatea şi afirmarea continuă a naţiunii române, şi un alt model explicativ, sistemic, sensibil la interdependenţe - deci prin excelenţă comparatist -, relativizant, care încearcă să recupereze şi "micile" istorii (de la interferenţa dintre om şi climă, la viaţa cotidiană şi la bogăţia de teme ale vieţii sociale şi individuale).

în legătură cu această chestiune se înşiruie şi celelalte subiecte în litigiu care au marcat deceniul. Este vorba în primul rând de problema cum iubim România şi cum o asumăm. Practic, ea este cea care revine şi în scandalul Boia ori în cel legat de *Politicele* lui H.-R. Patapievici, în problematica dezvăluirilor opţiunilor extremiste de dreapta ale intelectualităţii interbelice aşa cum apare ea în jurnalul lui M-Sebastian şi din analiza gândirii lui Nae Ionescu, în felul în care este judecată încercarea de reaşezare a lui M. Eminescu în contextul culturii române, în chestiunea reorganizării României propuse de Sabin Gherman, şi, un pic altfel, de grupul de pe lângă revista

provincia, în discutarea Holocaustului, şi în reflectarea altminteri a trecutului în manualele alternative. Pornită din mai multe direcţii de atac, critica patriotismului instrumentat ideologic de puterea totalitară

comunistă de până în 1989 s-a adâncit treptat şi în direcţia unei critici a resorturilor naţionaliste ale acestui sentiment, aşa cum se conturase el pe urma moştenirii secolului al XlX-lea, în perioada interbelică, dar cu continuităţi semnificative în etapa comunismului colorat naţionalist a! lui N. Ceauşescu. Din acest punct de vedere, discuţiile publice din ultimii ani ai secolului al XX-lea au sancţionat excesele etniciste, precum şi discursurile şi practicile exclusiviste ale trecutului şi prezentului, conducând către o reprezentare mai flexibilă, mai comprehensivă a patriotismului românesc.

în aceeaşi direcţie au condus şi scandalurile care au- reluat, aproape ritmic, istoria regională şi importanţa regionalismului în buna funcţionare a statului şi ameliorarea vieţii cetăţenilor. Dezbaterea despre Istoria Transilvaniei desfăşurată la Paris, ampla anchetă vizând Biserica Greco-Catolică şi rosturile ei în societatea românească, din nou proiectul federalizant al lui Sabin Gherman, ori lansarea memorandumului privind posibila reorganizare a României ca stat regional de către grupul de la revista *Provincia* au subliniat interesul existent, la vest de Carpaţi, pentru o dezvoltare a zonei, o asumare a tradiţiilor proprii şi chiar pentru componenta identitară colectivă de aici, declarată prematur de alţii drept artefact, construct intelectual fără bază reală ori, pur şi simplu, decedată. O asemenea direcţie nu ar trebui să mire, câtă vreme ea s-a manifestat şi în alte regiuni ale ţării. Dacă în capitala Olteniei manifestările regionaliste au luat, cel mai adesea, forma mândriei olteneşti exprimate în contextul întrecerilor sportive (fotbalistice), în Moldova a apărut, pe la mijlocul anilor 90 ai secolului trecut, chiar un efemer Partid al Moldovenilor iniţiat de primarul Iaşilor, Constantin Simirad. Toate acestea, indiferent de forţa cu care s-au afirmat în arena publică, exprimă interesul cetăţenilor României pentru zona lor de origine, dorinţa de a-i pune în valoare mai amplu şi mai profund potenţialităţile, în contrast cu centralismul tradiţional care împarte ţara, practic şi simbolic, în capitală şi Provincie. Primii paşi concreţi în direcţia unei asemenea dezvoltări au fost apariţiile de cotidiene regionale ori de ediţii regionale ale acestora. Marile televiziuni şi-au deschis studiouri teritoriale în diferitele centre de regiuni, iar unele societăţi private de cablu au primit licenţe de

emisie zonale. Evidenţierea bogăţiei de specificităţi de la o regiune la alta va trebui să se reflecte cât mai curând şi în politica statului.

O terţă direcţie de avans a conştiinţei publice dezvăluită de scandalurile anilor 90 a fost şi reevaluarea trecutului. Nemulţumirea faţă de reprezentarea tradiţională a vremurilor apuse a luat în câteva rânduri şi aspectul cum ne raportăm la marile personalităţi ale trecutului (de la Decebal, Ştefan cel Mare şi Minai Viteazul, la Eminescu, Nae Ionescu, M. Eliade şi Cioran). Dincolo de faptul că o asemenea polarizare a interesului constituie în sine un reper al nemulţumirii faţă de vechile forme de ideologie centrate pe manipularea moştenirii trecutului, implicând o intrare în criză a acesteia şi necesitatea de a o regândi, trecând şi peste necesitatea rescrierii istoriei pentru care pare ea să pledeze, esenţial este că se încearcă o depăşire a perspectivei maniheiste asupra liderilor politici ori de opinie. Sensibilitatea românească pare astfel gata să încerce o aproximare de o mai acuzată subtilitate a personajului charismatic, aplicându-i-se într-o manieră mai critică, mai analitică, de fapt, mai lucidă.

Rezonând la provocările menţionate ori participând la însăşi formularea lor, istoricii ardeleni şi-au redimensionat în multiple direcţii discursul, înnoindu-1 tematic, metodologic şi formal. La această înnoire nu au participat, prin urmare, doar sugestiile venite dinspre alte spaţii istoriografice şi filosofice, ci şi urgenţele din societatea românească.

Capitolul VI DIRECŢII DE ATAC ÎN RECONFIGURAREA VIZIUNII

53. RECONFIGURARE ŞI INTERDISCIPLINARITATE

Chiar dacă sub raport programatic susţinerea existenţei unei şcoli istoriografice clujene pare posibilă şi legitimă, acest simplu fapt nu este suficient. O asemenea şcoală trebuie identificată şi în planul metodologic, şi sub raportul componenţei ei şi, mai cu seamă, prin rezultatele activităţii sale. Discuţia trebuie deci să continue prin evidenţierea tuturor acestor niveluri problematice. în ce priveşte metodologia, Nicolae Bocşan şi Stelian Mândruţ remarcau că "în planul metodei se impun două tendinţe ce reflectă două şcoli istoffce; una favorabilă istoriei tradiţionale, care absolutizează sursele clasice, dezvoltând programe, direcţii de cercetare în acest sens, de la publicarea de surse până la veritabile sinteze sau monografii, a doua, inspirată de noua istorie, care susţine o reconsiderare a izvoarelor până la a susţine că pentru istoric totul reprezintă o sursă, de la istoria orală, folclor, la artă, literatură. Noua direcţie, care relativizează domeniile clasice ale istoriei şi sursele acesteia, susţine o restituire a istoriei în conivenţă cu alte ştiinţe sociale, demografia, sociologia, psihologia socială sau

antropologia istorică".
Observând, deci, că noua şcoală s-ar defini printr-o "nouă direcţie" cei doi autori consideră că acesteia i-ar fi caracteristice tendinţa spre un ecumenism al surselor şi alianţa cu celelalte discipline sorio-umane. Cu privire la lărgirea maximă a înţelesului noţiunii de izvor istoric trebuie spus că aceasta nu este specifică doar tinerilor istorici din Ardeal. Dimpotrivă, formula s-a impus de mai multă vreme în istoriografia străină, mai cu seamă după cel de-al doilea război mondial. în ce o priveşte pe a doua, aceasta era asumată - prin aproprierea unui program al istoriografiei pozitivist-evoluţioniste -încă de B. P. Hasdeu, în prefaţa la *Istoria critică a românilor* (1871-1872).
N. Bocşan şi St. Mândruţ luau, totuşi, o anume distanţă faţă de nivelul programatic al noilor istorici, câtă vreme acesta nu era reflectat de cercetările propriu-zise într-o manieră convingătoare. "Declarativ se proclamă această tendinţă, dar interdisciplinaritatea rămâne încă un
170
171
deziderat, discursul istoricului fiind încă paralel cu cel al sociologuluij etnologului sau antropologului. Semnificativ rămâne faptul că această iniţiativă a pornit dinspre istorici, care-şi asumă atare domenii ale ştiinţelor sociale, cu o viziune istorică mai precis conturată". De fapt, impedimentul nu este al istoriografiei române actuale, ci al întregului câmp al socio-umanului, după cum se poate vedea din câteva recente analize ale evoluţiei ştiinţei. Iată ce spune, tot programatic, Alex Mucchielli, într-un recent alcătuit instrument de lucru, *Dicţionarul metodelor calitative în ştiinţele umane şi sociale:* "Metodele calitative expuse aici, unificate în jurul paradigmei lor de referinţă, se prezintă ca *metode care aparţin întregului câmp al ştiinţelor umane şi sociale, aşadar sunt utile tuturor cercetătorilor acestui domeniu (subl. O. P.).* Reluând faimoasele idei ale lui Kuhn, am putea spune că acest dicţionar poate grăbi *constituirea unei veritabile comunităţi ştiinţifice transdisciplinare care să-i adune pe toţi cercetătorii din domeniu.* Acest grup social, dacă s-ar recunoaşte ca atare, ar putea, în primul rând, să-şi difuzeze mai bine cunoaşterea în societate, iar această cunoaştere ar putea avea ca obiectiv să devină cu mult mai cumulativă. Cele două condiţii sunt necesare pentru a situa cunoştinţele din ştiinţele umane şi sociale la nivelul de diguzare, de respectabilitate şi de utilizare la care se află astăzi în societate cunoaşterea dată de ştiinţele fizice şi naturale" (Iaşi, Ed. Polirom, 2002, p. 5-6)[1].
Rămâne însă un lucru stabilit că istoricii tineri şi-au manifestat disponibilitatea de a participa la anunţata redimensionare a disciplinelor socio-umane. Se pot da, încă de pe acum, câteva exemple de demersuri interdisciplinare ale membrilor şcolii istorice transilvănene. Acesta este cazul cercetării Elei Cosma cu privire la *Ideea de întemeiere în cultura populară românească* (2000), cartea fiind un produs ştiinţific unde istoria interferează cu folclorul, în umbra mai vastă a antropologiei. Tot astfel, Sorina Paula Bolovan studia *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XlX-lea şi începutul secolului XX* (1999), creând un topos unde demersul istoricului se întâlnea cu cel al demografului şi al sociologului. în aceeaşi zonă de interferenţă se plasează şi investigaţiile lui Remus
[1] Vezi şi Thomas S. Kuhn, *Structura revoluţiilor ştiinţifice,* Bucureşti, Ed. Ştiinţifică Ş' Enciclopedică, 1976; Isabelle Stengers, *Inventarea ştiinţelor moderne,* Iaşi, Ed. Polirorrv 2001. Dar discuţia se poartă într-un plan mai vast de punere în chestiune a problemei cunoaşterii, şi sub raportul criticii subiectului, ca, de exemplu, la Marcel Gauchet, *Inconştientul cerebral,* Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 1997.
Câmpeanu *{Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea,* 1999, şi *Elitele româneşti din Transilvania veacului al XVlll-lea,* 2000) şi Cornel Sigmirean *{Istoria formării intelectualităţii româneşti din Transilvania şi Banat în epoca modernă,* 2000) cu privire la formarea elitelor culturale în Transilvania modernă. Ele îmbină estimările istoriografiei cu abordările cantitative ale sociologiei istorice. La fel, studiile lui Sorin Mitu şi ale Melindei Mitu relevă un demers de imagologie aplicat istoriei moderne româneşti transilvănene.
Este adevărat însă că toate cărţile trecute mai sus în revistă au apărut după 1995, anul cu care se încheia intervalul examinat de N. Bocşan şi de St. Mândruţ. Această precizare permite tocmai constatarea circumstanţei că respectivele cercetări au fost rodul unei evoluţii treptate, a unei decantări devenite evidente abia îri ultimii ani ai deceniului trecut şi în primii din decada care a inaugurat noul secol şi mileniu.

54. PROVOCAREA CRONOLOGIEI

Există şi alte semne indubitabile că tinerii istorici din Ardeal se află în anticamera unei decantări la nivelul conştiinţei profesionale. Este vorba despre regândirea câtorva probleme fundamentale ale meseriei, care dau de mai multă vreme de furcă profesioniştilor domeniului, generaţie după generaţie. Una dintre acestea este cronologia epocilor istoriei autohtone[1]. Atunci când operezi cu mari etape ale

trecutului ai, desigur, nevoie de o criteriologie suficient de precisă pentru a le contura acestora profilul şi destul de flexibilă pentru a-ţi permite să operezi cu nişte realităţi, totuşi, fluide şi complexe, diferenţiate. Astfel, este o evidenţă pentru publicul românesc cititor de istorie că schema clasică de tratare a trecutului, în varianta ei comunistă sau nu, prezintă anumite dificultăţi. Prima şi cea mai evidentă dintre acestea este că, deşi România nu este o insulă izolată de continentul european prin vaste întinderi de ape, durata vârstelor istorice de la noi este sensibil

In paginile care urmează, autorul îşi etalează mai curând propriile opţiuni decât pe Cele, mai puţin unitare şi structurate, adeseori, ale unora dintre colegii săi. De aici şi caracterul premeditat provocator al aserţiunilor. Cât priveşte grupul tinerilor istorici, în chestiunile de relevanţă cronologică şi spaţială, cei mai mulţi dintre ei nu au luat poziţii clare, urmând vechile delimitări în mod tacit.

modificată în raport cu Occidentul, deşi în linii mari istoricii români s-au orientat după schema de tratare oferită de istoriografiile din vest. Succesiunea epocilor - preistorie, antichitate, evul mediu, epoca modernă şi cea contemporană - la noi îşi are momentele de turnură altă dată decât în Occident. Astfel, la nordul Dunării, antichitatea s-ar încheia - după cum lasă manualele şcolare să se întrevadă - odată cu retragerea romană din Dacia, ca o consecinţă a atacurilor barbare (271-275 e. n.). Faptul devansează atât sfârşitul antichităţii în Apus (odată cu cucerirea Romei de către căpetenia herulilor de neam germanic, Odoacru sau Odovacar, în 476 e. n.), cât şi momentul începutului feudalismului în partea orientală, supravieţuitoare şi aptă de continuitate, a Imperiului Roman (domnia lui Heraklius, 610-641, când greaca devine limba oficială), situat în proximitatea spaţiului dunăreano-carpato-pontic. Aceste decalaje masive - de două, respectiv de patru secole - provin din imitarea criteriului tradiţional, care, într-un context ştiinţific ce privilegia istoria evenimenţială şi narativă, trebuia să se sprijine pe fapte din zona politicului imediat perceptibil. Aşa se face că, în istoria noastră, etapa de trecere de la antichitate la feudalism constituie o "tranziţie" neîntreruptă, deşi extrem de bogată în forme de manifestare, de circa o mie de ani! Acest obstacol ar putea fi acceptat într-o istoriografie care ar avea forţa imaginativă de a furniza nişte criterii proprii, argumentând propria-i autarhie în raport cu restul arealului continental. Dar încă de la începuturile ezitante ale modernităţii noastre istoriografice, din vremea lui Grigore Ureche, Simion Dascălul şi Miron Costin, unul dintre punctele obligatorii de referinţă a fost raportarea la romanitate, deci la o formă de existenţă politică şi de civilizaţie plurietnică, transcontinentală, universalistă şi expansionistă. Or, dacă dorinţa experţilor este să racordeze viziunea românească asupra trecutului cu cele din istoriografia occidentală, atunci trebuie căutate nişte soluţii mai viabile.

Nicolae Iorga s-a izbit, şi el, de această dificultate, peste care B. P. Hasdeu - autor al unei istorii critice care începea în secolul al XIV-lea, odată cu apogeul afirmării statalităţii româneşti medievale fără a sfârşi cumva - şi A. D. Xenopol (cel care a impus primul o schemă de tratare integrală a trecutului românilor) au trecut oarecum graţios. în sinteza lui în zece volume, Iorga a preferat o soluţie intermediară, neconceptualizând explicit tentativa lui de a privi prin grilă occidentală realităţile apuse de la noi, dar operând cu sugestii dinspre aceasta (volumul al IV-lea se intitulează "Cavalerii", de pildă, deşi nu există

nici o dovadă că în ţările române instituţia cavalerimii ar fi existat vreodată aşa cum este ea cunoscută din Occident). Rămânând metaforic, savantul îşi recunoştea, implicit, limitele. Dar nu erau doar limitele propriei meditaţii, ci ale unui întreg stadiu de dezvoltare a cercetării istorice. Nu este întâmplător că soluţiile de tip metaforic s-au impus în epocă nu numai filosofiei lui Blaga, ci şi istoriografiei. în acest ancadrament, "spaţiul mioritic" întâlnea localizările metaforice ale unor bătălii, cum a fost cazul cu indicaţia cronicărească despre victoria lui Basarab I asupra lui Carol Robert de Anjou "la o posadă", devenită, sub pana de mare autoritate a lui Iorga, un nume propriu, Posada. Dinspre cronologia simbolică se păşea către geografia simbolică; din lipsă de ştiri precise, dar şi pentru că în cunoaşterea românească a vremii asemenea procedee satisfăceau, la receptorii lor, nivelul

cerut de exigenţă ştiinţifică.
Astfel, trecerea la feudalism - vreme de o mie de ani, ca într-un reflex întârziat de gândire milenarist-apocaliptică - corespundea, practic, întregului interval al invaziilor nomade peste teritoriul fostei Dacii, de la goţi la tătari. Chiar şi numai acest indiciu denotă că acela care a gândit în parametrii respectivi epoca - de patru sau cinci ori mai lungă decât cea care îi preceda şi cea care îi succeda -, a înţeles evul nostru mediu ca pe o formă de existenţă esenţialmente occidentală, feudală în toată puterea cuvântului. Cum se ştie, în Europa de Vest aşa au stat lucrurile, elementele care ar fi condus la feudalizare, pe fondul decăderii instituţionale a romanităţii antice, fiind apariţia fiefului, a piramidei vasalice (cu omagiul feudal pe care îl presupunea) şi invaziile migratorilor. Numai că la noi nimeni nu a putut demonstra, deocamdată, existenţa unui feudalism în accepţiunea riguroasă a acestui termen. Realităţile social-politice medievale româneşti nu includ nici omagiul vasalic, nici apanajul feudelor. Iar analizele de până astăzi au evidenţiat mai cu seamă diferenţele în raport cu modelul teoretic elaborat de Marc Bloch şi de alţi cărturari apuseni pe seama feudalismului, fără a însuma, deocamdată, rezultatele într-o teorie explicativă proprie cu privire la caracteristicile evului mediu autohton. De ce, atunci, să se păstreze părerea că am avut un feudalism? Unde mai pui că acesta ar părea să înceapă, după cronologia încă în uz, în ultimul secol de existenţă feudală occidentală (datele propuse, în general, pentru încheierea evului de mijloc în Europa ar fi 1453, anul căderii Constantinopolului, 1492, momentul descoperirii Lumii Noi sau, 1521, debutul Reformei religioase),

încheindu-se în... secolul al XVIII-lea (1784-1791 în Ardeal) sau al XIX-lea (la 1821, în Ţara Românească şi Moldova)?!
Cum istoria despre care vorbesc se vrea a românilor, poate că ar trebui ţinut seama, atunci când se încearcă o periodizare, de marile etape ale apariţiei şi afirmării românilor. Desigur, un asemenea criteriu ţine de o modernitate care privilegiază în rolul de actor al istoriei comunitatea etnică. Dar el este preferabil măcar pentru coerenţă altora, în cazul scrierii istoriei românilor (şi nu a altor istorii). în acest caz, s-ar putea stabili antichitatea din epoca bronzului şi apariţia geţilor, dacilor şi sciţilor în izvoarele care vorbesc despre "Dacia" (de fapt, şi despre Sciţia, despre Pontul Euxin ş. a.) şi până la sosirea slavilor la nordul Dunării (în secolul al Vl-lea). în continuare, evul de mijloc ar începe odată cu aşezarea triburilor slave pe acest teritoriu, continuând până la începutul secolului al XVI-lea (până la moartea lui Radu de la Afumaţi, în 1529, în Ţara Românească, până în 1538, la marea campanie a lui Suleyman Kanuni în Moldova, şi, respectiv, până la bătălia de la Mohacs, din 1526, în Transilvania). O asemenea delimitare încearcă să destrame iluzia după care modernitatea trebuie să se confunde cu tehnologizarea economiei. Economismul viziunii asupra cronologiei istorice este o altă achiziţie intelectuală datorată, în principal, marxismului. După cum se ştie, acesta făcea din modul de producţie criteriul infailibil al stabilirii duratei unei epoci. înlocuirea unui mod de producţie cu un altul marca trecerea de la o epocă la următoarea, trecere prin excelenţă revoluţionară. Numai că această viziune - să o recunoaştem, puternic articulată - care privilegia factorul economic, deducând evoluţiile sociale şi politice din el, avea în vedere o evoluţie treptată către o finalitate precisă a istoriei: comunismul, era deplinei împliniri a colectivităţii. Altfel spus, materialismul dialectic şi istoric practica o gândire articulată în jurul mitologiei progresului, şi încă orientat teleologic. Or, căderea sistemului socialist şi revenirea la capitalism a fostelor state satelite URSS invalidează această concepţie despre o evoluţie relativ uniformă către ţelul final şi suprem care ar fi fost eliberarea socială a omului. De altfel, chiar înainte de aceasta, necesitatea de a lua în discuţie, pe lângă antichitatea clasică, greco-romană, şi modelul unui aşa-numit "mod de producţie tributal sau asiatic" (a se remarca ezitarea conceptuală, trimiterea când la o manieră de încasare a taxelor de către stat, când, în cazul secund, la un areal geografic) tulburase claritatea unei teorii ce putea părea anterior deplin articulată.

A sosit, deci, momentul să ne întrebăm dacă modernitatea trebuie înţeleasă în istoria noastră în raport cu fenomenele vieţii economice. Dacă da, atunci pesemne că abia epoca interbelică şi cea postbelică, cu cele două valuri ale industrializării României, ar trebui să intre în alcătuirea ei. Ea nu ar trebui să înceapă, în orice caz, anterior revoluţiei de la 1848 şi "micii" uniri din 1859, când burghezia română încetează, treptat, să mai fie alcătuită în exclusivitate din cârciumari, măcelari, pielari şi cizmari. Oare nu ar fi mai firesc ca modernitatea să se definească în raport cu alte evoluţii? Instaurarea regimului dominaţiei otomane a avut consecinţe importante - insuficient analizate momentan - sub raportul statalităţii, care treptat dobândeşte un caracter dependent de metropolă, funcţionăresc-

birocratic, pierzându-şi în bună măsură rolul militar (nu şi pe cel represiv). Un alt element în definirea acestei modernităţi - care, economic vorbind, nu modernizează, iar sub raportul civilizaţiei înseamnă, până după 1821, decuplare progresivă de la Occident - este pătrunderea ideilor apusene în zonă. Fie că ele au iscat reacţii polemice (ca Reforma), provocând şi efecte benefice (românizarea treptată a documentelor oficiale şi a slujbei ortodoxe), fie că s-au insinuat în forme mediate (pe filiera grecească a cărţilor tipărite la Râmnic, ori pe filiera "franţuzită" a oştirilor ruse ajunse în principate în vremuri de beligerantă; prin calvinism şi catolicism şi prin reformismul luminat în Transilvania), ideile şi moravurile de tip occidental, câte au venit, au concurat la modelarea altminteri a modului de gândire şi de trai de pe meleagurile româneşti. Totodată, modernitatea a însemnat şi o evoluţie către preocuparea tot mai susţinută de a obţine - cu mijloace legal recunoscute sau prin recursul la violenţă colectivă - drepturi comunitare pe seama românilor *(Supplex Libellus Valachorum* în 1791 şi ridicarea lui Tudor Vladimirescu în 1821 sunt două momente dintr-un întreg parcurs). Cred, deci, că epoca modernă poate fi decupată, în istoria românilor, altfel decât până acum, în funcţie de o altă înţelegere a modernităţii. Aceasta din urmă s-ar lăsa regăsită mai curând în evoluţiile statale, în cele de la nivelul concepţiilor şi ideilor despre viaţă, ca şi în trecerea treptată de la gândirea socială a stărilor medievale la regimul de stări modern şi, în cele din urmă, la concepţia despre comunitatea etnică, devenită mai apoi naţională. în fine, epoca contemporană nu prezintă dificultăţi de diagnosticare, datorită coincidenţei, în linii mari, a momentului

177

inaugural (pentru unii încheierea primului război mondial, în 1918, pentru alţii inaugurarea unui nou mod de producţie - cel socialist j prin „Marea Revoluţie Socialistă" din Rusia anului 1917, pentru noi unificarea statală deplină din 1918). Se poate, prin urmare, constata că, la fel ca şi în celelalte cazuri, debutul contemporaneităţii este stabilit în funcţie de nişte evenimente politice (militare, sociale ori naţional-statale), ceea ce poate fi acceptat. Dar dacă s-ar apela la alte repere, cum ar fi cele ţinând de evoluţia gândirii, atunci poate că începutul timpurilor contemporane ar trebui stabilit odată cu înlocuirea conştientă a paradigmei moderne prin cea postmodernă, târziu, în anii postbelici. Critica gândirii iluministe până la nivelul ultimelor sale consecinţe, întreprinsă de Jean Daniel[1], cea a umanismului, efectuată de M. Heidegger, ca şi interogarea critică a modernităţii de către alţi filosofi (Fr. Lyotard, J. Baudrillard, J. Derrida, R. Rorty, Gilles Deleuze, Pascal Bruckner ş. a.) atrag, toate, atenţia asupra unei schimbări de fond a raportării la viaţă şi la realitate, inducând ideea unei alte cronologii. La fel, analizele politologilor - ca S. P. Huntington, Z. Baumann, Mary Kaldor ş. a. - decelează intrarea într-o nouă epocă, a globalizării şi a războiului dintre civilizaţii, o epocă având ca una dintre trăsăturile ei fundamentale trecerea de la bipolarism la unipolarismul exprimat, în acest moment, de *pax Americana.*

în raport cu această problematică ţinând, parţial, de didactica istoriei - dar şi de epistemologie, câtă vreme interesează modelele euristice cu care operează specialiştii - tinerii istorici se dovedesc, deocamdată timizi. Cu toate acestea, situaţia de facto pare menită să îi oblige, pe viitor, la decantări. Astfel, la Facultatea clujeană de Istorie, în timp ce catedra de istorie medie şi istoriografie şi-a adjudecat întreg intervalul dintre secolele al VUI-lea şi al XlX-lea, catedra de istorie veche urcă, prin tentativele arheologice şi interpretative ale lui Mihai Bărbulescu, până către finalul mileniului I, iar catedra de istorie modernă înglobează şi aria de interes a secolului al XVIII-lea. Aceste „întâlniri" rămân, din păcate, în general false, câtă vreme între experţii

'■ Jean Daniel, "Dumnezeu nu este şef de stat", în Nathan Gardels, *Schimbarea ordini' globale văzută de mani lideri ai lumii,* Bucureşti, Ed. Antet, 1998, p. 26: "Am traversat în ultimele sute de ani o criză a raţiunii iluministe ce a apărut o dată cu naşterea individului. Cultul raţiunii, progresul ştiinţei, cultul organizat al istoriei şi poporuiu[1] său ales au înlocuit transcendenţa care era practicată şi simţită ca religie. După cuB[1] ştim, cultul raţiunii a dus chiar la ideologii totalitare. Inutil să mai descriem cutf[l] urmaşii lui Stalin au reîntronat şovinismul în stil rusesc şi o escatologic în care «viitorul» lua locul «lumii *de* dincolo»".

178

zonelor de frontieră cronologică nu se manifestă legături mai intime, ci numai unele vagi şi sporadice. Mai devreme sau mai târziu decantarea s-ar putea produce, iar încadrarea cronologică a activităţii catedrelor va fi, probabil, reajustată. Deocamdată, „modernistul" Toader Nicoară, analist al Transilvaniei secolului al XVIII-lea, se întâlneşte pe acelaşi teren cu „medievistul" Doru Radosav, interesat de sentimentul religios la români în intervalul secolelor XVII-XX, de carte şi circulaţia ei ardelenească în aproximativ acelaşi interval de timp (sec. XVII-XIX) şi de vizitele imperiale din sec. XVIII-XIX. Tot în acest segment al unei modernităţi pe care aş numi-o timpurie se încadrează şi

cercetarea lui Ovidiu Ghitta despre Biserica Greco-Catolică din nord-vestul actualei Românii în primul ei secol de existenţă (1667-1761), cea a Gretei Monica Miron dedicată aceleiaşi biserici în veacul al XVIII-lea şi prima parte a celui următor, semn că dimensiunile medievală şi modernă s-au împletit la noi într-o procesualitate complexă.

55. PROVOCAREA GEOGRAFIEI

Istoria nu este, cum se ştie, doar discursul despre trecut. Ea se defineşte şi ca o multitudine indefinită de discursuri cu privire la trecuturile unei diversităţi spaţiale variabile. Prin urmare, decupajul spaţial îşi are şi el rostul său într-o istoriografie pe cale de renovare, spunând multe despre înnoirea care se pregăteşte. Din acest punct de vedere, în încercarea de a înţelege mutaţiile posibile după 1990 în domeniu, trebuie spus că în vremea evului mediu scrierile cu caracter istoric produse în ambianţa românească au fost limitate la orizontul fiecăruia dintre statele existente (Moldova şi Ţara Românească). Abia târziu, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Miron Costin şi Constantin Cantacuzino inaugurează tradiţia scrierilor ce tratează unitar chestiunea istoriei româneşti, dincolo de graniţele statale ale momentului. Este adevărat însă că acest lucru se petrecea într-o etapă subsumabilă modernităţii timpurii, când atât Ţara Românească, cât şi Moldova fuseseră deja ataşate sistemului statal otoman, fiind considerate provincii ale acestuia, chiar dacă cu un grad semnificativ de autonomie internă. Ulterior, Axinte Uricariul, autorul unei *Cronici unificate* a celor două state, şi Dimitrie Cantemir, referindu-se la istoria tuturor românilor într-un *Hronic al vechimii romano-moldo-vlahilor,* ʳeluau problema, fiecare în felul său. Cum, în acel moment, totuşi,

statele româneşti de la nordul Dunării nu erau efectiv unificate -urmând să mai aştepte un secol şi jumătate până la unirea cea mică, din 1859 -, se poate spune că se inaugura un model imaginar de reprezentare spaţială care mai departe devenea normativ. Reprezentarea, corespunzând spaţiului fostei Dacii într-o accepţiune foarte generoasă, ce includea şi spaţiile rămase pe seama dacilor liberi şi a altor neamuri antice, avea de-acum în vedere, mai mult sau mai puţin precis, spaţiul panromânesc. Ca regulă generală, însă, nu se ţinea cont şi de romanitatea sud-dunăreană, o prezenţă redutabilă încă la acea dată, când intoleranţa naţionalismelor balcanice nu izbucnise încă, ocultând-o.

Cu această reprezentare în minte, numeroşi autori din ultimele două. secole - şi mai ales de pe la 1882 încoace, când Principatele Române deveneau regat, numindu-se România - optau pentru scrierea unor sinteze de istorie ale României, cuprinzând în paginile acestora şi vremurile dinainte de respectiva dată, când conceptul de România nu se inventase încă. Umbra proiectului a fost reconstituită - pentru epocile mai vechi (1526-1659) şi doar sub raportul proiectelor politice "dacice" -, de Ştefan Andreescu, în a sa *Restitutio Daciae* (3 voi., 1980, 1989, 199?). Odată cu visata restituire dacică plonjăm, deci, în plin imaginar de la sfârşitul evului mediu şi începutul epocii moderne, iar investigarea lui se pretează şi la o interogare ideologică.

Dar utopia dacică nu a fost singura reprezentare spaţială care a populat viziunile istoricilor, cum s-a văzut. Astăzi încă, disputa dacă trebuie scrise istorii ale României sau istorii ale românilor continuă, iar autorii optează după plac pentru una dintre variante. Sub raport geografic însă, faţă de proiectul unei sinteze naţionale, opţiunea alternativă poate fi în favoarea istoriilor provinciale, regionale. Venit ultimul în concertul acesta, Ardealul românesc şi-a afirmat viguros vocaţia de a scrie istoria propriului trecut încă de la începutul secolului al XlX-lea. Şi dacă, dintre reprezentanţii Şcolii Ardelene, Şincai alegea să conceapă o cronică pan-românească, iar Petru Maior întruchipa, prin pariul său, încă odată, proiectul dacic, Ioan Budai-Deleanu prefera să scrie despre originile popoarelor Transilvaniei. Istoriografia românească transilvăneană exprima, deci, dintru începutul afirmării ei savante, erudite, o triplă vocaţie. Aceasta însemna că ea dobândea *M* complexitate deloc neglijabilă, jucând atât cartea realismului - odată cu criteriul statalităţii şi a convieţuirii interefnice -, cât şi cea ■ ficţionalului proiectiv (care exprima, pe atunci, solidaritate naţională şi ideal de unitate şi independenţă politică).

Perioada interbelică a dus lucrurile chiar mai departe, propunând istorii ale Basarabiei şi Bucovinei (Ion Nistor), ale Maramureşului (Al. Filipaşcu şi Al. Cziple) şi Câmpiei Aradului (Ioan Lupşe, Gheorghe Ciuhandu, Isaia Tolan ş. a.), a altor zone ale ţării. în schimb, anii socialismului, proscriind iniţial atât naţionalismul, cât şi regionalismul, au preferat să recupereze abia după două decenii dimensiunea naţională, devenită imediat obligatorie. Mai cu seamă ultima decadă de dictatură s-a dovedit a fi de o rigiditate extremă în privinţa aceasta, chiar dacă, sub comanda judeţenelor de partid, au fost elaborate istorii ale judeţelor şi albume fotografice ale acestora. Şi dacă N. Iorga scria

odinioară aceeaşi istorie românească în patru-cinci versiuni, mutând angulaţia în funcţie de diverse motivaţii istorice, de astă dată arta scrierii istoriei se reduce la nişte simple exerciţii retorice pe baza aceleiaşi documentaţii şi în virtutea aceleiaşi viziuni obligatorii. Atunci când, în 1985, Academia Maghiară de Ştiinţe publica o *Istorie a Transilvaniei* în trei volume, dincolo de ceea "ce se spunea acolo - la un nivel ştiinţific dificil de contestat -, datorită contextului politic bilateral inflamat şi a rădăcinilor seculare ale acestuia se interpreta opţiunea drept tentativă de a "desprinde din trupul ţării", fie şi simbolic, una dintre zonele româneşti semnificative.

56. TABUURI SPAŢIALE

Anii 90 au adus o recuperare a diversităţii spaţiale, înregistrând atât apariţia unor sinteze al căror actor era România, cât şi a unor multiple contribuţii vizând zone mai restrânse ale acesteia. S-a putut observa astfel că, în condiţii de libertate de opţiune, reprezentarea spaţialităţii de către istoriografi nu ţine seama numai de dimensiunea statală a acesteia, dovedind o remarcabilă mobilitate între monografiile locale, studiile regionale şi cele naţionale. Uneori, nostalgicii gloriei -[n]u neapărat şi ai mizeriilor - interbelice a(le) naţionalismului [r]omânesc au luat ca etalon exact ceea ce condamnau la istoriografia vecinilor de la vest: ei visau la România Mare ca spaţiu generic [r]omânesc tot aşa cum unii dintre colegii lor maghiari nu se puteau desprinde de proiecţia (nu neapărat şi proiectul) Ungariei Mari. Este, totuşi, demn de a fi amintit că nu a existat nici măcar o singură

1

tentativă de a desena istoria statului românesc în epocile sale de cea mai acută ananghie. Mă refer, desigur, la vremea când Moldova îşi pierduse aproape cu totul independenţa pe seama Poloniei, la începutul secolului al XVII-lea, la România de după pacea de la Buftea, din martie până în toamna lui 1918, momente care, alături de altele de acelaşi fel, au diminuat sub raportul statutului (ori) şi teritorial statul românesc.

Imaginarul istoriografie s-a dovedit inhibat şi cât priveşte chestiunea statului românesc ca subiect sau obiect al colonialismului. Dacă se face excepţie de recenta traducere a cărţii istoricului american Daniel Chirot despre *Schimbarea socială într-o societate periferică* (Bucureşti, Ed. Corint, 2002), unde chestiunea survine în discuţie, nimeni încă nu s-a apropiat din acest unghi de politica românească în Cadrilater, după 1912, de experienţa colonizării româneşti interbelice a Basarabiei cu funcţionari pedepsiţi şi corupţi, de deportările ţiganilor şi ale evreilor în Transnistria, în timpul celui de-al doilea război mondial. în timp ce primul subiect este în continuare ignorat (cu excepţia profesoarei universitare de la Pittsburgh, Irina Livezeanu), al doilea s-a bucurat de tratarea eseistică a unui prestigios scriitor şi militant pentru drepturile omului (Paul Goma), în timp ce al treilea a dobândit deocamdată doar o consistentă culegere de documente (Lucian Nastasă, Andrea Varga, *Minorităţi etnocidturale. Mărturii documentare. Ţiganii din România. 1919-1944,* Cluj, Centrul pentru Diversitate Etnoculturală în România, 2001). S-ar spune că istoricii moderni şi ai contemporaneităţii sunt subminaţi încă psihanalitic de ezitări în faţa acestor tabuuri ce s-ar putea dovedi pline de surprize neplăcute pentru cineva care porneşte la drum cu anumite teze, şi nu cu spiritul eliberat de prejudecăţi, pregătit să descopere ceea ce a fost cu adevărat un trecut complex prin definiţie.

Nici urmărirea destinului spaţiului românesc în perioadele celor mai drastice transformări coloniale suferite de el - cea turcă din vremea fanarioţilor (secolul al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea) şi cea sovietică (1945-1989) nu fac obiectul unor discuţii sincere şi curajoase. Se mai preferă, deocamdată, evocarea eufemistică sau retoric-dramatică a acestor experienţe de la o distanţă relativ mare-"Balcanizare", "satelizare", "sovietizare" sunt, până la urmă, metafore ce descriu procese de implantare în solul românesc a unor forme de viaţă instituţională străine pe o durată istorică medie sau lungă. &[1]

ultimă instanţă ele vorbesc despre experienţe ale transformării acestui teritoriu în zone marginale ale unor imperii; practic, în colonii.

în acest context, marcat deopotrivă de diversificarea preocupărilor ca şi de continuarea unora dintre tabuizări, s-au remarcat preocupările istoricilor români ardeleni de a explora, din multiple unghiuri, trecutul Transilvaniei în înţelesul care, trecând peste semnificaţia istorică a cuvântului, înglobează acestei provincii şi părţile cele mai vestice ale actualului stat român. Treptat, în decursul anilor care s-au scurs din 1989 încoace, chestiunea Transilvaniei s-a îmbogăţit, în tratarea istoricilor, cu nuanţe care anterior lipseau ori erau dificil de sesizat.

O primă astfel de tratare nuanţată vizează raportarea la Transilvania. în timp ce pentru unii ea a continuat să fie un întreg, o entitate istorică aproape mistică, având ceva etern, de dincolo de timp - se recunoaşte aici tratarea înflăcărată de tip romantic, ce poate fi regăsită atât printre români, cât şi printre maghiari -, pentru alţii s-a relevat ca o ţară alcătuită din ţări, din străvechi autonomii şi teritorii organizate divers, având deci tradiţii de o varietate pe măsură (vezi în acest sens polemica dintre Elek Szokoly şi Ovidiu Pecican în *Provincia,* ca şi ancheta privitoare la istoria Transilvaniei întreprinsă de aceeaşi revistă). Au apărut astfel monografii interesând Ţara Bârsei, Ţara Haţegului, Ţara Maramureşului, Ţara Lăpuşului ş. a., cum nu au lipsit nici cele interesate de Banat, zona Aradului, Bihor ori Sătmar. Mai recent, unii istorici dintre cei afirmaţi după 1989 s-au pronunţat mai net în favoarea distincţiei dintre Transilvania şi cele mai vestice părţi ale actualului spaţiu românesc, identificabile cu aşa-numitul Partium (Ovidiu Ghitta într-o lecţie festivă ţinută promoţiei de absolvenţi ai Facultăţii de Istorie în anul 2001; Gheorghe Gorun, care în 2002 publica un volum intitulat *Sub semnul schimbării. Studii de istorie a românilor din Partium).*

O altă direcţie de înaintare legată de istoria Transilvaniei a fost corelarea acesteia cu pledoaria civică pentru descentralizare administrativă. După ce transilvanismul a fost, în perioada interbelică, apanajul unei părţi a intelectualităţii maghiare, ca soluţie de acomodare post-Trianon la noua situaţie creată, după 1989 Propunerile de reaşezare a relaţiilor dintre capitală şi provincie au adus printre argumente şi istoria Transilvaniei. Noutatea, de astă dată, °ra că acest nou "transilvanism" nu mai era un produs ideologic

maghiar, ci devenea un set de argumente pus în joc chiar de unii dintre intelectualii români din regiune.

Valoarea celor două deschideri pentru istoriografie şi evoluţia ei abia dacă se mai cere subliniată. Ele încurajau detabuizarea subiectului transilvan, duceau mai departe analiza problematicii ardeleneşti pe două linii până de curând lăsate neinvestigate, evidenţiau reliefuri şi forme noi în zona respectivă de interes.

Istoriografia tânără transilvăneană abordează cu prioritate, cum poate e şi firesc, chestiunile dezvoltării istorice provinciale de la vest de Carpaţi. Aceasta nu înseamnă însă că ea şi-a direcţionat univoc interesul ştiinţific, neintervenind în celelalte discuţii privind restul spaţialităţii româneşti ori chiar decupaje mai ample. Există autori care se ocupă în cărţile lor de Moldova (Măria Crăciun în *Protestantism şi ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea,* 1996, Ovidiu Pecican în *Troia, Veneţia, Roma,* 1998, şi *Lumea lui Simion Dascălul,* 1998) ori de Ţara Românească medievală (Ovidiu Pecican în *Trecutul istoric şi omul evului mediu,* 2002), în timp ce alţii cuprind în spectrul investigaţiei lor întreaga comunitate românească (Ela Cosma în *Ideea de întemeiere în cultura populară românească).* O terţă categorie restrânge sfera spaţială explorată la un areal mult mai mic (Ţara Secuilor la Pal Judit, în *Procesul de urbanizare în scaunele secuieşti în secolul al XlX-lea,* 1999; Aradul în cercetările lui Ioan Bolovan şi Simona Stiger; Sătmarul în cazul lui Ovidiu Ghitta, în *Naşterea unei biserici,* 2001; Partium-ul la Gheorghe Gorun, în *Sub semnul schimbării,* 2002). Totuşi, se poate afirma cu temei că tinerii istorici transilvăneni se aplică studierii trecutului regiunii intracarpatice şi de la vest de Carpaţi, în marea lor majoritate.

57. **ACTORII ISTORIEI: ABSENŢA EROILOR**

Paul Veyne avea dreptate să spună că în tipul specific de naraţiune despre trecut care este istoria, „Faptele nu există izolat, în sensul că ţesătura istoriei este ceea ce vom numi o intrigă, un amestec foarte omenesc şi foarte puţin ştiinţific de cauze materiale, de scopuri şi de hazard; într-un cuvânt, o felie de viaţă pe care istoricul o taie cum vrea el şi unde faptele au legăturile lor obiective şi importanţa lor relativă..." *(Cum se scrie istoria,* ed. cit., p. 47). Cu alte cuvinte/ naraţiunea istorică ia o formă dramatizată, în care reconstituirea evocă

şi explică de ce un anumit proces istoric a luat o anumită formă, s-a derulat într-un anume ritm şi cu o anume configuraţie de participare de forţe, actorii săi fiind motivaţi de anumite interese, acţionând

într-un anume sens şi declanşând consecinţe specifice. Această constatare este validă şi în cazul viziunii, relativ diversificate, pe care o mărturisesc lucrările publicate până astăzi de către tinerii istorici transilvăneni. Chiar dacă naraţiunile lor istorice îmbracă forme mai puţin clasice, deşi, în cadrul acestora, actorii sunt alţii decât în mod obişnuit, iar concluziile lor conturează un cadru întrucâtva diferit de înţelegere a trecutului, în raport cu regula mai sus enunţată contribuţiile lor sunt nişte răspunsuri ce nu se abat de la standard.

O primă constatare posibilă este că aproape niciodată protagoniştii cercetărilor nu mai sunt eroii individuali. Nici una dintre cărţi nu este scrisă pentru a evoca silueta unui personaj al prjm-planului scenei politico-diplomatice sau militare. Iar atunci când, de exemplu, Cornel Sigmirean alege, totuşi, să dedice un studiu mai amplu figurii lui Teodor V. Păcăţian, el face un exerciţiu de relevanţă în planul istoriei culturii, fiindcă „eroul" lui nu este actantul principal în forma lui clasică, ci mai curând un cărturar ardelean de rangul doi, nerăsfăţat de profesioniştii reconstituirilor sau de editorii de până astăzi. Semnificaţia globală a acestei absenţe a marilor indivizi care au polarizat, într-un moment sau altul, istoria în jurul lor este, desigur, o punere în criză a teoriei rolului marilor personalităţi în conturarea ambianţei istorice. Formulată, într-o expresie repede clasicizată, de Thomas Carlyle, pe la mijlocul secolului al XlX-lea, în *Despre eroi şi eroism,* intrată în circuitul cultural românesc, direct sau indirect - încă nu s-a cercetat acest aspect - în plină contemporaneitate, sub impulsul istorismului mesianic de tip romantic, contribuţia lui Carlyle a cunoscut o primă traducere în limba noastră în primii ani ai epocii interbelice, prin pana lui C. Antoniade. Aşa cum a fost el profesat de istoricii români, cultul eroilor s-a asociat mai ales naţionalismului şi naţional-comunismului, curente de idei interesate să întemeieze istoria naţiunii (respectiv a naţiunii socialiste) pe autoritatea unor „părinţi" sau „idoli ai tribului" - expresie baconiană reluată într-o suită de eseuri despre naţionalism de Gaspar Miklos Tamas. Cum ambele [c]poci, şi cea dintre „mica unire" de la 1859 şi instaurarea comunismului, şi perioada postbelică, şi-au căutat legitimitatea în trecut şi au debuşat, în cele din urmă, într-o succesiune de dictaturi, [a]socierea dintre acest model explicativ şi tendinţele paternaliste,

1

autoritariste, centraliste manifeste în plan politic nu poate fi înlăturată. Acest reflex cultural venea însă de mai departe... Moştenirea romană includea cultul strămoşilor generici (larii şi penaţii), dar şi cultul imperial, oficial şi obligatoriu, în care „părintele patriei" era deificat, încă din timpul vieţii. Mai târziu, în evul mediu, întregul sistem de moştenire a pământului îşi avea începătură în „moşi", care adeseori trimiteau la întemeietorul cvasimitic al localităţii (de obicei, al satului). într-o asemenea continuitate, favorizată şi de conjuncturi istorice recente, teoretizată în linia marxismului ca o combinaţie de determinism şi libertate şi de rol al colectivităţii conjugat cu participarea puternic amprentată a personalităţii, istoria nu putea decât să rămână, multă vreme, fascinată de individualitatea istorică. Evitarea - instinctivă, conştientă însă tacită, ori programatic exprimată - a eroului individual în postura de protagonist al istoriei are deci, foarte probabil, pentru istoricii noului val transilvănean conotaţia de refuz al cultului personalităţii, de prudenţă în faţa teoriilor voluntarismului istoric, de distanţare de romantism. Ea s-a produs, fără nici o îndoială, şi în contextul unei anumite seducţii exercitate de narativitatea de tip nou a experţilor din Şcoala Analelor, ca şi din alte istoriografii. Şi nu este întâmnplător că, atunci când se decide să retraseze viaţa şi activitatea altui cărturar - deci tot un personaj dinafară puterii propriu-zise, mai curând cu o putere simbolică persuasivă pe termen lung -, Ovidiu Pecican îl alege pe Simion Dascălul, compilator istoric de la începuturile modernităţii, la fel de hulit ca Dracula, asociindu-şi demersul unor tentative străine caracteristice pentru un antibiografism. Rabelais-ul lui Lucien Febvre şi Platon-ul lui Giovanni Reale devin astfel nişte repere puternice, polemice în raport cu ipostaza tradiţională a biografiei, evocate programatic de autor *(Lumea lui Simion Dascălul,* Cluj-Napoca, EFES, 1998, p. 16), cărora li s-ar fi putut pe bună dreptate adăuga morarul italian evocat de Carlo Ginzburg în *Brânza şi viermii.*

Deocamdată, tinerii istorici ardeleni nu au redescoperit calea revalorizării istoriei biografice, reconstruind rolul individului în istorie dintr-o cu totul altă direcţie. Este de crezut însă că ea nu va întârzia mult, câtă vreme fără nivelul individual al derulărilor sale, trecutul nu poate rămâne decât întrucâtva generic, abstract şi, în orice caz, incomplet.

58. ACTORII ISTORIEI: COLECTIVITĂŢILE SUB LENTILĂ

Marele actor al istoriei scrise de proaspăt veniţii în domeniu, după 1989, sunt colectivităţile. Astfel, Ioan-Aurel Pop discută, în prima lui carte, adunările cneziale şi nobiliare româneşti ca instituţii juridice colective româneşti din Regatul Maghiar medieval *(Instituţii medievale româneşti. Adunările cneziale şi nobiliare, boiereşti, în secolele XIV-XVI,* Cluj, Ed. Dacia, 1991). Acelaşi încearcă să acrediteze şi ideea unei naţiuni medievale, la noi *(Naţiunea română medievală. Solidarităţi etnice româneşti în secolele XIH-XVI,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1998) şi în alte părţi *(Geneza medievală a naţiunilor moderne. Secolele XIIT-XVI,* Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1998), invocând o întreaga linie de cercetare străină, ale cărei rezultate îi apar ca incontestabile. Interesul său merge, aşadar, către investigarea afirmării coeziunii etnice în perioada medievală, ceea ce este legitim de abordat, cu condiţia unei bune definiri a reperelor teoretice şi a folosirii conceptelor cu deplină proprietate. Altminteri, de la etnic - dar ce înseamnă oare, în ultimă instanţă, într-o accepţiune riguroasă, etnia? -până la naţional, în oricare dintre sensurile majore în care poate fi utilizat termenul, este o distanţă, şi ea se cere acoperită printr-o demonstraţie convingătoare.

Tot de naţiune, însă de cea modernă, se interesează şi Sorin Mitu. Unghiul abordării este cel al identificării genezei identităţii colective româneşti moderne, aşa cum apare ea în conştiinţa elitelor ardeleneşti *(Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 1997). Colectivitatea decupată, de astă dată, de cercetător este cea a cărturarilor români din Transilvania, altfel spus, cu un termen utilizat mai ales pentru stricta noastră contemporaneitate, a "formatorilor de opinie". în stricta completare a imaginii astfel obţinute, Melinda Mitu anchetează reprezentările culturale maghiare din secolul al XlX-lea cu privire la români şi "problema românească" *{Problema românească reflectată în cultura maghiară,* Cluj-Napoca, PUC, 2000). Şi aici dublul subiect - cel care priveşte (oamenii de cultură maghiari) şi cel privit (ansamblul românimii ardelene şi din Ungaria) -este colectiv, chiar dacă expresiile imagologice se particularizează prin intermediul unor voci bine individualizate.

1

La rândul lui, Ovidiu Ghitta are în vedere un alt aspect esenţial al vieţii colectivităţii: biserica. în monografia *Naşterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existenţă (1667-1761),* colectivitatea al cărei destin îl preocupă este turma credincioşilor unei noi construcţii ecleziastice, de apariţia căreia se leagă un mănunchi întreg de evoluţii, de la cele strict confesionale, la altele, politice, militare şi etnic-identitare. Angulaţia pentru care optează Ghitta îi permite să surprindă într-o singură, vastă, imagine aspecte multiple din viaţa unei comunităţi româneşti considerată în mod tradiţional relativ imobilă, pe multiple paliere sociale, de la elită la lumea satelor şi invers.

De colectivităţile rurale - locale şi regionale - în aceeaşi epocă a modernizării treptate şi convulsive se ocupă şi alţi specialişti ai modernităţii. în timp ce Toader Nicoară le acordă atenţie acestora făcând sondaje în domenii ca viziunea despre lume, sensibilitatea religioasă, atitudinile fundamentale în faţa vieţii şi a morţii, imaginarul lumii de dincolo, cel politic şi social, imaginea de sine şi mitologia "bunului împărat" - ultima revenind şi în atenţia lui Sorin Mi tu şi Doru Radosav - *(Transilvania la începuturile timpurilor moderne. 1680-1800. Societate rurală şi mentalităţi colective,* Cluj-Napoca, PUC, 1997), Gheorghe Gorun le surprinde, mai aproape de moştenirea densuşenian-prodaniană, prin intermediul reflexelor de violenţă colectivă *(Reformismul austriac şi violenţele sociale din Europa Centrală. 1750-1800,* Oradea, Ed. Muzeului Ţării **Caşurilor,** 1998; *Sub semnul schimbării. Studii de istorie a românilor din Partium,* Oradea, Ed. Logos '94, 2002). De indubitabilă importanţă sunt şi consistentele contribuţii ale istoricului orădean Barbu Ştefănescu: *Tehnică agricolă şi ritm de muncă (2* voi., Oradea, 1995), *Ruperea tăcerii* (Oradea, 1998) şi *Sociabilitate rurală* (Oradea, 2004), din nefericire prea puţin cunoscute. Prin intermediul sentimentului religios ia în discuţie şi Doru Radosav problematica existenţei istorice a comunităţii româneşti în modernitate *(Sentimentul religios la*

români. O perspectivă istorică. Sec. XVII-XX, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1997), încercând o completare a hărţii intersubiectivităţii româneşti manifestate istoric în domeniul fenomenului sufletesc al credinţei. Tot de o formă de existenţă colectivă se ocupă şi Sorina Paula Bolovan în *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XlX-lea şi începutul secolului XX* (Cluj-Napoca, Fundaţia Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1999), coborând analiza demografico-socială

188

antropologic-istorică la ceea ce Marx numea "celula de bază a societăţii". în schimb, Ela Cosma abordează comunitatea românească tradiţională prin intermediul unei singure idei, considerate esenţială şi revelatoare pentru aşezarea românilor în istorie *(Ideea de întemeiere în cultura populară românească,* Cluj-Napoca, PUC, 2000).

Spre deosebire de cei mai mulţi dintre colegii săi, Ioan Bolovan se referă la populaţia Transilvaniei între 1848 şi 1918 indiferent de etnie, abordând-o sub raport demografic *(Transilvania între revoluţia de la 1848 şi unirea din 1918. Contribuţii demografice,* Cluj-Napoca, Fundaţia Culturală Română & Centrul de Studii Transilvane, 2000). O nevoie comparatistă intrinsecă domeniului îl obliga la un astfel de decupaj, nu lipsit de sub tex te ideologice.

Cel mai recent sosit în domeniu este Florin Valeriu Mure'şan, a cărui teză de doctorat referitoare la *Satul românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVHl-lea* (Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român & Centrul de Studii Transilvane, 2005, 446 p. + anexe) se înscrie în programul prodanian al istoriei rurale a modernităţii româneşti transilvane, tratând-o într-o abordare cantitativă cu ample deschideri antropologice.

Tot de istorii ale comunităţilor este vorba şi în cartea lui Pal Judit *Procesul de urbanizare în scaunele secuieşti în secolul al XlX-lea* (Cluj-Napoca, PUC, 1999), unde protagonistă este Tara Secuilor şi locuitorii săi angajaţi într-un proces de modernizare de factură urbanistă, şi studiile dedicate Reformei în Transilvania modernităţii timpurii de Edit Szegedi (Edit Szegedi, *Identităţi premoderne în Transilvania,* Cluj-Napoca, EFES, 2002).

După această succintă trecere în revistă se poate observa că o rnai mare concentrare de istorici se observă în preajma lumii rurale şi a solidarităţilor de tip etnic şi religios. Opţiunea îşi găseşte explicaţiile pe mai multe planuri. Unul dintre ele este cel al informaţiei. Cum lumea românească medievală şi din modernitate a fost prin excelenţă una rurală, şi cum ea s-a definit în timpurile mai apropiate ca o solidaritate de limbă, religie şi tradiţii, era firesc ca focalizarea asupra vieţii colectivităţii româneşti, decupată mai generos sau pentru un areal mai restrâns, să conducă la investigarea ruralului şi a etnicului şi religiosului. Dincolo de acest argument, de natură practică, se [re]găseşte, desigur, un decupaj mai vechi al istoriografiei româneşti şi a [c]elei a românilor ardeleni, începând cu Şcoala Ardeleană. Tratarea 'storiografiei, pentru un răstimp îndelungat, ca armă de luptă civică şi

189

politică, a făcut ca fixarea în obiectiv a comunităţii româneşti din Ardeal (în perioada luptei elitelor de aici împotriva discriminărilor etno-confesionale practicate de elementul maghiar din Monarhia Habsburgică), respectiv a tuturor românilor nord-dunăreni (odată cu adoptarea proiectului unificării "pandacice") să devină aproape obligatorie. Totodată, un anume decalaj înregistrat în planul investigaţiei istorice în raport cu istoriografiile învecinate (cea maghiară, polonă, austriacă şi rusă) a părut, la rândul său, să oblige specialiştii la adoptarea unei viziuni care privilegia elementul etnic românesc, universul religios şi patrimoniul de reprezentări al acestuia. Se observă însă că opţiunea pentru istoria comunităţilor poate fi citită şi ca o deplasare către o viziune colectivistă, uneori chiar corporatistă, asupra trecutului. Ea pare să se situeze în continuitatea colectivismului bisericii, a celui ateu profesat de comunism şi chiar a celui exprimat de statul modern naţional, centralizat, unitar cu tendinţe nivelatoare în virtutea unui organicism împrumutat dinspre statalitatea franceză postrevoluţionară. Reacţia faţă de ideea rolului proeminent jucat de personalităţile istorice are şi conotaţii antiindividualiste, antiliberale, putând conduce în direcţii diverse. Nu este, deci, de mirare, că un demers legitimant pe seama "naţiunii", purtat prin hăţişurile încâlcite ale epocii medievale, se alătură altor demersuri, delegitimante, care aduc sub ochii cititorilor realitatea că reprezentările naţionale nu au nimic obiectiv şi transcendent în ele, fiind rodul unei demers al elitelor şi fiind circumscrise conjunctural de anumite epoci istorice.

59. ACTORII ISTORIEI: SENSIBILITĂŢI ŞI IDEI

Strădania tinerilor istorici de a depăşi reflexul de simpli colecţionari de fapte din trecut a dat naştere la două direcţii -divergente - de înaintare. Ambele se revendicau de la realitatea subiectivităţii în istorie, atât sub raportul modelării proceselor istorice după un proiect imaginat, meditat ori asamblat de indivizi, grupuri de indivizi ori colectivităţi mai ample, cât şi într-un sens secund, anume al acestor reflexe intersubiective înseşi. Aceşti urmaşi târzii ai unei Uni[1] de gândire iniţiate de Socrate şi Descartes porneau, deci, în subtext de la constatarea că cel mai bun lucru este să studiem sentimentele/ convingerile, reprezentările şi gândurile pe care oamenii le-a[u]
exprimat, în formele cele mai diverse, şi care s-au conservat prin intermediul celor mai diferite tipuri de mărturii. Cum nu putem şti dacă simţurile şi mintea noastră au capacitatea de a cunoaşte vreo realitate exterioară ori ceea ce considerăm astfel vine tot din noi, din structura specifică a minţii şi sufletului nostru, a modului uman de a fi în lume, este onest să investigăm tocmai această zonă a subiectivităţii socializate, a întâlnirii în spaţiul public dintre subiecţii individuali (fiindcă, până şi reflexele subiectivităţii colective sunt exprimate tot individual).
Acest tip de raţionament stă la baza demersurilor istorice care au drept ţel declarat reconstituirea vieţii afective, a universului imaginar şi a succesiunii şi metamorfozelor ideilor. Atenţia acordată aşa-zisei "sensibilităţi colective", studierii imaginarului - ca depozit virtual infinit de imagini, reprezentări şi arhetipuri, dar şi ■ ca procesuali ta te specifică aptă să ficţionalizeze datele considerate exterioare, şi să transforme în realitate ficţiunile proprii - şi dialecticii, ideatice în forme exprimate social răspunde unei asemenea interogaţii subiacente, care vine de departe, din istoria filosofiei şi continuă, într-o relativă diversitate de forme, în psihologie şi în estetică, în sociologie şi antropologie.
Ceea ce au comun toţi istoricii consecvenţi cu premisele de la care pleacă în cercetările, oricât de divergente, cărora li se dedică, este îndoiala metodică privitoare la capacitatea cognitivă umană în raport cu o realitate considerată externă. Fără a fi nişte adevăraţi agnostici, aceşti profesionişti - adeseori destul de departe de interogaţia teoretică de profunzime - preferă să se rezume la investigarea zonei intersubiective, unde umbrele deformate ale obiectelor sugerează că obiectele înseşi aparţin unei realităţi exterioare eului cunoscător al martorilor invocaţi. Din acest punct de vedere, istoricii respectivi se comportă ca - sau chiar se consideră - nişte autentici fenomenologi, autolimitându-şi programatic arealul frecventat la suprafaţa, "tegumentul" procesului istoric. Dintre profesioniştii şcolii transilvănene de istoriografie, singurul care nu se dă în lături de la folosirea directă a etichetei de fenomenolog este Adrian Pop, care şi-a intitulat istoria gândirii teoretice şi metodologice româneşti moderne în domeniul istoriei *"o* fenomenologie a gândirii istorice româneşti". Prin aceasta el nu se revendica în nici un fel de la şcoala filosofică a fenomenologilor - descinzând din Edmund Husserl -, ci avea în

i.

vedere mai curând distincţia - kantiană - între *noiimen* sau lucrul-îrt-sine şi *phainomenon,* adică exterioritatea acestuia.
Spuneam însă că, deşi pornind dintr-o poziţie de bază comună, traseele pe care apucă istoricii reprezentativi pentru această zonă sunt două. Unul se interesează de sfera afectivităţii şi iraţionalului. Celălalt decupează tocmai mişcarea şi manifestările în timp ale raţiunii.
Interesul pentru zona sentimentelor - de la cel de iubire la cel în faţa morţii, trecând prin explorarea sentimentului religios - au făcut obiectul unui amplu demers în istoriografia franceză a Şcolii Analelor şi au fost împământenite la noi printr-o parte a operei lui Alexandru Duţu şi prin unele din scrierile lui Toader şi ale Simonei Nicoară. La fel, Doru Radosav dedica o substanţială monografie explorării sentimentului religios printre românii epocii moderne, iar Sorin Mitu examina rădăcinile identităţii naţionale la românii ardeleni în secolele XVII1-XIX. Când Ioan-Aurel Pop se apropia de chestiunea "naţiunii medievale", el înţelegea să examineze reflexele păstrate ale unor solidarităţi etnice premoderne. Şi Ovidiu Pecican urmărea într-un studiu mai recent raporturile omului medieval cu religia creştină ("Un personaj exotic: omul evului mediu", în *Trecutul istoric şi omul evului mediu,* Cluj-Napoca, Ed. Nereamia Napocae, 2002), iar Ovidiu Ghitta, investigând "naşterea unei biserici", încerca, de fapt, să desluşească subtilele decantări subiective care au dus la apariţia unei identităţi

religioase greco-catolice în prima noastră modernitate.
Privit din unghiul interesului său major - cel pentru zona neraţională a psihismului individual şi colectiv -, acest parcurs istoriografie poate fi pus sub semnul revoluţiei inaugurate de Sigmund Freud. Fără a încerca o psihanalizare a trecuturilor - ceea ce, de exemplu, face Erik H. Erikson atunci când retrasează biografia tânărului Luther *(Psihanaliză şi istorie. Tânărul Luther,* Bucureşti, Ed. Trei, 2001) -/ tinerii istorici profită de profunzimile explorate de psihologia secolului al XX-lea. Ei adoptă, cum se vede, unele dintre interogaţiile acesteia, fără a o urma însă şi sub raportul concluziilor sau a metodelor. Din acest punct de vedere, se poate spune că noua generaţie de investigatori ai trecutului înaintează cu prudenţă într-un teritoriu încă mişcător, seduşi de topografia lui, însă nu neapărat şi de cartografierea consacrată a acesteia. Paradoxal, frecventarea noilor tărâmuri istoriografice nu este însoţită de o înnoire metodologică şi de viziune alimentată de şcolii psihologice mai recente, ci se derulează prudent, prin cât mai atente
192
reconstituiri empirice, fiind călăuzite de o abordare pragmatică, nu una modelată de modele explicative prealabile.
Ceilalţi specialişti tineri, istoricii ideilor, sunt, în schimb, adepţii supoziţiei - tacite - că un rol fundamental în modelarea istoriei îl au constructele intelectuale. Ei abordează, deci, versantul secund al psihismului personal şi colectiv, "vârful aisbergului" psihic, urmărind viaţa ideilor, traseele ideilor recurente de-a lungul timpului. Este cazul Elei Cosma, atunci când investighează - fapt mai puţin obişnuit -ideea de întemeiere la nivelul culturii populare, şi nu în cultura de nivel elitar, savant *(Ideea de întemeiere în cultura populară românească,* Cluj-Napoca, PUC, 2000). La fel procedează şi Ovidiu Pecican în *Europa - o idee în mers* (Cluj-Napoca, E.F.E.S., 1997), unde urmăreşte metamorfozele ideii de Europa unită în Occident, Răsărit şi în Centrul continentului. în aceeaşi categorie ar intra şi demersurile tânărului filosof Alexandru Baumgarten adunate sub titlul *Principiul cerului* (Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2002). Deşi sunt exerciţii de hermeneutică filosofică, reprezentative pentru tipul de lectură întâlnit la Alain de Libera - pe lângă care autorul a şi ucenicit pentru un scurt răgaz -, textele respective pot fi citite ca nişte contribuţii de medievistică relevante pentru mişcarea de idei din spaţiul occidental.
Fără a fi multe, contribuţiile din ultima categorie semnalează nu neapărat receptivitatea tinerilor istorici ardeleni faţă de una dintre direcţiile de cercetare al cărei exponent român paradigmatic este Adrian Marino, cât coincidenţa situării în acelaşi orizont. Dar hermeneutul şi biograful ideii de literatură şi autorul dicţionarului de idei literare s-a afirmat şi ca un pionier fervent al ideii de Europa, în anii de după 1989. în acest fel, Adrian Marino poate fi revendicat dacă nu în calitatea sa de istoric al ideilor în general, atunci, în orice caz, în cea de expert în ideea europeană, ceea ce nu a rămas fără ecouri concrete.

60. ALŢI ACTORI: IMAGINILE ŞI SIMBOLURILE

în mod evident, între a face investigaţii imagologice şi de afectivitate colectivă, pe de o parte, şi istoria ideilor, pe de alta, balanţa [r]i Ardeal a înclinat către prima posibilitate, deşi o prejudecată curentă [v]ede în ardeleni nişte oameni mai chibzuiţi, mai "raţionali" decât
193
restul românilor. Cel puţin în cazul de faţă, însă, diagnosticul nu se confirmă. Nici nu este de mirare: istoria ideilor reclamă o rigoare şi un exerciţiu al lucrului cu conceptele care fac din ea mai curând o preferinţă exotică în rândurile cercetătorilor trecutului. Aceştia preferă, în general, concreteţea şi carnaţia faptelor probate de documente şi de izvoarele narative, ori vizibilitatea mărturiilor arheologice. Nu este vorba, desigur, de o carenţă, ci mai curând de o înclinaţie.
Odată cu gustul pentru istoria mentalităţilor, imaginea a devenit un punct nodal de atracţie pentru istorici. Desigur, în calitatea ei de reprezentare grafică, picturală ori fotografică, sculpturală şi filmică, imaginea - în prima ei ipostază: cea "obiectivată", identificabilă pe un suport material, vizibilă în exterior - a făcut şi continuă să facă obiectul atenţiei multor istorici; nu doar specialişti în istoria artei, aceştia, ci şi experţi în, de pildă, istorie şi film (ca Marc Ferro). Dar mai există o ipostază a imaginii, anume cea interioară, formată şi activă la nivelul conştiinţei, ba chiar şi a inconştientului: imaginea care survine în vis şi reverie, este recurentă până la obsesie, devine reper axiologic, criteriu de judecare a realităţilor externe subiectului cunoscător în calitatea ei de standard, de ideal. Şi tot în aceeaşi sferă a subiectivităţii se naşte şi reprezentarea, mai mult sau mai puţin articulată, ce descrie o concepţie despre ceva sau cineva, imaginea totalizantă - conţinând atât modelarea unui fapt, eveniment ori fenomen

manifestat istoric, cât şi judecata de valoare asupra acestuia. Despre aceasta din urmă vorbea Jacques Le Goff atunci când desemna istoria mentalităţilor ca pe o "istorie nu a fenomenelor «obiective», ci a reprezentării acestor fenomene" ("Les mentalites, une histoire ambigue", în Jacques Le Goff ed., *Faire l'histoire. III: Nouveaux Objects,* Paris, Gallimard, 1974, p. 106-129).
Cum se vede, într-una din accepţiunile sale autorizate, istoria mentalităţilor este tocmai istoria concepţiilor - subiective, cum altfel -despre diversele categorii de fapte istorice. Uzând de o metaforă, s-ar putea spune că profesionistul care alege acest traseu se perindă nu printre, ci *prin* tablouri şi oglinzi, aidoma Alisei din cărţile lui Lewis Caroll. Odată în plus, opţiunea pentru unul dintre teritoriile "noii istorii" promovate de francezi este manifestă. în această ambianţă a deformărilor unei subiectivităţi ce ia forme când naturaliste, când expresioniste, când absurd-suprarealiste, când naiv-idilice ori mecaniciste, colecţionarul de imagini şi exemple care poate ajunge, din
194
neatenţie, istoricul are nevoie de o gramatică a semnelor.- Ar fi fost de aşteptat ca, după succesul fulminant pe care l-au avut cercetările lui Gilbert Durând - tradus nu numai cu *Structurile antropologice ale imaginarului* (cu două ediţii în română, ultima din 2000), dar şi cu *Figuri mitice şi chipuri ale operei. De la mitocritică la mitanaliză* (1998) şi *Aventurile imaginii. Imaginaţia simbolică. Imaginarul* (1999) - în rândul literaţilor şi chiar al antropologilor culturii, istoriografia să devină şi ea o cutie de rezonanţă generoasă" a operei acestui gânditor. Cu toate acestea, singurul istoric român care pare să fi reflectat pe cont propriu, pornind de la problematica imaginaţiei simbolice, este Andrei Pippidi, autorul unei cărţi *Despre statui şi morminte,* subintitulată programatic *Pentru o teorie a istoriei simbolice* (laşi, Ed. Polirom, 2000). Ambiţia programatică a titlului se traduce însă într-o prefaţă nu foarte generoasă, nici din cale afară de relevantă, unde se repertoriază în. pripă posibilele puncte de atac pentru o asemenea reconstituire cu program (forme ale capitalului simbolic ca identitatea, genealogiile, peisajul stradal şi diversele "locuri ale memoriei" desprinse parcă din recuzita bogată a vastei recapitulări a lui Pierre Nora). Din câte se pot înţelege, proiectul se limitează "la construcţiile intelectuale şi la materialele din care sunt alcătuite", fără a se rezuma însă la o *Ideengeschichte,* considerată prea îngustă şi elitară. Totodată, s-ar încerca şi abordarea practicilor "de natură simbolică sau rituală care caută să impună unele valori sau norme de comportare prin repetiţie, ceea ce implică automat continuitatea cu trecutul". Pentru Andrei Pippidi ar fi vorba, deci, despre "o istorie a imaginii societăţilor despre ele însele, dar [...] şi o istorie a sensibilităţii oamenilor la rolul pe care îl îndeplinesc" (p. 9). Problema nu este cât de departe se situează istoricul bucureşlean de înţelegerea simbolicului de către alţii (iar aceasta se poate vedea din unele contribuţii teoretice recente în domeniu -• ca vocile dedicate "simbolurilor în semiotica peirciană", "[analizei] simbolice cu cheie" şi "[analizei] simbolice a producţiilor mitice" în *Dicţionarul metodelor calitative* coordonat de Alex Mucchielli), ci mai curând aceea că propriile accepţiuni rămân insuficient desluşite. Până la urmă, istoria simbolică a lui Andrei Pippidi pare doar un alt nume pentru ceea ce se cunoaşte deja drept istoria mentalităţilor. Faptul nu poate decât să creeze confuzie, câtă vreme se desemnează într-un alt mod ceea ce deja se cunoştea într-o denominaţie diferită.
Un alt, semnificativ, punct de sprijin pus de harnici traducători la dispoziţia publicului român în anii de după revoluţie ar fi putut fi
195
parte lucrările lui Cari Gustav Jung. Lucrarea din 1944 *Psihologie şi alchimie* (Bucureşti, Ed. Teora, 1996), o alta, din 1928, *Personalitate şi transfer* (Bucureşti, Ed. Teora, 1996) şi cea din 1939, *Imaginea omului şi imaginea lui Dumnezeu* (Bucureşti, Ed. Teora, 1997) puteau stârni suficient, prin viziunea lor, în fine, accesibilă şi în limba noastră, curiozitatea istoricilor preocupaţi de reprezentări şi de geneza şi funcţionarea acestora. Totuşi, saltul până la interogaţia originală nu s-a produs încă şi nici nu este sigur că se va produce. Notabilă este tentativa lui Corin Braga de a elabora *10 studii de arhetipologie* (1999), aplicând din perspectiva comparatismului cultural grila jungiană unui material cultural european, dar şi românesc. O menţiune merită, în acest context, studiul despre "Cultele religioase în Dacia romană şi postromană", unde chestiunea - analizată într-o monografie şi de Mihai Bărbulescu -, este examinată sub raportul evoluţiilor din planul imaginarului. Tot acum menţionez şi tentativa criticilor literari şi a antropologilor culturali Ştefan Borbely şi Corin Braga, de a pune la curent lumea cultivată de la noi - prin intermediul unui număr din revista studenţească clujeană *Echinox,* integral dedicat chestiunii şi al unei culegeri de studii (C. Braga, *10 studii de arhetipologie,* Cluj, Ed. Dacia, 1999) -, cu aşa-numitul curent al psihoistoriei, explorat de experţi americani sub

impulsul evident venit dinspre psihanaliză. In pofida celor câteva studii de acest tip (printre ele "Schiţă psihoistorică a culturii europene" de C. Braga, în acelaşi volum citat mai sus) şi a cursului introductiv de psihoistorie susţinut de Ştefan Borbely la Facultatea de Ştiinţe Politice, mediile istoriografice rămân pe mai departe amorfe la adresa noii provocări.

61.... ŞI INTRIGA ISTORICĂ

"Ceea ce numim noi explicaţie nu este decât modul în care povestirea se organizează într-o intrigă ce poate fi înţeleasă", atrăgea atenţia Pau! Veyne, în *Cum se scrie istoria* (ed. cit., p. 117). Cum împărtăşesc, la rândul meu, această convingere, cred şi eu că istoricul este un povestitor şi că el îşi ordonează adeseori povestirea conform unui scenariu de tip intrigă, urmărind premisele şi naşterea unei probleme sau situaţii, agregarea forţelor umane care o exprimă ş[1] înşiruirea în timp a momentelor care o marchează, atingerea unui apogeu dramatic în conturarea problemei sau situaţiei discutate şi, în fine, ceea ce am putea numi deznodământul chestiunii, rezolvarea sau depăşirea apoteozei tensionale, menţionând şi consecinţele ei.

Dar, de fapt, ce anume înseamnă toate acestea? Nimic mai mult decât că, pentru a face inteligibilă o procesualitate istorică aluvionară, alimentată de impulsuri şi iniţiative vizibile şi invizibile, aluvionare ori perfect conturate, istoricul trebuie să o simplifice, privilegiind - prin opţiuni conştiente, dar şi inconştiente (condiţionate de temperamentul şi tipul său de sensibilitate perceptivă, de caracterul şi obsesiile sale) -un tip de schemă narativă şi o anume retorică.

Cu alte cuvinte, lucrurile stau ca la Hollywood, unde industria filmului posedă un reţetar cu, să zicem, cele 48 de combinaţii posibile ale unui scenariu destinat filmelor despre iubire.

Având în vedere că un asemenea tratament al trecutului pare să fie paradigmatic, nu este de mirare că tânăra istoriografie transilvăneană de după 1990 nu a rămas insensibilă la această formulă, depăşind cu mai mult sau mai puţin succes, de la caz la caz, simpla, înşiruire de date şi fapte, reconstituirea lineară a procesualităţii istorice.

Astfel, în *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX),* apărută în 1997 (Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 348 p.), pe Doru Radosav 1-a interesat istoria religiozităţii în spaţiul românesc modern. Nu este povestea simplă a "obiectivării" ei în forme instituţionale, în care caz ar fi rezultat o nouă versiune a istoriei bisericii româneşti. Pe autor îl interesează sentimentul religios, adică trăirea autentică a indivizilor şi colectivităţilor pricinuită de contactul cu religia creştină. Să o recunoaştem, nu este un subiect tradiţional în istoriografia noastră.

în acelaşi an, Sorin Mitu publica *Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni* (Bucureşti, Ed. Humanitas, 436 p.), interesându-se, aşadar, de un alt aspect al universului psihic uman, de fapt de un adevărat loc central al raportării individului şi colectivităţilor la lume: conştiinţa identitară naţională. A surprinde geneza unui fenomen atât de important în modelarea comportamentului comunitar modern nu este, nici aceasta, la îndemână, mai cu seamă că în zona originilor fenomenul nu a coagulat încă, este nesedimentat, se prezintă mai curând sub forma unor impulsuri, tendinţe.

Menţionez aici şi cartea lui Ovidiu Pecican, *Europa - o idee în mers* (E.F.E.S., Cluj-Napoca, 1997, col. "Alte Europe", 196 p.), prima tentativă sistematică - deşi sumară, sintetică - de investigare a ideii de

X

Europa elaborată în istoriografia română. Acelaşi autor revenea, în 2003, cu *Haşdeenii. O odisee a receptării* (Cluj-Napoca, Ed. Grinta), unde încerca să reconstituie nu doar una dintre mişcările culturale cele mai prestigioase din a doua jumătate a secolului al XlX-lea, ci şi să o înţeleagă pe aceasta în confruntarea de idei a momentului.

Pe lângă developările de la nivelul sensibilităţii, conştiinţei ori ideaţiei, alţi istorici ai locului şi timpului se interesează de procese mai puţin epice ale transformării sociale. Pâl Judit se ocupă, în această ordine de idei, de *Procesul de urbanizare în scaunele secuieşti în secolul al XlX-lea* (Cluj-Napoca, PUC, 1999, 490 p.), dând la iveală o bogată sinteză.

La fel, Ovidiu Ghitta urmăreşte într-o monografie condusă cu mână sigură şi printr-o naraţiune palpitantă, *Naşterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sâtmar în primul ei secol de existenţă* (Cluj-Napoca, PUC, 2001, 411 p.), având în vedere nu numai constituirea unei instituţii ecleziastice în nord-vestul actualei Românii, ci şi crearea unei identităţi greco-catolice, singura de natură să dea viabilitate

respectivei creaţii instituţionale.
Toate exemplele de mai sus indică deplasarea atenţiei unora dintre istoricii reprezentativi ai eşantionului luat în discuţie către o zonă tematică ce nu privilegiază nici vechea punere în pagină şi nici vechea retorică istoriografică. Una este să încerci să desluşeşti meandrele unui conflict militar sau o anumită conduită politică, cu totul altceva este să te strădui să pătrunzi în intimitatea unor procese de natură sufletească şi mentală, ori să evoci modul în care noi realităţi sociale - cum sunt urbanizarea unei regiuni ori înfiinţarea unei noi confesiuni religioase - prind viaţă şi consistenţă.
în legătură cu aceste opţiuni s-ar putea vorbi, fără îndoială, şi de sugestii venite din alte spaţii istoriografice. Dar nu ele rămân hotărâtoare, nu încape îndoială. Importante rămân întrebările pe care şi le pun autorii, iar acestea izvorăsc din stări de conştiinţă proprii, din curiozităţi adeseori personale, alimentate, fireşte, de lecturi şi de explorări metodologice abundente.
62. INSTITUŢIILE
Atenţia acordată instituţiilor pe tărâmul istoriografiei are rădăcini vechi. încă în antichitatea precreştină, strădaniile lui Aristotel
de a culege material despre situaţia constituţională a statelor din vremea sa l-au condus la rezultate relevante şi din punct de vedere istoric. Tucydides a tratat în *Războiul peloponeziac* confruntarea dintre două state şi alianţe de state elenice, atingând, implicit, şi chestiunea istoriei acestora. Titus Livius a fost însă cel care s-a străduit să dea o istorie cât mai completă a statului roman, încă de la întemeierea acestuia, în *Ad urbe condita.* Odată cu creştinismul, preocuparea pentru istoria bisericii a devenit o prioritate, poate şi pentru că istoricii care i s-au dedicat au fost străluciţi (Eusebiu din Cezareea, Ieronim).
în istoriografia română modernă, preocuparea pentru instituţii poate fi deja întâlnită la unii dintre reprezentanţii Şcolii Ardelene (Petru Maior scria *Istoria Bisericii),* şi la Nicolae Bălcescu, preocupat să investigheze statutul ţăranilor. Notabilă este şi contribuţia amplă a lui Nicolae lorga, care a scris o istorie a bisericii româneşti, dar şi multe alte contribuţii tratând aspecte instituţionale ale vieţii româneşti din trecut. Un studiu faimos, de pildă, este cel în care marele istoric reconstituie într-o manieră proprie, seducătoare chiar dacă nu. şi incontestabilă, istoria constituţională a românilor. Cea mai importantă contribuţie de-acum clasicizată în domeniu îi aparţine însă, după părerea mea, lui Gh. I. Brătianu. Lucrarea sa dedicată *Adunării stărilor în Ţările române,* publicată post-mortem în Franţa şi tradusă ulterior la noi, este un model de problematizare şi de utilizare riguroasă şi imaginativă a instrumentarului savant.
Pentru istoricii tineri din Transilvania, un reper încă necontestat rămâne însă lucrarea monumentală a lui David Prodan, *Iobăgia în Transilvania,* dedicată studierii sistematice, pe baza unor depozite arhivistice practic nefrecventate, a regimului muncii servile ţărăneşti pe parcursul secolelor al XV-lea - al XVIII-lea (cele patru volume au fost publicate la date diverse). Deşi influenţat hotărâtor în viziunea sa asupra muncii de concepţia marxistă la care subscria, David Prodan a lăsat în această operă mai mult un îndreptar de muncă solitară laraonică decât o pledoarie pentru înţelegerea marxistă a istoriei. Dimpotrivă, ca pentru a contrabalansa acest neajuns, istoricul a folosit abundent izvoarele documentare inedite din fonduri arhivistice româneşti şi străine, determinând astfel colective întregi de istorici recoltate din rândul universitarilor şi cercetătorilor clujeni să alcătuiască grupuri editoriale ocupate cu publicarea izvoarelor respective (izvoarele răscoalei lui Horia, de pildă).

L

Pentru alţii, opera impresionantă prin dimensiuni - dar nu întotdeauna şi prin consistenţă - a lui Ştefan Pascu a fost şi a rămas reperul fundamental şi modelul de urmat, mai ales că academicianul deţinea şi roluri cheie în organizarea profesională a mediilor istoriografice româneşti şi, desigur, transilvănene. Spre deosebire de David Prodan, retras în cochilia lui savantă de la filiala de pe Someş a Bibliotecii Academiei, Ştefan Pascu preda la catedra de istorie medie a universităţii, conducea Institutul clujean de Istorie şi deţinea un rol de bază în derularea activităţii filialei locale a Academiei Române. Ştefan Pascu a dat exemplul - preluat de la Ioan Lupaş - al scrierii unei vaste sinteze cu privire la *Voievodatul*

Transilvaniei, orientând, în calitate de conducător de doctorat, pe Ioan Aurel Pop, către elucidarea statutului unei alte instituţii medievale româneşti de pe aceste meleaguri: *Adunările cneziale şi nobiliare (boiereşti) în secolele XIV-XVI.* Cartea care a rezultat, publicată în 1991, reprezintă o contribuţie interesantă la cunoaşterea modului în care au participat românii în evul mediu la gestionarea treburilor publice, chiar dacă pe alocuri interpretarea faptelor se resimte de pe urma frustrării afirmate constant de naţionalismul românesc modern în raport cu absenţa reprezentării colective mai consistente a românilor în forurile de decizie medievale.

în aceeaşi linie a preocupărilor pentru istoria instituţiilor se înscrie şi lucrarea lui Ioan Bolovan, *Asociaţia Naţională Arădană pentru cultura poporului român. 1863-1918,* pe care autorul o subintitulează "schiţă monografică" (Cluj-Napoca, Biblioteca Institutului de Istorie Cluj, Serie nouă, voi. II, 1994, 168 p.). Fără a avea alte merite decât că retrasează un capitol din organizarea locală a culturii româneşti din Partium din perioada dualismului, însă într-o notă conformistă, fără problematizări ori apel la metodologii incitante, cartea lui Ioan Bolovan este de listat în linia interesului pentru instituţii (de astă dată una provenind dinspre societatea civilă) a istoricilor tineri.

în cercetarea lui Adrian Andrei Rusu *Ctitori şi biserici din Ţara Haţegului Ctitori şi biserici din Ţara Haţegului până la 1700* (Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997) realităţile instituţionale ecleziatice şi cele legate de nobilitatea cnezimii haţegane ocupă un loc central. Rezultat al cercetărilor asidue în arhivele româneşti şi maghiare - pe urma cărora a şi publicat, împreună cu Ioan Aurel Pop şi cu Ioan Drăgan, odinioară, un prim volum de documente medievale haţegane rămas, din nefericire, fără continuări -, dar şi al săpăturilor de arheologie medievală din Ţara Haţegului întinse pe durata mai multor

200

ani, volumul este un aport substanţial la cunoaşterea chestiunii abordate în arealul dat.

Orădeanul Ioan Horga surprinde în cartea *Contribuţii la cunoaşterea iosefinismului provincial* (Oradea, 2000) aspecte semnificative ale politicii lui Iosif al II-lea în Ungaria şi Ardeal, reconfigurând peisajul frecventat odinioară şi de alţi istorici români şi distribuind accente salutare pentru estimarea mai exactă a impactului politicilor confesionale iosefine.

Monografia lui Ovidiu Ghitta, *Naşterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existenţă* (Cluj-Napoca, PUC, 2001, 411 p.), în fapt reelaborarea unei temeinice şi atractive teze de doctorat, pornită dintr-o pasiune istorică şi un legământ personal. Bazată pe cercetări asidue în arhivele româneşti, şi în cele de la Roma, Budapesta, Eger ş. a., ca şi pe o excelentă familiarizare cu metodele analizei calitative de ultimă oră, cercetarea lui Ovidiu Ghitta reface de la începuturile sale întemeierea Bisericii Greco-Catolice în ţinuturile nord-vestice ale actualei Românii, în contextul "reconquistei habsburgice" derulate în zonă, urmărind în inextricabila ei complexitate forjarea unei noi confesiuni, dar şi a unui nou tip de ataşament religios.

Tot istorie instituţională încearcă să facă, în felul său, şi Tudor Sălăgean, în teza lui de doctorat, devenită carte, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregaţional* (Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2003, 446 p.). El urmăreşte fluctuaţiile - semnificative - ale organizării Transilvaniei ca un teritoriu cu un statut aparte în cadrul coroanei maghiare, în decursul secolului al XIII-lea, de la ducat, cum mai fusese, la "regnum" dotat cu un regim congregaţional. Reluând într-o lectură plină de acribie sursele şi consultând, măcar în parte, bibliografia din domeniu, Tudor Sălăgean se remarcă prin poziţionarea sa diferită de cea tradiţional românească. De astă dată, istoricul nu este interesat atât de destinul românilor din locul şi perioada dată, ci mai cu seamă de evoluţiile politice, sociale şi militare înseşi. Această angulaţie face din contribuţia sa o lectură importantă nu doar în contextul istoriografiei noastre, ci şi în acela al bibliografiei istorice maghiare.

în "*... Porunceşte, scoală-te, du-te, propovăduieşte...". Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler şi enoriaşi (1697 - 1782),* monografie Masivă, de 600 de pagini (Cluj-Napoca, 2004), Greta-Monica Miron se

201

ocupă de factorii care au condus la cristalizarea instituţiilor episcopatului greco-catolic ardelean în secolul luminismului, reconstituind, aşadar, instituţii ecleziastice, mecanisme de funcţionare, dar şi formarea identităţii confesionale a uniţilor.

Preocupat de elitele sociale ardeleneşti la începuturile modernităţii, Ionuţ Costea dă în *Solam virtutem et nomen bonum. Nobilitate, etnie, regionalism în Transilvania princiară* (Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2005, 310 p.) o reconstituire interesantă şi utilă, fără a o face însă şi referinţă teoretică obligatorie. Istorie

socială dar şi istorie regională, atentă la etnie dar şi la ethosul nobiliar, cartea îşi propune prea multe lucruri pentru a izbuti peste tot. Marele ei merit este însă acela că deplasează discuţia către investigarea întregii nobilimi, nu doar a celei româneşti, renunţând la opţiunea tradiţională a istoriografiei noastre.
Fără a fi predominant, interesul pentru instituţii este astfel ilustrat, şi el, printre preocupările tinerei generaţii de specialişti în studiul trecutului. Este păcat că preocupările sunt mai puţin susţinute în această direcţie, cauza fiind, după toate probabilităţile, timiditatea în abordarea unui trecut unde instituţiile au fost, cel mai adesea, neromâneşti. în timp ce lucrările lui Ioan-Aurel Pop şi Ioan Bolovan se integrează, prin urmare, în orizontul tradiţional al istoriografiei române, investigând instituţionalul românesc în epoci de dominaţie străină, când semnificaţiile acestuia nu puteau fi, prin forţa lucrurilor, decât locale şi secundare, Ovidiu Ghitta şi Tudor Sălăgean îşi situează sfera interesului la nivelul istoriei universale, înscriind pagini interesante în bibliografia trecutului Europei Centrale. Chiar dacă românii nu lipsesc din peisajul astfel evocat, în cazul ultimilor au avut loc modificări de angulaţie care decuplează discursul de la obsesiile naţionalismului autohton, oferind o lectură agreabilă şi instructivă oricui se preocupă de istoria instituţiilor - laice şi ecleziastice -mitteleuropene. Este de presupus că în anii care vin asemenea direcţie se va consolida în detrimentul primei, după cum lasă să se întrezărească şi contribuţia lui Şerban Turcuş, un alt coleg al celor de mai sus, privitoare la relaţiile papalităţii cu Ungaria şi cu românii în evul mediu *(Sfântul Scaun şi românii în secolul al XIII-lea,* Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2001, 354 p.; a se vedea şi studiul introductiv al aceluiaşi la traducerea actelor sinodului de la Buda din 1279 în Şerban Turcuş, *Sinodul de la Buda din 1279,* Cluj-Napoca, PUC, 2001).

63. BIOGRAFIILE: DIMENSIUNEA INDIVIDUALĂ A ISTORIEI

Scrierea de biografii istorice este un exerciţiu canonic al istoriografiei. Deja Plutarh, în antichitate, a oferit un model îndelung prizat al acestui gen de evocări în scopurile edificării. La noi, Dimitrie Cantemir dedica o întreagă lucrare vieţii tatălui său, iar cronica lui Simion Dascălul păstrează fragmente importante din cronica - astăzi pierdută - a lui Grigore Ureche, al căror protagonist era tatăl acestuia, Nistor Ureche. Aceşti autori inovau, în virtutea unei noi sensibilităţi, moderne, pe tărâmul biografiei, până atunci aceasta îmbrăcând în cultura românească aproape exclusiv forma hagiografiilor. Nici generaţia romanticilor nu a neglijat biografia istorică. Ba, tocmai dimpotrivă, prin *Românii supt Mihai-Vodă Viteazul* de Nicolae Bălcescu, *Ioan Vodă cel Cumplit* ori *Luca Stroici* ale lui Hasdeu, a cunoscut succese notabile. Cât despre succesele genului în România de până la al doilea război mondial, printre ele se numără, fără îndoială, câteva dintre monografiile semnate de Nicolae Iorga *(Istoria lui Ştefan cel Mare* în 1904 şi *Istoria lui Mihai Viteazul* în 1935) şi de P. P. Panaitescu *(Mihai Viteazul* în 1936 şi *Mircea cel Bătrân* în 1944). Dintre istoricii ardeleni, Silviu Dragomir a reuşit să dea cu *Avram Iancu o* monografie socotită model până astăzi, iar Camil Mureşanu 1-a ales pe *Iancu de Hunedoara* pentru a-şi acredita talentul.
Practic, biografia nu a căzut niciodată în desuetudine în România, chiar dacă ea nu a avut încă vreun moment de vârf, în care tehnica reconstituirii biografice să atingă cote de profesionism nemaiîntâlnite. Nu acelaşi lucru s-ar putea spune în legătură cu Franţa, de pildă, unde istoriografia a fost întotdeauna mai amplă, mai diversificată şi mai nuanţată şi unde aşa-numita şcoală istorică a *Analelor* a părut să se îndepărteze o clipă de maniera narativă şi evocatoare a biografiei, privilegiind alte zone de interes profesional.
în legătură cu biografia practicată la noi în ultima sută de ani trebuie însă spus că ea s-a caracterizat - parţial datorită unor cauze independente de voinţa autorilor - printr-un şir de exerciţii retorice romantice, eroizante şi avântate, din care a scos-o doar obstinaţia unor autori dornici de o reconstituire pozitivistă cât mai plină de acurateţe. Biografia avântată a venit dintr-un orizont dominat de dictonul

ciceronian - *historia magistra vitae -,* pariind pe exemplaritatea protagoniştilor. Cealaltă versiune, cea pozitivistă, s-a concentrat, cel mai adeseori, pe reconstituirea pe cât posibil până la detaliu a împrejurărilor vieţii eroului în ambianţa epocii respective.
Ambele variante s-au lovit de obstacolul necunoaşterii corespunzătoare a vremurilor evocate, drept care au şi rămas, cel mai adeseori, cantonate mai curând în deslușiri privind contextul istoric intern şi extern decât în creionarea mai pregnantă şi mai complexă a siluetei umane avute în vedere. Cum

marile colecţii de documente ale trecutului românesc sunt în continuare incomplete, cum practicarea scrisului istoric a rămas pentru cei mai mulţi profesionişti o datorie patriotică de a răspunde comandamentelor politice ale momentului, prta puţine biografii sunt, până astăzi, depozitarele unei cunoaşteri a personajului ales.
Datorită acestei autolimitări nici sortimentele biografice nu sunt prea variate. în majoritatea lor zdrobitoare, istoricii sunt, în ipostaza lor de biografi, nişte apologeţi previzibili şi destul de neinteligenţi. Cazul notoriu este al lui Vlad Ţepeş - Dracula -, căruia toţi biografii săi români, fără excepţie, îi găsesc numai merite istorice, nu şi limite omeneşti. Dar la fel se întâmplă şi cu Ioan Vodă cel Cumplit al lui Hasdeu - căruia nu i se va fi spus "Cumplit" din motive de prea multă bunătate arătată contemporanilor -, şi cu alţi domnitori, mari şi mici.
La fel se pune problema şi în cazul personalităţilor cultural-ştiinţifice. Dacă un ins a avut un aport la forjarea culturii noastre, automat el a trebuit să fie şi exemplar moral, avansând de-a lungul vieţii într-o deplină coerenţă cu sine. Iată de ce, mulţi dintre biografii români pot fi consideraţi nişte creatori de mituri simplicatoare, prea puţin dispuşi să nuanţeze critic, decelând binele de rău şi meritele de limite. Ceea ce oferă tânăra istoriografie ardelenească drept exerciţiu biografic nu face excepţie de la cele de mai sus. Cornel Sigmirean a furnizat o utilă carte despre *Teodor V. Păcăţian. O viaţă de cărturar* (Târgu Mureş, Ed. Veritas, 1996, 138 p.), care însă nu contrazice prin nimic cele afirmate anterior. Se observă opţiunea pentru un militant naţional român din vremea monarhiei bicefale, ceea ce poate mări orizontul cunoaşterii elitelor româneşti din acel moment, dar nu modifică spectacular ceea ce se ştia în general despre acestea, ori despre lupta naţională a românilor din Monarhia Austro-Ungară.
Valentin Orga pare însă cel mai aplicat biograf dintre noii veniţi. El recidivează în întreprinderile sale monografice pe seama personalităţilor politice ardeleneşti care au pregătit unirea de la 1 decembrie 1918, ocupându-se nu numai de *Aurel Vlad. Istorie şi destin* (Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2001, 540 p.), ci şi de Ioan Moţa (în *Moţa. Pagini de viaţă. File de istorie).* Monografia secundă, promiţătoare prin selectarea personajului - un preot naţionalist lăudat de N. Iorga înainte de război, dar educându-şi fiul într-un spirit radical care va face din acesta un martir al extremismului de dreapta interbelic -, este o reconstituire corectă, însă, în fond, dezamăgitoare prin ambiguitatea atitudinii auctoriale: nu rezultă în nici un fel dacă Ioan Moţa şi fiul său sunt recomandaţi drept exemple de urmat ori pentru a se evita pe viitor asemenea polarizări nefaste. Valentin Orga pare mai curând fascinat de cei cărora le retrasează biografiile, ceea ce poate fi un. exerciţiu de admiraţie personal, dar nicidecum un exemplu de receptare critică a trecutului.
Tot o reabilitare încearcă şi Ovidiu Pecican, în *Lumea lui Simion Dascălul* (Cluj-Napoca, EFES, 1998, 296 p.). De astă dată, însă, cel în jurul căruia gravitează cercetarea nu mai este un lider al dreptei interbelice, ci un cărturar din secolul al XVII-lea evaluat negativ de o întreagă tradiţie istoriografică. Din lipsa datelor referitoare la viaţa şi munca lui Simion Dascălul, autorul se vede obligat să facă o incursiune în lumea micilor cărturari moldoveni de la mijlocul secolului al XVII-lea; o lume în plină schimbare, un început de modernitate autohtonă. Datorită acestei circumstanţe, ceea ce trebuia să fie o biografie de cărturar apare mai degrabă ca o investigaţie a elitelor cărturăreşti şi, nu mai puţin, un studiu al izvoarelor celei mai răspândite dintre cronicile moldoveneşti.
Acelaşi tip de strădanie reevaluativă încearcă şi Adrian Andrei Rusu în monografia *Ioan de Hunedoara şi românii din vremea lui* (Cluj, PUC, 1999, 368 p.). Autorul polemizează cu tradiţia receptării voievodului transilvănean, avansând către o reevaluare a personalităţii şi epocii sale în raport cu descoperirile proprii şi ale congenerilor, dar în răspăr cu multe dintre lucrurile afirmate înainte despre acest mare personaj al istoriei noastre.
Sorin Şipoş atacă, la rândul lui, unul dintre subiectele recurente Printre membrii generaţiei postcomuniste: biografia unui profesionist semnificativ al trecutului. *Silviu Dragomir istoric* (Cluj-Napoca, Hmdaţia Culturală Română & Centrul de Studii Transilvane, 2002, 440

p.) alege să retraseze etapele vieţii şi creaţiei unui membru marcant al şcolii clujene de istoriografie interbelică.
Acelaşi tip de demers, oarecum canonic şi menit să umple un gol în cunoaşterea altei vârste a scrisului românesc despre trecut, revine în monografia lui Ovidiu Pecican *B. P. Hasdeu istoric* (Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2003, 320 p.).
Mai recent intrată în cercul biografilor istorici tineri din Transilvania, Laura Stanciu, şi-a publicat teza

Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821) (Cluj-Napoca, Ed. Risoprint, 2003, 632 p.), propunând, în esenţă, reinterpretarea achiziţiilor de până acum cu privire la savantul Şcolii Ardelene. Operând comparatist şi apelând la instrumentul scrutării vocabularului specializat în curs de forjare prin pana savantului, Laura Stanciu proceda, în fapt, aidoma lui Ovidiu Pecican în lucrarea despre Simion Dascălul, suplinind lacunele de informare prin laborioase expertizări ale scrisului autorului abordat.

Insuficient de relevantă, deocamdată, pentru a se putea afirma despre ea că ar reprezenta o trăsătură într-adevăr caracteristică a noii şcoli istorice ardeleneşti, cultivarea biografiei rămâne încă în bună măsură la latitudinea autorului. Mânat de afinităţi ca şi de rigori ţinând de alte mecanisme - de la doctorate la o listă proprie de priorităţi -, acesta vădeşte predilecţie pentru personaje proeminente (Iancu de Hunedoara, Petru Maior) sau obscure (Simion Dascălul), ca şi pentru siluete senzaţionale (Ioan Moţa) ori canonizate în linia a doua a vieţii politice (Aurel Vlad) şi culturale (Teodor V. Păcăţian) de odinioară. Atunci când nu se rezumă să completeze peisajul biografic cu evocarea unor figuri care lipseau din panoplia preluării istoriografice, asemenea iniţiative sunt remarcabile prin efortul de a depăşi orizontul actual de cunoaştere şi, nu o dată, prin polemica lor submersă.

64. O ISTORIE SUBIECTIVĂ - AMINTIREA

Unul dintre aspectele cele mai prizate de către noua istoriografie transilvăneană în intervalul discutat aici este amintirea. Asumând deplin caracterul ei fragmentar şi personalizat, aspecte care marchează cu o anume precizie limitele între care ea îşi merită credibilitatea, însă şi beneficiind din plin de expresivitatea şi culoarea stilurilor şi decupajelor auctoriale, istoriografia memoriei a cunoscut o dezvoltare rapidă a arealului ei.

206

Asupra vogii documentului subiectiv, mărturie a unui timp trăit, avertiza deja voga consistentă a memorialisticii. Ea a putut fi constatată îndată după schimbarea din 1989, publicul manifestând o apetenţă specială atât cât priveşte memoriile mai vechi (Carol I, I. G. Duca, Armând Călinescu, Constantin Argetoianu ş. a.), cât şi cele mai recente (ale politologului Silviu Brucan, fost aparatcik dejist, ale ofiţerului superior de contrainformaţii Filip Teodorescu, ale ideologului ceauşist Dumitru Popescu-Dumnezeu ş. a.). Era firesc, prin urmare, ca istoricii să-şi îndrepte atenţia, la rândul lor, către izvoarele narative conţinând jurnale, memorii, evocări, notaţii cotidiene ori, pur şi simplu, către deţinătorii unei memorii istorice care merita să fie exploatată. Din acest punct de vedere, procedând cu mijloacele jurnalismului, ale istoriei orale sau ale interviului direcţionat, o serie de autori ai generaţiei, istorici sau nu, au dat curs pasiunii lor pentru reconstituirea trecutului aşa cum se prezenta acesta prin intermediul reflectării participantului şi a martorului. încă în 1990, Ovidiu Pecican publica interviul cu un fost prizonier de război în Siberia într-o broşură separată pusă în vânzare la diverse chioşcuri şi librării din ţară. Tot el, împreună cu Liviu Maliţa publicau în revista clujeană *Apostrof* discuţii cu Eusebiu Cutcan, fost preot greco-catolic şi partizan anticomunist în munţi, evocări de-ale Elenei Daniello şi ale lui Dorii Blaga cu privire la poetul din Lancrăm, ba chiar şi un ciclu de declaraţii furnizate de Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici din Cluj cu privire la unele execuţii de chiaburi din timpul colectivizării.

Peste puţin timp, în contextul organizării primului program universitar axat pe studiul istoriei orale, profesorul universitar Doru Radosav - autor al micromonografiei *Donbas, o istorie deportată* (Ravensburg, 1994) - crea contextul instituţional necesar dezvoltării acestei direcţii la Cluj. Nu voi insista aici asupra acestuia, întrucât prilejul de a stărui mai pe larg cu privire la gruparea de istorici ai oralităţii din Cluj mi-1 oferă o altă secţiune a prezentei cărţi. Dar asemenea preocupări, motivate teoretic şi metodologic diferit, au făcut şi obiectul de interes al altor grupuri. Un exemplu în acest sens este grupul de studenţi sociologi şi antropologi coordonat de Eniko Magyari-Vincze şi Nândor Magyari interesaţi în cercetarea relaţiilor între sexe în Clujul strict contemporan. Rezultatele au fost publicate cu promptitudine în trei volume. Ceea ce merită a fi subliniat însă este că, dintru început, memoria surprinsă pe bandă magnetică a fost preocuparea, deopotrivă, a indivizilor şi a instituţiilor.

207

Astfel, tot acum, la începuturile perioadei, se situează şi primele tentative ale Laviniei Betea - în acel moment ziaristă la Arad - de a înregistra amintirile cu privire la unele evenimente dramatice de istorie locală (revolta anticomunistă a ţăranilor de la Şepreuş, judeţul Arad, în 1947). Autoarea avea o formaţie de pedagog şi psiholog, iar cărţile ei de interviuri cu diverşi aparatcici - de la Alexandru Bârlădeanu şi Ion Gheorghe Maurer la Mănescu - au marcat dorinţa nesăţioasă a oamenilor care se

ridicaseră împotriva dictaturii comuniste în 1989 de a înţelege istoria recentă şi de a avea acces la faţa ei nevăzută. Nu trebuie însă trecută cu vederea nici o altă lectură. în virtutea acesteia, strădania Laviniei Betea ar fi o tentativă întrucâtva ambiguă, ca una ce dădea foştilor nomenklaturişti şansa spălării retroactive a păcatelor, a cosmetizării trecutului.
Iniţiative de grup au apărut şi în alte centre. Cea mai importantă dintre acestea rămâne cea timişoreană a membrilor grupului "A treia Europă". Interesaţi de reconstituirea fizionomiei central-europene a Banatului, membrii grupului au iniţiat, sub coordonarea Smarandei Vultur, campanii de înregistrări în vederea alcătuirii de arhive orale. Selecţii tematice din această muncă de grup, sistematică, au apărut în mai multe volume: *Istorie trăită - istorie povestită. Deportarea în Bărăgan, 1951-1956* (Timişoara, Ed. Amarcord, 1997, 400 p.), *Germanii din Banat prin povestirile lor* (Bucureşti, Ed. Paideia, 2000, 396 p.), *Lumi în destine. Memoria generaţiilor de început de secol din Banat* (Bucureşti, Ed. Nemira, 2000, 368 p.), *Memoria salvată. Evreii din Banat, ieri şi azi* (Iaşi, Ed. Polirom, 2002, 466 p.). Din interiorul aceluiaşi grup, Daniel Vighi şi Viorel Marineasa au atacat, la rându-le, aceeaşi deportare a şvabilor (care, între timp, făcuse şi obiectul unei abordări a lui Doru Radosav).
Practic, luând în colimator întâmplări ale ultimelor trei sferturi de veac - singurele despre care memoria celor vii mai putea da seama direct -, istoricii oralităţii şi antropologii din Cluj, Timişoara şi Arad au lansat pe piaţa românească o nouă branşă a meseriei reconstituirii trecutului: cea interesată de naraţiunile vii, povestite prin viu grai. Dar acest tip de interes, pentru narativitatea subiectivizată, nu se epuizează, evident, în cadrul contactului nemijlocit cu martorii. Iată de ce, apariţia în 1995 a volumului *Banatul în memorialistica "măruntă" sau istoria ignorată,* a marcat un semnal ce nu poate fi trecut cu vederea. El are substanţa unui adevărat manifest câtă vreme subliniază - încă din titlu - interesul pentru istoria trecută cu vederea (mica, nu marea istorie!), pentru mărturia narativă în locul celei documentare, şi pentru
memorialistica aproape neglijabilă ("măruntă") în locul celei emanând dinspre personaje de prima mărime ale scenei politice. Autorii erau Valeriu Leu, ale cărui antecedente şi succedente în materie de valorizare a memorialisticii româneşti din vremurile moderne îl recomandă ca pe un împătimit al domeniului, poate chiar principalul lui promotor în acest moment în România, şi Carmen Albert, tânără cercetătoare cu studii clujene de filosofie, a cărei asociere la proiect înseamnă, de fapt, transmiterea interesului spre un nou contingent de istoriografi.

65. DISCURSUL ISTORIC ŞI CONŢINUTUL SĂU

Problema discursului istoric şi a configurării acestuia a făcut, în. ultima jumătate de secol, o carieră spectaculară. Ea i-a adus unui specialist cum este americanul Hayden White - autor al unor studii de-acum faimoase (deşi netraduse încă în ţara noastră) ca *Metahistory [Metaistoria]* şi *The Form of the Content [Forma conţinutului]* -recunoaşterea internaţională, datorită deschiderii pe care acest autor a operat-o în direcţia discutării narativităţii de tip istoric. La noi, în această direcţie, se pot înregistra cel mult tentative oarecum colaterale, precum consideraţiile de stilistică aplicate de Tudor Vianu unor istorici precum Nicolae Bălcescu ori B. P. Hasdeu în lucrarea clasică *Arta prozatorilor români.*
Teoreticieni ai istoriei autohtoni precum Janina Ianoşi ori Cătălin Zamfir nu au acordat importanţă acestei problematici pe care au revoluţionat-o **investigaţiile** unor lingvişti, semioticieni şi chiar antropologi de marcă. Un pas decis înainte a făcut însă Sorin Alexandrescu care, în *Paradoxul român,* Bucureşti, Ed. Univers, 1998, la p. 13, spune: "Naratologia [...] a transformat naraţiunea în forţa motrice a istoriografiei. De la Hayden White încoace au fost distinse diferite moduri şi genuri narative în istoriografie care, departe de obiectivismul şi obiectivitatea presupuse tradiţional, modelează textele după criterii mai curând poetice şi retorice".
La Sorin Alexandrescu se poate întâlni, pentru prima oară în România, clar formulat şi perfect conştient, programul unei asemenea glisări, realizată pe terenul naratologiei, de la faptul literar la cel istoric. Coordonatele acestei deplasări sunt, aşa cum rezultă din citatul anterior, identificarea unei multiplicităţi poetice şi istorice în cazul

scrisului despre trecut, pe urmele demersului lui Hayden White dirt *Metaistorie* - adevărată replică la *Mimesis-ul* lui Auerbach - şi relevanţa mai mare pe care acest unghi investigativ o are în raport cu tradiţionala versiune despre posibilitatea unei evocări obiectiviste a faptelor de altădată. Pe această cale, Sorin Alexandrescu descoperă că "Istoria *(Geschichte)* ca obiect al istoriografiei *(Historie),* a devenit [...] un obiect făcut, nu unul existent ca atare". în acest sens, el se întemeiază pe observaţia lui

Hans Robert Jauss că între ficţiunile poeziei şi lucrurile petrecute aievea cu care se ocupă istoria se exercită o influenţă reciprocă. Totodată, metamorfoza filologului în istoric se petrece şi sub semnul lui Ludwig Wittgenstein, ale cărui meditaţii despre limbă ca instrument social - construit, nu natural - denunţă abuzul considerării realităţii ca fiind date, "înnăscute". O spuseseră şi Marx şi Engels înainte, susţinând că limba s-a născut odată cu activitatea socială umană, într-un raport dialectic cu aceasta, iar mai recent, într-o deschidere care include limba printre alte negocieri interumane moştenite sau petrecute în timpul vieţii noastre, socotite deci instituiri sociale ale realităţii, o înregistrează şi John R. Searle *(Realitatea ca proiect social)* sau Peter L. Berger şi Thomas Luckmann *(Construirea socială a realităţii).*

Situat pe o bază teoretică asigurată de unele dintre cele mai recente formulări din domeniul filosofiei socialului şi a limbajului, a naratologiei şi antropologiei politice., scrisul lui Sorin Alexandrescu se remarcă prin cel mai novator şi mai ambiţios program istoric formulat în România ultimilor ani. Dar, spune Sorin Alexandrescu, "Această textualizare a istoriografiei, deşi teoretic fascinantă, nu mă mulţumeşte în practică. Alături de Foucault, aş obiecta tendinţei textualiste faptul că reducerea evenimentelor la textul scris despre ele, a istoriei la istoriografie, evacuează din istorie «realitatea» ei, ocultează, printre altele, sistemul de putere din societatea studiată. Istoricii pot scrie diferit despre anumite evenimente, le pot da un sens şi o valoare diferită, dar ei nu pot susţine că sistemul de putere pe care îl descoperă *acolo* este un simplu *hineininterpretieren,* o fantasmă a noastră proiectată în trecut: dimpotrivă, eu cred că este vorba de o distribuţie reală a puterii prin care sunt constituite producţia şi reproducţia, materială şi culturală, a acestei societăţi". Practic, Sorin Alexandrescu propune aici un şantier nou istoricilor români obişnuiţi încă prea puţin să acorde atenţie versantului autoreflexiv, evaluării instrumentelor istoricului.

210

Un pas înainte pe calea acestui tip de interogaţii pare să-1 facă cea mai recentă promoţie a istoriografiei tinere transilvane, al cărei volum-manifest, *Cum scriem istoria?* (2003), focalizează tocmai asupra problematicii raporturilor dintre scrisul istoriografie şi ştiinţe, făcând însă loc şi unor interogaţii cu privire la alte "dezvoltări metodologice contemporane". Astfel, Andi Mihalache se interesează de analiza discursului istoric marxist-leninist, Radu Mârza de raportul dintre istorie şi lingvistică în scrisul lui B. P. Hasdeu, Paul Pupeză face câteva consideraţii privind opera istorică văzută ca operă literară (cu o privire specială asupra rolului cititorului), Daniela Sechel scrie despre opţiunea narativă la nivelul microistoriei, Laura Stanciu se interesează de semantica iluministă la Petru Maior. Astfel de opţiuni tematice indică faptul că noii sosiţi au devenit permeabili acestui câmp problematic.

>

66, ÎNCHEIERE

Din câte s-au putut constata în urma acestor sondaje, istoriografia tânără se dovedeşte receptivă la sugestiile tematice achiziţionate prin intermediul contactelor internaţionale, a burselor şi a lecturilor pe care toate acestea le-au prilejuit. Presiunea necesităţii de a regândi schema cronologică de tratare, de a aprofunda şi re~tematiza opţiunile spaţiale, împreună cu privilegierea altor tipuri de naraţiune istorică decât cel tradiţional semnalează, fără greş, că noua şcoală istorică transilvană meditează cu seriozitate profesională la propriile sale unelte. Tinerii istorici dau semne de prelucrare critică şi creatoare a moştenirii tradiţiei, înnoind-o, acolo unde se poate, printr-un nou discurs, aşezând-o pe noi baze, în acord cu tendinţe istoriografice europene mai recente, străduindu-se să împrospăteze şi să aprofundeze cunoaşterea trecutului.

Din punctul de vedere al temelor abordate se poate afirma fără teamă că diversitatea lucrărilor este abundentă. în acelaşi timp, chiar şi atunci când nu este vorba despre nişte istorici cu pasiuni teoretice, alegerea subiectelor denotă o deplasare a gustului pe scara specifică de măsurare înspre o complexitate şi rafinare sporită. Departe de a se mai rezuma la tegumentara istorie politică, diplomatică ori militară, tinerii profesionişti se interesează acum de chestiunile mai dificile vizând circulaţia ideilor de la o epocă la alta ori între diverse grupări de

211

oameni, formarea unor constante identitare la nivelul conştiinţei, sentimentul de profunzimea celui religios, violenţa în istorie ş. a.

Toate acestea ţin şi de o anumită "modă" intelectuală, al cărei generator este dorinţa de sincronizare

teoretizată în perioada interbelică de E. Lovinescu. Dar nu este numai atât. Metodologiile de tip occidental, ultimele tendinţe în materie de investigare istorică a surselor sunt mai susceptibile să reflecte îndeaproape de ceea ce au fost ele odată realităţile trecutului decât bagajul de procedee şi metode moştenit şi exersat în ţara noastră.
Sub acest raport aş observa că, foarte probabil, actualele promoţii active de istorici se vor achita **de** sarcina liber asumată de **a** ajusta istoriografia autohtonă la tonalitatea şi la altitudinea celei general europene. Dar saltul creativ către noi conceptualizări istorice, putând interesa chiar şi pe profesioniştii din exterior, rămâne a fi făcut atunci când **se** va atinge maturitatea profesională şi - dacă îmi este îngăduit - şi orgoliul solicitate de un asemenea pas temerar. Situaţia nu ar fi fără precedent. Să ne amintim de exemplul lui A. D. Xenopol care, elaborând teoria "seriilor istorice", a rămas până astăzi în atenţia Occidentului european. Numai că nu este deloc sigur că numai atât ar ajunge. Poate că, odată în plus, istoriografia română îşi aşteaptă talentele şi conştiinţele de excepţie.

NOUA ŞCOALĂ DE ISTORIE CLUJEANĂ. CINCISPREZECE ANI DE ACTIVITATE

Prefigurări:
25 **decembrie 1989** şi **ulterior: Apare în Cluj, Bucureşti, Iaşi apelul "istoricilor români liberi" în favoarea revenirii la un discurs istoriografie plural, diversificat, care să restituie bogăţia adevăratei istorii, nemistificate.**

I. ACUMULĂRI DISCRETE

1. 1990:
Pecican, Ovidiu, *Un român în lagărele sovietice,* Arad, Ed. Puncte Cardinale, 1990, 20 p.;
Volume colective:
Bocşan, Nicolae, Edroiu, Nicolae, Răduţiu, Aurel, *Cultură şi societate în epoca modernă,* Cluj, Ed. Dacia, 1990, 304 p.;
Evenimente:
încep demersurile pentru fondarea Asociaţiei Istoricilor din Transilvania şi Banat (10 iunie 1990) înfiinţarea Institutului de Arheologie şi Istoria Artei din Cluj (director Marius Porumb).

2. 1991:
Pop, Ioan Aurel, *Instituţii medievale româneşti. Adunările cneziale şi nobiliare (boiereşti) în secolele XIV-XVI,* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, **1991,** 256 **p.;**
212
213
Reviste:
Ars Transsilvaniae, an. I, nr. 1, 1991, redactor responsabil: Marius Porumb [revista Institutului de Arheologie şi Istoria Artei din Cluj-Napoca]; *Ephemeris Napocensis,* an. I, nr. 1, 1991[revista Institutului de Arheologie şi Istoria Artei din Cluj-Napoca]; ***Revue** de Transilvanie,* an. I, nr. 1, 1991, [revista Centrului de Studii Transilvane];
Evenimente:
Se înregistrează la Tribunalul Cluj Asociaţiei Istoricilor din Transilvania şi Banat.

3. 1992:
Restituiri:
Manuilă, Sabin, *Studies on the Historical Demography of România,* Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca, 1992, 165 p. (introducere, note şi îngrijirea ediţiei Ioan Bolovan şi Sorina Bolovan);
Evenimente:
Polemică la Paris despre *Istoria Transilvaniei* publicată de Academia Maghiară de Ştiinţe (aprilie 1992), ale cărei ediţii germană, engleză, franceză într-un singur volum au ieşit succesiv. Dezbaterea a fost prilejuită de lansarea ediţiei franceze, fiind moderată de Jacques Le Goff. Au participat la ea Ioan-Aurel Pop, George Cipăianu şi Florin Constantiniu. Critici la adresa **prestaţiei românilor formulate de Alexandru Nicolescu.**

4. 1993:
Volume colective:

Bocşan, Nicolae, Edroiu, Nicolae, Vesa, Vasile, *Convergenţe europene-Istorie şi societate în epoca modernă,* Cluj, **Ed.** Dacia, 1993, 230 p.;
Reviste noi: '
Istoria astăzi. Buletin informativ al "Asociaţiei Istoricilor din Transilvania şi Banat", an. 1,1993 [redactor: Cornel Crăciun, Ovidiu Pecican];
II. IEŞIREA ÎN ARENĂ
5. 1994:
Bolovan, Ioan, *Asociaţia Naţională Arădană pentru cultura poporului român. 1863-1918. Schiţă monografică,* Cluj-Napoca, Biblioteca Institutului de Istorie Cluj, Serie nouă, voi. II, 1994,168 p.;
Radosav, Doru, *Donbas, o istorie deportată,* Ravensburg, Landsmannschaft der Sathmarer Schwaben in der Bundesrepublik Deutschland, 1994,174 p.;
Volume colective:
Maior, Liviu, Bocşan, Nicolae, Bolovan, Ioan (coord.), *The Austrian Military Border. Hs Cultural and Political Impact,* Iaşi, Ed. Glasul Bucovinei, 1994,118 p.;
Mitu, Sorin, Gogâltan, Florin (ed.), *Studii de istorie a Transilvaniei,* Cluj, Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat, 1994, ? **p.;**
Reviste noi:
Colloquia. Journal of Central European History, 1.1,1994, p.; *Caietele David Prodan,* an. I, nr. 2, iulie-decembrie 1994, 270 p.;
Evenimente:
Apariţia volumului coordonat de Sorin Mitu şi Florin Gogâltan, reunind mai multe zeci de tineri istorici, marca intrarea simultană în spaţiul public a mai multor zeci de tineri istorici, constituindu-se într-un adevărat manifest de generaţie.
214

215
6. **1995:**
Leu, Valeriu, Albert, Carmen, *Banatul în memorialistica "măruntă" sau istoria ignorată,* Reşiţa, Muzeul de Istorie al Judeţului Caraş-Severin, 1995,160 p.'
Radosav, Doru, *Carte şi societate în nord-vestul Transilvaniei (sec. XVII-XIX),* Oradea, Fundaţia Culturală "Cele Trei Crişuri", 1995, 308
p-;
Ştefănescu, Barbu, *Tehnică agricolă şi ritm de muncă în gospodăria ţărănească din Crişana (sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XlX-lea),* Oradea, Fundaţia Culturală "Cele Trei Crişuri", 1995, 2 voi., 256 . p.+ 328p.;
Volume colective:
A History of România, Iaşi, Center for Romanian Studies, 1995, 721 p.
(coord. Kurt W. Treptow); *Sabin Manuilă, istorie şi demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XX,* Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane,
Cluj-Napoca, 1995, 276 p. (autor şi coordonator loan Bolovan şi
Sorina Bolovan);
Ediţii:
loan Lupaş, *Istoria bisericească a românilor ardeleni,* Cluj, Ed. Dacia, 1995, ed. De Doru Radosav;
Evenimente:
Numărul 5 din 2-8 februarie 1995 al săptămânalului cultural clujean *Tribuna* publica pe pp. 8-9, sub genericul "Ancheta Tribuna", grupajul intitulat *O nouă generaţie de istorici.* Răspundeau întrebărilor lui Tudor Vlad (care nu semna) Ovidiu Ghitta, Ovidiu Pecican şi Toader Nicoară. Era pentru prima oară când tânăra generaţie de istorici clujeni era semnalată public ca atare. "E vorba de o nouă generaţie? înclinăm să răspundem afirmativ", spunea autorul anonim al notei introductive. Fuseseră chestionaţi şase istorici, dar trei nu au răspuns (Sorin Mitu, Călin Felezeu şi mai cine?).
216
în 22, *Dilema* şi *Contrapunct* se derulează polemica dintre Gabriel Andreescu şi Octavian Paler, pusă ulterior sub semnul naţionalism - antinaţionalism... (vara 1995 - prima parte 1996)
noiembrie 1995: Se înfiinţează *Asociaţia Arheologilor Medievişti din România.*
III.
AFIRMAREA
7. 1996:
Andea, Susana, *Transilvania, Ţara Românească şi Moldova. Legături. politice (1656-1688),* Cluj-Napoca, PUC & Mesagerul, 1996, 412

Pv
Bolovan, Ioan, Moţiu, Dorel, *Istoria dreptului românesc,* curs, Cluj-Napoca, 1996,' 104 p.;
Crăciun, Măria, *Protestantism şi ortodoxie în Moldova secolului al XVI-lea,* Cluj-Napoca, PUC & Fundaţia Culturală "Cele Trei Crişuri", 1996, 210 p.;
Morga, Ioan, *Tradiţie şi noutate în spiritualitatea românească greco-catolică din epoca luminilor. Episcopia din Oradea,* Oradea, Fundaţia Culturală "Cele Trei Crişuri", 1996,176 p.;
Pop, Ioan Aurel, *Românii şi maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania,* Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 1996, 246 p.; ed. A U-a, revăzută şi adăugită: Cluj-Napoca, Ed. Tribuna, 2003, 289 p.;
Rusu, Adrian Andrei, *Bibliografia fortificaţiilor medievale şi premoderne din Transilvania şi Banat/ Bibliographie der Befestungen aus Siebenburgen und aus dem Banat wahrend des Mittelalters und der fruhneuze.it,* Reşiţa, Ed. Banatica, 1996,160 p.;
X'icoară, Simona, Nicoară, Toader, *Mentalităţi colective şi imaginar social. Istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii,* Cluj-Napoca, PUC/ Mesagerul, 1996, 266 p.;
Sigmirean, Cornel, *Teodor V. Păcăţian. O viaţă de cărturar,* Târgu Mureş, Ed. Veritas, 1996,138 p.;
217
Volume colective:
Mitu, Sorin, Gogâltan, Florin (ed.), *Interethnische- und Zivilisationsbeziehungen im siebenbiirgischen Raum,* Cluj, Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat, 1996; Mitu, Sorin, Gogâltan, Florin (ed.), *Viaţă privată, mentalităţi colective şi imaginar social în Transilvania,* Cluj, Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat, 1995-1996;
Reviste noi:
Arheologia medievală, an. I, nr. 1, 1996 [redactori: Adrian Andrei Rusu, Dumitru Ţeicu];
Evenimente:
Apar al doilea şi al treilea volum coordonate de Sorin Mitu şi Florin Gogâltan. După aceasta generaţia nouă de istorici începe să publice volume de autor, lăsând loc de manifestare în volumele colective ale *Asociaţiei* **unui nou val de tineri. Noile volume vor fi coordonate de Ionuţ Costea.**
Alegerile din noiembrie 1996 aduc la conducerea ţării Convenţia Democrată şi primul preşedinte non-comunist, pe Emil Constantinescu, schimbând orientarea politică a executi-vului şi pe a ţării către vest. Se inaugura astfel o nouă epocă în istoria postcomunistă a României când, chiar dacă a continuat lupta cu vechile tendinţe din viaţa publică (dominaţie mafiotă, corupţie, centralism excesiv), a permis şi decantări semnificative.
8. 1997:
Alexa, Tiberiu, Moldovan, Traian, Muscă, Mihai, *Centrul Artistic Baia Mare 1896-1996/ The Baia Mare Artistic Centre 1896-1996,* Baia Mare, Muzeul Judeţean Maramureş, decembrie 1996 - august 1997,452 p. + CLXI + 35 file planşe color;
Mitu, Sorin, *Geneza identităţii naţionale la românii ardeleni,* Bucureşti, Ed-**Humanitas, 1997,436 p.;**
Nicoară, Toader, *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală şi mentalităţi colective,* Cluj-Napoca, PUC 1997, 446 p.;
Pecican, Ovidiu, *Europa - o idee în mers,* E.F.E.S., Cluj-Napoca, 1997, col. "Alte Europe", 196 p.; Pop, Ioan Aurel, *Istoria Transilvaniei medievale: etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul,* Cluj-Napoca, PUC, 1997, 274 p.; Radosav, Doru, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVI1-XX),* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1997, 348 **p.;** Rusu, Adrian Andrei, *Ctitori şi biserici din Ţara Haţegului până la 1700,* Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997, 386 **p.;**
Volume colective:
Cipăianu, George, Vesa, Vasile (eds.), *La presence francaise en Roumanie pendant la Grande Guerre. 1914-1918,* Cluj-Napoca, PUC, 1997, 184 p.; Diaconescu, Marius (ed.), *Nobilimea românească din Transilvania. Az erdelyi román nemesseg,* Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1997,304 p.;

Drăgoescu, Anton (coord.), *Istoria României. Transilvania,* **voi.** I, Cluj-Napoca, Fundaţia "George Bariţiu", 1997,1166 p. (Ioan Bolovan,
coautor, p. 987-1004); Feischmidt, Margit, Magyari-Vincze, Eniko, Zentai, Violetta (ed.), *Women and Men in East European Transition,* (Cluj-Napoca, EFES,
1997; Pecican, Ovidiu, Magyari-Vincze, Eniko (eds.), *Transition in Central and Eastern Europe,* Cluj-Napoca, Centre for Eastern Studies, PUC şi
EFES, 1997;
Reviste noi:
Colloquia. Journal of Central European History, t. III-IV, nr. 1-2 1996-1997, 372 **p.;**
Evenimente:
Apariţia cărţii lui Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 1997, 312 p. Lucrarea dezmorţeşte dezbaterea istoriografică despre necesitatea unui discurs istoric alternativ.
Apariţia *Jurnalului* lui Mihai Sebastian, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1997, stârneşte ulterior o întreagă dispută în jurul antisemitismului şi a opţiunilor de dreapta ale generaţiei Eliade - Noica - Cioran şi, implicit, a urmaşilor intelectuali
218
.
219
postcomunişti. Disputa va continua prin demersurile politologului George Voicu, atent la identificarea unor asemenea atitudini în rândul intelectualilor democraţi şi liberali români (N. Manolescu, G. Liiceanu).
9. 1998:
Crăciun, Cornel, *Cultură şi reclamă în Transilvania interbelică,* voi I, Cluj-
Napoca, PUC, 1998, 328 p.; Gorun, Gheorghe, *Reformismul austriac şi violenţele sociale din Europa Centrală. 1750-1800,* Oradea, Ed. Muzeului Ţării Crişurilor, 1998,
434 p.; Horga, Ioan, *Construcţie europeană. Tradiţie, realitate şi perspectivă,*
Oradea, Ed. Universităţii din Oradea, 1998, 228 p.; Mitu, Melinda, Mitu, Sorin, *Românii văzuţi de maghiari. Imagini şi clişee*
culturale din secolul al XlX-lea, Cluj-Napoca, EFES, 1998, 218 p.; Pop, Ioan Aurel, *Geneza medievală a naţiunilor moderne (sec. XI1I-XVI),*
Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1998, 232 p.; Pop, Ioan Aurel, *Românii şi România. O scurtă istorie,* Bucureşti, Ed.
Fundaţiei Culturale Române, 1998,176 p.; Pecican, Ovidiu, *Lumea lui Simion Dascălul,* Cluj-Napoca, EFES, 1998,
296 p.; Pecican, Ovidiu, *Troia, Veneţia, Roma. Studii de civilizaţie europeană,*
Cluj-Napoca, EFES, 1998,448 p.; Periş, Lucian, *Le Missioni Gesuite in Transilvania e Moldavia nel Seicento,*
Cluj-Napoca, EFES, 1998,224; Rusu, Adrian Andrei, *Gotic şi Renaştere la Vinţu de jos/ Gotik und Renaissance im Unter-Winz,* Cluj-Napoca - Satu Mare, Ed.
Muzeului Sătmărean, 1998, 142 p. (incluzând ilustraţia alb-
negru p. 93-126 şi planşele color, p.127-142; editată cu
colaborarea Danielei Marcu şi a Sandei Mihaela Salontai); Ştefănescu, Barbu, Bodo, Edith, *Ruperea tăcerii,* Oradea, Ed. Muzeului
Ţării Crişurilor, 1998, 472 p.; Ţeicu, Dumitru, *Banatul montan în evul mediu,* Timişoara, Ed. Banatica, 1998, 566 p.;
Volume colective:
Bolovan, Ioan, Neamţu, Gelu (eds.), *Revoluţia de la 1848 în Transilvania. Ancheta Kozma din Munţii Apuseni,* Cluj-Napoca, Centrul de
Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1998, 246 p.; Bocşan, Nicolae, Mitu, Sorin, Nicoară, Toader (ed.), *Identitate şi*
alteritate, II, Cluj-Napoca, PUC, 1998, 386 p.; Fischer-Galaţi, Stephen, Giurescu, Dinu C, Pop, loan-Aurel, *O istorie a*
românilor. Studii critice, Cluj-Napoca Fundaţia Culturală
Română, Centrul de Studii Transilvane, 1998,410 p.; Grigorescu, Dan, Păun, Nicolae (ed.),

European Studies Today,
International Conference, Cluj-Napoca, 29-30 September 1997,
Cluj-Napoca, EFES, 1998, p. 148-154; Crăciun, Măria, Ghitta, Ovidiu (ed.), *Church and Society,* Cluj-Napoca,
EFES, 1998, p. 156-165;
Restituiri:
Dragomir, Silviu, *Studii de istorie medievală,* Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, 1998, 248 p., Sorin Şipoş (ed.);
Ediţii:
Bloch, Marc, *Societatea feudală. Clasele şi cârmuirea oamenilor,* voi II, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1998, 224 p., postfaţă de Măria Crăciun ["Istoricul Marc Bloch"];
Traduceri:
Alzati, Cesare, *în inima Europei. Studii de istorie religioasă a spaţiului românesc,* Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, 1998, trad. de Şerban Turcuş;
Antologii:
\Ticoară, Toader (coord.), *Introducere în istoria mentalităţilor colective,* Cluj-Napoca, PUC, 1998, 400 p.;
Reviste noi:
Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane "Gheorghe Sincai", t. I,
Târgu-Mureş, 1998, 364 p. [Corina Teodor - secretar de redacţie];

Arheologia medievală, an. I, nr. 2, 1998 [la nucleul iniţial de redactori se adaugă şi Victor Spinei];
Scandalul Eminescu declanşat de revista *Dilema.* în faţa demitizării figurii poetului naţional, reacţiile publice sunt vehemente, câţiva dintre autorii cuprinşi în acel număr al revistei fiind acuzaţi de trădare.
10. 1999:
Bolovan, Sorina Paula, *Familia în satul românesc din Transilvania,* Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 1999; Câmpeanu, Remus, *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea,* Cluj-Napoca, PUC, 1999, 325 p.; Husar, Adrian, *Celţi şi germani în Dacia romană,* Cluj-Napoca, PUC,
1999, 298 p.; Nicoară, Simona, *Mitologiile revoluţiei paşoptiste româneşti. Istorie şi imaginar,* Cluj-Napoca, PUC, 1999, 350 p.; Orga, Valentin, *Moţa. Pagini de viaţă, filde de istorie,* Cluj-Napoca, Ed.
Argonaut, 1999, 223 p.; Păi, Judit, *Procesul de urbanizare în scaunele secuieşti în secolul al XlX-lea,* Cluj-Napoca, PUC, 1999,490 p.; Rusu, Adrian Andrei, *Ioan de Hunedoara şi românii din vremea lui,* Cluj,
PUC, 1999,368 p.; Rusu, Adrian Andrei, George Pascu Hurezan, *Cetăţi medievale din judeţul Arad,* Arad, Complexul Muzeal Arad, 1999,128 p. + 8 file
planşe color;
Volume colective:
Boldea, Iulian, Cistelecan, AL, Moraru, Cornel, Podoabă, Virgil (ed.), *Un destin istoric: Biserica Română Unită,* Târgu Mureş, 1999 (Ovidiu Pecican, p. 121-123; Ovidiu Ghitta, p. ?);
Drăgoescu, Anton (coord.), *Istoria României. Transilvania, voi. II (1867-1947),* Cluj-Napoca, Fundaţia "George Barițiu", 1999,1166 p.;
Mârza, Iacob, Dumitran, Ana (ed.), *Spiritualitate transilvană şi istorie europeană,* Alba Iulia, Muzeul Naţional al Unirii & Universitatea "1 Decembrie 1918", 1999,536 p.;
Mitu, Sorin, Copoeru, Lucia, Pecican, Ovidiu, Liviu, Ţârău, Ţîrău, Virgiliu, *Istorie* pentru clasa a Xl-a şi a XII-a, Bucureşti, Ed. Sigma, 1999;
Nastasă, Lucian (ed.), *Studii istorice româno-maghiare,* Iaşi, Fundaţia Academică "A.D. Xenopol", 1999, p. 19-26;
Pecican, Ovidiu (ed.), *România and the European Integration,* Cluj-Napoca, EFES, 1999, 362 p.;
Soporan, Emilia Mariana, *Catalogul manuscriselor filosofice din colecţiile BCU "Lucian Blaga" (sec. XVII-XX),* Cluj-Napoca,"PUC, 1999; '
Teodor, Pompiliu, Mârza, Radu (ed.), *Incursiuni în opera istorică a lui Gheorghe I. Brătianu,* Cluj, Casa Cărţii de Ştiinţă, 1999, p. 113-131;

Ediţii:
Arhieratkon, Cluj-Napoca, PUC, 1999, Meda Diana Barcă (ed.), 206 p.;
Reviste noi:
Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane "Gheorghe Sincai", t. II, Târgu-Mureş, 1999, 390 p. [Corina Teodor - secretar de redacţie];
Evenimente: Războiul manualelor alternative, datorat deciziei ministrului Educaţiei, Andrei Marga, de a pune în circulaţie -conform unui mai vechi acord cu Banca Mondială -, manuale alternative într-un număr nelimitat, la toate clasele (inclusiv liceu) pe baza unei programe şcolare revizuite şi ea. Vechea abordare factologică şi cronologică a fost abolită în favoarea unei perspective de istoria civilizaţiei. Noua viziune a avut un impact puternic, fiind propagată prin şcoală, chiar şi de către cele mai moderate versiuni.
Autorii manualului de istorie clasa **XII-a de** la Ed. Sigma au fost acuzaţi public de trădare, senatorul Sergiu Nicolaescu a propus arderea manualului în piaţa publică.
Sfârşitul anului: moare istoricul Alexandru Duţu.
222
223
11.
2000:

Bolovan, Ioan, *Transilvania între revoluţia de la 1848 şi unirea din 1918.*
Contribuţii demografice, Cluj-Napoca, Centrul de Studii
Transilvane, 2000; Bolovan, Ioan, *Transilvania la sfârşitul secolului al XlX-lea şi la începutul secolului XX. Realităţi etno-confesionale şi politici demografice,* Cluj-
Napoca, P.U.C., 2000,154 p.; Bolovan, Ioan, Bolovan, Sorina, *Germanii din România. Perspective istorice şi demografice,* Cluj-Napoca, Centrul de Studii
Transilvane, 2000,126 p.; Câmpeanu, Remus, *Elitele româneşti din Transilvania veacului al XVIII-*
■ *lea,* Cluj-Napoca, PUC, 2000,458 p.; Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania. 1440-1514,*
Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2000,468 p.; Cosma, Ela, *Ideea de întemeiere în cultura populară românească,* Cluj, PUC,
2000, 544 p.; Mitu, Melinda, *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XlX-lea,* Cluj-Napoca, PUC, 2000, 630
P-;
Mitu, Sorin, *Imagini europene şi mentalităţi româneşti din Transilvania,* Cluj-Napoca, PUC, 2000, 324 p.;
Nicoară, Simona, *Istorie şi imaginar. Eseuri de antropologie istorică,* Cluj-Napoca, PUC, 2000, 264 p.;
Cipăianu, George, Vesa, Vasile (coord.), *La fin de la Premiere Guerre mondiale et la nouvelle architecture geopolitique europeenne,* Cluj-Napoca, PUC, 2000,356 p.;
Gorun, Gheorghe, Pop, Ovidiu Horea (coord.)/ *300 de ani de la unirea bisericii româneşti din Transilvania cu biserica Romei,* Cluj-Napoca, PUC, 2000, 336 p.;
Evenimente:
Apare la Cluj suplimentul lunar *Provincia,* for public de dezbatere a problemelor comunitare româno-maghiare, periodic de atitudine cu o redacţie alcătuită din români şi maghiari. Pentru prima oară în România postdecembristă, un grup de intelectuali români şi maghiari reflectează la creare'a unui spaţiu public comun, explorând posibilităţile de acord şi de lărgire a cadrului de decizie legal în favoarea provinciilor istorice, cu participarea tuturor comunităţilor etnice, şi confesionale.
Apare cartea lui Adrian Marino, *Cenzura în România. Schiţă istorică introductivă,* Craiova, Ed. Aius, 2000, 96 p., marcând o nouă direcţie de explorare în istoriografia clujeană şi românească (drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului şi cetăţeanului).
Doina Jela îşi lansează la Cluj, în premieră absolută (ianuarie 2001), *Lexiconul negru,* dicţionarul torţionarilor din temniţele comuniste.
Ediţii:
Cotore, Gherontie, *Despre articuluşurile ceale de price,* Alba Iulia, Laura Stanciu (ed.), glosar şi notă asupra ediţiei de Mihai Alin Gherman, prefaţă de Iacob Mârza, 244 p.;

Volume colective:
Cipăianu, George, Ţârău, Virgiliu (coord.), *Romanian and British Historians on the Contemporan/ History of România,* Cluj-Napoca, PUC, 2000, 268 p.;
12. 2001:
Bocşan, Nicolae, Cârja, Ion, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic*
Vatican I, Cluj-Napoca, P. U. C, 2001, 696 p.; Ghitta, Ovidiu, *Naşterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în*
primul ei secol de existenţă, Cluj-Napoca, PUC, 2001, 411 p.; Orga, Valentin, *Aurel Vlad. Istorie şi destin,* Cluj-Napoca, Ed. Argonaut,
2001, 540 p.; Pecican, Ovidiu, *Arpadieni, Angevini, români,* Cluj-Napoca, Ed. Fundaţiei Deşire, 2001,226 p.;
224
225
Ştefănescu, Barbu, *Agricultură, meşteşug şi comerţ la locuitorii zonei*
Beiuşului în secolele XVHI-XIX, Oradea, Ed. Universităţii, 2001,
346 p. + anexe; Turcuş, Şerban, *Sfântul Scaun şi românii în secolul al XIII-lea,* Bucureşti,
Ed. Enciclopedică, 2001, 354 p.;
Turcuş, Şerban, *Sinodul de la Buda din 1279,* Cluj-Napoca, PUC, 2001; Ţene, Ionuţ, *Reflecţii critice despre o teologie a istoriei,* Cluj, Ed. Napoca
Star, 2001,128 **p.;**
Evenimente: La 7 septembrie moare profesorul Pompiliu Teodor.
La 12 septembrie ministra educaţiei naţionale, doamna Ecaterina Andronescu, interzice folosirea în şcolile din România a manualului de istorie pentru clasa a XII-a elaborat de Sorin Mitu şi colab., publicat de Ed. Sigma.
în 12 decembrie un grup de treisprezece intelectuali grupaţi în jurul revistei "Provincia" lansează un *Memorandum către parlament* pentru organizarea *regională* a *României.* Politicienii şi presa declanşează un nou scandal de public, politic şi presă. Autorii - printre care şi istoricul Ovidiu Pecican - sunt ridiculizaţi, ameninţaţi cu procese politice, acuzaţi că vor dezmembrarea statului român.
13. 2002:
Albert, Carmen, *Cercetarea monografică în Banat (1859-1948),* [Reşiţa],
Modus P. H., 2002; Boldea, Ligia, *Nobilimea românească din Banat în secolele XIV-XV1.*
Origine, statut, studiu genealogic, Reşiţa, Ed. Banatica, 2002, 380
p-;
Cosma, Ghizela, *Femeile şi politica în România. Evoluţia dreptului de vot în*
perioada interbelică, Cluj-Napoca, PUC, 2002, 174 p.; Gorun, Gheorghe, *Sub semnul schimbării. Studii de istorie a românilor din*
Partium, Oradea, Ed. Logos 94, 2002,182 p.; Hoţea, Meda Diana, *Carte şi societate în Transilvania secolului al XVIII-*
lea. Manuscrise de cărţi populare româneşti, Cluj-Napoca, Ed-
Argonaut, 2002, 552 p.;
226
Nicoară, Simona, *Naţiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii,* Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002; Micoară, Toader, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia*
contemporană, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2002, 278 p.; N'icoară, Toader, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la*
începuturile timpurilor moderne (1600-1830), voi. I, Cluj-Napoca,
Ed. Accent, 2002, 380 p.; Pecican, Ovidiu, *Realităţi imaginate şi ficţiuni adevărate în evul mediu*
românesc. Studii despre imaginarul medieval, Cluj-Napoca, Ed.
Dacia, 2002, 200 p.; Pecican, Ovidiu, *Trecutul istoric şi omul evului mediu,* Cluj-Napoca, Ed.
Nereamia Napocae, 2002, 260 p.; Pop, Ioan Aurel, *Istoria, adevărul şi miturile,* Bucureşti,' Ed.
Enciclopedică, 2002, 392 p.; Radosav, Doru, *Arătarea împăratului. Intrările imperiale în Transilvania şi Banat (sec. XVIII-XIX). Discurs şi reprezentare,* Cluj-Napoca, PUC
& Ed. Dacia, 2002,196 p.; Rustoiu, Aurel, *Războinici şi artizani de prestigiu în Dacia preromană,*
Cluj-Napoca, 2002, 252 p.;
Salontai, Mihaela Sanda, *Mănăstiri dominicane din Transilvania,* Cluj-Napoca, Ed. Nereamia Napocae, 2002, 360 p. +102 ilustraţii şi
planşe; Sălăgean, Marcela, *Administraţia sovietică în nordul Transilvaniei*
(noiembrie 1944 - martie 1945), Cluj-Napoca, Fundaţia Culturală
Română, Centrul de Studii Transilvane, 2002, 252 p.; Săsăujan, Mihai, *Politica bisericească a Curţii din Viena*

în Transilvania
(1740-1761), Cluj, PUC, 2002,260 p.; Sârbu, Valeriu, Florea, Gelu, *Les Geto-Daces. Iconographie et imaginaire,*
Centre d'Etudes Transylvaines & Fondation Culturelle
Roumaine, 2000,232 p. +96 ilustraţii; Szegedi, Edit, *Geschichtsbewusstsein und Gruppenidentität. Die Historiographie der Siebenburger Sachsen zwischen Barock und*
Aufklărung, Studia Transylvanica, 28, Koln, Weimar, Wien,
Bohlau, 2002; Szegedi, Edit, *Identităţi premoderne în Transilvania,* Cluj-Napoca, EFES,
2002,182 p.; Traşcă, Ottmar, Stan, Ana-Maria, *Rebeliunea legionară în documente*
străine (germane, franceze, maghiare), Bucureşti, Ed. Albatros,
2002, 480 p.;

Volume colective:
Bolovan, loan (coord.), *Transilvatiia în epocile modernă şi contemporană. Studii de demografie istorică,* Cluj-Napoca, 2002 [Lucian Dărămuş, Daniela Deteşan, Pakot Levente, Bogdan Crăciun, Sorina Paula Bolovan, Adriana Miron-Ciocotişan, Adriana Florica Muntean];
Cosma, Ghizela, Magyari-Vincze, Eniko, Pecican, Ovidiu (coord.), *Prezenţe feminine. Studii despre femei în România,* Cluj-Napoca, Ed. Fundaţiei Deşire, 2002,480 p.;
Silviu Dragomir - istoric, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, 2002, ed. de Sorin Şipoş, 440 p.;
Ediţii:
Dăianu, Elie, *însemnări din închisoare şi exil (1917-1918),* Cluj-Napoca,
Ed. Argonaut, 2002, ed. Valentin Orga, Măria Aldea, Cosmin
Budeancă (eds.), 470 p.;
Hasdeu, B. P., *Olteneştile,* Cluj, Ed. Limes, 2002, Ovidiu Pecican (ed.); Villehardouin, Geoffroy de, *Cucerirea Constantinopolului,* Cluj-Napoca,
Ed. Limes, 2002, Ovidiu Pecican (ed.);
Antologii:
Gorun, Gheorghe, *Reformă versus revoluţie în epoca preindustrială. Dezbateri istoriografice europene,* Oradea, Ed. Logos 94, 2002, 351
p-;
Reviste:
Caiete de antropologie istorică
Evenimente:
Toader Nicoară şi Simona Fărcăşan publică bibliografia - prefaţată de un studiu introductiv - *Zece ani de istoriografie* ***universitară la Cluj (1990-2000)*** **la Cluj, Ed. Accent, 2002,162 p.** Este un prim bilanţ bibliografic al activităţii istoricilor din cadrul Facultăţii de Istorie a Universităţii „Babeş-Bolyai" în primul deceniu de după dictatură. Deşi lasă pe dinafară pe toţi istoricii arondaţi altor catedre, bilanţul este util.
Apar primele patru volume din noua sinteză de *Istoria românilor* patronată de Academia Română (prin intermediul coordonatorilor Dan Berindei şi Virgil Cândea), în jurul cărora acad. Şerban Papacostea declanşează un scandal răsunător prin acuzele de plagiat la adresa autorilor.
Se înfiinţează la Cluj Ed. Nereamia Napocae (director: Cristian Matos), specializată în publicare de carte de istorie şi arheologie de nivel academic, activă în domeniu pe durata anilor 2002-2004.
Guvernul României interzice prin ordonanţă de urgenţă cultul figurilor contestate ale trecutului, în speţă al lui Ion Antonescu.
Are loc fondarea *Centrului de Studiere a Populaţiei* în cadrul Universităţii Babeş-Bolyai prin eforturile comune ale Facultăţii de Istorie şi Filosofie şi ale Facultăţii de Sociologie şi Asistenţă Socială.
Istoricii clujeni publică la mai multe edituri occidentale din Anglia, Franţa şi Italia (2) volume de autor şi colective.
14. 2003:
Iacob, Bogdan Teodor, *Plebea în Parnas. Studiu asupra picturii baroce,* Cluj, Ed. Grinta, [2003], 144 p.;
Marga, Delia, *Introducere în analiza discursului cu referire la istorie şi sfera publică,* Cluj-Napoca, EFES, 2003, 500 p,,

Pădurean, Corneliu, *Populaţia comitatului Arad în secolul al XlX-lea,* Arad, Ed. Universităţii "Aurel Vlaicu", 2003, 336 p.;
Pecican, Ovidiu, *Haşdeenii. O odisee a receptării,* Cluj-Napoca, Ed. Grinta, 2003;
Pecican, Ovidiu, *Originile istorice ale regionalismului românesc,* Cluj-Napoca, Ed. Etnograph, 2003;
Pop, Ioan-Aurel, *Contribuţii la istoria culturii româneşti (Cronicile braşovene din secolele XVII-XVHI),* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2003;
Riisz-Fogarasi, Eniko, *Privilegiile şi îndatoririle oraşelor din Transilvania voievodală,* Cluj-Napoca, P.U.C., 2003, 280 p.;
Stanciu, Laura, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821),* Cluj-Napoca, Ed. Risoprint, 2003, 632 p.
Teodor, Corina, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920,* Cluj, PUC, 2003, 515 p.;
Ţene, Ionuţ, *Cronici de istorie românească,* Cluj, Ed. Napoca Star, 2003, 288 p;
228
229
Volume colective:
Andea, Avram (coord.), ***Studii*** *de istorie medievală şi premodernă,* Cluj-Napoca, PUC, 2003,513 p.; Bocşan, Nicolae, Ghitta, Ovidiu, Radosav, Doru (coord), *Tentaţia istoriei. în memoria profesorului Pompiliu Teodor,* Cluj-Napoca, PUC, 2003, 203 p.; Mârza, Radu, Stanciu, Laura (coord.)/ *Cum scriem istoria. Apelul la ştiinţe şi dezvoltările metodologice contemporane,* Alba Iulia, Ed. Aeternitas, 2003,325 p. Pop, Ioan-Aurel, Năgler, Thomas (coord.), *Istoria Transilvaniei. Voi. I: până la 1541,* Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2003;
Apar următoarele patru volume din contestatul tratat de *Istorie a românilor* editat de Academia Română.
15.
2004:
Gross, Lidia, *Confreriile medievale în Transilvania,* Cluj-Napoca, Ed. Grinta, 2004,332 p.; Miron, Greta Monica, "*... Porunceşte, scoală-te, du-te, propovăduieşte...". Biserica Greco-Catolică din Transilvania. Cler şi enoriaşi (1697 - 1782),* Cluj-Napoca, 2004, 600 p.; Nicoară, Toader, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne (1600-1830),* voi. II, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2005,434 p.; Pecican, Ovidiu, *B. P. Hasdeu istoric,* Cluj-Napoca, Casa Cărţii de ştiinţă, 2004, 320 p.; Ştefănescu, Barbu, *Sociabilitate rurală, violenţă şi ritual. Cartea în practicile oblative de răscumpărare a păcii comunitare comunitare. Transilvania, sec. XVI1-XIX,* Oradea, **Ed.** Universităţii, 2004, 624p;
Apare primul volum din tratatul de Istorie a Transilvaniei editat de Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane (coord.: Ioan Aurel Pop şi Thomas Năgler).
16. 2005
Costea, Ionuţ, *Solam virtutem et nomen bonum. Nobilitate, etnie, regionalism în Transilvania princiară,* Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2005, 310 p.;
Mureşan, Florin Valeriu, ***Satul*** *românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVW-lea,* Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român & Centrul de Studii Transilvane, 2005, 446 p. + anexe;
Nicoară, Simona, *O istorie a secularizării. De la Cetatea lui Dumnezeu la cetatea oamenilor (sec. X1V-XVU1),* voi. I, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2005, 320 p.;
Pecican, Ovidiu, *Sânge şi trandafiri. Cultură ero(t)ică în epoca ştefaniană,* Chişinău, Ed. Cartier, 2005, 208 p.;
Szegedi, Edit, *Tradiţie şi inovaţie în istoriografia săsească între baroc şi' iluminism,* Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărţii de Ştiinţă, 2005, 352 p.;
Ţârău, Liviu, *între Washington şi Moscova: România 1945 - 1965* (Cluj-Napoca, Ed. Tribuna, 2005,556 p.;
Ţârău, Virgiliu, *Alegeri fără opţiune. Primele scrutinuri parlamentare din Centrul şi Estul Europei după cel de-al doilea război mondial,* Cluj-Napoca, Ed. Eikon, 2005, 600 p.;
Ediţii:
Clari, Robert de, *Cei care au cucerit Constantinopolul,* Cluj-Napoca, Ed. Limes, ed. de Ovidiu Pecican şi Tatiana-Ana Fluieram, 2005;
Volume colective:
Apare tratatul de istorie a României editat de Ion-Aurel Pop şi Ioan Bolovan.
230
231
ISTORIOGRAFIA NEISTORICILOR:

Baumgarten, Alexandru, *Principiul cerului,* Cluj-Napoca, Ed. Dacia,
2002;
Braga, Corin, *10 studii de arhetipologie,* Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1999; Branda, Alina, *Repere în antropologia culturală,* Cluj-Napoca, EFES, 2002; Cesereanu, Ruxandra, *Călătorie spre centrul infernului. Gulagul în conştiinţa românească,* Bucureşti, Ed. Fundaţiei Culturale
Române, 1998, 290 p.; Cesereanu, Ruxandra, *Panopticwn. Tortura politică în secolul XX,* laşi,
Institutul European, 2001, 270 p.; Cesereanu, Ruxandra, *Decembrie 89. Deconstrucţia unei revoluţii,* Iaşi,
Ed. Polirom, 2005, p.; Cordoş, Sanda, *Literatura între revoluţie şi reacţiune. Problema crizei în literatura română şi rusă a secolului XX,* Cluj-Napoca, Biblioteca
Apostrof, 1999,276 p.; Culic, Irina, *Câştigătorii. Elita politică şi democratizare în România (1989-2000),* Cluj-Napoca, Ed. Limes, 2002; Lazăr, Marius, *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a*
elitelor culturale româneşti, Cluj, Ed. Limes, 2002, 304 p.; Viagyari-Vincze, Eniko, *Antropologia naţionalismului...,* Cluj-Napoca,
EFES, 1997; Maliţa, Liviu, *Eu scriitorul,* Fundaţia Culturală Română, Centrul de
Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 1998; Matei, Sorin Adam, *Boierii minţii. Intelectualii români între grupurile de*
prestigiu şi piaţa liberă a ideilor, Bucureşti, Ed. Compania, 2004,
213 p; Petreu, Marta, *Un trecut deocheat sau «Schimbarea la faţă a României»,*
Cluj-Napoca, Biblioteca Apostrof, 1999, 440 p.; Rad, Ilie, *Aron Pumnul,* Cluj, Ed. Fundaţiei Culturale Române &
Centrul de Studii Transilvane, 2002, p.; Salat, Levente, *Multiculturalismul liberal. Bazele normative ale existenţei*
minoritare autentice, Iaşi, Ed. Polirom, 2001, 360 p.; Şiulea, Ciprian, *Retori, simulacre, imposturi. Cultură şi ideologii în*
România, Bucureşti, Ed. Compania, 2003, 218 p.;

Vultur, Smaranda (coord.), *Germanii din Banat prin povestirile lor*
Bucureşti, Ed. Paideia, 2000, 396 p.; Vultur, Smaranda (coord.), *Lumi în destine. Memoria generaţiilor de*
început de secol din Banat, Bucureşti, Ed. Nemira, 2000, 368 p.; Vultur, Smaranda (coord.), *Memoria salvată. Evreii din Banat, ieri şi azi*
Iaşi, Ed. Polirom, 2002,466 p.; Vultur, Smaranda (coord.), *Istorie trăită - istorie povestită. Deportarea în*
Bărăgan, 1951-1956, Timişoara, Ed. Amarcord, 1997, 400 p.;

BIBLIOGRAFIE:

a. Izvoare:

xxx, "Apelul istoricilor români", în *Cronica,* Iaşi, 29 decembrie 1989;
republicat de Lucian Boia, "Apelul către istorici", în *Revista de*
Istorie, nr. 12,1989, p. 1167-1168; xxx, „început", în *Istoria astăzi. Buletin informativ,* Asociaţia Istoricilor
din Transilvania şi Banat, an. I, nr. 1, ianuarie 1993, p. 1-2; Xxx, „Statutul" [Asociaţiei Istoricilor din Transilvania şi Banat], în
Istoria astăzi. Buletin informativ, Asociaţia Istoricilor din
Transilvania şi Banat, an. I, nr. 1, ianuarie 1993, p. 2-9; ■ xxx, "Statutul Asociaţiei Arheologilor Medievişti din România", în
Arheologia medievală, an. I, nr. 1,1996, p. 196-198; Lazăr, Liviu, „Nevoile învăţământului istoric actual", în *Istoria astăzi.*
Buletin informativ, Asociaţia Istoricilor din Transilvania şi Banat,
an. I, nr. 1, ianuarie 1993, p. 9-13; Pecican, Ovidiu, "Către o istorie pluriculturală a Transilvaniei", în *Caietele tranziţiei,* an. I, nr. 1,1997, p. 26; Pecican, Ovidiu, "Program pentru o istorie alternativă a românilor", în
Vatra, nr. 4,1998, p. 37-38. Rusu, Adrian Andrei, "Constituirea Asociaţiei Arheologilor Medievişti din România", în *Arheologia medievală,* an. I, nr. 1,1996, p. 195; [Vlad, Tudor,] "Ancheta «Tribuna»: O nouă generaţie de istorici",
în *Tribuna,* nr. 5, 2-8 februarie 1995, p. 8-9 [răspund: Ovidiu
Ghitta, Ovidiu Pecican şi Toader Nicoară]; Zub, AL, "Chemarea istoriei, chemarea vieţii", în *Cronica,*

ed. sp., 24
decembrie 1989, p. 1; reluat în *Chemarea istoriei. Un an de răspântie în România postcomunistă,* Iaşi, Ed. Junimea, 1997, p. 18-19; Zub, Al. *Istorie şi finalitate. în căutarea identităţii,* Iaşi, Ed. Polirom, 2004;
234
235
b. Generalităţi cu privire la evoluţia istoriografiei române postcomuniste:
Antohi, Sorin; Marino, Adrian, *Al treilea discurs. Cultură, ideologie şi politică în România,* Iaşi, Ed. Polirom, 2001; Antohi, Sorin; Zub, AL, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie şi morală în România,* Iaşi, Ed. Polirom, 2002; Boia, Lucian, *Două secole de mitologie naţională,* Bucureşti, Ed.
Humanitas, 1999,136 p.; Idem, "Istoria românilor: o istorie conflictuală?", în *Xenopoliana,* VI, 1998, nr. 3-4, p. 4-10; Idem, *Istorie şi mit în conştiinţa românească,* Bucureşti, Ed. Humanitas, ' 1997, 312 p. Idem, "După trei ani" în *ibidem,* ed. a Ii-a, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2000, p. 5-41; Cliveti, Gheorghe, "Mistificare sau ideologizare? Câteva reflecţii în orizontul istoriei politice", în *Xenopoliana,* VI, 1998, nr. 3-4, p. 49-57; Iordachi, Constantin & Turda, Marius, "Reconciliere politică *versus* discurs istoric: percepţia Ungariei în istoriografia românească, 1989-1999, în *Altera,* an. VI, 2000, nr. 14, p. 153-174; Marga, Andrei, *Anii reformei. 1997-2000,* Cluj-Napoca, EFES, 2001, 198
P-; Marga, Andrei, [In memoriam: Pompiliu Teodor] „Omagiu", în *Tribuna,* septembrie 2001, p. 3;
Murgescu, Bogdan, *A fi istoric în anul 2000,* Bucureşti, Ed. AII, 2000; Murgescu, Bogdan, "The Romanian Historiography in the 1990's", în *Romanian Journal of Political Science,* voi. 3, nr. 1, Spring 2003, p. 30-59; Murgescu, Mirela Luminiţa, *Istoria din ghiozdan. Memorie şi manuale şcolare în România anilor 1990,* Bucureşti, Ed. Domino, 2004, 192
P-
Nastasă, Lucian, "Genealogia între ştiinţă, mitologie şi monomanie", în *Xenopoliana,* VI, 1998, nr. 3-4, p. 24-33; Neumann, Victor, "Noua istorie", în *Xenopoliana,* VI, 1998, nr. 3-4, p. 11-15; Papacostea, Şerban, "Demistificare sau remis tificare? Trecutul comunist în viziune oficială", în *Xenopoliana,* VI, 1998, nr. 3-4, p. 128-133;
pecican, Ovidiu, "Trecutul ca prezent şi prezentul ca trecut în România post-totalitară", în *Xenopoliana,* VI, 1998, nr. 3-4, p. 134-140; pippidi, Andrei, "Pseudoreforma istoriografiei româneşti", în *Xenopoliana,* VI, 1998, nr. 3-4, p. 118-127; Pop, Ioan Aurel, *Istoria, adevărul şi miturile,* Bucureşti, Ed.
Enciclopedică, 2002, 392 p.; Ţene, Ionuţ, *Cronici de istorie românească,* Cluj, Ed. Napoca Star, 2003, 288 p; Ţene, Ionuţ, *Reflecţii critice despre o teologie a istoriei,* Cluj, Ed. Napoca Star,128 p.; Ungureanu, Mihai-Răzvan, "Destinul miturilor istorice contemporane ale românilor. Au ele un viitor?", în *Xenopoliana,* VI, 1998, nr. 3-4, p. 34-48; Vitcu, Dumitru, "O meteahnă încă persistentă: cosmetizarea prin omisiune", în *Xenopoliana,* VI, 1998, nr. 3-4, p. 16-23; Vultur, Smaranda, "New Topics, New Tendencies and New Generaţions of Historians in Romanian Historiography", în Ulf Brunnbauer (ed.), *(Re)Writing Historiy - Historiography in Southeast Europe after Socialism,* Miinster, Lit Verlag, 2004, [Prof. Dr. Karl Kaser (ed.), *Studies on South East Europe,* voi. IV], p. 236-276; Zub, AL, "Demistificarea. O exigenţă mereu actuală", în *Xenopoliana,* VI, 1998, nr. 3-4, p. 1-3;
Xxx *Sfera Politicii,* an. IX, nr. 91-92, 2001, „Mituri şi fantasme"; Xxx *Liber. Revistă editată de Fundaţia Horia Rusu,* nr. 11, iulie 2002,

„Mitul nostru cel de toate zilele" [Masă rotundă cu tema:
„Mituri, simboluri, manipulare. Istorie, economie şi politică în
România de astăzi"];
c. Transilvania:
Teodor, Pompiliu, "Transilvania: spre un nou discurs istoriografie", în
Xenopoliana, an 1,1993, nr. 1-4, p. 59-63; Pecican, Ovidiu, "Trecutul transilvan şi foamea de sinteză", în
Provincia, nr. 9, ianuarie 2001, p. ?; Idem, "Istoria Transilvaniei revine", în *Tribuna,* an. III, nr. 39, 16-30
aprilie 2004, p. 14-15; Pop, Ioan-Aurel, "Istoricul nu are voie să mintă deliberat", în *Tribuna,*
an. I, nr. 6,1-15 decembrie 2002, p. 4-5;

237
Rusu, Adrian Andrei, "Arheologia, cronologia şi interpretarea istorică a unor cetăţi medievale timpurii din Transilvania de est. Note critice", în *Crisia,* XXIV, p. 43-54;
XXX, *Transilvania şi saşii ardeleni în istoriografie. Din publicaţiile Asociaţiei de Studii Transilvane Heidelberg,* Sibiu, Ed. Hora & Arbeitskreis fur Siebenbiirgische Landeskunde e. V. Heidelberg, 2001;
d. Războiul manualelor alternative
Berindei, Dan, *Cotidianul,* an. X, 7 martie 2000, p. 11;
Murgescu, Luminiţa Mirela, *Istoria din ghiozdan. Memorie şi manuale*
şcolare în România anilor 1990, Bucureşti, Ed. Domino, 2004; Pecican, Ovidiu, "Istoria adevărată a românilor în viziunea lui Ioan-
Aurel Pop (I)", în *Cotidianul,* an. X, nr. 2579 vineri 4 februarie
2000, p. 8; Idem, "Istoria adevărată a românilor în viziunea lui Ioan-Aurel Pop
(II)", în *Cotidianul,* an X, nr. 2580, sâmbătă 5 februarie 2000, p. 6; Idem, "Istoriografia română modernă şi proiectul naţional", în *Arca,*
nr. 7, 8, 9 (112,113,114), 1999, p. 20-33; Idem, "încercare de tipologie a publicului istoriografie românesc de
astăzi sau ce duşmani are istoria alternativă?", în *Caietele*
tranziţiei, nr. 2-3,1998-1999, p. 85-87; Idem, "Bătălii ideologice în era postideologică: România anilor '90", în
Observator cultural, nr. 99,15 - 21 ianuarie 2002, p. 4-6; Idem, "Cronica unei conflagraţii anunţate. Fragmente dintr-un
documentar", în *Observator cultural,* nr. 100, 22 - 29 ianuarie
2002, p. 7-12; Pop, Ion-Aurel, "Manualul lui Sorin Mitu insinuează că românii nu au
o Istorie adevărată", în *Cotidianul,* 22-23 ianuarie 2000, p.; Idem, *Istoria, adevărul şi miturile,*
Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 2002,
392 p.;
Culianu, Ioan Petru, *Jocurile minţii. Istoria ideilor, teoria culturii,*
epistemologie, Iaşi, Ed. Polirom, 2002; Guerreau, Alain, *Viitorul unui trecut incert. Ce fel de istorie a Evului*
Mediu în secolul al XXI-lea?, Chişinău, Ed. Cartier, 2003; Kuhn, Thomas S., *Structura revoluţiilor ştiinţifice,* Bucureşti, Ed.
Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976; Kuhn, Thomas S., *Tensiunea esenţială. Studii despre tradiţie şi schimbare în*
ştiinţă, Bucureşti, Ed. Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982; Marga, Delia, *Introducere în analiza discursului cu referire la istorie şi sfera*
publică, Cluj-Napoca, EFES, 2003, 500 p.; Mucchielli, Alex (coord.), *Dicţionar al metodelor calitative în ştiinţele*
umane şi sociale, Iaşi, Ed. Polirom, 2002;
Stengers, Isabelle, *Inventarea ştiinţelor moderne,* Iaşi, Ed. Polirom, 2001; Veyne, Paul, *Cum se scrie istoria,* Bucureşti, Ed. Meridiane, 1999; •
e. Epistemologie:
Aries, Philippe, *Timpul istoriei,* Bucureşti, Ed. Meridiane, 1997; Burke, Peter, *Istorie şi teorie socială,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 1992;

NOTA BIOBIBLIOGRAFICA

Multe dintre capitolele cărţii au fost scrise special pentru a apărea în presa culturală. Altele, născute pe când rubrica *Poarta leilor* din revista clujeană *Steaua* devenea o carte structurată, au fost prezentate sub forma unor comunicări ştiinţifice cu diverse prilejuri, fiind ulterior publicate în diverse grupaje în volume colective ori în reviste specializate. Am semnalat mai jos de fiecare dată când asemenea apariţii au avut loc, trecând însă cu vederea conferinţele naţionale şi internaţionale unde ele au făcut obiectul unor expuneri, socotind că lucrul acesta poate interesa.

1. **Final de epocă** *inedit;*
2. **Istoria din nou la început** în *Steaua,* an. LII, nr. 1, 2001, p. 51, 57; prezenta versiune este modificată;
3. **Manifeste inaugurale** în *Steaua,* **an.** LII, nr. 2, 2001, p. 58;
4. **Anul buimac** în *Steaua,* an. LII, nr. 3, 2001, p. 47;
5. **Mai întâi, evul mediu** în *Steaua,* an. LII, nr. 4, 2001, p. 46;
6. **Noua scenă: doctoratele** în *Steaua,* an. LII, nr. 5-6, 2001, p. 97;
7. **De la doctoratul solitar la şcoala doctorală** *inedit;*
8. **Există o şcoală istorică tânără la Cluj?** în *Steaua,* **an.** LII, nr. 7-8, 2001, p. 79-80;
9. **începuturile afirmării: volumele colective** în *Steaua,* an. LII, nr. 9, 2001, p. 53;
10. **în spiritul noii istorii franceze** în *Steaua,* an. **LII,** nr. **10-11, 2001, p.** 80, 85;
11. Vocaţii inaugurale în *Steaua,* an. **LII,** nr. 12, 2001, p. 41, 42;
12. **Arheologie, comparatism şi revizitare critică a trecutului** în *Steaua,* an. LIII, nr. 1, 2002, p. 48,56;
13. **Un program publicat ca atare** în *Steaua,* an. LIII, nr. 2-3, 2002, p. 88-89;
14. **Semnele normalizării** în *Steaua,* an. LIII, nr. 4 (645), aprilie 2002, p. **62;**
15. O criză prelungită în *Steaua,* an. LIV, nr. 7-8 (657-658), 2003, p. 61-63;
241

16. **Vechi** şi nou în **ultimul deceniu** de **istoriografie clujeană,** ***Steaua,*** an. LIV, nr. 9, 2003, p. 66-67;
17. **Toţi pentru unul, unul pentru toţi** *inedit;*
18. **Magistri** şi **discipoli (I)** *inedit;*
19. **Cărţi** cardinale în *Steaua,* an. LIV, nr. 10-11, 2003, p. 66-67;
20. **Tematizări noi** în *Steaua,* an. LIV, nr. 12, 2003, p. 40, 45;
21. Anii 90 şi metaistoria în *Steaua,* an. LIV, nr. 1-2, 2004, p. 44, **54;**
22. **Recapitulări la sfârşit de veac** în *Steaua,* an. LIV, nr. 3, 2004, p. 4 42;
23. **Filosofi străini ai istoriei traduşi în România anilor 90** în *Steaua* an. LIV, nr. 4-5, p. 62-63;
24. **Contactul cu istoricii teoreticieni străini** *inedit;*
25. **Traduceri din teoreticieni occidentali de vârf** *inedit;*
26. **O modernitate parcimonioasă** *inedit;*
27. **Dificultăţile analizei** *inedit;*
28. **Spre o nouă paradigmă în cunoaştere** a apărut în limba engleză ca secţiunea 1 din textul intitulat "Post-Communist Historiography in România and its Methodological Dimension: the Cluj School", în *Symposia. Journal for Studies in Ethnology and Anthropology,* 2003,

p. 239-251;
29. **Istorism şi cunoaştere** a apărut în limba engleză ca secţiunea 2 din textul intitulat "Post-Communist Historiography in România...", *loc. cit.;*
30. **Demersul istoric şi reconstrucţia lumii;**
31. **Antiutilitarismul** a apărut în limba engleză ca secţiunea 3 din textul intitulat "Post-Communist Historiography in România...", *loc. cit.;*
32. **Paradigme şi *trompe l'oeuil***
33. **Demersuri teoretice** a apărut în limba engleză ca secţiunea 4 din textul intitulat "Post-Communist Historiography in România...", *loc. cit.;*
34. **Pornind de la istorie** a apărut în limba engleză ca secţiunea 5 din textul intitulat "Post-Communist Historiography in România...", *loc. cit.;*
35. **Teologia trecutului**
36. **Didactica magna** *inedit;*
37. **Diversificare orizontală şi verticală;**
38. Scandaluri istorice în *Steaua,* an. LIII, nr. 5-6, 2002, p. 72; a apăru ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în Român*
242
postcomunistă, în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei. în memoria Profesorului Pompiliu Teodor,* Cluj-Napoca, PUC, 2003, p. 499-502;
39. **Bătălia din jurul miturilor** în *Steaua,* an. LIII, nr. 7, 2002, p. 60; a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 502-505;
40: **Istoria Transilvaniei se judecă la... Paris** în *Steaua,* an. LIII, nr. 8-9, 2002, p. 70-71; a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei, ed. cit.,* p. 505-507;
41. **Mitul Nae Ionescu în Steaua,** an. LIII, **nr.** 3,2003, p. 50; a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 507-510; ■ ..
42. ***Politicele* lui H.-R. Patapievici** în *Steaua,* an. LIII, nr. 10, 2002, p. 46; a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 510-513;
43. **Mihail Sebastian şi mitul României interbelice** în *Steaua,* an. LIII, nr. 11-12, 2002, p. 94, 108; a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 513-515;
44. **Spaimele secesioniste** în *Steaua,* an. LIV, nr. 1-2, 2003, p. 74-75; a apărut ca subcapitol al textului *Scandalul Gherman şi spaimele secesioniste* ca subcapitol al studiului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 515-518;
45. **Scandalul Eminescu în Steaua,** an. LIV, nr. 4-5, 2003, p. 56-82; a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 519-521;
46. **Ancheta *Vatra* cu privire la Biserica Greco-Catolică** în *Steaua,* an. LIV, nr. 6, 2003, p. 44, 52; a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 521-524;
243
47. Războiul manualelor alternative *inedit;* a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei...jk ed. cit.,* p. 524-526;
48. ***Provincia*** şi **noua istorie a Transilvaniei** *inedit;* a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 527-529;
49. **Regionalizarea** *inedit;* a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 529-532;

50. **Noul tratat de istorie al Academiei** *inedit;* a apărut sub titlul de *Noul tratat de istorie al Academiei* ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 532-534;
51. **Istoriografie şi scandal** *inedit;* a apărut ca subcapitol al textului *Mit, istorie, scandal în România postcomunistă,* în Nicolae Bocşan, Ovidiu Ghitta, Doru Radosav (coord.), *Tentaţia istoriei..., ed. cit.,* p. 534-538;
52. **Reconfigurare şi interdisciplinaritate** *inedit;*
53. **Provocarea cronologiei** a apărut ca subcapitol al textului *Provocări şi inovaţie în istoriografia ardeleană postcomunistă* în volumul Radu Mârza, Laura Stanciu (coord.), *Cum scriem istoria. Apelul la ştiinţe şi dezvoltările metodologice contemporane,* Alba Iulia, Ed. Aeternitas, 2003, p. 21-35;
54. **Provocarea geografiei** a apărut ca subcapitol al textului *Provocări şi inovaţie în istoriografia ardeleană postcomunistă* în volumul Radu Mârza, Laura Stanciu (coord.), *Cum scriem istoria..., ed. cit.,* p. 21-35;
55. **Tabuuri spaţiale** a apărut ca subcapitol al textului *Provocări şi inovaţie în istoriografia ardeleană postcomunistă* în volumul Radu Mârza, Laura Stanciu (coord.), *Cum scriem istoria..., ed. cit.,* p. 21-35;
56. **Actorii istoriei: absenţa eroilor** a apărut ca subcapitol al textului *Provocări şi inovaţie în istoriografia ardeleană postcomunistă* în volumul Radu Mârza, Laura Stanciu (coord.), *Cum scriem istoria..., ed. cit.,* p. 21-35;
57. **Actorii istoriei: colectivităţile sub lentilă** a apărut ca subcapitol al textului *Provocări şi inovaţie în istoriografia ardeleană postcomunistă* în volumul Radu Mârza, Laura Stanciu (coord.), ***Cum*** *scriem istoria..., ed. cit.,* p. 21-35;
58. **între cartezianism şi "fenomenologie"** a apărut ca **subcapitol** al textului *Provocări şi inovaţie în istoriografia ardeleană postcomunistă* în volumul Radu Mârza, Laura Stanciu (coord.), ***Cum*** *scriem istoria..., ed. cit.,* p. 21-35;
59. **Alţi actori: imaginile şi sentimentele** a apărut ca subcapitol al textului *Provocări şi inovaţie în istoriografia ardeleană postcomunistă* în volumul Radu Mârza, Laura Stanciu (coord.), ***Cum*** *scriem istoria..., ed. cit.,* p. 21-35;
60. ... şi intriga istorică *inedit;*
61. Instituţii *inedit;*
62. **Biografiile: dimensiunea individuală a istoriei *inedit;***
63. O istorie subiectivă - amintirea *inedit;*
64. **Discursul istoric şi conţinutul său** *inedit;*
65. **încheiere**